

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

21. YÜZYILDA DEVLETİN EKONOMİDE DEĞİŞEN ROLÜ

Orhan CENGİZ

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

21. YÜZYILDA DEVLETİN EKONOMİDE DEĞİŞEN ROLÜ

Orhan CENGİZ

Danışman: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Harun BAL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Seyhan TAŞ

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2018

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

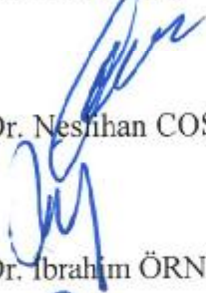

Başkan: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Harun BAL

Üye: Doç. Dr. Neshhan COŞKUN KARADAĞ

Üye: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Üye: Prof. Dr. Seyhan TAŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2018

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2018

Orhan CENGİZ

ÖZET

21. YÜZYILDA DEVLETİN EKONOMİDE DEĞİŞEN ROLÜ

Orhan CENGİZ

Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

Eylül 2018, 289 Sayfa

21. yüzyılda neoliberal düşünce sistematığı içerisinde ilerlemesi beklenen dünya düzeni farklı bir yöne evrilmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru Asya, Latin Amerika ve diğer bölgelerde yer alan gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler, neoliberal modellere yönelik şüpheleri ve eleştirileri artırmıştır. 2000’li yılların başından itibaren Çin, Hindistan, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi Asya ülkelerin büyük atılımı bu bölgeye yönelik ilgiyi artırmıştır. Çünkü bu ülkeler IMF, WB gibi kapitalist kuruluşların önerdiği pür liberalleşme eğilimiyle başarı sağlamamış tam tersine “*kalkınmacı devlet*” modeliyle devlet müdahaleciliğinin doğru stratejilerle bir araya getirildiğinde ülkelerin çok önemli başarılar elde edilebileceğinin güzel bir örneğini sunmuşlardır. Asya kıtasında yaşanan bu yeni ekonomik paradigma, dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin buraya doğru kaymaya başlamasına yol açan süreci de tetiklemiştir.

Devlet müdahaleciliğinin 21. yüzyılda değişen rolünün şekillenmesinde etkili olan unsurların başında ABD’de yaşanan 2008 küresel finans krizi gelmektedir. Sebepleri ve sonuçları itibariyle 1929 buhranına benzese de buradan çıkan en önemli sonuç, Keynesyen iktisadın politika önermelerine mutlak anlamda olmasa da yeniden dönme eğiliminin ortaya çıkmasıdır. Sadece gelişmekte olan ülkelerde değil özellikle gelişmiş ülkelerde devlet; kurtarma paketleriyle batmakla karşı karşıya olan şirketleri kurtarmış, mali teşvikleri piyasaya sürmüş, düzenleyici ve denetleyici araçları uygulamaya koymuştur. Özellikle kriz sonrası dönemde devletin rolünün değişikliği en fazla merkez bankalarının mikro ihtiyati politikalar yerine makro ihtiyati politika hedeflerini benimsenmelerinde yaşanmıştır. Sistemik olarak krize yol açan finansal sistemin bir bütün olarak denetlenmesini içeren bu yeni yaklaşım devlete önemli görevler yüklemiştir. Krize karşı alınan bu önlemler alışıla gelen liberal devlet anlayışından oldukça farklı bir yapıyı işaret etmektedir.

2010'lu yıllardan itibaren ise küreselleşme olgusuyla birlikte korumacı önlemlerin ve ulus-devletlerin rollerini öne çıkaran bir döneme girilmiştir. 2010 yılında yaşanan borç krizinin etkilerinin giderilmeye çalışıldığı dönemde İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı ve bunun diğer ülkeler üzerinde domino etkisi yaratma ihtimali, Ortadoğu'da yaşanan mülteci kriziyle birlikte gelişmiş ülkelerin ve Türkiye'nin göç konusundaki yeni konumları ve küresel göç yönetimine karşı gösterdikleri refleksler, 2016 yılında ABD Başkanı seçilen Donald Trump'ın milliyetçi ekonomi politikalarını birer birer uygulamaya koyması ve özellikle Çin'in kurlar üzerinden "ticaret savaşı" başlatmakla suçlanması üzerine Çin'e karşı dış ticarete yüksek koruma önlemleri alması, Çin'in de buna misilleme yapması, bir yanda serbestleşme eğilimlerinin sürdürülmesi gerektiğine yönelik inanç diğer yanda bu söylemlerin tersi yönde uygulanan politikaların yol açtığı çoklu küresel dengeler, devlet mülkiyetli şirketlerin uluslararasılaşması yönünde yeni trendlerin öne çıkması, eşitsizliğin, nüfus sorunsalının ve iklim değişikliğinin küresel sorun hâline gelmesi karşısında devletin, küreselleşme çağında sanılanın aksine daha fazla önem çıkmasına neden olmuştur. Türkiye özelinde ise 2017 yılından itibaren geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ekonomide teknoloji, enerji, ulaştırma, sanayi, bankacılık ve daha birçok sektörü içine alan yapısal dönüşümler, devletin ekonomik rollerini daha kritik hâle getirecek şekilde öne çıkmıştır.

Bu gelişmeler bağlamında neoliberal küreselleşme çağında devletin rollerinin azaldığı yaklaşımının sadece söylem düzeyinde kaldığı dolayısıyla ulus-devletlerin ekonomik rollerinin dünya ekonomisinde farklı formlar altında hâlâ baskın olduğu, ülke deneyimleri ışığında güncel ekonomi-politik gelişmeler dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devletin Rolü, Devlet Müdahalesi, Kapitalizm, Küreselleşme, Neoliberalizm, Neoliberal Politikalar, Ulus-Devlet, Uluslararası, 21. Yüzyıl.

ABSTRACT**THE CHANGING ROLE OF THE STATE IN ECONOMY IN THE 21ST
CENTURY****Orhan CENGİZ****Ph.D. Thesis, Department of Economics****Supervisor: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU****September 2018, 289 Pages**

In the 21st century, the systematic of neoliberal thought has evolved into a different direction of expected world order. Towards the end of 20th century, economic crises occurred in Asian, Latin American and developing countries which are in other regions that caused to increase suspicion and criticism of neoliberal model. Since the early of 2000s, the great breakthroughs of Asian countries such as China, India, South Korea, Taiwan, Singapore have increased interest in this region. Because these countries have not succeeded with the pure liberalization tendency proposed by capitalist institutions such as IMF and WB, on the contrary they have provided a good example of how countries can have very important achievements when state interventionism is combined with right strategies such as “*developmental state*” model. This new economic paradigm in Asia has also triggered the process that led to the center of gravity of the world economy starting to slide here.

In the 21th century, one of the most influential factors in the shaping of changing role of the state intervention is the Global Financial Crisis that began in USA in 2008. Although it is similar to the Great Depression of 1929 in terms of its causes and consequences, the most important result of this crisis is the tendency to return again, even if it is not absolutely meaningful to Keynesian economic policy propositions. Not only in developing countries but also especially in developed countries, the state has rescued companies that are confronted shinking resque packages, put financial incentives in the market, implemented regulatory and supervisory instruments. In the post-crisis period, the changing role of the state was mostly observed in adopting macro-prudential policies targets instead of micro-prudential policies by central banks. This new approach imposes an important task to the state that involves systematically controlling the financial system

that leads to crisis. These measures against crisis indicate that it is quite different structure from conventional liberal state conception.

Since 2010 onwards, with the globalization phenomenon there has been a turning point in protective measures and the role of nation-states. The period in which attempted to eliminate the effects of debt crisis in 2010, Britain's decision to leave from EU and its possible domino effects on other countries, with refugee crisis in the Middle East the new position of developed countries and Turkey about migration and their reflexes showed to global migration management, USA President Donald Trump put the nationalist economic policy into practice one by one who was elected in 2016 and to take high protection measures against China in foreign trade, especially when China is accused of launching a "*trade war*" over exchange rates, the belief that trends of liberalizations should be maintained in the future and the multi-global balances caused by policies applied in the opposite direction to these discourses, the emergence of new trends in the direction of internationalization of state-owned enterprises, the inequality, the population problem and the global problem of climate change have caused the state to become more important than what is believed in the era of globalization. Particularly to Turkey, with the Presidential System of Government which has been started to apply since 2017, in economy structural transformation covering technology, energy, transport, industry, banking and many more sectors was conducted by government leadership in a way that will bring economic role in more critical case.

In the context of these developments, it was tried to reveal by examining current economic and political developments in the light of the experience of the countries that the approach of the decrease of the role of the state in the age of neoliberal globalization is just only at the level of discourse and therefore the economic roles of nation-states are still dominant under different forms in the world economy.

Keywords: State, Role of State, State Intervention, Capitalism, Globalization, Neoliberalism, Neoliberal Policies, Nation-State, International, 21st Century.

ÖNSÖZ

Diyalektik bir varlık olan insanın varoluşsal mücadelesi içerisinde evrende yaşananlardan soyutlanması günümüzde giderek daha da zorlaşmaktadır. Eğer ki insanlığın problemlerini yüreğinin derinliklerinde hisseden ve dünyayı okyanusta bir damla kadarlık da olsa yaşanabilir kılmak için kendisine hayat felsefesi edinmiş insanlar için bu durum daha farklı şekilde tezahür etmektedir. Immanuel Kant'ın "*ödev ahlâkı*" bilincinde vurguladığı gibi eylemin gerekçesindeki pragmatist olmama gayesi, bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar her aşamada göz önüne alınan husus olmuştur. Dolayısıyla bütünlükçü bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılan bu çalışmanın birçok değerli insanın katkısı olmadan gerçekleştirilmesi mümkün değildi.

En başta çok zor bir dönemde bana güvenerek sahip çıkan, çalışmanın planlanmasından yürütülmesine kadarki süreçte tavsiyelerini bir ömür boyu aklımdan çıkarmayacağım ve hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim değerli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU'na, tez çalışmam esnasında her türlü desteği benden esirgemeyen Prof. Dr. Harun BAL'a, çok kıymetli yönlendirmeleriyle bana yeni ufuklar açan Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ'a, özgün katkılarıyla beni bilinçlendiren kıymetli jüri üyeleri Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK'e, Prof. Dr. Seyhan TAŞ'a ve Prof. Dr. Fatih YÜCEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam sürecinde beni anlayışla dinleyerek motive eden Dr. Öğr. Üyesi Meltem CANOĞLU'na, sevgili kardeşim Arş. Gör. Ahmet KARDAŞLAR'a kıymetli dostum Arş. Gör. Levent YÜLEK'e, bu yolu birlikte yürüdüğümüz doktora öğrencisi Ömer DEMİR'e, saygıdeğer ağabeyim Murat BAYRAKTAR'a, Uzm. Erdem Selman DEVELİ'ye, Arş. Gör. Dr. Müge MANGA'ya, Arş. Gör. İpek TEKİN'e, Öğr. Gör. Kamile KANDIRALI'ya, Öğr. Gör. Dr. Burcu ÖZBEK ÇATAL'a ve isimlerini burada saymadığım, değerli katkılarını benden esirgemeyen herkese minnettarım.

Cümlelerimi bitirirken bugünlere gelmem için maddi ve manevi tüm imkânlarını benim için seferber eden, ellerinden gelen her şeyi yapmak için bir an dâhi tereddüt etmeyen fedakâr aileme sonsuz sabır ve emekleri için teşekkür ederim. Bu çalışmayı onlara adıyorum.

Bu çalışma, SDK-2017-8949 kodlu proje kapsamında Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

Orhan CENGİZ
Adana, Eylül/2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xviii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırma Problemi ve Gerekçesi	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	2
1.3. Çalışmanın Önemi	3
1.4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	5
1.5. Çalışmanın Planı	6

BÖLÜM II

20. YÜZYILDA DEVLETİN EKONOMİDEKİ İŞLEVİ

2.1. 1929 Büyük Buhranı ve Müdahaleci Devlet Anlayışına Zemin Hazırlayan Gelişmeler	9
2.1.1. 1929 Büyük Buhranı'nın Sebepleri ve Genel Görünümü.....	9
2.1.2. 1929 Büyük Buhranı Sonrası Müdahaleci Devlet Anlayışı.....	14
2.2. Keynesyen Devrim ve Devlet Müdahaleciliğinin Yükselişi.....	16
2.2.1. Modern Devletin Yeni Bir Biçimi Olarak Refah Devleti	23
2.2.2. Keynesyen İktisat ve Fonksiyonel Devlet: Refah Devletinin Altın Çağı	27
2.2.3. Refah Devletinin Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Sorunlar	35
2.2.3.1. Politik ve Bürokratik Yozlaşma.....	35
2.2.3.2. Ekonomik Yozlaşma.....	38
2.3. Müdahaleci Devlet Krizi ve Refah Devletine Yöneltilen Eleştiriler	39

2.3.1. Marxist Ekonomi-Politik ve Refah Devleti Eleştirisi	42
2.3.2. Liberal Ortodoksi ve Refah Devleti: Yeni Sağ Akımın Yükselişi.....	44
2.4. Yeni Politik İktisat ve Sınırlı Devlet Anlayışı	52
2.4.1. Kamu Tercihi Teorisi Yaklaşımı	54
2.4.2. Anayasal Politik İktisat Yaklaşımı	59
2.5. Küreselleşme Ekseninde Yeni Dünya Düzeni ve Devlet.....	62
2.5.1. Küreselleşme Kavramının İçeriği ile İlgili Yaklaşımlar.....	66
2.5.2. Küreselleşme ile Birlikte Uluslararası Politik İktisadın Değişen Yapısı.....	67
2.5.3. 20. Yüzyılın Sonuna Doğru Kapitalist Demokrasilerde Ulus-Devletin Rolüne İlişkin Tartışmalar.....	69

BÖLÜM III

21. YÜZYILDA DÜNYA EKONOMİSİNDE DEVLETİN DİNAMİĞİ VE NİTELİĞİ

3.1. Dünya Ekonomisinin Değişen Coğrafyası ve Devlet	79
3.2. Devletin Dünya Ekonomisiyle Olan İlişkinin Yeniden Tanımlanması.....	89
3.2.1. Tarihin Sonu Tezine Karşılık Yeni Küresel Ekonomik Düzen	92
3.2.2. Devlet Müdahalesinin Değişen Formu ve Kapitalist Devlet-Devlet Kapitalizmi İkilemi.....	95
3.3. Çağdaş Ekonomik Yapılanmada Devletin Harekete Geçebilirliği	104
3.3.1. Küresel Yönetişim Bağlamında Devletin Verimliliği	106
3.3.1.1. Küresel Yönetişim Bağlamında Devletin Yeniden Yapılanması: Etkin Devlet.....	108
3.3.1.2. Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri Olarak Yönetişim Faktörleri.....	111
3.4. 2008 Küresel Finans Krizi ve Liberal Ekonominin Sorgulanması: Devletin Geri Dönüşü	114
3.4.1. Küresel Finans Krizi Karşısında Devletler	115
3.4.1.1. ABD Ekonomisinde Devletin Krize Karşı Düzenleyici ve Denetleyici İşlevi.....	117
3.4.1.2. Euro Bölgesi Borç Krizi ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi.....	125
3.4.1.2.1. Devletin Ekonomik Fonksiyonlarının Yeniden Şekillenmesi	129

3.5. Piyasa Sosyalizmi ile Kapitalizm İlişkisinde Devlet: Çin Halk Cumhuriyeti	131
3.5.1. Çin Ekonomisinin Dönüşümünde Devletin Öncü Rolü.....	132
3.5.2. Çin Ekonomisinin Yükselişinde Devlet Mülkiyetli Şirketlerin Rolü	136
3.5.3. Neoliberal Washington Mutabakatına Karşı Pekin Mutabakatı	141

BÖLÜM IV

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI YENİ EKONOMİK DÜZEN ARAYIŞLARI VE DEVLETLERİN YENİ ROLLERİ

4.1. 21. Yüzyılda Devlet Müdahaleciliği: Keynesyen İktisada Yeniden Dönüş Mü?	147
4.1.1. Küresel Kriz Sonrası Dönemde Merkez Bankalarının Yeni Rollerini: Makro İhtiyati Politikalar	152
4.1.1.1. Makro İhtiyati Politikaların Uygulanmasına İlişkin Seçilmiş Ülke Örnekleri	160
4.1.1.2. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin Kriz Sonrası Dönemdeki Para Politikası Stratejisi	164
4.2. Küresel Göç Sorunu ve Devletlerin Ekonomideki Yeni Konumu.....	171
4.2.1. Uluslararası Göçün Değişen Kategorisi: Mülteci Krizinin Devletlerin Ekonomi Politikalarına Etkisi.....	173
4.2.1.1. Avrupa Birliği'nin Küresel Göç Yönetimi Refleksi	174
4.2.1.2. Türkiye'nin Mülteci Krizine Karşı Tavrı ve AB İlişkilerine Etkisi... ..	183
4.3. Devlet Öncülüğünde Yeni Küresel Arayışlar	190
4.3.1. 21. Yüzyılda Avrasya Bölgeselciliği: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)	196
4.3.2. Devlet Mülkiyetli Şirketlerin Uluslararasılaşması ve Küresel Ekonomide Yeni Trendler.....	200
4.4. Dünya Ekonomisinde Devletin Ekonomik Rollerinin Geleceği: 21. Yüzyılın İlk Yarısına İlişkin Ekonomi-Politik Çıkarımlar.....	205
4.4.1. Gelir Eşitsizliğini Önlemede Uygulanabilecek Kamusal Politikalar.....	207
4.4.2. Nüfus Sorunsalının Yeni Yüzyılda Ekonomi Projeksiyonundaki Yeri	215
4.4.3. Uluslararası Korumacılığın Yeniden Yükselişi Karşısında Dünya Ekonomisinde Çoklu Dengelerin Oluşumu	219
4.5. 21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisinde Devletin İşlevleri	222
4.5.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin Değişen Yapısı ve Yeni Parasal Stratejisi: Enflasyon Hedeflemesi Rejimi	222

4.5.2. Yeni Kamu Yönetimi ve Kamu Mali Yönetimi Reformu	226
4.5.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Devlet-Ekonomi İlişkisinin Değişen Yapısı.....	234
4.5.3.1. Yeni Yönetim Sistemiyle Değişen Ekonomik Üst Yapı.....	236
4.5.3.2. Anayasal Açıdan Dönüşen Ekonomik ve Mali Hükümler.....	238
4.5.4. Yeni Yönetim Biçimi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Devletin Ekonomik Rollerinin Vizyonu ve 21. Yüzyıla İlişkin Öneriler	242

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Öneriler	255
KAYNAKÇA	263
ÖZGEÇMİŞ	289

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Afrika-Karayip-Pasifik
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
APEC	: Asya-Pasifik İşbirliği
API	: Açık Piyasa İşlemleri
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BM	: Birleşmiş Milletler
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CBLS	: Merkez Bankası Likidite Swap Programı
CCC	: Sivil Koruma Birliği
CPI	: Yolsuzluk Algılama Endeksi
CWA	: İnşaat İşleri Dairesi
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DP	: Dinamik Provizyon
DTI	: Borç-Gelir Oranı Tavanı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DWL	: Reeskont Penceresi
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EC	: Avrupa Komisyonu
EFSSF	: Avrupa Finansal İstikrar Fonu
FDI	: Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)
FED	: ABD Merkez Bankası
FERA	: Federal Acil Durum Yardım İdaresi
FTAA	: Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
FX	: Döviz Pozisyonu
GCC	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

GSA	: Ulusal Mevduat Güvencesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IRA	: Bağımsız Düzenleyici Kurumlar
IT	: Uluslararası Şeffaflık Örgütü
ITRI	: Sanayi Teknolojisi Araştırma Enstitüsü
KİDMK	: Konut İpoteğine Dayalı Menkul Kıymetler
KİK	: Kamu İhale Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KPE	: Küresel Politik Ekonomi
LTV	: Kredi Oranı Tavanı
MB	: Merkez Bankası
MERCUSOR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
MITI	: Japon Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı
MOST	: Kore Bilim ve Teknoloji Bakanlığı
MTI	: Kore Ticaret ve Sanayi Bakanlığı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NBER	: Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu
NIEs	: Yeni Sanayileşmiş Ekonomiler
NOC_s	: Ulusal Petrol Şirketleri
NOP	: Net Açık Döviz Pozisyonları
NRA	: Ulusal Kurtarma İdaresi Yasası
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PDCF	: Piyasa Yapıcılığı Kredi Kolaylığı
PPK	: Para Politikası Kurulu
PWA	: Bayındırlık Dairesi Yönetimi
RFC	: Yeniden Yapılandırma Finans Kurumu
ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
SADC	: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SASAC	: Devlet Varlıkları Denetim ve Yönetim Komisyonu
SOE_s	: Devlet Mülkiyetli Şirketler

SOHC_s	: Devlet Mülkiyetli Holding Şirketleri
SOMNE_s	: Çok Uluslu Devlet Mülkiyetli Şirketler
SSA	: Sosyal Güvenlik Yasası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
ST OMO	: Tek-Dilim Açık Piyasa İşlemleri
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SWF_s	: Ulusal Varlık Fonları
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TAF	: Vadeli İhale Kolaylığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TNCs	: Ulusötesi Kapitalist Sınıflar
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSLF	: Vadeli Menkul Kıymet Borç Verme Kolaylığı
TTIP	: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TTP	: Trans Pasifik Ortaklığı
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TVA	: Tennessee Vadisi İdaresi
TVP	: Kasaba ve Köy İşletmeleri
UGKK	: Uluslararası Göç Küresel Komisyonu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UPE	: Uluslararası Politik Ekonomi
VDMK	: Varlığa Dayalı Menkul Kıymet
WB	: Dünya Bankası
WPA	: İş İlerleme İdaresi
WEO	: World Economic Outlook
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
YEM	: Yeni Ekonomik Model
YKY	: Yeni Kamu Yönetimi

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. 1930-1939 Dönemi Arası Reel Sektör Göstergeleri (İndeks 1929=100).....	11
Tablo 2. 1929-1939 Dönemi Arası Nominal/Reel Para, Fiyatlar ve Faiz Oranları.....	12
Tablo 3. Toplam Sanayi Üretim Endeksi (1929=100)	13
Tablo 4. Genel Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Büyüme Oranı, 1913-2007.....	30
Tablo 5. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sabit Fiyatlarla Sosyal Transferlerin GSYİH'ye Oranı	31
Tablo 6. Başlıca Kapitalist Ülkelerde Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik Oranları	51
Tablo 7. İktisat ile Siyaset Bilimi Arasında Yöntem ve Temel Öge İlişkisi.....	53
Tablo 8. Zaman-Mekân Bilgi Matrisi	82
Tablo 9. Dünya Ekonomisinin Coğrafi Açından Genel Görünümü: 20. ve 21. Yüzyıl Karşılaştırması	87
Tablo 10. TAF ve PDCF Programından Borçlananlar Şirketler	120
Tablo 11. ABD Hükümetinin Krize Yönelik Önleyici Tedbirleri	124
Tablo 12. Mali Kurumları Desteklemek İçin Yapılan Devlet Müdahaleleri (Milyon Euro)	127
Tablo 13. Devlet Rollerini ve Piyasaları Şekillendirmeye Yönelik Müdahale Araçları	130
Tablo 14. Forbes Global 2000'e Göre Dünyanın En Büyük 15 Devlet Mülkiyetli Şirketi (milyar \$, 2017).....	139
Tablo 15. Makro ve Mikro İhtiyati Perspektiflerin Karşılaştırılması.....	153
Tablo 16. Makro İhtiyati Araçların Genel Kullanımı	158
Tablo 17. Makro İhtiyati Politikaların Uygulamasına Yönelik Ülke Örnekleri	161
Tablo 18. AB Ülkelerinde Sığınmacıların Maliyeti (GSYİH'nin % 'si olarak).....	181
Tablo 19. 2016 Yılı İçin Mülteci ve Göç Yardım Planı.....	185
Tablo 20. Dünya Geneline Bazı Bölgesel Oluşumların Yaptıkları İhracatın Destinasyonları ve Dünyadaki Payları (%).....	193
Tablo 21. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin (FDI) Seçilmiş Bölgesel Birlikler İçerisindeki Dağılımı (%).....	194
Tablo 22. Şanghay İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelere İlişkin Çeşitli Göstergeler (2016).....	198

Tablo 23. Yabancı Varlıklara Göre Finansal Olmayan En Büyük Devlet Mülkiyetli Şirketler-2016 (Milyon Dolar ve Çalışan Sayısı)	203
Tablo 24. Yıllara Göre Toplam Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı	216
Tablo 25. Seçilmiş Ülke Örneklerinde Yolsuzluk Algılama Endeksi (Mali Saydamlık)	232

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Nordhaus'un Fırsatçı Politik İş Çevrimleri Modeli	
Şekil 2. Hibbs'in Partizan Politik İş Çevrimleri Modeli	
Partizan Politik İş Çevrimleri Modeli	58
Şekil 2. Hibbs'in Partizan Politik İş Çevrimleri Modeli	58
Şekil 3. Dünya ekonomisinin siyasi üçlemi	72
Şekil 4. Ulusal toplumların küresel hiyerarşisi: merkez, çevre ve yarı çevre	86
Şekil 5. Devlet kapitalizmi türleri: Alternatif organizasyon modelleri	102
Şekil 6. FED politika faizi oranlarının değişimi	119
Şekil 7. Çin Halk Cumhuriyeti, devlet mülkiyetli şirketlerin sektörel dağılımı- 2014.....	138
Şekil 8. Devlet ve özel mülkiyetli şirketlerin verimliliğini ölçmeye yönelik göstergeler	140
Şekil 9. Finansal istikrarı sağlamaya yönelik politikaların kapsamı	156
Şekil 10. TCMB'nin yeni politika araçları ve amaçları	166
Şekil 11. TCMB'nin yeni politika araçları ve krediler üzerindeki etkisi	168
Şekil 12. AB vatandaşlarının en çok dikkate aldığı konular	177
Şekil 13. AB-28 işsizlik oranları	178
Şekil 14. Göç akımlarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi	182
Şekil 15. Toplam göçmenler içerisinde Suriyeli göçmenlerin payı	184
Şekil 16. Şirket türlerine göre ortak olunan şirketlerdeki Suriyelilerin sermaye payı.....	186
Şekil 17. Yıllara göre çalışma izni verilen Suriyeli sayısı	187
Şekil 18. Dünya sermaye/gelir oranı, 1870-2100.....	209
Şekil 19. Gini katsayısına göre gelir eşitsizliği-Seçilmiş ülkeler.....	211
Şekil 20. G-20 ülkeleri kısıtlayıcı önlemler (aylık ortalama)	219
Şekil 21. 1995-2017 yılları arası uygulanan anti-damping sayısı	220
Şekil 22. TCMB'nin hedef enflasyon oranları ve gerçekleşen enflasyon oranları	244
Şekil 23. Avrupa ülkelerinde sağ popülist partilerin görünümü	259

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırma Problemi ve Gerekçesi

Devletin ekonomide oynadığı role bakıldığında bunun çok önemli bir tematik alan olduğu görülmektedir. Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Hegel, Marx ve daha birçok düşünür devlet tartışmalarına ilişkin farklı görüşleri ön plana çıkarmışlardır.

Devletin ekonomide aktif rol oynaması gerektiğinin sistematik bir çerçevede sunulması ise 1929 yılında ABD’de başlayan ve bütün kapitalist ülkeleri saran “Büyük Buhan” dönemindeki aktif iktisat politikaları önerisinde kendisini göstermiştir. İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, kendisinden önce kapitalizmin talep yetersizliği nedeniyle yaşayacağı krizlerin kendi yapısından kaynaklandığını ve bunun da kaçınılmaz olduğu argümanını öne süren Marx’dan farklı olarak kapitalizmin içine düştüğü derin krizden çıkış yolu için toplam talebin canlandırılması dolayısıyla kamu harcamalarının artırılması gerektiğini öne sürmüştü ve bu sayede devlete aktif bir rol biçmiştir. Keynes’in bu görüşü 1970’li yıllara kadar zenginliğin ve refahın devlet tarafından yapılacak kamu harcamalarına indirgenmesine yol açmıştır.

1970’li yıllara gelindiğinde ise kökeni Kamu Tercihi Teorisi’ne dayanan Anayasal İktisadın devletin ekonomideki rolünün anayasa ile azaltılması gerektiği düşüncesi literatürde ön plana çıkmaya başlamıştır. 1990’lı yıllarda ise Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçilmesiyle, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçen ülkelerde altyapı yatırımları, teknoloji ve sermaye birikimi için özel sektörün henüz istenilen seviyede olmaması nedeniyle bu rolü bu ülkelerde de devlet üstlenmiştir.

20. yüzyılın sonlarına doğru devletin işlevselciliği ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu, küreselleşme olgusunun çok yoğun bir biçimde etkisini hissettirmesiyle ticaretin, sermayenin sınır ötesi hareketliliğinin önem kazanmasıdır. Piyasaların birbirleriyle entegrasyonunun artması beraberinde krizlerin yerellikten çıkıp uluslararasılaşmasına sebebiyet vermiş ve bunun olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması noktasında dünyanın en liberal ülkesi olarak kabul edilen ABD dâhil birçok ülke, devleti bir aktör olarak devreye sokmuştur.

21. yüzyılda ise dünyada ticaret savaşlarının arttığı, göç olgusunun yeni bir boyut kazandığı, eşitsizliğin tekrar en önemli mesele olarak ortaya çıktığı, AB üyesi olan Yunanistan, İspanya, İtalya, Portekiz gibi ülkelerin borç krizi yaşadığı, dünya ekonomisinin daraldığı, İngiltere'nin AB'den ayrıldığı ve birçok küresel gelişmenin tezahür ettiği gelişme ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ekonomi politikalarının değişmesinde etkili olan ve devlet müdahaleciliğini yeniden gündeme getiren olay, ABD'de 2008 yılında yaşanan küresel finans krizidir. Krizle birlikte küreselleşme tartışmaları tekrar önem kazanmış, liberal ekonominin bu zayıflıklarını ortaya koyan farklı argümanlar geliştirilmiş, bunun neticesinde ulusalcı ekonominin önemini vurgulayan bir dizi politika önerisi geliştirilmiştir. Küreselleşmenin sanıldığı gibi tüm dünya ülkeleri için refah yaratmadığı düşüncesi ortaya atılmakla birlikte, anti-küreselleşme eğilimleri ekonomiden çevre hareketlerine kadar birçok alanda yoğunluk kazanmıştır.

Dünyanın gelişmiş ülkelerin de bile Çok Uluslu Şirket (ÇUS) yapılanmasından yerel yapılanmaya doğru kayma eğilimleri gündeme gelmiş nitekim ABD'nin yeni başkanı Donald Trump da bu konuya vurgu yapmıştır. Diğer yandan Avrupa Birliği'nden çıkmak isteyen İngiltere'nin bu tavrının domino etkisi yaratma endişesi, AB'nin geleceği ve bu devletlerin söz konusu gelişmeler bağlamında nasıl şekilleneceği önemli sorular olarak ortada durmaktadır. Ortadoğu'da yaşanan olaylar neticesinde ortaya çıkan göç dalgası bütün dünya ülkelerini etkilemiş belirli birkaç ülke dışında çoğu ülke mülteci kabul etmemiştir.

Yukarıda sayılan söz konusu gelişmeler ve olgularla birlikte ele alındığında devletin ekonomideki rolü her dönemde oldukça önem arz etmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan problem, 21. yüzyıldaki devlet yapılanmasının ve devlet rolünün 1945-1970 arası döneminkinden hangi noktalarda farklılaştığı, klasik devlet müdahaleciliğinden farklı olarak devletlerin ekonomide hangi vizyonları geliştirdiği dolayısıyla bu yüzyıl içerisinde yaşanan gelişmelerin ve bunların sonucunda yapılan çıkarsamalar sonucunda dünya güç dengesinin farklı bir nitelik kazanması noktasında devlet nezdindeki ekonomik gelişmelerin öneminin nasıl olacağı ve/veya olması gerektiğinin tespit edilmesidir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Milenyum çağıyla birlikte çok farklı boyut kazanan küreselleşme olgusuyla bağlantılı olarak meydana gelen gelişmelerin ekonomiye olan yansımaları karşısında devletin nasıl bir rol oynadığı dolayısıyla 20. yüzyıldaki devlet işleviyle hangi noktalarda

benzeştiği ve farklılaştığı bunları ortaya çıkaran durumların 21. yüzyıla mı özgü olduğu, yoksa tarihsel süreç içerisinde kümülatif olgular olarak mı meydana geldiği, buradan hareketle de devletin farklı bir işlev üstlenmesine yol açan gelişmelerin ekonomik, politik, kültürel, hukuksal vb. etmenlerle olan ilişkisinin ortaya konması ve bunlar arasındaki nedensellik bağlantılarının açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. 21. yüzyıldaki gelişmeler ele alınırken salt belirli düşünce kalıplarına dayanılarak geliştirilen fikirler değil bunun yanında alternatif olarak ortaya atılan düşüncelere farklı açılardan yaklaşılarak ekonomi politikaları arasındaki ilişkilerin somut olarak ortaya konulması analiz bütünlüğü açısından dikkat edilen hususların başında gelmektedir.

Devletin ekonomideki klasik rolü yanında milenyum çağında ortaya çıkan farklı politika dönüşümleri ve dünyada yaşanan ekonomi-politik gelişmeler de dikkate alındığında 21. yüzyılda devletin ekonomi-politik rolü yeniden güncel hâle getirmiştir. Yeni olguların hangi alanlarda ortaya çıktığı çalışmanın irdeleyeceği temel konular olup, bu kapsamda katkılar sunulması amaçlanmaktadır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Araştırma devletin ekonomideki klasik rolünün ve öneminin ötesinde değişen yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında piyasa başarısızlığı ve fonksiyonel devlet üzerinde tartışmalar yoğunlaşmışken, yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin başarısızlığı tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu bu durum esasında uygulamada çok kısmi düzeyde kalmıştır. Ayrıca belirtilmesi gereken önemli bir nokta, devletin ekonomide payının yüksek olması, devlet müdahalesinin de doğrudan yüksek olacağı anlamına gelmemektedir. Bu durum tersi için de geçerlidir. Bu yaklaşımlar çalışmada dikkate alınmakla birlikte esas olarak ilgili yazına yapılması istenilen ve beklenen katkı bundan farklı olarak devlet kapasitesinin hacminden ziyade işlevselliği ile ilgilidir.

21. yüzyılda ekonomiden, politikaya, hukuka, topluma, antropolojiye, kültüre kadar birçok alanda meydana gelen değişim ve dönüşümler, disiplinler arası çalışmaların önemini daha da artmıştır. Bu oluşumlar dikkate alındığında dünyada değişen ekonomik temelli güç dengeleri devletleri başka yöne evrilmeye zorlamaktadır. Bu süreç, bir yerin gelişmesinin başka bir yerin aleyhine olacak şekilde sonuçlanmaktadır. Devleti ekonomide sadece güvenlik hizmetlerini sağlayan, özel kesim tarafından üretilmesi zor kamusal mal ve hizmetleri üreten bir güç olarak gören klasik anlayışın ötesindeki

ekonomik rolünün diğer yüzyıllardakilerden farklı olduğunun ortaya konulması, çalışmanın hedeflenen özgün katkısını oluşturmaktadır.

Ortaya konulan sonuçların ekonomi, politika, uluslararası ilişkiler ve diğer birçok alanda yeni ufuklar açması, yol gösterici olmasıyla devletin ekonomideki rolünün yeniden irdelenmesine yardımcı olacağına inanılmaktadır. Her ne kadar küresel bir dünya ekonomisinden bahsedilse de bölgesel politikaların, ulus-devleti yeniden inşa etmenin küresel ekonomi politik açısından önemli hâle geldiği bir döneme girilmiştir.

1980’li yıllarda ABD ve İngiltere öncülüğünde inşa edilen yeni ekonomik düzen anlayışını takip eden süreçte Washington Uzlaşısına dayanan neoliberal düşünsel temellerin çeşitli politikalarla pratiğe dönüşmesi, devleti sadece ulusal ekonomide değil uluslararası ekonomide de liberalleşme yönünde baskıya zorlamıştır. Bu sürece SSCB’nin dağılması eklenince iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçilmesi neoliberalizmin sosyalizme karşı mutlak zaferi olarak kabul edilmiştir. Bu düşünceye olan inanç o kadar güçlüydü ki Francis Fukuyuma (1992), *“Tarihin Sonu ve Son İnsan”* da artık tarihin sonuna geldiğini ve liberalizmin zaferiyle bunun pekiştiğini iddia etmiştir.

21. yüzyıla girilirken ABD’ye yönelik gerçekleştirilen 11 Eylül saldırı sonrası dünyada bu yüzyıla özgü dinamikler tekrardan yeni düzen tartışmalarını başlatmıştır. Şüphesiz ki bunun en önemli ayağını ekonomi oluşturmuştur. Atlantik’te bu gelişmelere Asya ülkelerinin yükselişi eşlik edince dünyadaki ekonomik kuralların artık yalnızca ABD’nin belirlediği kriterlere göre şekillenemeyeceği öne çıkmış dolayısıyla çok kutuplu ekonomik dengelerin ortaya çıktığı yeni küresel düzen arayışları hız kazanmıştır. Çin’in yeni küresel güç olma yolundaki ilerleyişi ABD’yi tedirgin etmiş ve buna yönelik geliştirilen stratejiler, dünya ekonomisinin yörüngesini yakın etkilemiştir. Dolayısıyla ekonomik, politik ve daha birçok açıdan 21. yüzyılda ABD-Çin mücadelesinden etkilenerek yeniden konumlanmaya çalışan ülkelerin ekonomilerini sadece piyasanın gücüne göre şekillendirmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bu açıdan piyasa-devlet ilişkisinin yapısı şu soruyu yeniden gündeme getirmektedir: “Keynescilik yeniden canlanıyor mu?” Nihai olarak kavramsal açıdan bazı benzerlikle bulunmasına rağmen içerik olarak çalışma, “21. yüzyıldaki devlet rolünün” değişimini ve geleceğini tarihsel olarak güncel ekonomi-politik olaylara ışık tutacak şekilde tartışmaktadır.

1.4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamının oluşmasında ve bu kapsamın çerçevesinin belirlenmesinde etkili olan ve yanıtlanması gereken bir dizi soru bulunmaktadır. Bunların bir kısmı şöyle sıralanabilir:

- İki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçilmesinin liberalizmin zaferi olarak lanse edilmesi ne kadar doğrudur?
- Avrupa Birliği'nin bireysel ekonomi politikaları uygulamadaki zorluklarının krizlere davetiye çıkarmakta mıdır? Krizler karşısında AB ülkelerinin farklı yapılarla sahip olmalarından dolayı devlete nasıl bir görev düşmektedir?
- Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) geleceği nasıl olacaktır? Devlet bu noktada dağıtıcı mı, düzenleyici mi, yoksa ana karar verici mi olacaktır?
- 2008 küresel finans krizi sonrasında dünyada yeniden egemen olmaya başlayan devletçi çözümler, Keynes'e dönüş olarak değerlendirilebilir mi?
- 21. yüzyılın başlarından itibaren Çin'in ekonomik başarısının arkasında devlet faktörü mü, yoksa piyasa sistemine entegre olması mı veya her ikisi mi etkili olmuştur?
- 21. yüzyılda ekonomik başarının sağlanmasında devletin küçültülmesi mi, yoksa yeniden nasıl yapılandırılması gerektiği mi önem taşımaktadır?
- 21. yüzyılda küreselleşmenin önemli bir ayağını oluşturan üretimin küreselleşmesinin sürdürülebilirliği ne ölçüde mümkündür?
- Küresel yönetişimin, etkin devletin oluşturulmasındaki rolü nedir?
- Küreselleşen piyasalar mıdır, yoksa devlet midir?
- Kapitalizmin yüzyılımızda yeniden tasarlanması bağlamında hangi kıta, küresel ekonominin ağırlık merkezi olacaktır?
- 21. yüzyılın ilk yarısına ilişkin hangi problemler, küresel ekonominin geleceğini etkileyebilir ve devletin bu problemlerin çözümündeki rolü neler olabilir?
- Yeni yönetim biçimine geçen Türkiye'nin, bu yeni yapılanma sürecinde vizyonsal açıdan benimseyeceği modelde devletin yeni rolleri neler olmalıdır?
- 2023 yılında dünyanın ilk 10 ekonomisinden biri olma hedefinin başarılabilmesi için yapısal reformların hayata geçirilmesinde devlete düşen görevler nelerdir?

Yukarıda sıralanan sorular, uluslararası reel politik açıdan üzerinde düşünülmesi ve analiz edilmesi gereken türdendir. Dolayısıyla birbirleriyle yakın bir ilişki içerisinde olan bu yaklaşımların çok boyutluluğu dikkate alındığında alternatif politikalar üretmek için oldukça gerekli olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır.

Yapılan çalışmanın en temel kısıtı, ele alınan dönemin 21. yüzyılı içermesi ve yaklaşık olarak 20 yıllık bir zaman dilimini kapsamasından dolayı söz konusu dönemde devletin rolüne ilişkin literatürde doğrudan çok az çalışmanın yer almasıdır. Genellikle literatürde üzerinde durulan noktalar devlet müdahaleciliği, güvenlik, alt yapı, sağlık harcamaları gibi alışılmış alanlardır. Bunun dışında devletin ekonomi-politik rolleri üzerine yapılan tartışmalar ise çok boyutludur. Liberal demokrasiden, totaliter ve otoriter demokrasilere kadar uzanan farklı devlet işlevselliğinin tümünün çalışmada ortaya konulmasının mümkün olmaması başka bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde insanların en temel gıda maddelerine ulaşmalarının neredeyse imkânsız hâle gelmesinde devletlerin içinde bulunduğu durum farklı açıdan değerlendirilirken, mülteci sorununa kendi istihdam ve bütçe kaygıları nedeniyle yeterince eğilmeyen devletler farklı sorunsallar ileri sürmektedirler. Böylelikle az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkelerin devlet rolüne atfettikleri önem farklı gerekçelerle ayrılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen tüm bu devlet işlevlerinin üzerinde durulması, çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Özellikle ABD, Avrupa Birliği, Çin ve Rusya başta olmak üzere dünya siyasetine ve ekonomisine yön veren ülkeler yanında Türkiye'de devlet rolü ve bunun ortaya çıkardığı sonuçların, devlet rolünü hangi noktalarda farklılaştırdığı ve diğer bölgelere olan yansımaları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

1.5. Çalışmanın Planı

Çalışmada ortaya konulan araştırma problemi ve gerekçesi ile birlikte çalışmanın, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları ve planlaması ile ilgili detayların verildiği *birinci bölüm* sonrasında *ikinci bölümde* ilk olarak, 20. yüzyılda devletin ekonomideki işlevinin sistematik ve analitik çerçeveye oturtulmasında devrimci role sahip olan Keynesçi iktisadın ortaya çıkmasında etkili olan 1929 buhranının sebepleri, etkileri ve sonuçlarının çözümünün hangi noktada özgünlük kazandığı ve devlet müdahaleciliğinin araçsallaştırılmasının argümanları üzerinde durulmaktadır. Keynes'in görüşlerinin yaygın olarak kullanım alanı bulduğu 1945-1970 yıllarından sonra devletin büyümesinin ekonomide yarattığı sorunların devlet müdahalesinin azaltılmasına yol açan süreçle

birlikte hangi ekonomik yapılanmanın dünya ekonomisinde benimsendiği üzerinde durulan bir diğer noktadır. Bu bölümde son olarak 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşme olgusuyla ulus-devletlerin küresel ekonomideki konumları ele alınmıştır.

Çalışmanın *üçüncü bölümünde*, 21. yüzyılda dünya ekonomisinin yeni dinamiğinin ve niteliğinin ne olduğu açıklanmıştır. Buna göre dünya ekonomisinin mekânsal değişimden başlayan sürecin küresel çağdaki konumlanması ve 2008 küresel finans kriziyle birlikte liberal ekonomi politikalarının bir yana bırakılarak devletin görünen elinin özellikle ABD ve AB ülkelerindeki ne kadar güçlendiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Çin'in 21. yüzyıldaki yükselişinin geri planında yatan devlet mülkiyetli şirketlerin doğru stratejilerle bir araya getirildiğinde ekonomide sanılanın aksine verimsizliğe ve israfa yol açmayacağını göstermesi ve sadece piyasa mantığına göre kurgulanan yapıların başarılı olacağına yönelik algının doğru olmadığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Çalışmanın *dördüncü bölümünde*, 21. yüzyılda dünya ekonomisindeki yeni arayışların, 2008 küresel krizi sonrasında başlayarak küresel ekonomide özellikle son 10 yılda yaşanan gelişmeler ekseninde ne yönde evrildiği üzerinde durulmaktadır. Merkez bankalarının, mikro ihtiyati politikalar yerine makro ihtiyati politikalar uygulamaya başlaması, finansal piyasaların daha fazla denetime tabi tutulması fikrinin benimsenmesine yol açmıştır. Bu dönemdeki en dikkat çekici arayışlar olan ŞİÖ gibi bölgesel yapılanmalar, dünya ekonomisinin yönünü etkileyebilecek örneklerle detaylandırılmıştır. Ayrıca bu bölümde ilgili akademik yazına katkı yapılması beklenen alanlardan birisi olarak çok yakın zamanda parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle Türkiye ekonomisinde oluşan yeni üst yapının uzun zamandır yapılması beklenen yapısal reformları gerçekleştirebilmek için hangi stratejileri benimsemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın *beşinci bölümü* olan sonuç bölümünde ise daha önceki bölümlerde yapılan detaylandırmalar ve elde edilen çıkarımlara göre politika önerilerine yönelik çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır.

BÖLÜM II

20. YÜZYILDA DEVLETİN EKONOMİDEKİ İŞLEVİ

“Ekonomik durgunluğun yenilmesi için gerekirse devlet, çukur kazdırıp sonra da o kazdırdığı çukurları doldurtmak durumundadır.”

John Maynard Keynes

20. yüzyıl iki dünya savaşı, Sovyetler Birliği'nin dağılması, 1929 Büyük Buhranı, Avrupa Birliği'nin kurulması, küreselleşmenin ikinci ve üçüncü dalgasının hız kazanması, dünya coğrafyasında çeşitli jeopolitik gelişmeler gibi bir dizi ekonomik, politik, kültürel, teknolojik, bilimsel gelişmelerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir çağ olmuştur. Ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde yeniden yapılanma çabaları ile birlikte küreselleşmenin toplumsal alanın her yerine sirayet etmesi ve ekonomik krizler gibi geniş kapsamlı etkiler yaratan gelişmeler devletin işlevini çok yakından etkilemiştir.

ABD'de başlayan ve kapitalist ülkelerin tamamında etkisini hissettiren 1929 Buhranı ile birlikte bu krizin aşılabilmesi için geliştirilen öneriler kümesi çerçevesinde özellikle devletin ekonomide üstlenmesi gereken işlevlerin analitik ve politik çerçevesi, İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından sistematize edilmiştir.

Keynes ile birlikte fonksiyonel devlet anlayışı hâkim olmaya başlamış, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde tüm dünyada devletin faaliyet alanı genişlemiş ve bu faaliyetler sosyal ve/veya refah devletiyle özdeşleşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar altın çağını yaşayan Keynesyen iktisat, 1970'lerde yaşanan stagflasyon ve petrol şoklarına karşı yeni paradigmlar geliştirememiştir. Milton Friedman'ın öncülük ettiği monetarizm ile Robert Lucas'ın öncülük ettiği yeni klasik iktisat tarafından yapılan eleştirilerle gözden düşmüştür. 1980'lerden sonra ise küreselleşme ile birlikte devletin ekonomideki rolünün azaltılması yönünde girişilen yeniden yapılanma planları dünya ekonomisinin işleyişini değiştirmiştir.

Bununla birlikte 1990'lardan sonra ulus-devletin ticari, mali ve finansal küreselleşme karşısında egemenlik erozyonuna uğradığı fikrine karşılık küreselleşmenin sanılanın aksine devletin işlevlerini daha artırdığı yönünde anti-tezler de üretilmiş ve bu alanda geniş bir literatür oluşmuştur. Bu tartışmalar hâlâ güncelliğini ve önemini korumakla birlikte esasında 21. yüzyılda da devletlerin rollerinin şekillenmesinde etkili olacağı izlenimini uyandırmaktadır.

2.1. 1929 Büyük Buhranı ve Müdahaleci Devlet Anlayışına Zemin Hazırlayan Gelişmeler

1929 yılında ABD’de başlayan ve kara Perşembe olarak nitelendirilen Büyük Buhran’ın ortaya çıkardığı tablo ürkütücü boyutta olmuştur. Klasik iktisadın *görünmez el*’ine duyulan güven krizden çıkışı sağlama noktasında başarısız olmuş ve yeni arayışlara girişilmiştir. Krizin sebepleri konusunda da iktisatçılar herhangi bir fikir birliğine varmış değillerdi. Klasik iktisadın varsayımları çerçevesinde piyasanın bu dengesizliği kendiliğinden gidereceği kabul edilirken, herhangi bir müdahalenin gerekliliği söz konusu olmamıştır. 1936 yılında İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eseriyle John Maynard Keynes, efektif talep yetersizliği nedeniyle toplam talepte yaşanan daralmanın krizin tetikleyici unsuru olduğunu savunmuş dolayısıyla devlet müdahalesi yoluyla efektif talebi canlandırarak maliye politikasının çözüm olarak uygulanabileceğini öne sürmüştür. Böylelikle Keynesyen görüşler özellikle politika yapıcılar tarafından benimsenmiş, 1970’li yıllara kadar yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur.

2.1.1. 1929 Büyük Buhranı’nın Sebepleri ve Genel Görünümü

I. Dünya Savaşı sonrasında ABD ekonomisi dünyanın en güçlü ekonomisini oluşturmaktaydı. 1914’te 33 milyar dolar olan milli gelir, 1918’de 61 milyar dolara yükselirken sanayide de önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Örneğin; 1917’de 75 milyon ton demir cevheri ve 555 milyon ton kömür çıkarılırken, 1920’de dünya petrol üretiminin üçte ikisine denk gelen 60 milyon ton petrol çıkarılmaktaydı. Bunun yanında deniz filosunda da ilerleme kaydeden ABD, 1920’de 5 milyon dolara yakın ithalat ile 8 milyon dolar ihracat gerçekleştirerek ticaretini inanılmaz seviyelere çıkarmıştır.

Dış yatırımlar ve altın stokları da ekonominin güçlenmesini sağlayan diğer alanlardı. Dış yatırımlar 6,5 milyar dolar, altın stokları ise 2,5 milyar dolar seviyesine yükselmişti. Aynı dönemde müttefik ülkelere açılan krediler ise 12 milyar dolardı. Savaş sebebiyle Kanada’nın, ABD’nin hegemonyasına dâhil olmasıyla 1904-1914 dönemi arasında İngiltere’de tahvile yatırılan miktar, ABD’nin 8 katı iken bu durum 1921-1930 döneminde tersine dönmüş ve ABD’deki tahvile yatırılan miktar İngiltere’nin 20 katına çıkmıştır. Bu gelişmelerle birlikte 1920’li yıllarda Amerika’daki refah şu şekilde özetlenmişti (Beaud, 2015, s. 242-243):

- 1921-1929 yılları arasında sanayi üretiminde % 90'lık artış
- Aynı dönemde GSMH'nin % 20'sinden fazla yatırım yapılması
- Verimlilikte meydana gelen % 47'lik artış

Bahsedilen bu gelişmeler, 1920'li yılların sonuna gelindiğinde yerini kötümser tabloya bırakmıştı. İlk olarak ekonomide verimlilik düşmüş, tarım sektöründe fiyatların ve gelirlerin azalması baş göstermiş, uluslararası rekabette önemli daralmalar yaşanmış, 1929'un ikinci yarısından itibaren otomobil endüstrisinde kârlar azalmış bunu daha fazla kâr hırsıyla oluşan borsa spekülasyonu izlemiş neticesinde yaşanan tüm bu süreç, hiç kimsenin ihtimal bile vermediği bir kriz hâline gelmişti ((Beaud, 2015, s. 250).

1924 yılının ikinci yarısında, tahvillerin fiyatı hızla yükselmiş ve bu artış takip eden yıl boyunca da sürmüştür. 1924 yılının sonunda beş endüstriyel hissenin ortalama fiyatı 106'dan 134'e yükseldi. 1925 yılının sonunda yaklaşık olarak 50 puan daha artarak 121 olmuştu. İstisnai iki hat dışında yıl boyunca bu artış istikrarlı bir seyir göstermiştir. 1926 yılında gelindiğinde ise biraz düşüşler ortaya çıkmış, Şubat ayında yaşanan ani düşüş Mart ayında yerini çöküşe bırakmıştır; ancak Nisan ayında piyasalar tekrar yükselişe geçerek istikrar kazanmıştır. 1929'a gelindiğinde ekonomide bir bunalım kendini göstermiş, Haziran ayında endüstriyel endeksler ile fabrika üretim endeksleri maksimum seviyeye çıkmış daha sonra ise aşağıya doğru bir ivme kazanmıştır. Merkez Bankası endüstriyel üretim endeksi Ekim ayında 126'dan 117'ye gerilemiştir. Benzer bir durum inşaat sektöründe de yaşanmıştır. Sebep-sonuç ilişkisi kapsamında nedensellik reel sektörden borsaya doğru işliyordu. 1929'da ekonomi bir felakete doğru sürüklenmeye başlamış, kriz Wall Street'te bütün etkisini göstermiştir (Galbraith, 2013).

Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (NBER) kronolojik olarak Büyük Buhran'ın başlangıcını Ağustos 1929 olarak ele almaktadır. Bu sebepten dolayı buhranın Wall Street'te değil Main Street'te başladığı ifade edilmektedir. Stok piyasalarının Ekim ayında düşmeye başlamasıyla spekülasyonun patlaması gerçekleşmiş ve ekonomi kötü bir yönüne doğru dönmeye başlamıştır. FED'in mevsimsellikten arındırılmış sanayi üretim endeksi Ağustos 1929'da 114 iken, Ekim ayında % 3,5 düşerek 110, Aralık ayında ise yaklaşık olarak % 9 düşerek 100 seviyesine gerilemiştir. 1930'da ise yaklaşık bir yıllık periyod içerisinde endeks seviyesi 100'den 79'a düşmüştür. 1929 yılında işsizlik oranı % 3 seviyesinde iken 1933 yılında % 25'e yükselmiştir. Sanayi üretim endeksi 114'ten 1933'te % 52,6 düşerek 54 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan parasal göstergelere bakıldığında ise para arzı % 35 düşerken fiyatlar yaklaşık olarak % 33 düşmüştür. Ayrıca

ABD'deki bankaların üçte birinden fazlası ya kapanmış ya da diğer bankalar tarafından devralınmıştır (Parker, 2008, s. 4-6).

Tablo 1.

1930-1939 Dönemi Arası Reel Sektör Göstergeleri (İndeks 1929=100)

Yıllar	Reel Çıktı	Tüketim			Dış Ticaret			Toplam İstihdam	İşgücü Verimliliği	Toplam Faktör Verimliliği
		Dayanıksız Tüketim Malları ve Hizmetler	Dayanıklı Tüketim Malları	Yatırımlar	Kamu Alımları	İhracat	İthalat			
1930	87,3	90,8	76,2	69,2	105,1	85,2	84,9	93,2	95,9	94,8
1931	78,0	85,2	63,3	46,1	105,3	70,5	72,4	85,7	95,4	93,5
1932	65,1	75,8	46,6	22,2	97,2	54,4	58,0	77,5	90,7	87,8
1933	61,7	71,9	44,4	21,8	91,5	52,7	60,7	76,2	87,9	85,9
1934	64,4	71,9	48,8	27,9	100,8	52,7	58,1	79,9	96,7	92,6
1935	67,9	72,9	58,7	41,7	99,8	53,6	69,1	81,4	98,4	96,6
1936	74,7	76,7	70,5	52,6	113,5	55,0	71,7	83,9	101,6	99,9
1937	75,7	76,9	71,9	59,5	105,8	64,1	78,0	86,4	100,7	100,5
1938	70,2	73,9	56,1	38,6	111,5	62,5	58,3	80,4	102,4	100,3
1939	73,2	74,6	64,0	49,0	112,3	61,4	61,3	82,1	104,6	103,1

Kaynak: Cole ve Ohanian, 1999'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 1'de gösterilen reel sektör göstergelerinden de anlaşılacağı gibi buhranın etkisi sonraki yıllarda ciddi biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Reel çıktı endeksi 73,2 seviyesine inerken, dayanıksız tüketim mallarında 74,6'ya ve dayanıklı tüketim mallarında ise 64'e düşmüştür. Dikkat çeken bir diğer husus, yatırımların krizden hemen sonraki yıllarda çok ani biçimde düşerek sırasıyla 22,2, 21,8 ve 27,9 olmasıdır. Daha sonraları bir toparlanma görülse de başlangıç yılına göre ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

1929 Büyük Buhranına ilişkin değerlendirmeler, genellikle ABD ekonomisi özelinde ortaya konulmuştur. ABD ekonomisinin yapısal olarak zayıflığı, yanlış iktisat politikaları ile birleşince buhran kaçınılmaz hâle gelmiştir. Ayrıca o dönemde dünya ekonomisinin öncülüğünü üstlenen liderlik konumu gereği diğer ülkelerin kendisine bağlı olmasından dolayı uluslararası ekonomik ilişkileri yönlendirebilme gibi misyonu da olan ABD'nin bunu başarılı bir şekilde uygulayamaması, buhranın ABD ile sınırlı kalmayıp uluslararası nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Bu durumun oluşmasını tetikleyen bir diğer unsur ise uluslararası işbirliği yerine milliyetçi politikalar çizgisinde ülkelerin bireysel çıkarlarını gözetmeleridir. Bu yaklaşımların yanında rassal gelişmelerle buhranı açıklayan görüşler yanında borsanın çökmesi, uluslararası para sistemindeki tikanlıklar,

tarım bunalımı gibi sebeplerle açıklamaya çalışan yaklaşımlar da söz konusudur. Buradan da anlaşıldığı gibi 1929 buhranının sebepleri konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır (Çapraz, 2001, s. 66).

Tablo 2.

1929-1939 Dönemi Arası Nominal/Reel Para, Fiyatlar ve Faiz Oranları

Yıllar	Nominal Değerler				Reel Değerler				
	Parasal Taban	M1	Fiyat Seviyesi	Yıllık Faiz Oranları			Parasal Taban	M1	Faiz Oranları
				3 Aylık ABD Tahvili	Ticari Bonolar	Faiz Oranları			
1929	100	100	100	4,4	6,1	100	100	6	
1930	95,9	94,4	97,0	2,2	4,3	98,8	97,3	7,3	
1931	98,7	85,6	88,1	1,2	2,6	112	97,1	11,8	
1932	104,3	74,5	78,4	0,8	2,7	133,1	95,1	13,8	
1933	108,9	69,9	76,7	0,3	1,7	142,1	91,2	3,9	
1934	119,8	78,0	83,2	0,3	2,0	144	93,8	-6,5	
1935	139,2	91,0	84,8	0,2	0,8	164,1	107,3	-1,1	
1936	157,2	102,1	85,2	0,1	0,8	184,4	119,8	0,3	
1937	168,5	102,9	89,4	0,5	0,9	188,6	115,2	-3,9	
1938	181,5	102,2	87,2	0,1	0,8	208,1	117,2	3,2	
1939	215,5	113,7	86,6	0,0	0,9	248,7	131,2	1,3	

Kaynak: Cole ve Ohanian, 1999'dan yararlanarak oluşturulmuştur.

Bunalımın ilk dönemlerinde sert deflasyon göze çarpmıştır. Tüketici fiyat endeksi borsanın çöktüğü 1929'dan dip noktasına ulaştığı 1933'e kadar % 27'lik bir düşüş sergilemiştir. Deflasyon, şirketlerin satışlarının azalmasına yol açtığından dolayı olarak kâr oranlarını da düşürmüştür; fakat ücretlerde herhangi bir indirim yapılmaması işçilere ödenecek ücretin aynı kalması anlamına gelmektedir (Akerlof ve Shiller, 2009, s. 94).

Nominal ve reel parasal göstergelerin yer aldığı tablo 2 incelendiğinde parasal tabanın hem nominal olarak hem de reel olarak ve M1'in artış gösterdiği; fakat fiyatlar genel düzeyinin ise düştüğü gözlenmektedir.

Tablo 3.

Toplam Sanayi Üretim Endeksi (1929=100)

Ülkeler	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Britanya	95	94	100	94	86	89	95	105	114
Kanada	85	94	100	91	78	68	69	82	90
Fransa	84	94	100	99	85	74	83	79	77
Almanya	95	100	100	86	72	59	68	83	96
İtalya	87	99	100	93	84	77	83	85	99
Hollanda	87	94	100	109	101	90	90	93	95
İsveç	85	88	100	102	97	89	93	111	125
ABD	85	90	100	83	69	55	63	69	79

Kaynak: Industrial Statistics, 1900-57 (Paris, OEEC, 1958), aktaran Parker, 2008, s. 7.

Krizin diğer gelişmiş ülkelere olan etkisi incelendiğinde ABD, Fransa ve Almanya'nın en fazla etkilenen ülkeler oldukları dikkat çekmektedir. Özellikle kriz ABD'de çok geniş ölçekte etkiler meydana getirmiştir. Sanayi üretim endeksinin önemli ivme kaybetmesi, reel çıktıyı da olumsuz etkilemiş ve bu durum etkisini işsizlik oranlarında da kendini göstermiştir. İşsizlik oranı % 3 gibi düşük seviyeden % 25'e yükselmiştir.

1930'lardan sonra iflasların artmış, yatırımların azalmasıyla işsizlik artmış ve tüketim azalmıştır. Tüketim düzeyinde gerçekleşen bu düşüş, yeniden iflasların yaşanmasına ve yatırımların azalmasına sebep olmuştur. 1933 yılında ABD'deki işsiz sayısı 14 milyona ulaşmış küresel bir nitelik kazanan krizin dünyanın diğer ülkelerine sıçramasıyla gelişmiş ülkelerdeki işsiz sayısı 30 milyonu bulmuştur. Krizi atlatabilmek için klasik iktisadın piyasanın kendiliğinden dengeye getirci mekanizmasına olan inanç dolayısıyla devletin ekonomiye herhangi bir müdahalesinin olmaması gerektiği fikri yaygınlık kazanmıştır. Şüphesiz ki bu bekleyişin maliyeti günden güne artmaktaydı ve bunun yaratacağı maliyetleri göze alabilecek hükümetin üstleneceği sorumluluklar göz önüne alındığında klasik iktisat kuramının önerileri çözüm üretmeyebilirdi (Ölmezogulları, 2016, s. 73).

Uygulanan birçok politikada dikkatlerden kaçan bir güven sorunu vardı. Bankaların ellerinde borç verebilecekleri kredi ve faizlerin çok düşük olmasına rağmen işletmelerin geleceğe yönelik kötümser beklentileri, yeni yatırımların yapılmasını engellemiştir. Böyle bir ortamda ücret politikalarının da ekonomide bir etkisi olmamaktaydı. Talep ve istihdamın düşük olmasının temel sebebi, güvenin kaybolmuş

olmasıydı. Bu güven kaybı kapitalizmin geleceğine yönelik korkuları artırmış ve bunalımın süresinin uzamasına sebebiyet vermiştir (Akerlof ve Shiller, 2009, s. 97).

2.1.2. 1929 Büyük Buhranı Sonrası Müdahaleci Devlet Anlayışı

ABD krizden çıkabilmek için birçok ekonomik ve politik uygulamayı yürürlüğe koymuştur. Bu politikaların daha öncekilerden farkı, liberalizmin önerdiği türden olmayıp daha çok müdahale yoluyla denetleyici ve düzenleyici olmasıdır. 1932 yılında Başkan Hoover'den sonra iktidara gelen Franklin D. Roosevelt'in uygulamaya koyduğu önlemler, "*New Deal*" (Yeni Görüş) olarak nitelendirilmiştir. New Deal çerçevesinde alınan tedbirler şu şekilde sıralanabilir:

- Altın standardı 1933 yılında terk edilmiştir.
- Finansal sistemi yeniden canlandırabilmek için Finansal Sistemin Yeniden Düzenlenmesi Kurumu (Reconstruction Finance Corporation-RFC) kurulmuştur.
- Potansiyel yatırımcılara, hisse senedi ve tahvil alımında kullanılan banka kredilerinde ihtiyaç duyulan bilgileri elde edebilmeleri için 1934 yılında Menkul Kıymetler Değişimi Yasası yürürlüğe konulmuştur.
- Ticari bankalar ile yatırım bankalarını birbirinden ayırmak için Ulusal Mevduat Güvencesi (GSA) oluşturulmuştur.
- Fiyatları ve ücretleri artırmak için 6 Haziran 1933'te Ulusal Sanayi Kurtarma Yasası (National Industrial Recovery Act-NIRA) yürürlüğe konulmuştur.
- İstihdam ve yardım politikaları kapsamında Sivil Koruma Birliği (CCC), Tennessee Vadisi İdaresi (TVA), Bayındırlık Dairesi Yönetimi (PWA), Federal Acil Durum Yardım İdaresi (FERA) kurulmuştur.
- 1933-1934 döneminde İnşaat İşleri Dairesi (CWA) ve 1935 yılında İş İlerleme İdaresi (WPA) kurulmuştur. Ayrıca 1935 yılında Sosyal Güvenlik Yasası (SSA) yürürlüğe girmiştir.

New Deal çerçevesinde reform ve toparlanma çabaları, Roosevelt ilk döneminin başladığı 1933 ile 1937'de başlayan ikinci döneminde uygulamaya konulmuştur. Roosevelt'in ilk dönem politikaları, bireylerin açlıktan ölmemeleri için paraya ihtiyaç duyulması sebebiyle istihdam edilmeleri gerektiği gibi insani temeller üzerine inşa edilmiştir. Kamu harcamalarının ekonomide ve özel sektörde üretimi ve istihdamı

artıracağı düşüncesi henüz geliştirilmemiş, ekonomiye dinamizm kazandıracak kamu harcamalarının sistematik formülasyonu ortaya konulmamıştı. Roosevelt'in ilk döneminde uygulanan reformlar, genel teorideki fikirlerden esinlenerek oluşturulmamıştı. Bu reformlar, sadece buhranın tekerrürünü önlemeye yönelikti. Fiyat deflasyonu, büyük bunalımın başlıca sebebi olarak görülmüş bu bağlamda yapılan müdahaleler fiyatların aşağıya doğru esnekliğini engelleyecek karaktere bürünmüştür; fakat bu çözümler krizin esas sebebini değil belirtilerini tedaviye yönelik olmuştur (Minsky, 2013, s. 122).

Buhran sonrası uygulamaya konulan New Deal, özel sektör karşıtı düşünce tarzıyla sert bir şekilde özel sektörün hakları, mülkiyet hakları ve devletin rolü gibi kavramların üzerinden geçerek, özel sektöre daha önceki geleneksel yaklaşımdan farklı olarak çok kısa süre içerisinde başarılı olabilme fikrini bir kenara bırakmasını bununla birlikte işçi sendikalarıyla işbirliği yapmasını, uygulanacak yeni reform ve düzenlemelerde ortak hareket etmesi gerektiğini ifade ediyordu. Özel sektörden beklenen bu radikal değişikliklerde buhran koşulları göz önüne alındığında şaşırılmaması gerekiyordu. Aynı zamanda büyük ölçekli yatırım yapılma isteğinin azalması kaçınılmaz bir durumdu.

Esasında devletin, buhranın olumsuz etkilerini bertaraf etmek için uyguladığı politika, sosyalist çevrelerin muhalefeti ile karşılaşmakla birlikte özel sektörün atılım yapması yönündeki endişeleri artırıyordu. İstenilen seviyede olmasa da yapılan kamu harcamaları ideolojik olarak da yıkıcı olarak görüldüğü için beklenen sonuçları yaratamamıştı. Özel sektörün er geç zamanı geldiğinde buhranın sonuçlarını ortadan kaldıracak rotayı göstereceğine inanılsa da halkın bunu bekleyecek vakti kalmamıştı. İktisatçılar, kapitalizmin yaşanan bu durgunluğun sebebini kronik bir tarza indirgemiş, Marx'ın görüşleri tekrardan önem kazanmaya başlamıştı (Heilbroner, 2013, s. 241).

New Deal politikalarına işverenler işçilerinin gücünün genişletildiği bahanesiyle, işçiler fiyatların artması ve işçileri koruyacak yasanın zayıf olması, tröst karşıtları ise sanayi kartellerinin oluştuğunu ve rekabetin ortadan kalktığını, küçük işletmeler ise sadece büyük firmaların gücünün artırıldığını öne sürerek Ulusal Kurtarma İdaresi Yasasına (NRA) karşı çıkmışlardır. İlk New Deal politikaları, 1936'dan sonra yerini 2. New Deal'e bırakmıştır. Uygulanacak bu ikinci dönem politikalarının iki ayağı bulunmaktaydı: i)Piyasanın rekabet gücünü artırabilmek için anti-tröst kanununu tekrar güçlendirmek ii)1937-1938 durgunluğunu düzeltmek için Keynes öncesi harcama açığı politikasına odaklanmak (Dobbin, 1993, s. 18).

Her iki New Deal uygulamalarının birçok unsuru, 20. yüzyılın kamu politikalarını şekillendirecek tarzda 1930'ları hayatta tutmuştur. Makro ekonomi politikaları devalüasyonun belirgin başarıları ve konjktür karşıtı federal harcama programlarının ardından değişmiştir. Keynesyenizm, sonradan ABD'de yeni ortodoksi olmuştur (Dobbin, 1993, s. 19).

2.2. Keynesyen Devrim ve Devlet Müdahaleciliğinin Yükselişi

Thomas Kuhn (1962), "*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*" isimli çığır açıcı eserinde paradigma¹ kavramıyla doğa bilimlerinde yasalarla ilgili birbirinden ayrılan düşüncelerin olabileceğini ortaya koymuş, paradigmaların kuram ve modellere ait farklı düşüncelerin belirli alanlardaki bilimsel çalışmanın niteliği, metodolojisi ve çözümü için bilgiler sunabileceği gibi elde edilen sonuçların sınanmasını da içerebileceğini ifade etmiştir.

Kuhn'ın doğa bilimleri için temellendirdiği paradigma kavramı sosyal bilimlerde de çeşitli biçimlerde yer almaktadır. İktisattaki modellerin ampirik olarak sınanması diğer bilim dallarındaki modellere kıyasla daha zordur; çünkü ekonomide yaşanan bir durumun tekrarının çok zor olması beraberinde birçok paradigmayı meydana getirmektedir. İktisatta ise bilimsel açıdan şu ana kadar tarihsel süreç içerisinde üç temel paradigma kategorisi bulunmaktadır (Herr, 2009, s. 105-106):

- *Klasik Paradigma* (Adam Smith ve David Ricardo geleneğinden oluşmaktadır. Marx'ın bu sınıfa dâhil edilip edilemeyeceği hâlâ tartışmalıdır).
- *Neoklasik Paradigma* [Leon Walras (1834-1910), Karl Menger (1840-1921) ve William S. Jevons (1835 – 1882)] çizgisinde gelişmiştir.
- *Keynesyen Paradigma*.

Backhouse ve Bateman (2008)'a göre Keynesçi devrim, 1970'lerdeki Kuhn'un bilim felsefesi ve Imre Lakatos'un bilimsel araştırma programları kapsamında ele alınmış ve bir araştırma programından diğerine geçiş konusunu analiz edebilecek temel ekollerden biri hâline gelmiştir. Bu açıdan Keynesçi devrime ilişkin şu üç ifade kesinlikle doğrudur: i) Keynes kendinden önceki iktisattan devrimci tarzda bir kopuşu yaratmıştır.

¹Thomas Kuhn, birbirleriyle yarışan farklı bilimsel yaklaşımlara *paradigma* adını vermiştir. Bilimsel devrimleri, eski bir bilim yapma geleneğinin bir yenisiyle değiştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Ona göre var olan karşıt bilim görüşleri arasındaki seçimin büyük ölçüde sosyal-psikolojik bir süreç olduğu, bilginin temeldeki evrensel niteliğiyle doğrudan bir ilişkisinin bulunmadığı görüşünü savunmaktadır (Kuhn, 1962).

ii) Genel Teorinin kısa süre içerisinde yarattığı etki, iktisat çevrelerinde genel kabul görmüştür. 10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde Keynes, Schumpeter ve Hayek gibi iktisatçıları geride bırakarak döneminin ileri gelen iktisatçılarından birisi olmuştur.

iii) İktisatta metodolojik olarak farklı bir yaklaşım benimsemiştir.

Keynesyen devrim, iktisadi düşünce tarihinde dikkati çeken önemli alanlardan birisidir. Kuramsal bir krizin yeni radikal modelin ortaya çıkmasını, geleneksel ve yeni paradigmalara çatışmada sundukları yeni bakış açılarıyla kendini gösteren bir kuşak farkını içeren Keynesyen Devrim, kendisini tam da Kuhn'un "*Bilimsel Devrim*" olarak betimlediği alana yakınlaştırır. Keynes'in başarısının en yaygın açıklaması, çağdaşlarına kıyasla kitlesel işsizliği açıklamadaki becerisidir. Keynes'ten önceki Klasik iktisadın işsizliği açıklayamadığı görüşünün aksine işsizlik, piyasa dengesini aşan ücretler, gümrük vergisi, aşırı değerlendirilmiş para, esnek olmayan fiyatlar ve para politikalarının yanlış kullanımı gibi araçlarla açıklanmaya çalışılmıştı. Keynesyen Devrimi bu açıklamalardan farklı kılan ve politikalarının benimsenmesini sağlayan unsur, uzun süreli kitlesel işsizliğe diğer ekollerden farklı olarak ikna edici bir açıklama getirmiş olmasıydı (Blaug, 2014, s. 789-794).

Keynes'in fikirleri büyük bunalımdan önemli derecede etkilenmiştir. Özellikle bunalımın yaşandığı dönemde para politikasına ilişkin düşüncelerinin önemli derecede değişmesi, Keynes'in analizlerinde göze çarpmaktadır. Radikal bir kopuşu ifade eden görüşleri Sterlinin 1931 yılında değer kaybetmesine rağmen beklenen iyileşmenin sınırlı düzeyde kalmasıyla daha da derinleşmiştir. Keynes, "uzayan ve belki de sonsuz olan bunalımdan çıkmanın tek yolunun" yeni yatırımları teşvik edecek ve destekleyecek bir devlet müdahalesi olduğu sonucunu çıkarmıştır (Skidelsky, 2003, s. 108-109).

Keynes'in teorisinin oluşumunda kendi döneminin İngiltere'deki kitlesel işsizlik ve büyük buhran etkili olmuştur. Bu iki olgu birlikte düşünüldüğünde, Keynes'in kurmak istediği sistem daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce Keynes, kendiliğinden dengeye gelme fikrini reddedilmesi gerektiğini; çünkü ekonomilerin er ya da geç dengeye geleceklerini bekleme düşüncesinin milyonlarca insanın işsiz kalmasına yol açma gibi bir riski taşıdığını belirtmiştir. Dolayısıyla ekonominin eksik istihdamda da kalabileceğini, tam istihdamın sağlanması noktasında devletin rol alması gerektiği düşüncesinin kesinlikle kapitalizmden vazgeçilmesi anlamına gelmediğini ifade etmiştir (Tekeoğlu, 1993, s. 202-203).

Keynes ile birlikte liberal kapitalist görüşün devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği fikri terk edilmiş ve devletin ekonomiyi yönlendirmesi gerektiği

anlayışı önem kazanmıştır. Devlet ekonomiye müdahale ederek kaynakların etkin kullanımını sağlayarak tam istihdamın gerçekleşmesine hizmet edebilirdi. Devletin müdahale alanı piyasa mekanizmasında ortaya çıkan gelir dağılımı adaletini sağlama işlevini de üstlenmiştir. Kamu iktisadi teşebbüsleri gibi bazı stratejik alanlarda doğrudan girişimci gibi faaliyette bulunarak sadece ekonomik değil, mali ve sosyal fonksiyonları da gerçekleştirmiştir (Öztürk, 2007, s. 29).

Keynes, ekonominin kendiliğinden otomatik olarak tam istihdamı sağlayamayacağını ortaya koymuş bunun gerçekleştirilebilmesinin koşulu olarak ise müdahale yoluyla efektif talebin canlandırılması için devlet müdahaleciliğini ileri sürmüştür. Teşviklerin sağlanması, kamu harcamaları ile talebi artırma, faiz hadlerini değiştirerek özel sektörün yatırım yapma arzunu harekete geçirerek özel sektör yatırımlarını teşvik etmek, ucuz kredi politikası ve doğrudan yatırım yapmak devletin müdahale alanlarını oluşturmaktadır. Burada vurgulanması gereken Keynesyen paradigmanın kapitalizmin lağvedilmesi şeklinde algılanmaması gerektiğidir. Özel mülkiyetin korunması ve kâr güdüsünün ekonominin motoru olarak kabul edilmesi Keynesyen iktisadın da göz önüne aldığı unsurlardır. Keynesyen ekolün kendisinden önceki ekollerden farklılaşan yönü, devlete biçilen rolün kapsamının ve işlevinin genişletilmesiyle liberal öğretilerin reddedilmesidir (Şaylan, 2016, s. 109).

Genel Teori’de Keynes, devletin işlevinin kapsamını çizerken şunları ifade etmiştir (Keynes, 2010, s. 319):

Devlet tüketim eğilimini kısmen vergileme sistemiyle, kısmen faiz oranlarını sabitleyerek ve kısmen de, belki de diğer yollardan etkileyerek yönlendirme görevini üstlenebilir. Bunun ötesinde, bankacılık politikasının faiz oranını etkileyerek optimum yatırım oranını belirleme etkisinin olabileceği pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle kamu yatırımlarının, tam istihdama ulaşılmasında tek yol olduğunu düşünüyorum. Bu ise kamu otoritesinin, özel sektörle işbirliği yapmaya elverişli her türlü anlaşmaları ve araçları saf dışı bırakmasını gerektirmez. Ancak bunun dışında toplumun iktisadi yaşamının büyük bir kısmını içine alan bir devlet sosyalizmi sistemini doğrulayan başkaca hiçbir somut durum mevcut değildir. Devlet açısından önemli olan üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak değildir. Devlet, üretim araçlarının artırılmasına tahsis edilen derneşik kaynakların miktarını ve bunlara sahip olanların ödüllendirilmesine ilişkin temel oranı belirleyebilme imkânı varsa, yapılması gerekeni yerine getirmiş

olacaktır. Bundan başka, kamu yatırımlarının yapılabilmesi için gerekli olan tedbirler tedrici olarak ve toplumun genel geleneklerine zarar vermeden gerçekleştirilir.

Devlet müdahaleciliği anlayışının bireysel girişimciliğin ortadan kaldırılması anlamına gelmediğini ifade eden Keynes, sosyalizm ve komünizmden farklı bir devlet tahlili gerçekleştirmiş ve şunları ifade etmiştir (Keynes, 2010, s. 321):

...Bu nedenle, birbiri ardına tüketim eğilimi ve yatırımın uyarılmasını düzenlemek için görevlendirilen devletin işlevlerinin genişletilmesi, on dokuzuncu yüzyıl politika yazarları ya da çağdaş Amerikan yatırımcısı açısından bireycilik ilkelerine karşı korkunç bir başkaldırı gibi görünecek olmasına karşın ben bu durumu, hem mevcut iktisadi şekillerin bütünlüğünün bozulmasını önlemede uygulanabilir bir araç ve hem de bireysel inisiyatifinin başarılı bir biçimde işlevini getirmesinin koşulu olması nedeniyle destekliyorum...Bugünün otoriter devlet sistemi etkinlik ve özgürlük pahasına, işsizliği çözecek gibi görünmektedir. Telâşın hâkim olduğu duraksamalar bir tarafa bırakılırsa, dünyanın bugünkü bireysel kapitalist girişimcilikle birlikte gelişme gösteren ve fikrimce, kaçınılmaz bir biçimde bir arada gelişme gösteren işsizliğe daha fazla tahammül etmesi mümkün değildir. Ancak etkinlik ve özgürlüğü koruyarak işsizliğin üstesinden gelinmesi, sorunun, hastalığın tedavi edilmesinde doğru analiz edilmesiyle mümkündür.

Mikro iktisadi çözümlmeden yola çıkan Keynes, bireysel davranışların anatomisini çizerek müdahalenin gerekliliğini vurgulamıştır. Keynes, belirsizliğin azaltılması ve bilgi eksikliğinin giderilmesi amacıyla devletin rolünü önemle vurgulamış, bu işlevle işadamlarının beklentilerini yönlendirmek ve böylece yatırımların güvenli biçimde sürdürülmesinin gerekçesini de belirtmiştir. Para ve maliye politikalarının başarısı beklentilerin istenilen yönde değiştirilmesi koşuluna bağlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için devletin üstlenmesi gereken sorumluluk, bu politikaların sınırlarını büyük ölçüde aşabilir. Devletleştirme, Keynes'in hedefleri arasında olmamış sadece yatırımların sosyalizasyonunun gerekli olabileceği fikrini savunmuştur (Buğra, 2010, s. 267-268).

Yatırımların sosyalizasyonu, girişimcilere efektif talebin varlığını işaret edecek tarzda ekonomi politikaları yoluyla devletin ekonomide aktif olarak yer almasıyla gerçekleştirilebilecektir. Devlet, toplumdaki bilgileri bir araya getirebilme yeteneğine sahip ve kurumların varlığını koruyarak, tarihsel evrimin gerektirdiği biçimde sosyal sistemlerle değiştirmek için hukuki bir statüye sahip sosyal bir varlıktır. Böylece devlete kolektif ve özel çıkarları değil, ekonomik aktiviteleri gerçekleştirme görevi düşmektedir. Devletin düzenleyici rolüne ilişkin yaklaşımlarına ilk olarak, 1919 yılında yayınlanan *Barışın Ekonomik Sonuçları (The Economic Consequences of the Peace)* isimli eserinde bahseden Keynes, dünyanın ekonomik ve sosyal açıdan yeniden inşasının, kamu otoritesi tarafından idare edilen kapitalizmin düzenlenmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür (Filho ve Terra, 2012, s. 24-25).

Keynes'e göre büyük buhran sonrası ortaya çıkan işsizlik efektif talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin geleceği ile ilgili karamsar görüşe sahip olan Malthus ve Marx'a yaklaşan Keynes, bu öngörüsüyle klasik iktisadın "her arz kendi talebini yaratır" argümanı olan Say yasasına da karşı çıkmıştır. Buhranla birlikte ortaya çıkan arz fazlasını baz alan Keynes, Wicksellci analizleri dikkate alan klasik iktisadın para politikasına da eleştiri getirmiş, para talebinin sadece işlem amaçlı değil aynı zamanda ihtiyat ve spekülatif amaçla da talep edilebileceğini iddia etmiştir. Dolayısıyla likidite tuzağı olarak adlandırılan düşük faize rağmen para politikasının etkisiz kalması durumunda, devletin maliye politikası araçlarını kullanarak kamu harcamalarını artırması gerektiğini savunmaktadır (Çolak, 2011, s. 27-28).

Say Yasası 1929 buhranı ile birlikte çökerken beraberinde Keynesyen Devrim, konjonktür dalgalanmalarına da farklı bir bakış açısı getirmiştir. Geliştirilen bu yeni konjonktür dalgalanmaları yaklaşımında, yatırımcıların beklentilerinin dalgalanmalar üzerindeki belirleyici rolü hayati bir öneme sahiptir. Yatırımların yapıldığı dönem ile getirilerinin elde edileceği dönem arasındaki süreç farklılığı, belirsizliği yaratan temel unsurdur.

Klasik iktisatçıların aksine ekonomi, "adeta görünmez bir el" tarafından ve de sadece ortak ekonomik çıkarlara hizmet edecek biçimde davranan rasyonel aktörler tarafından yönlendirilmemekteydi. Ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı Keynes'e göre rasyonel güdüler tarafından yönlendirilse de bunun daha büyük bölümünün esasında *hayvansal güdüler* tarafından yönlendiriliyordu. İnsanın ekonomik kategoride ele alınamayacak güdülerinin olduğu dolayısıyla ekonomik çıkarının peşinde koşarken bunu her zaman rasyonel olması gerektiği şeklindeki zorunlu çıkarımın olmadığını

vurgulamaktadır. Hayvansal güdüler, ekonomideki dalgalanmaların temel nedeniydi ve bu aynı zamanda istem dışı işsizliğin de kaynağını oluşturmaktaydı (Akerlof ve Shiller, 2010, s.13).

Keynes, yatırımların yapılmasını sağlayan güdülerini açıklama noktasında da klasiklerden ayrılmaktadır. Ona göre yatırım kararları psikolojik içeriğe sahip *animal spirit* (*hayvansal ruh*) tarafından şekillenir. Geleceğe dair yatırımcıların beklentilerinin pozitif yönde olması yatırım, istihdam, dolayısıyla büyümeyi sağlayarak konjonktürel dalgalanmalarının genişleme aşamasına ulaşılmasını sağlayacaktır. Tersine durumda ise geleceğe dair beklentilerin kötümser bir karakter kazandığı durumda çarpan mekanizması yoluyla yatırımların, istihdam, üretim ve milli gelirin azalmasına yol açarak konjonktür dalgalanmalarını daralma safhasına gelmesine yol açacaktır. Bu daralmanın önlenmesi için krize karşı uygulanacak politikalar klasik iktisadın yöntemlerinden farklı olarak devlet müdahalesini öngören talep yönlü genişleyici politikalarlardır (Bocutoğlu, 2012, s. 2-3).

Ona göre kapitalizm, doğası gereği istikrarsız ve devlet müdahalesine ihtiyaç duymaktadır; fakat bu noktada Keynes, Karl Marx'ın komünizm düşüncesinden daha farklı bir argüman ortaya koymuştur. Hatta George Bernard Shaw'a yazdığı mektupta, *Das Kapital*'i "*sıkıcı, modası geçmiş, akademik çelişkilerle dolu bir yapıt*" olarak nitelendirmiştir (Skousen, 2007, s. 148).

Keynes, kapitalizmin kontrol altında tutulması fikrine katılmakla birlikte bunu özel kesimin yok sayılması pahasına olması düşüncesinde değildi. Nitekim Genel Teori'de bu durumu şöyle özetlemektedir:

"Bir insanın banka hesabı üzerinde hâkimiyet kurması, yurttaşları üzerinde hâkimiyet kurmasından daha iyidir."

Devletin sadece yeterli seviyede kamu yatırımı yapması hâlinde, ekonomideki diğer sektörlerin büyük bir bölümünün özel kesime bırakılabileceğini ve bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Genel Teori, radikal çözümden ziyade kaçınılmaz bir çözümün niçin işleme gerektiğinin açıklanması biçimindedir. Durgunluk içerisindeki ekonominin uzun süre bu durumdayken devletin harekete geçmemesinin bedeli, cesur bir yenilikçinin sonuçlarından daha ağır olabilirdi. Keynes' göre buradaki esas sorun ekonomik olmaktan ziyade ahlâki nitelikteydi. Hayek'in planlı ekonomi ithamı üzerine şunları ifade etmiştir (Heilbroner, 2013, s. 242):

Hayli değişik bir biçimde bitirmek zorundayım. İsteddiğimiz şeyin plansızlık ya da daha az planlama olmadığını, bundan kesinlikle daha fazlasını istediğimizi söylemeliyim. Ne var ki planlama, mümkün olduğu kadar çok insanın, hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin sizin ahlâki duruşunuzu tamamen paylaştığı toplumda gerçekleşmeli. İlimli planlama, onu uygulayacak olanlar kendi kafalarında ve yüreklerinde ahlâk sorununa doğru yaklaşıyorsa, gerekli güveni verir. Bu, söz konusu uygulayıcılardan bazıları için zaten geçerlidir. Asıl felaket, planlamayı veriminden yararlanmak için değil, ahlâken sizinkinin tam tersi düşüncelere sahip oldukları için isteyen ve Tanrı'ya değil şeytana hizmet etmeyi arzu eden önemli bir kesimin daha bulunmasıdır.

Keynes, ahlâki yönünü vurguladığı ve bir kumarhaneye benzettiğı piyasa sisteminin işleyişini “*The end of Laissez Faire*” isimli çalışmasında detaylandırmıştır. Bu benzetmenin gerisinde yatan ana tema, belirsizlik olgusunun var olması ve bunun da gelir eşitsizliğini meydana getirmesidir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Keynes'in iktisada yaptığı katkı çok boyutludur. Keynes'in farklı bakış açısı bireylerin moral değerlerinden bağımsız olarak işleyen ve sosyal açıdan kendiliğinden istenilen sonuçları verebilecek anlayıştan radikal bir kopuşu yansıtmaktadır.

Keynes'in iktisada nasıl baktığına ilişkin fikirlerine bakıldığında açıkça görülmektedir ki iktisat ona göre bir ahlâk bilimidir. 1938'de iktisatçıların ekonomik modellerin detaylı incelenmesinde içe bakış ve değerlerin dikkate alınmasının önemine vurgu yaparak ahlâk bilimi olarak iktisadın karakterini ortaya koymuştur. Ona göre iktisat ilke olarak bireyler, güdüler, bekleyişler ve psikolojik belirsizliklerle ilgili olmasından dolayı bir ahlâk bilimidir. Bu görüş iktisadın niçin ne sabit ne de homojen olduğunu ve de doğal bilimlerin yönteminin iktisada uygun olmadığını açıklamaktadır. Aslına bakılırsa bireylerin gözlenen davranışları içindeki düşünceleri ve niyetlerine bağı olarak değişmekte ve iktisatçılar bireylerin davranışlarını modellemek için içe bakış ve değerleri dikkate almak durumundadır (Davis, 1991, s. 94).

Keynes'e göre kapitalizm, sosyal adaleti gerçekleştirme konusunda başarılı olamamıştır. Klasik iktisadın iddia ettiğinin aksine işsizliğı, kaynakların yeniden tahsisiyle çözülebilecek sorun olarak görmeyip makroekonomik anlamda toplam talep yetersizliğinin bir sonucu olduğunu öne sürmektedir. Eksik istihdam dengesi de ekonominin denge durumunu yansıtabilir. Talep yetersizliğı nedeniyle eksik istihdam durumunda, devlet müdahalesi ekonomik istikrarı sağlama noktasında rol üstlenebilir.

Kamu harcamaları, efektif talebin artmasını sağlayarak ekonominin tam istihdama ulaşabilmesini mümkün hâle getirebilir. Vergi politikası yoluyla da gelir dağılımı adaletsizliği ortadan kaldırılabileceği gibi düşük gelir gruplarının tüketim eğilimlerindeki artışla birlikte toplam talep artacaktır (Ölmezoğulları, 2016, s. 79-80).

Piyasa sisteminin dönüşümünü yansıtan müdahaleci anlayışının toplumun değer yargılarına ters düşen ahlâki ve siyasi sonuçlar üretebileceği şeklindeki eleştiri, piyasanın ahlâkiliğini benimsemeyen Keynes tarafından reddedilmiş söz konusu müdahalenin kişisel özgürlükleri baskı altına alıp almayacağı, özünde müdahalenin kim tarafından ve nasıl gerçekleştirileceği ile ilgiliydi. Müdahaleyi gerçekleştireceklerin ahlâki görüşü kişisel güçlerinden daha önemli hâle gelmektedir (Buğra, 2010, s. 269).

Keynesyen iktisadın politika önermeleriyle getirdiği kuramsal çerçeve, II. Dünya Savaşı'ndan sonra geniş bir uygulama alanına sahip olmuştur. Kapitalist ülkelerde, devlet etkili para ve maliye politikalarını uygulamaya koyarak müdahale sahasını genişletmiştir. Piyasanın işleyişiyle birlikte kamu sektörü de işlevsel hâle getirilerek ekonomiye dinamizm kazandırılması amaçlanmış ve 1970'li yıllara kadar süregelen Keynesyen mutabakatın temeli olmuştur (Ölmezoğulları, 2016, s. 80-81).

2.2.1. Modern Devletin Yeni Bir Biçimi Olarak Refah Devleti

Modern devlet, 16. ve 17. yüzyıllarda ulus devlet forumuyla özdeşleşen ve Kuzeybatı Avrupa'da ortaya çıkan devlet tipolojisini ifade etmektedir. Modern devleti, geleneksel devlet anlayışından ayıran farklılığın temelinde meşruiyet anlayışında yatmaktadır. Akılcılığı, kuram ve ilkelerinin temelini alan modern devlet, kapitalizmin dönüşümünün bir ürünü kabul edilebilir (Şaylan, 2016, s. 32-34). Max Weber'e göre modern devlet, kapitalizm ile ittifak içerisinde doğup gelişmiştir. Çıkarların birbirine bağlı olmasına dayanan söz konusu ittifakın bir tarafında; ticaret ve üretimle uğraşan kesimin ve toprak sahibi aristokratların kişisel çıkarları tarafından piyasa ilişkilerinin özerkliği üzerindeki kısıtlamaları ortadan kaldırmayı amaçlayan sermayenin çıkarları yer alırken, diğer tarafta siyasi gücü merkezileştirmek için girişimci hükümdarların itici gücüne neden olan çıkarlar yer almaktaydı. Bu ittifak ticaretin geliştiği ve erken dönem sanayileşmenin olduğu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Her iki süreç de devletin, savaş kapasitesi adına yeni vergi tabanı ve finansal kaynaklar yaratması açısından oldukça önemliydi (Poggi, 2016, s. 130).

Refah devleti deyiimi ilk kez Fransızca'da İkinci İmparatorluk döneminde kullanılmıştır. Devletin yetkilerinin genişlemesine karşı çıkan; fakat bunun yanında aşırı radikal bir bireycilik felsefesine de aynı derecede eleştirel yaklaşan düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Refah devletinin Almanca karşılığı olan “*Wohlfahrstaat*” kelimesi 1870’li yıllarda sosyalistler tarafından kullanılmıştır. 1880’li yıllarda Bismarck tarafından gerçekleştirilen reformları nitelendirmek için sosyal devlet anlamına gelen “*Sozialstaat*” terimi kullanılmıştır. Her ne kadar 20. yüzyılın başında çeşitli refah politikalarından bahsedilse de İngilizce’de kullanılan welfare state (refah devleti) kavramı esas olarak 1940’lı yıllarda ortaya atılmıştır (Rosanvallon, 2004, s. 119).

Sosyal güvencenin kurumsal bir formu olan refah devleti, gelişmiş ülkelerde genellikle sosyal eylem yoluyla üretilmiş toplumsal koruma kalıplarına dayanmaktadır. Almanya ve birçok kıta Avrupa’sında işçi örgütlerine deneyim kazandırmak için istikrarlı finans ve üye olma modeline en tipik örnek Bismarck sosyal sigorta planıdır. Birçok ülkede devlet, karşılıklı yardım kuruluşları tarafından sağlanan yasal hükümleri ya tamamlamış ya da bazı durumlarda ilaveler yapmıştır (Spicker, 2000, s. 144).

20. yüzyılda yaşanan savaş seferberliği devletlerin kapasitesi ve müdahale alanı üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Peacock ve Wiseman (1961)’in da vurguladığı gibi savaş dönemlerinde artan savunma harcamaları talebi, ilerleyen dönemlerde tekrar eski düzeye düşmemektedir. Sözü edilen dönemde ihtiyaç duyulan kaynakların kullanılması “refah devleti” ile karakterize edilen ve toplumsal alanın dönüşümünde radikal değişikliklerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. 1900’de kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payı sınırlı ülkeler dışında % 3’ü geçmemektedir. 1940’ta ise bu pay tüm ülkelerde yaklaşık % 5, 1950’lerin başlarında ise bu oran % 10 ila % 15 arasında değişen seviyeye yükselmiştir.

Benzer durumlar liberal olarak lanse edilen ülkelerde de refah devleti bağlamında önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Örneğin; ABD’de 1890’da kamu harcamalarına milli gelirden ayrılan pay % 2,4 iken 1981’de % 22,2’ye yükselmiştir. Benzer bir durum kalkınma hamlesinin başarılı olmasında özel sektörün önemli yerinin olduğu Japonya’da da yaşanmıştır. 1890’daki kamu harcamaları % 1,4 iken 1985’te % 16,2’ye yükselmiştir. Bu harcamalar 20. yüzyılın geneli için düşünüldüğünde toplumsal alana bütçeden ayrılan payların artış göstermesiyle açıklanabilir. Son 100 yıl içerisinde kişi başına düşen üretimin artması toplumsal alana yönelik olarak gerçekleştirilen kamu harcamalarının artmasında önemli role sahip olmuştur. Toplumsal alandaki devletin işlevi dikkate

alındığında modern devletin 20. yüzyılda izlediği politikalar dikkat çekicidir (Pierson, 2015, s. 79-80).

Fukuyama (2012)'ya göre 20. yüzyılda devlete ilişkin tartışmalar, büyük ölçüde devletin ideal boyutu ve gücü konusu etrafında şekillenmiştir. Yüzyılın başında dünyanın en liberal devleti olarak nitelendirilen Büyük Britanya'nın etkisiyle liberalizm dalgası diğer ülkeleri de etkilemiştir. Büyük Britanya ve ABD dâhil Avrupa ülkelerinde de devletin faaliyet alanı geniş değildi. Gelir, yoksulluk gibi düzenlemeleri içeren uygulamalar mevcut değildi. Devrim, Büyük Buhran, I. ve II. Dünya Savaşı yüzyılın kaderini devletin işlevini de içerek biçimde değiştirmiştir. Liberal dünya düzeni çökerek minimalist devlet anlayışı yerini müdahaleci devlet anlayışına bırakmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süre boyunca devletin işlevi, gerek demokratik ülkeler gerekse de totaliter ülkelerde genişlemiştir.

Esping-Andersen (1999)'e göre refah devletinin kökenleri daha önceki dönemlere dayanmasına rağmen modern anlamdaki refah devleti uygulamaları, 19. yüzyılın sonundaki sosyal reformizm ile değil 1930 ile 1960 arası dönemde ortaya çıkan yapıdır. Sözü edilen yapı, toplumsal sorunları azaltmak ve riskleri yeniden dağıtmak amacıyla uygulanan sosyal politika değil, hükümet ve vatandaşlar arasındaki toplumsal sözleşmeyi yenilemek için yapılan çalışmaydı. Savaş sonrası refah devleti, aile yapıları ve işgücü piyasası davranışları ile ilgili varsayımlar dikkate alınarak hazırlanmıştır; fakat günümüzde bunlar geçersiz konumdadır.

Refah devletinin sosyal kurumlar olarak verimlilik, eşitlik ve idari olarak uygulanabilir ekonomi politikası amaçlarının özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Barr, 1992, s. 6-9):

Etkinlik en az üç temel hedefi gerçekleştirmelidir:

- *Makro ekonomik etkinlik:* GSYİH'den önemli pay refah devleti kurumlarına tahsis edilmelidir. Maliyetlerin yükselmesine yol açacak politikalardan kaçınılmalıdır.
- *Mikro ekonomik etkinlik:* Kaynaklar farklı nakdi kaynaklar ile tıbbi tedavi türleri arasında etkin dağılmalıdır.
- *Teşvikler:* Finansman ve yardımların yapısı, işgücü arzı, istihdam ve tasarruflar üzerindeki negatif etkileri minimize etmelidir.

Yaşam standardının iyileştirilmesi ikinci hedefdir ve şu özellikleri içermelidir:

- *Yoksulluğun iyileştirilmesi:* Hiçbir birey ve/veya hanehalkı, minimum yaşam standardının altına düşmemelidir.
- *Alışılmış yaşam koşullarının korunması:* Hiç kimsenin yaşam standardında beklenmedik ve kabul edilemeyecek düşüşlerin olmaması gerekir. İşsizliğin azaltılması ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi bu hedefe yöneliktir.
- *Gelir düzleştirmesi:* Kurumlar, bireylerin yaşamları boyunca tüketimlerinin yeniden dağıtımını sağlamalıdır. Bireyler yaşam döngüsü içerisinde bunu farklı dönemlere dağıtarak gerçekleştirebilirler.

Eşitsizliğin azaltılması;

- *Dikey eşitlik:* Sistem düşük gelirli birey ve/veya ailelere yönelik yeniden dağıtım sağlamalıdır.
- *Yatay eşitlik:* Yardımlardaki farklılıklar, yaş ve aile genişliğini dikkate almalı ve tıbbi iyileştirmelerdeki farklılıklar yalnızca ilgili faktörleri yansıtmalıdır.

Sosyal entegrasyon;

- *İtibar:* Nakdi yardımlar ve sağlık bakımı bireysel itibarı koruyacak şekilde dağıtılmalıdır.
- *Sosyal dayanışma:* Nakdi yardımlar ve sağlık bakımı sosyal dayanışmayı desteklemelidir.

İdari uygulanabilirlik;

- *Anlaşılabilirlik:* Sistem basit ve anlaşılabilir, yönetilebilirlik açısından da ucuz olmalıdır.
- *İstismar olmaması:* Yardımlar istismarı minimize edecek seviyede olmalıdır.

Savaş sonrası periyotta, refah devletinin genişleme sebebi tartışmaya açık bir konu olsa da bu alanda üç faktör dikkat çekmektedir: i)Yeniden tahsis edilebilir ekonomik

artığın varlığı ii)1945-1973 arası dönemde gerçekleşen yüksek ekonomik büyüme hızı iii)Federal hükümet merkezileşirken, savaş döneminde mobilizasyonun ulusal bürokrasi kapasitesini genişletmesi.

Savaş sonrası zenginlik çağında Lipset (1960, 1974), kapitalist bir toplumu ve politik demokrasiyi yöneten ilkeler arasındaki gerginliğin, tüm toplumsal düzenlemeleri demokratik koşullara bağlayan “demokratik sınıf mücadelesi” ile ortadan kaldırıldığını belirtmiştir. Sınıf ve devlet kavramları arasındaki gerginlikler yeni uzlaşma ile birlikte ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla refah devletinin oluşumu üzerine yapılan çalışmalar, sınıf ve devletin etkisini en aza indirgeyecek bakış açısını yansıtmaktaydı. Refah devleti gelişimini açıklamaya çalışan teoriler, sürekli genişleme ve refah devleti programlarının ekonomik büyüme ile uyumlu olduğu fikrini benimsemişlerdi (Quadagno, 1987, s. 111-112).

2.2.2. Keynesyen İktisat ve Fonksiyonel Devlet: Refah Devletinin Altın Çağı

1929 Büyük Buhranı ile birlikte devletin ekonomide rolünün artması müdahaleci kapitalizm olarak nitelendirilen yeni bir düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini fikrini benimseyen Keynes’in politika önermeleri, 1940’lı yıllardan itibaren birçok ülkede uygulanmış ve Fonksiyonel Devlet anlayışı yaygınlık kazanmıştır (Yereli, 2003, s. 66).

Refah devletinin gelişimi, Keynesyen denklemin koruması altında gerçekleştirilmiştir. 1930’lu yılların kriz ortamında yazdığı “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*” yüksek işsizliğin yaşandığı bir ekonomide tam istihdamın sağlanması için analitik bir çerçevenin nasıl oluşturulması gerektiği sorusuna cevap niteliğindedir. Keynes’in bu yaklaşımının çıkış noktasını, neoklasik denge kuramının sürekli ve yüksek işsizlik durumunda sunduğu politikaların çözüm üretememesi oluşturmaktadır.

Keynes’e göre işsizlik, yatırım ve eksik tüketim nedeniyle efektif talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla devlet, kamu harcamaları ile doğrudan ve/veya vergi ve kredi politikalarıyla toplam talep eksikliğinden kaynaklanan işsizliği ortadan kaldırabilir. Tam istihdam için gerekli olan tüketim seviyesinin devletin vergi politikası ve kredi ayarlamalarıyla düzenlenmesi gerektiği düşüncesi Keynes’in klasik iktisadın varsayımlarına karşı çıkışını da beraberinde getirmiştir. Piyasa faiz oranlarının yatırımları maksimum düzeye çıkarmada başarılı olamayacağı, devletin yatırımları uyuracak biçimde müdahale ile yönlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda “Tam

istihdamın yaklaşık olarak garanti edilmesinin tek yolunun, yatırımın yeterli oranda toplumsallaştırılması olduğunu düşünüyoruz.” demektedir. Bu yaklaşım, refah devletinin sadece ekonomik müdahale, toplumsal yeniden dağıtım, toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesinden sorumlu sınıf mücadelesinden ziyade toplumsal ilişkilerde ekonomik ihtiyaçları göz önünde bulunduran nesnel koşulları dile getirmektedir (Rosanvallon, 2004, s. 43-45).

Klasik iktisadi ekolün jandarma devlet² anlayışı, Keynes’te yerini sosyal refah devletine bırakmıştır. Piyasada yaşanacak istikrarsızlığın sebep olduğu dalgalanmaları ortadan kaldıracak ve ekonomide düzenleyici bir rol üstlenecek kurumun varlığına ihtiyaç duyulması, devlet müdahalesine zemin hazırlayan durumdur. Ekonomik istikrarın sağlanması için devlet tarafından kamu gelirleri ile giderleri araç olarak kullanılabilir. Keynes, bu açıdan devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu görmekte; sosyal refahın gerçekleştirilmesi, ekonomik kalkınma ve istikrarın sağlanması gibi hedefleri devletin yerine getirmesi gereken işlevler olarak görmektedir (Öztürk, 2007, s. 36).

Keynesyen maliye politikası, toplam talebi ve yatırımları doğrudan etkileyerek, devlet müdahalesinin araçlarını oluşturmaktadır. Devlet müdahalesi esasında kamu harcamalarını yönlendiren vergi politikasına endekslenmiştir. Vergi politikası, adaletsiz gelir dağılımının, gelir ve servet vergisi yoluyla yeniden tahsis edilmesini amaçlamaktadır (Filho ve Terra, 2012, s. 30).

Keynes’in reform programı, servetin sadece bir meşruiyet ve sosyal adalet sorunu değil, aynı zamanda bir verimlilik meselesi olduğunu göstermektedir. Yüksek gelir ve servetin vergilendirilmesi kapitalist sistemin bünyesinden çıkmış olan tüketimi uyarmaktadır. Geniş tüketim harcamaları, kısa vadede toplam talebin artmasına, uzun vadede ise sermaye birikiminin hızlanmasını sağlayarak yeni yatırımların gerçekleştirilmesinin önünü açmaktadır. Sosyal reform ile tam istihdam arasında kısa ve uzun vadede karşılıklı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Buna göre kısa vadede sosyal reform tam istihdamın istikrarını sağlarken, uzun vadede tam istihdam sosyal reformun sürdürülmesini sağlamaktadır (Carvalho, 2008, s. 203).

Sosyal refah devletinin gelişmesinde Keynes’in yaklaşımları ile birlikte dünyada meydana gelen bazı faktörler önemli rol oynamıştır. Batıda işçi sınıfının sosyalist

²Literatürde jandarma devlet yerine gece bekçisi devlet kavramı da kullanılmaktadır. Mises’e göre liberal ilkelere göre biçimlendirilmiş devlet yapısını eleştirmek için Alman sosyalist Ferdinand Lassalle, gece bekçisi devlet ifadesini kullanmaktadır (Mises, 2016, s. 85-86).

fikirlerin hâkimiyeti ile birlikte sendikal mücadelelerde öne çıkan siyasal mücadeleleri bu faktörlerin en önemlilerinden birisi olmuştur. Bunun yanında, 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin sonucunda kaçınılmaz olarak emekçi kesimin yaşam standardının iyileşmesi yönündeki talepleri karşısında taviz verme zorunluluğunun ortaya çıkması, bir diğer unsur olmuştur (Işıklı, 2004, s. 3).

Müdahaleci ve bireyci devlet yaklaşımı, burjuvazinin konumunu güçlendiren ve proletarya üzerinde baskı aracı olarak görülen Marksist kuramdan farklılaşmaktadır. Kapitalizmde devlet anlayışı, ekonomik ve sosyal amaçları gözeten müdahaleci yapıya bürünmektedir. Ekonomik amaçlı müdahalede, neoklasik piyasa başarısızlığı ve Keynesyen iktisat başat rol oynamaktadır. Piyasanın aksak rekabet koşullarında faaliyet gösterdiği ve tam istihdam dengesinden sapmaların yaşandığı durumda para ve maliye politikaları araçları kullanılmaktadır.

Sosyal amaçlı devlet müdahalesi ise piyasanın iyi işlemediği zamanlarda ortaya çıkan sosyal eşitsizliklerin etkisini ortadan kaldırmaya hedefleyen politikaları kapsamaktadır. İşsizlik ödemeleri, yaşlılık ödemeleri ve yardım programları devlet müdahalesinin sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Gelir dağılımının adaletsiz hâle gelmesi, sadece sosyal açıdan değil ekonomik açıdan da olumsuzluklar yaratmaktadır. Piyasa için üretim yapılan kapitalist sistemde üretilen mal ve hizmetleri satın alacak efektif talebin eksikliği krizleri tetikleyebilir.

Bu açıdan bakıldığında talep yönlü ekonomi politikalarına dayanan Keynesyen ekol, sosyal amaçlarla iç içedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist ülkelerde, Keynesyen iktisadın öngörülere çerçevesinde ve neoklasik iktisadın piyasa başarısızlıkları sonucunda müdahaleci politika uygulamaları geniş bir alana sirayet edecek biçimde kabul görmüş, toplumsal taleplerle de birleşerek, Sosyal Refah Devleti olarak kavramsallaştırılan çerçeveye oturmuştur. Birbirleriyle yakın anlamda kullanılmalarına rağmen daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal adalet, sosyal güvenlik gibi amaçların yerine getirilmesini üstlenen kavram Sosyal Devlet'tir. Refah devleti ise aksine gelişmiş ülkelerdeki toplumun tamamı için belirli seviyedeki asgari yaşama koşullarının sağlanmasını ifade etmektedir (Ölmezoğulları, 2016, s. 91-94).

Keynesçilik, savaş sonrası dönemde pek çok ülkede sosyal demokrat partilerin başarısının anahtarlarından birisi hâline gelmiştir. Refah devletinin genişlemesine ve etkin makroekonomik politikaların birleşimine uygun olması sebebiyle sosyal demokrat partiler için çekici hâle gelmiştir. Bütçeyi denkleştirme politikaları, refah devletinde kesintilere gitme veya harcamaları daraltma zorunluluğu getirdiğinde sosyal demokrat partilerin

uygulamalarının başarıya ulaşmasını zorlaştırabilir. Bu da refah devletinin sınırlı alan içerisine hapsolmesine sebebiyet vermiştir. Genel olarak sosyal demokrat partiler, bütçe denkliliği ve düşük enflasyonu bir arada gerçekleştirecek makroekonomik politikalar izlemek zorunda kalmışlardır (Green-Pedersen, 2004, s. 134).

Özellikle 1950-1980 dönemi arasında Avrupa’da sosyal demokrat partiler, yoğun bir biçimde Keynesyen çözümlere dayalı talep yönlü politikaları benimsemişlerdir. Gelişmiş ülkelerde; temel sanayiler alanında önemli boyutta millileştirme yoluna gidilmiş, devlet bir yandan altyapı yatırımlarını gerçekleştirme görevi yerine getirirken diğer yandan sermayenin siyasallaşma baskısını azaltma misyonunu da üstlenmiştir (Şaylan, 2016, s. 111).

Tablo 4.

Genel Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Büyüme Oranı, 1913-2007.

Ülkeler	1913	1920	1937	1960	1980	1990	1996	2002	2007
Genel Kamu Harcamaları (Tüm Yıllar İçin)									
Avustralya	16,5	19,3	14,8	21,2	34,1	34,9	35,9	35,6	34,9
Avusturya	17,0	14,7	20,6	35,7	48,1	38,6	51,6	51,3	48,0
Kanada	-	16,7	25,0	28,6	38,8	46,0	44,7	41,4	39,3
Fransa	17,0	27,6	29,0	34,6	46,1	49,8	55,0	53,6	52,6
Almanya	14,8	25,0	34,1	32,4	47,9	45,1	49,1	48,5	43,9
İtalya	17,1	30,1	31,1	30,1	42,1	53,4	52,7	48,0	48,5
İrlanda	-	18,8	25,5	28,0	48,9	41,2	42,0	33,5	36,4
Japonya	8,3	14,8	25,4	17,5	32,0	31,3	35,9	39,8	36,0
Yeni Zelanda	-	24,6	25,3	26,9	38,1	41,3	34,7	41,6	39,9
Norveç	9,3	16,0	11,8	29,9	43,8	54,9	49,2	47,5	40,9
İsveç	10,4	10,9	16,5	31,0	60,1	59,1	64,2	58,3	52,6
İsviçre	14,0	17,0	24,1	17,2	32,8	33,5	39,4	34,3	35,4
Birleşik Krallık	12,7	26,2	30,0	32,2	43,0	39,9	43,0	41,1	44,6
ABD	7,5	12,1	19,7	27,0	31,4	32,8	32,4	34,1	36,6
Ortalama	13,1	19,6	23,8	28,0	41,9	43,0	45,0	43,5	42,0
1913-1937 Dönemi Merkezi Kamu Harcamaları, 1960-2007 Dönemi Genel Kamu Harcamaları									
Belçika	13,8	22,1	21,8	30,3	57,8	54,3	52,9	50,5	48,8
Hollanda	9,0	13,5	19,0	33,7	55,8	54,1	49,3	47,5	45,9
İspanya	11,0	8,3	13,2	18,8	32,2	42,0	43,7	39,9	38,7
Ortalama	11,3	14,6	18,0	27,6	48,6	50,1	48,6	46,0	44,5
Toplam Ortalama	12,7	18,7	22,8	27,9	43,1	44,8	45,6	43,9	42,4

Kaynak: Tanzi, 2011, s. 9'dan yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 4’te kamu harcamalarının 1913-2007 dönemi arasındaki büyüme oranları gösterilmektedir. Görüldüğü gibi, Gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) bir payı olan kamu

harcamaları, pek çok sanayileşmiş ülkede, 1910'larda GSYİH'nin yaklaşık % 10'undan son yıllarda GSYİH'nin yaklaşık % 40'ına yükselmiştir. Bu artış oranı, birçok Avrupa ülkesindeki en yüksek seviyeye denk gelmektedir. Bu büyümenin önemli bir kısmı II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde özellikle 1960'lardan sonra gerçekleşmiştir. 1960 ile 1990'ların ortalarına kadar olan periyotta kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı rekor seviyelerde artış göstermiştir. 20. yüzyılda kamu harcamalarının büyümesine esasen birçok ülkede hükümetlerin üstlendiği doğrudan sorumluluklar neden olmuştur. Emeklilik finansmanı, devlet tarafından finanse edilen sağlık hizmetleri, kamusal veya zorunlu eğitim, ailelere, kamu ve özel teşebbüslere yapılan sübvansiyonlar, işsizlere, yaşlılara, gençlere ve engellilere yönelik yardımlar kamu harcamalarının çerçevesini oluşturan örneklerdir (Tanzi, 2011, s. 8).

Tablo 5.

Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sabit Fiyatlarla Sosyal Transferlerin GSYİH'ye Oranı³

Ülkeler	1900 ^a	1910 ^a	1920 ^a	1930 ^a	1960 ^b	1970 ^b	1980 ^c	1990 ^c	1995 ^c	2000 ^c	2005 ^c	2010 ^c
Avustralya	-	1,12	1,66	2,11	7,39	7,37	10,90	13,57	14,84	18,24	16,68	16,71
Avusturya	0	0	0	1,20	15,88	18,90	23,43	24,54	21,39	25,49	25,94	27,58
Belçika	0,26	0,43	0,52	0,56	13,14	19,26	22,45	23,11	27,13	23,50	25,27	28,30
Kanada	0	0	0,06	0,31	9,12	11,80	12,91	17,38	18,09	15,76	16,14	17,55
Danimarka	1,41	1,75	2,71	3,11	12,26	19,13	26,44	26,97	30,86	23,77	25,19	28,94
Finlandiya	0,78	0,90	0,85	2,97	8,81	13,56	18,32	24,66	31,65	22,65	23,93	27,42
Fransa	0,57	0,81	0,64	1,05	13,42	16,68	22,95	23,70	26,93	27,50	28,69	30,66
Almanya	0,59	-	-	4,82	18,10	19,53	20,42	19,85	24,92	25,41	26,28	25,92
Yunanistan	0	0	0	0,07	10,44	9,03	11,06	13,95	14,43	18,38	20,42	23,83
İrlanda	-	-	-	3,74	8,70	11,89	16,20	18,05	18,30	12,57	14,88	22,39
İtalya	0	0	0	0,08	13,10	16,94	17,10	21,34	23,71	22,64	24,10	27,63
Japonya	0,17	0,18	0,18	0,21	4,05	5,72	10,48	11,57	12,24	16,27	18,15	22,07
Hollanda	0,39	0,39	0,99	1,03	11,70	22,45	26,94	27,59	25,70	18,40	20,49	22,09
Yeni Zelanda	1,09	1,35	1,84	2,43	10,37	9,22	16,22	22,12	18,64	18,46	17,81	20,25
Norveç	1,24	1,18	1,09	2,39	7,85	16,13	18,50	26,44	27,55	20,40	20,75	21,92
Portekiz	0	0	0	0	-	-	10,10	12,62	15,23	18,51	22,33	24,48
İspanya	0	0,02	0,04	0,07	-	-	12,97	17,01	19,01	19,48	20,41	25,84
İsveç	0,85	1,03	1,14	2,59	10,83	16,76	29,78	32,18	33,01	26,77	27,35	26,27
İsviçre	-	-	-	1,17	4,92	8,49	-	-	18,87	16,29	18,43	18,43
Birleşik Krallık	1,00	1,38	1,39	2,24	10,21	13,20	16,94	18,05	22,52	17,71	19,41	22,79
ABD	0,55	0,56	0,70	0,56	7,26	10,38	11,43	11,68	13,67	14,25	15,65	19,35

a- Refah, işsizlik, emeklilik, sağlık ve aile yardımlarını içermektedir.

b- OECD'nin eski serilerini ifade etmektedir.

c- OECD'nin yeni serileri ifade etmektedir.

Kaynak: Lindert (2004, s. 12-13) ve OECD verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

³Lindert (2004)'in orijinal çalışmasında 1880-1995 dönemi verileri kullanılmıştır; fakat tez çalışmasının kapsamı dikkate alınarak bu dönem 1900'den başlatılmış, 2000, 2005 ve 2010 yılları güncel veriler olarak ilave edilmiştir.

Sosyal transfer harcamalarının GSYİH içerisindeki payının gösterildiği tablo 5’te, refah devleti uygulamaları kapsamında sosyal transfer harcamaları, özellikle II. Dünya Savaşı ile 1980 arası dönemde önemli derecede artış göstermiştir.

1980’lerden sonra ise ulusal gelir içerisindeki payı göreceli olarak daha az artış göstermiştir. Sosyal transferlerin yükselmesinde göze çarpan en belirgin durum, söz konusu OECD ülkelerinde er ya da geç çoğunlukla 20. yüzyıl içerisinde bunun gerçekleşmiş olmasıdır. Bu ülkelerin hepsi, 1980 yılına kadar eğitim harcamaları hariç olmak üzere yoksullar, yaşlılar ve hastalar için vergi mükelleflerinden % 10’dan fazlasını almıştır. Sosyal transferlerin öncülüğünü Danimarka, Norveç gibi İskandinavya ülkeleri üstlenirken, onları İngiltere takip etmiştir. 1900’lerde Avustralya ve Yeni Zelanda, emeklilik ve sağlık hizmetlerini yürürlüğe koyarak bu ülkelere eşlik etmiştir. 1930’lardan önce Kuzey Amerika, Japonya veya İskandinavya Ülkelerinin altındaki Kıta Avrupası ülkelerinde herhangi bir öncü rol üstlenilmemiştir.

1960’lardan sonra ise bu sıralama değişmiştir. Özellikle Dünya Savaşlarının ve Büyük Buhanın çalkantıları, Kıta Avrupası’nın belirgin bir biçimde ilerici vergilere ve genişleyen sosyal programlara kaymasına yol açmıştır. Bunun en temel nedeni, Katolik Kilisesi ve Katolik siyasi partilerin toplumsal adaleti sağlamak ve komünizm tehdidine karşı koymak amacıyla sergilediği politik tavidir (Lindert, 2004, s. 11-15).

Keynes’in iktisada bıraktığı en önemli miraslardan birisi şüphesiz ki kapitalizmin işleyişindeki aksaklıkları giderme noktasında toplum refahının sürdürülmesi için sosyal adalet ilkesinin sürekli gözetilmesidir. Keynes, zaman zaman karamsarlığa düşse de kapitalizmin iyi bir sistem olduğu inancını sürekli kendisinde taşımıştır. Keynesyen ekonomi, 20. yüzyılın faşizm, komünizm ve sosyalizm gibi alternatif sistemlerin uygulama alanları bulduğu bir çağda kapitalizmi canlandıran politikalarıyla belki de esas devrimi gerçekleştirmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerde veya yoksul ülkelerdeki ekonomik büyümenin incelenmesine katkıda bulunmuştur. 1960’lı yıllar, tam istihdamın sağlanması ve ideal büyüme hedefleri ile birlikte sürdürülebilir sosyal hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için makro ekonomik politikalara duyulan güvenin oluşmasını sağlamıştır (Skidelsky, 2003, s. 163-164).

Keynes’e göre kapitalizm, ahlâki açıdan kusurlu ve er geç aşılacak olan bir sistemdir. Ona göre kapitalizmin başarılı olmasının gerisinde yatan dürtü, “*insanların para kazanma ve parayı sevme eğilimleri*” gibi ahlâki açıdan hoş olmayan güdülere bağlıdır. Refah dönemi geldiğinde birikim sosyal amaç olmaktan çıkacak ve sistemin ahlâki çarpıklıkları ortadan kalkacaktır (Buğra, 2010, s. 269-270). Bu çarpıklıkların

ortadan kalkması için biraz daha beklenilmesi gerektiğinin altını çizen Keynes, Torunlarımızın Ekonomik Olanakları'nda şunları belirtmiştir (Keynes, 2012, s. 27-28):

...Servet biriktirmek artık toplumsal bakımdan yüksek bir önem taşımamaya başlayınca, ahlâk kurallarında büyük değişiklikler görülecek. Bize son iki yüz yıldır kâbus yaşatan, insanın en tatsız özelliklerinin bazılarını en yüksek erdemler hâline getirerek yüceltmeye yarayan bazı sahte ahlâki kurallardan kendimizi nihayet kurtarabileceğiz. Para saikini gerçek değeriyle yargılama cüretini gösterme konusunda artık elimiz kolumuz bağlı olmayacak. Hayatın zevklerine ve gerçeklerine ulaşmak için bir araç olarak para sevgisinden farklı olarak sahip olunacak bir varlık niteliğiyle paraya duyulan tutku, ne ise öyle görünecek herkese: İnsana epeyce mide bulantısı veren bir maraz, ruh hastalıkları uzmanlarına tüyleriniz ürpererek teslim edeceğiniz o yarı canice, o yarı patolojik eğilimlerden biri. Servetin bölüşümünü ve ekonomik ödüllendirme ve cezalandırma kurallarını etkileyen, bugün kendi başlarına düşünüldüklerinde ne kadar tatsız ve adaletsiz olsalar da sermaye birikimini teşvik ettikleri için müthiş yararlı oldukları için her şeyi göze alarak muhafaza ettiğimiz her tür toplumsal adet ve ekonomik uygulamayı o gün nihayet özgürce tasfiye edeceğiz.

Refah devletinin genişleme sürecinde hükümetlerin politikaları sadece ekonomistlerin düşüncelerinden etkilenmemiştir, politik gelişmeler devletin faaliyet alanını şekillendiren unsurlardan bir diğeridir. Bu politik gelişmelerin bir kısmı, Sovyet Rusya ve Almanya'daki faşist rejimlerden kaynaklanan yeni ekonomik tecrübeler veya ekonomik modellerin ardından yaşanan zorluklardı. Hem sosyalist hem de daha az ölçüde faşist ideolojiler, devletin ekonomideki daha büyük bir rolü için baskı yaratmıştır. Sosyalist veya komünist ideolojiler, hem kaynakların hem de gelirin yeniden dağıtımında devlete baskın bir rol biçmeye başlamıştı.

Devletin genişleyen bu rolü sadece komünist ve/veya faşist ideolojilere sahip ülkelerde değil ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde de genişleyerek kamu harcamaları artmıştır. Bu ülkelerde hükümetler, yeni sosyal programlar yaratarak veya mevcut programları genişletme yoluna giderek, 1950'lerde ve 1960'larda "*karma ekonomi*" konsepti ile popülerleşmiştir. Karma ekonomilerdeki genişlemeler olgunlaşarak, refah devleti modeline dönüşmüştür (Tanzi, 2011, s. 85-86).

Refah devletinin Altın Çağı'nı yaşadığı 1945-1970 dönemi arası dünya ekonomisinin genel görünümü korumacılığa dayalı, ulus-devletlerin gerek ulusal gerekse de uluslararası ekonomik ilişkilerinde içe dönük strateji izledikleri bir anlayışı yansıtmaktadır. Ülkeler, artan oranlı vergi tarifelerini uygulamaya başlamış, dolayısıyla transfer harcamaları, gelirin yeniden dağıtımı, kamu hizmetlerini artırma olanağına kavuşulmuştur. Ulusal sağlık sistemleri, tüm vatandaşların yararlanabileceği konuma getirilmiş bunun yanında sosyal yardım, işsizlik maaşı, engellilere ve yaşlılara yönelik transferler artırılmıştır. Kapitalist demokrasilerin tamamında tam istihdamın sağlanması, sosyal güvenlik ve daha eşitlikçi toplum yapısının oluşturulmasını amaçlayan uygulamalara geçilmiştir. Refah devletinin bu yükselişi döneminde, sosyo-ekonomik yapı da önemli biçimde değişmiştir. Genel anlamda istihdam artışı yanında önemli değişiklik kadın istihdamında yaşanan artışta görülmüştür. Bu olumlu gelişmeler yanında nüfusun yaş yapısı da değişmiş, işgücü daha yaşlı hâle gelmiştir. Vergi artışları, bahsedilen gelişmelerle birlikte kamu harcamalarını karşılayamamış bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Devlet, sosyal refah harcamalarını artırdıkça kurumsal hâle gelen hizmetler vatandaşlar tarafından bir hak olarak görülmeye başlanmıştır (Özdemir, 2006, s. 161)

Devlet müdahalesinin politik düzlemdeki karşılığı, önemli sonuçların doğmasına sebebiyet vermiştir. Ekonomiye istikrar kazandırmak amacıyla yapılan girişimlerin politik olmayan teknik bir süreci mi veya politik iktisadın içerisinde izlenmesi gereken süreci mi yansıttığı, politik devresel dalgalanmalar teorisinde vurgulandığı gibi talep yönlü ekonominin seçmen kararlarını farklı zaman periyodunda etkilemektedir. Seçim öncesi genişleyen harcamaların istikrarsızlığa yol açacak yapıya bürünmesi iyi yönetim anlayışı yerine politik devresel dalgalanmalara sebep olmaktadır (Telatar, 2004, s. 68).

Politik iktisat açısından gelişen sosyal politikanın dinamikleri kurumsal ve hukuki bir yapıya bağlı olsa da devletin dönüşümünün kapsamını sosyal politikalarla sınırlı tutmamak gerekmektedir. Devletin dönüşümünde ortaya çıkan sosyal politika değişiklikleri, kapitalizmin yapısal döngüsündeki emek ile sermaye arasındaki mücadele sonunda emeğin elde etmiş olduğu politik, sosyal ve ekonomik gelişmelerin rolü tarafından belirlendiği söylenebilir. Bu yüzden kapitalizm ile demokrasi arasındaki uzlaşma, politik ve sosyal devletin bir gereği olarak uygulanan politikalardan meydana gelmiştir. Sosyal politikaların hukuki temelini oluşturan, sosyal hakları garanti eden pozitivist insan hakları anlayışının kurumsallaşması bu politikaların süreklilik kazanmasını sağlamıştır. Kurumsallaşan politik yapı, işçi haklarını ön plana çıkaran, genel oy hakkını

siyasallaşmanın bir parçası olarak gören gelişmeler sosyal vatandaşlığın oluşturulmasının aracı olacak rolü üstlenmiştir (Koray, 2007, s. 29).

1940'lerden sonra popüler hâle gelen Keynesyen iktisat, 1970'lerde derin bir krizin içerisine girmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki iki temel sebep: Keynes'in yatırımcıların beklentileri yani *hayvansal ruh* tarafından belirlendiğini öngördüğü devresel harcamaları kapsayan makroekonomik çerçeve ile birey, firma gibi küçük birimlerin rasyonel davranan aktörler olarak ele alındığı Marshallcı mikro analiz arasında uzlaştırılmaz entelektüel uçurumun oluşmasıdır. Bir diğer sebep ise enflasyon ile işsizliğin birlikte ortaya çıktığı *stagflasyon* olgusudur (Telatar, 2004, s. 68).

2.2.3. Refah Devletinin Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

1970'lerin ortalarından itibaren refah devleti, yeni bir değişim süreci içerisine girmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra *devletin görünen eli* ile gerçekleşen mucize yerini krize bırakmıştır. İşsizlik, büyüme, enflasyon, ödemeler bilançosu açıkları, küreselleşme, nüfus yapısındaki değişiklikler refah devleti üzerinde önemli baskı yaratarak sosyal reformların gerçekleşmesine yardımcı olsa da vergi oranlarındaki düşüş; vergi gelirlerinin azalmasına ayrıca kamu harcamalarının az da olsa artmaya devam emesi; bütçe açığının giderek büyümesine yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler büyüyen kamu kesimine saldırılar başlatmış, 1970'lerin ortalarında refah devletinin bunalıma sürüklenmesine yol açmıştır (Özdemir, 2010, s. 172).

Devletin genişleyen bu işlevleri, kurumlar ve bireyler tarafından bir zorunluluk olarak algılanmaya başlamıştır. Bürokratik ve yönetim mekanizmasında yaşanan yoğun müdahaleci önlemler ortaya sadece bütçe açığı, borçlanma gibi ekonomik sorunlar çıkarmamış politik anlamda çıkar gruplarının rant arayışı, ekonomik ve politik yozlaşma gibi devletin rolünün yeniden tanımlanmasına yol açacak sorunlar ortaya çıkarmıştır.

2.2.3.1. Politik ve Bürokratik Yozlaşma

Refah devletinin getirdiği müdahaleciliğin yol açtığı sonuçlardan birisi, çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri sonucunda piyasanın etkin işleyişini sekteye uğratabilecek suni (yapay) faaliyetlerin ortaya çıkmasıdır. Devletin büyümesinin politikacıların ve bürokratların yetkilerinin genişlemesine yol açarak baskı ve çıkar gruplarının büyüyen devletten pay alabilmek için faaliyetlerini sıklaştırmalarına neden

olmaktadır. Devletin büyümesi ile birlikte ortaya çıkan politik yozlaşma türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Yereli, 2003, s. 79-80):

- **Rüşvet:** Devletin büyümesi ile rüşvetin boyutları artış göstererek bunun kontrolü zorlaşmaktadır.
- **Adam Kayırmacılık:** İltimas olarak da adlandırılan adam kayırmacılık liyakat ilkesinin bertaraf edilerek kamu kurumlarındaki istihdam verimliliğini olumsuz etkilemektedir.
- **Hizmet Kayırmacılığı:** Bir sonraki seçimi kazanma güdüsüyle siyasi iktidarın bütçe olanaklarını kendi isteği doğrultusunda kullanmasıdır.
- **Politik Yandaşlık:** Partizan veya patronaj olarak da adlandırılan bu yozlaşma türü daha çok yerel yönetimlerde ortaya çıkmaktadır.
- **Lobicilik ve Rant Kollama:** Siyasi karar alma sürecinde baskı ve çıkar grupları, gerek iktidar gerekse muhalefet partilerinden bürokratik mekanizmalar yoluyla çıkarlarını kollamaya çalışırlar.

Gerek nitelik gerekse de niceliksel olarak ortaya çıkan politik ve ekonomik yozlaşmalar; rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmacılığı gibi devlet müdahaleciliğine paralel olarak ortaya çıkan türlerdir. Devletin ekonomiye giderek artan ölçüde müdahalesi sonucu ortaya çıkan ilk yozlaşma türü, rant kollamadır. Rant kollama, çıkar gruplarının kendini çıkarlarını maksimize etmek amacıyla devletin politikalarını yönlendirmeye çalıştıkları girişimleri kapsamaktadır. Piyasanın ideal işleyiş yapısından uzaklaşılmasına sebep olan bu yaklaşımlar, kaynak israfını da beraberinde getirerek verimsizliğe yol açmaktadır (Öztürk, 2007, s. 232-233).

Serbest bir biçimde işleyen piyasalara yapılan müdahaleler, bireylerin mülkiyet haklarının kısıtlanmasına bunun sonucunda da yasa dışı piyasaların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bireyler, yasal işlemlerin yerine getirilme maliyetlerinden kaçınmak için karaborsa gibi yasadışı düzenlemeleri aktif hâle getirerek buna meşru bir zemin hazırlama arayışı içerisine girerler. Piyasa aktörleri tarafından gerçekleştirilmesi zor olan bu düzenlemelerin bürokratların sahip olduğu tekel güçle yerine getirilmesi mümkün olmaktadır. Dolayısıyla devletin sahipliğini tek başına üstlendiği her durumda politik yozlaşma ortaya çıkmaktadır (Oğuz, 2003, s. 151).

Devletin tam istihdamı sağlamak, büyüme, kalkınmayı gerçekleştirmek, kaynak kullanım ve dağıtım etkinliğini sağlamak için yaptığı müdahaleler, suni rantların oluşmasının önünü açmaktadır. Ampirik gözlemlerden de anlaşıldığı üzere devletin büyümesi, görev ve fonksiyonlarının artması rant kollama faaliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Rant kollamanın ortadan kaldırılmasının yolu, devlet müdahalesinin azaltılarak piyasanın doğal işleyişinin önünün açılmasıdır. Piyasanın işlerlik kazanmasıyla rant ekonomisinden üretim ekonomisine geçiş verimliliği artıracaktır (Aktan, 2017, s. 103).

Rant arama faaliyetlerinin fiyat dışı mekanizmalarla meydana gelmesi özellikle kamu kesiminde bürokratların kendi çıkarlarını maksimize etmek istemeleri şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Bürokratlar mevcut mülkiyet haklarının korunmasının ancak daha yüksek bütçe ile sağlanacağını düşünerek örtülü olarak rant elde etmek istemektedirler. Doğal olarak bu amaçla ortaya çıkan örtülü rantlar daha verimli üretimin gerçekleşmesini engelleyerek kaynak israfına yol açmaktadır (Niskanen, 1975, s. 618-619).

Devlet tarafından mülkiyet haklarının düzenlenmesi ve bunun için çeşitli uygulamaların gerçekleştirilmesi sürecinde toplumsal talep etkili olmaktadır. Ajanlar devlet politikaları üzerindeki tercihlerini çeşitli politika mekanizmaları aracılığıyla ortaya koyarlar. Bu durumda toplumda zengin konumda bulunan insanların devletten beklediği mülkiyet haklarının tam olarak korunmasıdır; fakat birçok ülkede zengin insanlar mülkiyet haklarının tam olarak korun(a)maması sebebiyle zayıf mülkiyet hakları korumasının en önemli yararlanıcıları durumundadır. Bu yararlanma, rant-arama veya diğer kamulaştırma kapasitesinin sürdürülmesinden kaynaklanan yeniden dağıtım faaliyetleri kapsamında ortaya çıkar. Devlet tarafından adil bir biçimde mülkiyet hakları korun(a)madığı durumda rant elde etmeye meyilli veya rant eğilimli ajanlar ekonominin büyük bir bölümünü kontrolü altına alabileceklerdir (Sonin, 2003, s. 716).

Transfer ve refah harcamalarına yönelik yardımlar durumunda, kişi başına düşen rant göreceli olarak sınırlı olsa da bürokratlar bu kaynakların kendilerine nasıl tahsil edileceğini araştırarak pay alma çabasına girmektedir. Örneğin; bürokratların yaşlılık yardımlarında manevra yapabilecekleri imkânları fazla olmamasına rağmen engellilere yönelik emeklilik ve işsizlik yardımına ilişkin kanıtlar bu alanlarda rantın payının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada yozlaşmanın, kamu harcamalarının kompozisyonunu etkileyip etkilemediği sorusu önem kazanmaktadır. Yapılan ampirik literatür kamu harcamalarının etkileri üzerine farklı sonuçlar verirken, çoğu iktisatçı devlet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarının kapasitesinin ve türünün

ekonomik performans için önemli olduğunu düşünüyor gibi görünmektedir (Mauro, 1998, s. 264).

Neoklasik iktisattan türeyen en yaygın yolsuzluk modelleri, yolsuzluğun piyasanın etkin işleyişini aksatmaya imkân tanıyan kamu görevlilerinin yasal gücü tarafından yönlendirildiğini varsaymaktadır. Bu durum, rantların yaratılmasına veya yatırımcılara ve vatandaşlara engeller oluşturmasına sebep olabilmektedir. Bu yetkiler, kamu görevlilerine ödeyebilecekleri kişilere rant tahsis etmek ya da engel olmaktan ziyade engelleri kaldırmak karşılığında komisyon ve rüşvet için pazarlık yapma imkânı tanımaktadır (Khan, 2006, s. 5).

2.2.3.2. Ekonomik Yozlaşma

Kamu tercihi iktisatçıları tarafından geliştirilen ve piyasa dışı başarısızlık olarak da bilinen devletin başarısızlığı teorisi, devletin ekonomiye düzenleyici müdahaleleri sonucunda ortaya çıkan olumsuz sonuçları açıklamaya çalışan yaklaşımdır. Devletin genişleyen fonksiyonlarının beraberinde güç ve yetkilerinin de boyutunun kaçınılmaz olarak artırması, devletten beklenen görevleri gerçekleştirmesini engelleyerek verimsizliğe yol açacağı vurgulanmaktadır. Devlet müdahaleleri sonucunda yaşanan başarısızlıkların analizi kamu tercihi teorisinin odak noktasını oluşturmaktadır (Aktan, 2006, s. 4-5).

Kamu tercihi iktisatçıları politikacıların yeniden seçilmeyi başarabilmek için kamu harcamalarını artırmaya ve vergi oranlarını düşürmeye yönelik izledikleri politikalar, ekonomik yozlaşmanın en önemli sebebinin oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının para basma ve borçlanma alternatifleri ile finanse edilmesi bütçe üzerinde önemli baskı oluşturmakta ve enflasyonun kronikleşmesinde başrol oynamaktadır. Politik Konjonktür Hareketleri modelinde de belirtildiği gibi kısa vadeli popülist yaklaşımlarla politikacıların pragmatist davranışları uzun vadede ekonomik yozlaşmanın kaynağını oluşturmaktadır. Bu ekonomik yozlaşmalar, kamu tercihi teorisi bağlamında şu şekilde özetlenebilir (Yereli, 2003, s. 77-79):

- Kamu harcamalarının, kamu gelirlerini aşması durumunda yaşanan bütçe açıkları
- Kamu harcamalarının, vergi gelirleri dışında kalan kaynaklarla finanse edilmesi yoluyla borç yükünün artması

- Kamu harcamalarının, emisyonla karşılanması sonucu enflasyonun kalıcı etkilere yol açması
- Vergi yükünün artmasıyla ekonomik büyüme ve verimlilikte yavaşlamaya yol açması
- Enflasyonist ortamda yatırımlardaki düşüşle birlikte işsizliğin ortaya çıkması ve stagflasyon olgusunun ekonomide baş göstermesi.

Kamu sektörünün ekonomideki payının artmasıyla birlikte çıkar grupları arasındaki mücadele, stagflasyonun ana sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Buchanan ve Tullock gibi kamu tercihi teorisyenlerinin de vurguladığı gibi devletin kaynaklarının liyakat esasına göre değil çıkar gruplarının beklentilerini karşılayacak şekilde dağıtılması kaynakların etkisiz ve verimsiz kullanılmasına yol açmaktadır (Ölmezogulları, 2016, s. 113-114).

Açık bütçe politikasının borçlanma veya para basma ile dengelenmek istenmesi cari dönemdeki maliyetlerin gelecek kuşaklara aktarılmasıyla oyların artırılması anlamına denk gelmektedir. Ekonomide borçlanma ve para basma; vergi gelirlerini artıracak yeni vergileri uygulamaya koymadan ve oy kaybı yaşamadan istenilen hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bunun yanında politikacıların kamu harcamalarını finanse edebilmek için ek bütçe hazırlama seçeneğine başvurmaları, kamu harcamalarının savurgan biçimde kullanılmasına dolayısıyla kaynak israfına yol açacak sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır. Bütçenin genellik ilkesinin ihlali anlamına gelen bu yaklaşımlar, kamu otoritelerinin harcamalar üzerindeki etkinliğinin kaybolmasına ve makro açıdan bakıldığında kaynak dağılımı ve fiyat ilişkilerinin bozulmasına yol açmaktadır (Demir, 2006, s. 162).

2.3. Müdahaleci Devlet Krizi ve Refah Devletine Yöneltilen Eleştiriler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizm, refah devleti uygulamaları çerçevesinde gerek piyasanın koordinasyonu gerekse de devletin öncülüğünde gerçekleşen hamlelerle önemli atılımlar kaydetmiştir. 1970'lerde ise bu olumlu gelişmeler yerini bir dizi sorunlara bırakmış ve refah devletine yönelik eleştiriler, gerek sağ ideolojiden gerekse de sol ideolojiden giderek artmaya başlamıştır.

Jessop (1993), Keynesyen refah devletinin fordist devlet biçiminde yapılandırıldığını savunarak, Keynesyen refah devletinin genel işlevlerinden farklı olarak

iki önemli işlevi de üstlendiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki, nispeten kapalı ekonomilerde talep yönetimiyle tam istihdamı yaratmak, büyüme ile uyumlu toplam tüketimin genelleştirilmesini sağlamaktır. Keynesyen refah devletinin ekonomik ve sosyal işlevlerinin yeniden yapılandırılması yerini ‘Schumpeterci çalışma devleti’ olarak adlandırılan yeni devlet tipine bırakmıştır. Keynesçi bir diğer ifade ile fordist devlet anlayışından post-fordist Schumpeterci yeni devlet anlayışına geçilmesinde kapitalizmde yaşanan bu dönüşümün temelinde şu dört faktör etkili olmuştur (Jessop, 1993, s. 26):

- Yeni teknolojilerin yükselmesi
- Uluslararasılaşmanın artması
- Fordist paradigmadan post-Fordist paradigmaya geçiş
- Küresel ve ulusal ekonomilerin bölgeselleşmesi

Özellikle tekno-ekonomik paradigmanın Fordizm’den post-Fordizme doğru kayması devletin temel fonksiyonlarının yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Post-Fordizmle birlikte esnek üretim sistemi ile uluslararası rekabetin arz yönlü problemlerini çözebilmek ve refah politikalarını esnek taleplere tabi kılmak için devlet işlevselliği farklı bir forma bürünmüştür (Jessop, 1993, s. 26-27).

Çalışmanın artan önemi, sanayileşmiş demokrasilerde ortan bir fenomen hâline gelmiştir. Bunun birçok ekonomik ve demografik sebebi bulunmaktadır. İmalat sektöründen hizmet sektörüne geçiş ekonomik sebebi oluştururken, nüfusun yaşlanması, geleneksel aile yapısının değişmesi ve doğum oranlarında yaşanan düşüş sonucu yeni sosyal risklerin ortaya çıkması demografik sebepleri oluşturmaktadır. Bu değişimler refah devleti için yeni girişimleri getirirken küreselleşme ve Avrupa entegrasyonu, devletin sahip olduğu özgürlüklerin kapasitesini sınırlamıştır. 1980’li yıllara kadar birçok OECD ülkesi, işsizlikle mücadelede işgücü arzını azaltacak politikalara güvenmiştir. Bu politikalara erken emeklilik ve sosyal yardımların ikamesi olarak düşünülen ihtiyaç ve hastalık kullanımı için yapılan parasal yardımlar da dâhildir. Erken emeklilik sistemi özellikle Kıta Avrupası’nda yaygınlaşan bir uygulama hâline gelmiştir (Rueda, 2015, s. 300).

Refah devletinin temellerinin sarsılmasının ilk belirtileri ABD’de yaşanan gelişmelerde kendini göstermiştir. Bir taraftan komünizme karşı artan kamu harcamalarının ekonomiyi darboğaza sokması bütçe açığını ortaya çıkarmış ve bu durum

süreklilik kazanmıştır bu durumun dış ticaret açığı ile birleşmesi doların değerinin düşmesine ve değişim işlevi olma özelliğini yitirmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda Bretton Woods sistemi terk edilmiştir. Diğer taraftan bu bunalımı devlet müdahalesinin verimsizliğine bağlayan görüşler ortaya atılmış ve alternatif çözüm yolları geliştirilmeye çalışılmıştır.

1970'lerden sonra fiyatların sürekli yükselmesi yanında istihdamda da ciddi düşüşler yaşanmış ve böylece yaklaşık 20 yıllık periyodu kapsayan bolluk ve refah dönemi yerini çalkantılı bir döneme bırakmıştır. Devletin mali krizi, küçülen devlet gibi yeni temellendirmeler, devletin rolünün yeniden tartışılmasının yanında radikal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu sonuçlarla birlikte kapitalizm bir yeniden bir yapılanma sürecine girmiş ve refah devleti uygulamaları gerilerken özelleştirmelerle devletin ekonomide küçültülmesi önem kazanmıştır (Şaylan, 2016, s. 133-137).

Devletin ekonomideki rolünün azaltılması yönünde 1970'li yıllardan sonra yeni teoriler geliştirilmeye başlanmış, talep yönlü ekonomi politikaları yerini arz yönlü politikalara bırakmıştır. Keynesyen talep yönlü ekonomi politikalarının enflasyon ve deflasyonu belirli bir seviyede tutacak ayarlamayı yapabileceğine duyulan inanç ekonominin arz tarafının bir kenara bırakılmasını doğurmuştur; fakat enflasyon ve ekonomik daralmanın bir arada yaşanması durumu ifade eden *stagflasyon* olgusu, devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını öngören arz yönlü yaklaşımların uygulanmaya başlamasına kaynaklık etmiştir. Vergi oranlarının düşürülmesi, kamu kontrollerinin azaltılması, bireylerin çalışmaya sevk edilmesi, daha fazla tasarrufun ve yatırımın teşvik edilmesi ve sosyal refah harcamalarının azaltılmasını savunan görüşler ekonomi-politik yaklaşımlarda hâkim olmaya başlamıştır (Kazgan, 2016, s. 256).

Kapitalizmin yapısında köklü değişikliklerden ziyade genel anlamda bir dönüşümü yansıtan Keynesyen refah devletine, farklı düşünce yapıları tarafından ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerin ilki, yapısal işlevci diğer ifadeyle işlevselci dönüşüm yaklaşım tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre modernleşme ile birlikte sanayileşmenin kaçınılmaz sonucu olarak teknolojide yaşanan ilerlemelerle birlikte yaşanan ekonomik kriz refah devletini ortaya çıkarmıştır.

Refah devletini müdahaleci anlayışın bir ürünü ve sosyalizmin devamı olarak gören yeni sağ yaklaşımlar ise bireysel özgürlüklerin ortadan kalktığını, ahlâki değerlerin yozlaştığını, kişisel sorumluluklarının sekteye uğratarak devlete bağımlı hâle gelen ve çalışma arzusu azalmış toplum modelinin yaratılmasına yol açtığı gerekçesiyle refah devleti anlayışına karşı çıkmışlardır. Marksist yaklaşım ise refah devletinin kapitalist

sistemde diyalektik süreç sonucunda ortaya çıktığını netice olarak alt yapı unsurları olan üretim biçimleri ve teknolojiden, üst yapı kategorisine dâhil edilen hukuk sistemine kadar birçok alanda yaşanan değişimi yansıttığını savunmaktadırlar. Kapitalizmin yaşadığı krizlerle birlikte liberalizmin de dönüştüğünü ve bu dönüşüm diğer ideolojileri de içine alacak şekilde diğer krizleri tetiklediği öne sürülmektedir (Gül, 2006, s. 163-164).

2.3.1. Marxist Ekonomi-Politik ve Refah Devleti Eleştirisi

Kapitalizmin kapsamlı analizinin bilimsel bir çerçeveye oturtulmasında en büyük pay kuşkusuz Karl Marx (1818-1883)'a aittir. Hegel'in diyalektik felsefesini farklı biçimde yorumlayarak tarihsel maddecilik ve diyalektik materyalizm tezlerini geliştirmiştir. Marx'a göre ilkel toplumlarda efendi ile köle, feodal toplumlarda derebeyler ile serfler ve kapitalist toplumda proletarya ile burjuvazi amansız bir çatışma hâlinindedir. Bu çatışmaların ortadan kalkması ancak sınıfsız toplum aşaması olan komünizm ile mümkün olacaktır. Analizlerinin ana temasını sermaye ve emek arasındaki içsel çelişki oluşturmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren birçok alanda olduğu gibi önemini ve canlılığını koruyan Marksizm ve o çizgide ilerleyen ekoller, kapitalizmi karşılaştığı krizden çıkararak Keynesyen iktisadın felsefesine dolayısıyla refah devleti anlayışına Marx'ın argümanlarından hareketle karşı çıkmışlardır.

Refah devletinin gelişiminin sermayenin birikim süreci mantığından farklı olarak yorumlayan Keynes'in aksine Marksist refah devleti analizlerinin önemli bir bölümü bu yaklaşımı benimsemiştir. Refah devletinin gelişiminin sadece kapitalizmin çelişkilerini aşmaya yarayacak bir araç görevi gördüğü düşüncesinin hâkim olduğu Marksist yaklaşımda bu açıdan bakıldığında refah devletinin işlevsel bir rolü söz konusudur. Sermaye ve emek ilişkisinin eşanlı olarak ele alınarak incelenmesi Keynes'i, Marks'a yaklaştıran noktadır; fakat Marks bu iki öge arasındaki etkileşimi çelişkilerin ortadan kalkmasıyla çözüleceğini iddia ederken, Keynes tam tersine devlet ile ekonomi arasındaki ilişkilerin ve toplumsal ilişkilerin yeniden tanımlanmasıyla eşitsizliklerin azaltılarak istikrarlı bir ekonomik yapının inşasının mümkün olabileceğini savunmuştur (Rosanvallon, 2004, s. 46).

Refah devletinin Marksist analizi farklı düşünceler etrafında şekillenmiştir. Refah devletinin kapitalist ideolojinin devamı olduğu ve sömürü düzeninin sürdürülmesi için aracılık işlevini yerine getirdiği eleştirine dayanarak reddedilmesi gerektiği fikrine karşılık sosyal güvenlik kurumlarının ve sosyal demokrasinin sosyalizm için ihtiyaç

duyulan unsurlar olduğu gerekçesiyle kabul edilmesi gerektiğini öne süren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Toplumda dezavantajlı konumda bulunan bireylerin durumlarında bir takım iyileşmeler görülse de refah devletin kendisinden beklenen sonuçları yaratamaması sonucunda kriz kaçınılmaz olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte yeni sağ ideolojiler öncülüğünde yeni liberalizm ön plana çıkmaya başlamıştır (Gül, 2006, s. 172).

Refah devletinin Marksist eleştirisi konusunda en etkili ifadeler, 1970'lerde O'Connor ve Brittan tarafından yapılmıştır. Sosyal kapitalist ekonomiler, birikimi sürdürebilmek için sosyal harcamalar ve politik istikrarı sağlamak için de ihtiyaç duyulan tüketim tarafından yönlendirilmektedir. Neo-Marksistleri ve Marksistleri mali krizin diğer savunucularından ayıran en önemli nokta, çelişkili zorunlulukların doğasına yönelik yapılan analizlerdir. Marksistler ve neo-Marksistler için sorun, kapitalizmin nasıl var olacağı ile ilgiliyken, liberal ve muhafazakârlara göre refah devletinin demokrasi ile birlikte var olup olamayacağı ile ilgilidir (Moran, 1988, s. 404).

İleri kapitalist toplumlardaki kamu politikalarının işlevi üzerinde duran O'Connor'un çalışmaları bu alanda dikkat çekicidir. Ona göre kapitalist devlet, "birikim ve meşruiyet gibi iki temel çelişkili işlevi yerine getirmek zorundadır." Başka bir deyişle devlet, mevcut ekonomik ve toplumsal düzeninin devamı için meşruiyet sağlamakla birlikte özel sermayenin kârlılığının sağlanmasını da gözetmelidir. Sanayi veya ulaştırma hizmetlerine yönelik sosyal yardımlar, emeğin yeniden üretim maliyetlerini düşüren dolayısıyla kârlılığı artıran eğitim, sağlık ve konut gibi sosyal tüketim ve sosyal güvenlik yardımları, sosyal hizmetler gibi üç ana kategoriye ayrılan tüm kamu harcamaları O'Connor'a göre iki temel işleve sahiptir. Kamusal hizmetlerin maliyetini karşılamak için ihtiyaç duyulan gelirin yükseltilmesi ile ilgili güçlükler nedeniyle bu işlevler birbirleriyle çelişmekte ve kapitalizm için bir kriz doğurmaktadır (George ve Wilding, 2003, s. 113-114).

Sosyal sermaye harcamaları, özel sermayenin verimliliğinin sürdürülmesini sağlayarak ekonomide kâr ve birikim oranını artırırken, sosyal harcamalar ise sermaye açısından üretken olmayan bir diğer ifadeyle verimli olmayan giderleri ifade etmektedir. Bununla birlikte, her devlet kuruluşu her iki fonksiyon içerisinde yer almaktadır. Örneğin; her kamu harcaması aynı zamanda sosyal yatırımın, sosyal tüketimin ve sosyal harcamaların bir parçasıdır (Gough, 1979, s. 51).

O'Connor (2002), refah devletinin birikim ve meşruiyet gibi birbiriyle çelişen iki işlevinin gerisinde mekanizmayı şu şekilde açıklamaktadır: Toplumsal açıdan çalışanların durumlarının iyileştirilmesi zenginlerden gelir transferini gerektirdiği için bu durum vergi

artışını beraberinde getirmektedir. Artan vergi oranları, yatırımların azalmasına yol açarak kapitalizmin birikim sürecini sekteye uğratarak sistemin sürdürülebilirliğini engellemektedir.

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren devlet tarafından eğitim, sağlık ve refah için yapılan harcamalar sosyal demokratlara göre işçi sınıfının verdiği mücadeleler sayesinde elde edilmiş kazanımlardır. İlerleyen dönemlerde refah harcamalarının azaltılması yönünde politik baskıların baş göstermesi sol ideoloji tarafından işçi sınıfı tarafından daha önce elde edilen kazanımların bertaraf edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Krizin boyutlarının derinleşmesiyle birlikte kapitalist sermaye birikiminin içsel dinamiklerinin çelişkisi bu sayede ortaya çıkmış ve sosyal demokratların bu politikalar üzerine yeniden düşünmesine yol açmıştır. Onlara göre refah devleti işçilerin taleplerini yansıtabilecek şekilde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik harcamalarını gerçekleştirme özünde sermayenin çıkarlarını korumuştur. Dolayısıyla bu toplumsal nitelikli harcamalar bedeli işçi sınıfına ödetilen ağır faturalardır. Böylelikle devletin işlevi, sınıf mücadelesi temasından sermaye birikimin işlevsel gerekliliğini belirleyen role doğru kaymıştır (Clarke, 2004, 34-35).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı toplumsal düşüncede, Marksizm tarafından en güçlü şekilde temsil edilen ancak aynı zamanda sosyal demokrasi tarafından temsil edilen güçlü bir ideolojik evrimci ve tarihselci ideoloji akımı mevcuttu. Bu ideolojiler, kapitalizmi bir çeşit sosyalizmin yerini alması beklenen geçici bir sosyal sistem olarak görüyordu. Bu evrimci bakış açısı, kapitalizmi sadece ekonomik ve sosyal olarak verimsiz bir sistem olarak değil bununla birlikte tarihi olarak mahkûm edilen bir sistem olarak görülmesini boşa çıkarmaya da hizmet etmiştir. Sonuç olarak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde refah devleti kapitalist sistemin meşruiyet sorununa az da olsa cevap yanıt verebilmiştir (Mishra, 2005, s. 246).

2.3.2. Liberal Ortodoksi ve Refah Devleti: Yeni Sağ Akımın Yükselişi

Refah devletinin yaşadığı krize yöneltilen eleştirilerin bir diğer boyutunu liberalizm düşüncesi etrafından biçimlenen düşünce ekolleri oluşturmaktadır. Kökeni Adam Smith, John Stuart Mill, David Ricardo'ya dayanan klasik liberalizm, aydınlanma çağının en önemli düşünce yapısını oluşturmuştur. Bu ideolojinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcileri ise Ludwig von Mises, F.A. Hayek, Robert Nozick ve Milton Friedman gibi düşünürlerden oluşmaktadır.

Piyasa mekanizmasının işleyişini odak merkezine alarak ekonomik ve politik tahlillerin kapsamını buna göre belirleyen liberal öğretisi, dönem dönem farklı biçimlere girerek sosyal liberalizm, neo-liberalizm gibi kavramlarla lanse edilmiştir. Kapitalizmle birlikte anılan ve kapitalizmin başarılı olmasında en önemli unsurlardan biri sayılmasının yanında küresel yoksulluğun, gelir dağılımı adaletsizliğinin, az gelişmişliğin ve bir dizi olumsuzlukların kaynağı olarak da görülmüştür. Özellikle Keynesyen refah devletinin 1970'lerde yaşadığı bunalımla birlikte Milton Friedman gibi liberal düşünürler tarafından geliştirilen monetarizm (parasalcılık) ve arz yanlı iktisat kuramlarının politik varyasyonları ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher'ın isimleriyle özdeşleşerek 1980'lerde küresel dünya düzeninin farklı yöne evrilmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu anlamda 20. yüzyılın sonuna doğru, dünyadaki en önemli eğilimlerden biri de liberalizmin hem ekonomik hem de politik ideoloji olarak yeniden canlandırılması olmuştur. Yüzyılın sonuna gelindiğinde komünizmin çöküşünü takiben birçok kişi liberalizmi yeni hegemonik ideoloji olarak görmeye başlamıştı. 1970'lerdeki emek ve sermaye arasındaki uzlaşımın temeli olan Keynesyen refah devletinin sarsılması bunun önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Refah devleti rejiminde yaşanan dalgalanmalar kapitalist ülkelerde kutuplaşmaya yol açmıştır.

Özellikle 1980'ler dünya kapitalizminde yeniden yapılanma döneminin yaşandığı dönem olmuştur. Neoliberalizm, ilk olarak Keynesçiliğin siyasi ekonomi eleştirisi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu eleştirel yaklaşımlar, esas itibarıyla Milton Friedman ve Alan Walter gibi iktisatçıların mensubu olduğu monetarizm ekolüyle gerçekleştiyse de bunun öncesinde Avusturya okuluyla ve özellikle Friedrich Hayek'le birlikte ekonomide devlet müdahaleciliğinin eleştirileri oldukça önemliydi. Kapitalist ekonomilerde enflasyonun hızlanmasından önce Keynesçiliğe yöneltilen sosyal demokrasi eleştirisi için monetarist görüşler göz ardı edilmiştir (Gamble, 2001, s. 127-128).

1970'lerin ortalarına doğru Keynesyen paradigma önemini kaybederken yerini neo-liberalizm almaya başladı. 1970'lere damgasını vuran Vietnam Savaşı ve OPEC'in uyguladığı politikaların yansıması olarak petrol fiyatlarındaki ani yükseliş, bu değişimin önemli tetikleyici unsurları olarak ön plana çıkmış, toplumsal ve ekonomik dengesizliklerle birleşerek yeni arayışların habercisi olmuştur. Neo-liberal ideolojinin canlanmasında esas sebep, Keynesçiliğin bünyesinde ortaya çıkan bölünmüşlükle birlikte serbest piyasa retoriğine alternatif olacak bir düşüncenin geliştirilememiş olmasıdır.

Gelir dağılımı ve nominal ücretlerin aşağı doğru katılığının istihdam üzerindeki etkileri Keynesyen iktisatçılar arasında görüş farklılıklarına yol açarak, neoliberal iktisatçılar tarafından emek piyasası işleyişini düzelten değil tam tersine piyasanın işleyişini sekteye uğratan yaklaşımlar olarak algılanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda para ve maliye politikalarıyla tam istihdamın sağlanmasını hedefleyen araçlara saldırının da önü açılmıştır. İstihdamı artırmak için uygulanacak politikalar sonucunda enflasyon veya istikrarsız piyasa yapısının ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu eleştirisi Milton Friedman tarafından da öne sürülmüş makro ekonomi politika açısından Keynesyen talep yönlü politikalardan vazgeçilmesi çözüm önerisi olarak sunulmuştur (Palley, 2014, s. 44-48).

Keynesyen iktisadın analiz araçları ile yeni modeller üzerine çalışmalar yapılırken, 1950'lerden sonraki dönemde *laissez faire* taraftarlarınca da geliştirilen yöntemler mevcuttu; fakat 1970'lere kadar çok fazla etkili olmayan bu analizler faiz hadleri, döviz kuru, petrol fiyatları gibi şokların etkisiyle stagflasyonu daha da körüklemesi nedeniyle Keynesyen ekonominin temellerinin sarsılmasında önemli rol oynamış ve Keynesyen iktisada yöneltilen bu eleştiriler, yeni arayışların hız kazanmasına sebep olmuştur. 1980'li yıllarda hem teorik hem de pratik olarak yeni arayışlar çerçevesinde devletin küçültülmesi hedefi benimsenerek enflasyonun temel, işsizliğin ise ikincil problem olarak görülmesi nedeniyle refah devleti politikalarıyla özdeşleşen kamu harcamalarının azaltılması yoluna gidilmiştir (Kazgan, 2016, s. 254).

1970-1980 dönemi ise uygulamada geçiş dönemi olarak dikkat çekmiştir. 1960'ların sonlarına doğru ABD'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra dış ticarete ilk kez kalıcı açıklar yaşanmaya başlamıştır. Avrupa Ülkeleri ile Japonya'nın kalkınma süreçleriyle de yakından ilişkili olan bu gelişme dolar fazlasına sahip olan ABD dışındaki ülkelerin bunları altına çevirme hamlesini gerçekleştirmek istediklerinde doların değerinin düşmesi gerekiyordu. Bunun sonucunda ABD, 1971 yılında doların konvertibilitesine son vererek dalgalı döviz kuru sistemine geçmiştir. Bunu takip eden dönemlerde 1970'lerin ortalarına doğru ABD sermaye akımlarının önündeki engelleri de kaldırarak yeni mesafeler katetmiştir. ABD'yi, İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri takip etmiş tüm bu gelişmelerle birlikte neoliberalizm ivme kazanırken, Keynesyen refah devleti eleştirilerin odağına yerleşmiştir (Dumenil ve Levy, 2014, s. 28).

Yeni muhafazakârlar, refah devletinin bir meşruiyet krizi yaşadığını ve toplumdaki farklı grupların devletten beklentilerinin artmasına yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Devlet, bu beklentileri karşılamak amacıyla müdahaleci politikaların

dozunu artırmış, bürokratik mekanizmaların ağırlığı altında bir meşruiyet bunalımı yaşamıştır. Parlamenter sisteminin güvenilirliğine olan inanç bu sayede azalmış, devletin faaliyet alanının daraltılmasına ilişkin öneriler ön plana çıkmıştır.

Refah devletinin içerisine sürüklendiği krizin kaçınılmaz olduğunu savunan liberteryenler için refah devleti uygulamaları kabul edilemezdir. Onlara göre refah programları kapsamında; sosyal güvenlik alanındaki sosyal sigortacılık anlayışını çağrıştıran hizmetlerin, reddedilmesi gerekmektedir. Serbest piyasanın kendiliğinden işleyişinin, bireylerin sosyal güvenlik taleplerini karşılamalarının en uygun yolu olduğu vurgulanmakta ve bu hizmeti satın alma gücüne sahip olamayanların ise sadece gönüllü yardım kuruluşları tarafından desteklenmeleri kabul edilebilir. Dolayısıyla liberteryenler için refah devletinin varlığı kadar benimsenmesi de yanlıştır (Gül, 2006, s. 167-168).

Liberalizmin 20. yüzyıldaki iki önemli öncüsü Hayek ve Friedman'a göre refah devletinin eşitlik, adalet ve güvenlik gibi gerekçelerle müdahaleci anlayışı meşru yapıya kavuşturması doğal düzenin işleyişini bozmakta ve zorunlu hâller dışında gereksiz müdahalelerden kaçınılmalıdır; onlara göre belirli grup ve kesimlerin korunup kollanması bu yöntemle engellenebilir. Diğer taraftan refah devletine karşı çıkışın sebebini; artan harcamaların vergi oranlarını yükseltmesi, bunun da devletin faaliyet alanını büyütmesi böylelikle piyasanın hâkim gücünün zayıflayarak, özgürlükleri sınırlandırdığı görüşü oluşturmaktadır (Özdemir, 2010, s. 69).

Refah devleti programlarını finanse etmek için artan vergi oranları, marjinal vergi oranlarının istihdam teşviki, iş sirkülasyonu, beşeri sermaye yatırımları gibi makro ekonomik büyüklükler üzerinde negatif etkiler yaratarak, hanehalklarının ve firmaların kayıt dışı ekonomiye yönlenmelerinin yolunu açmaktadır. Vergilerin emek arzı üzerindeki genişletici etkisi, vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının daraltıcı etkisiyle bertaraf edilerek, net etkinin istenilen seviyede gerçekleşmemesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, emeğin vergilendirilmesiyle kamu harcamalarının finansman ihtiyacının karşılanmak istenmesi emek piyasası üzerinde negatif sonuçlar doğurmaktadır (Öztürk, 2011, s. 88).

Bu açıdan değerlendirildiğinde yeni klasik sağın refah devletinin müdahaleci politikalarını reddetme gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir (Ölmezoğulları, 2016, s. 104):

- Piyasadaki efektif talep yetersizliğinin kaynağı devlet müdahalesidir.
- Devlet müdahaleciliği bireysel hakların geri plana atılmasına sebep olmaktadır.
- Kamusal hizmetlerin arzının piyasa tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

- Piyasa başarısızlıklarından birisi olan dışsallıkların, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasıyla piyasa içerisinde çözümü mümkündür.
- Tekelci yapının hâkim olmasıyla rekabetçi piyasadan uzaklaşmakta ve hantal yapı ekonomide verimsizliğe yol açmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde sosyal politikaları ön plana çıkaran siyasi oluşumlar, geniş kesimlerin desteğini alarak gelir dağılımı adaletinin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, sosyal güvenlik yardımları gibi birbirleriyle uyumlu ekonomik ve politik yapının inşa edilmesini hedeflemiştir. Refah devletinin bunalım yaşamasıyla İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan iktidarları Keynesyen iktisatla özdeşleşen bu uygulamaları bir kenara bırakarak özelleştirme, devletin küçültülmesi, deregülasyon, sosyal yardımların azaltılması gibi neoliberal fikirleri uygulamaya koymuşlardır.

Geniş kapsamlı bir dönüşümü ifade eden bu retorik bireysel insiyatifi ön plana çıkaran, bireysel özgürlüklere daha fazla vurgu yapan düşüncelerin önem kazanmasını sağlamıştır. Kamu kesimindeki bürokratik mekanizmaların fazlalığı, yozlaşma, yolsuzluk ve aksak rekabetçi oluşumlar gibi unsurlar neoliberal politikalara meşruiyet kazandıran gelişmeler olarak dikkat çekmektedir (Ölmezoğulları, 2016, s. 105-106).

Yeni sağ söylem bu açıdan piyasa ile refah arasında bir ilişki kurmakta, zenginliğin artırılmasının yolu olarak özgürlüğün garanti edilmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Bu sayede mevcut kaynakları optimal ölçekte verimli şekilde kullanmak mümkün hâle gelerek, özgürlüğün önündeki en önemli engel olarak görülen yoksulluğun ortadan kaldırılmasının yolu açılmış olmaktadır (Şaylan, 2016, s. 153).

Ultra-minimal devleti savunan Nozick (2015), *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'da toplumun genel çıkarları için bireylerin fedakârlığa katlanması fikrini şiddetle eleştirmiştir. Meşru devletin boyutunun ne olması gerektiği sorusuna yanıt ararken kapsamlı devlet müdahaleciliği anlayışına yönelttiği eleştirisinin uygulamada Thatcher ve Reagan'ın politik tercihlerinde karşılık bulduğu görülmektedir. Kapsamlı devlete karşı minimal devletin meşru olduğunu vurgulayan Nozick'i diğer liberallerden ayıran unsur, 'negatif haklar'a yaptığı vurguda yatmaktadır. Ona göre ücretsiz eğitim, sağlık gibi bireylerin temel hakları olarak görülen hizmetlerin zorunlu olduğu fikri hatalıdır. Tam tersine bireylerin haklarını, toplumdaki diğer bireylere zarar vermemek ve yaşamlarına müdahale etmemek şeklinde tanımlamaktadır. Refah devletini de, devletin vergilendirme yoluyla özellikle mülkiyet hakları ihlallerine yol açtığı ve bunun adil bir durum olmadığı gerekçesiyle benimsememektedir.

20. yüzyılda müdahaleci politikalara özellikle totaliter rejimlere karşı çıkan bir diğer düşünür F. A. Hayek'tir. Hayek'e göre devletin bütün vatandaşlarına asgari yaşam standartlarını veya hastalık gibi tehlikelere karşı kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi düzenlemesini garanti etmemesi için herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Hayek, bu durumun gerçekleşmesi için alınacak tedbirlerin işgücü piyasasını rekabetçi sistemden uzaklaştırmaması koşuluna bağlamıştır. Ekonomik planlama ile daha fazla ilgili olan Hayek, belirli işçi gruplarının göreceli konumlarını diğerlerine kıyasla daha fazla iyileştirme yolunu açan müdahaleciliğe karşı çıkmıştır. *Kölelik Yolu* isimli eserinde sosyalist veya merkezi planlamayla kaynakların daha iyi kullanıldığını iddia eden sistemlere karşı fiyat sisteminin kaynak tahsisini sağlayan en iyi sistem olduğunu savunmuştur (Peden, 2017, s. 43).

Sosyolojik açıdan kurucu rasyonalizmin insan aklından hareketle belirli planlarla sosyal düzenin inşa edilebileceği fikrini eleştiren Hayek, insan bilgisinin sınırlı oluşu nedeniyle bireylerin evrendeki toplu hâlde bulunmayan bilgileri elde etmelerinin imkânsız olduğunun altını çizmiştir. Bireylerin bilgiye ulaşmalarının dolayısıyla düzen oluşturmalarının çok zor olduğundan hareketle planlı sisteme dayalı ekonomileri eleştirmiş, ekonominin merkezi planlamaya dayalı araçlarla işleminin güç olduğunu iddia etmiştir (Aktan, 2009, s. 62).

Hayek'e göre devletin temel işlevi bireysel özgürlüğün korunması ve geliştirilmesidir. Piyasa ekonomisi bireysel özgürlüklerin önkoşulu olduğundan devlete düşen görev piyasanın iyi işleminin sağlayacak kurumların oluşturulmasına hizmet etmektir. Devletin varlık sebebine farklı bir anlam yükleyen Hayek, bırakınız yapsınlar fikrinden sıyrılarak hukuki olarak özgürlüğü körükleyen değil tam tersine bunu garanti eden devletin aktif olmasını savunmuştur. Piyasada ortaya çıkan aksaklıkların devlet müdahalesini zorunlu olarak gerektirdiği anlayışını benimsememiştir. Piyasanın doğal işleyişi içerisinde ortaya çıkan olumsuzlukları gidermek için yapılacak müdahaleler, özgürlüklerin kısıtlanması anlamına geleceğinden bu yöntemden kaçınılmalıdır (Ataay, 2016, s. 131-135). Hayek, *laissez faire* ilkesinin de her şeyin çözümü olmadığını da farkında olunması gerektiğini, dolayısıyla bu ilke kapsamında istenilen sonuçların ortaya çıkabilmesi için rekabetin tahsis edilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. *Kölelik Yolu*'nda şunları belirtmiştir (Hayek, 2014, s. 62):

...Dogmatik bir ‘bırakınız yapsınlar’ (laissez-faire) taraftarlığı aynı şey değildir; bunların birbirinden ehemmiyetle tefrik edilmesi lâzımdır. Liberalizm, insanların ahenkli bir düzen dâhilinde gayret sarf etmelerini sağlayan ‘rekabet’ kuvvetlerinden kabil olduğu kadar iyi bir şekilde istifade edilmesini ister; yoksa her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez. Liberalizm, ferdi gayretleri sevki idare etmek için en iyi vasıtanın rekabet olduğu kanaatine dayanır. Rekabetin hayırlı bir rol oynayabilmesi için itina ile kurulmuş bir hukuki düzenin lüzumunu inkâr etmek şöyle dursun, bunun lüzumu üzerinde bilhassa ısrar eder; eski ve hâlen mevcut kanunların büyük kusurları olduğunu kabul eder. Keza, rekabetin tesirli olarak işlemesine imkân bulunmayan hâllerde, iktisadi faaliyetin sevki idaresi için başka metotlara başvurmamız lazım geleceğini inkâr etmez. Fakat iktisadi liberalizm, rekabetin yerine beşeri faaliyetleri düzenlemek hususunda daha verimsiz, daha aşağı olan metotların ikame edilmesine muhaliftir. Liberalizm, rekabeti yalnız, ekseri hâllerde bilinen metotların en verimli olduğu için değil, daha ziyade, otoritenin keyfi ve zorlayıcı müdahalesi olmaksızın faaliyetlerimizi yekdiğerine intibak ettirmenin yegâne yolu olduğu için, diğer metotlardan üstün sayar.

Keynesyen politikaların başarısızlığına yönelik bir diğer eleştiri, liberalizmin 20. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden birisi olan Milton Friedman’dan gelmiştir. Friedman (2017), özellikle 1929 buhranın ortaya çıkışı konusunda piyasanın başarısızlığı değil devletin uyguladığı yanlış düzenlemelerin bunalıma yol açtığını hatta bir adım daha ileri giderek küçük daralmayla atlatılabilecek bir durumun korkutucu boyutlara ulaşmasının yegâne sorumlusu olarak devleti görmektedir. Bununla birlikte devlet müdahalesinin ekonomik özgürlükleri zedeleyebileceği tehlikesine karşı uyarılarda bulunarak, ekonomik düzenlemelerin toplumun ilerlemesindeki rolünü şöyle tanımlamıştır:

“İlk olarak ekonomik düzenlemeleri kapsayan geniş anlamdaki özgürlüğün tamamlayıcı unsurlardan biri olduğu ve bunun da tek başına bir amaç olduğu, ikincisi ise ekonomik özgürlüğün siyasi özgürlüğü tesis edebilmenin önkoşulu olduğudur.”

Etkin bir piyasanın varlığı durumunda, tüketiciler tek bir satıcının varlığı durumundaki baskıdan kurtulma imkânına kavuşurken, satıcılar da tek bir alıcının varlığı

durumundaki baskıdan korunma imkânına kavuşur. Benzer durum işgücü piyasasında da gerçekleşmektedir. İşçi, başka işverenlerin varlığından dolayı tek bir işverenin olmasına kıyasla kendisini özgür hisseder. Bu piyasa mekanizması içerisinde merkezi bir otoritenin müdahalesi olmadan gerçekleşen süreçtir. Burada devlete düşen görev, oyunun kurallarını belirlemek, hakemlik yapmak ve kuralları uygulamak gibi piyasanın kendi başına yapamayacağı koşulların yaratılmasını sağlamaktır.

Bekçi devlet görüşünden sosyal devlet anlayışına ve nihayetinde refah devletine doğru evrilen devletin rolü; sosyal hizmet olarak eğitime kaynak ayırmaları, tam istihdamı ve büyümeyi gerçekleştirmek, gelir dağılımı adaletini sağlamak gibi politikaları gerçekleştirmek şeklinde tanımlanmıştı; fakat uygulamada hedeflenen amaçların hepsini başarabilen ülke örneklerine rastlamak oldukça güçtür. İskandinavya ülkelerinde sosyal politikalara daha fazla kaynak ayrılmış, ABD daha dar bir çerçevede bunu uygulamış, gelişmiş demokrasilerde ise bu iki uç durum arasında farklı noktalarda konumlanan ülkeler olmuştur. Dolayısıyla devletin sosyal politika alanının genişletilmesi fikri ön plandaydı. 1970’li yıllardan sonra ise neoliberal fikirlerin etkisiyle kamu harcamalarının azaltılarak ve giderek bireye, piyasaya daha fazla rol biçen politika enstrümanları devreye girmiştir (MacGregor, 2014, s. 236-237).

Keynes modelinde büyümenin sağlanması hâlinde enflasyonun çok ciddi sorunlar doğurmayacağı inancı hâkimken, yaşanan I. ve II. Petrol şokları ile birlikte fiyatlar genel düzeyinin beklenmedik şekilde yükselmesi ve ekonomik durgunluğun vukuu bulması gerek sol gerekse de sağ ideolojilerin eleştirilerine haklılık kazandırmıştır.

Tablo 6.

Başlıca Kapitalist Ülkelerde Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik Oranları

GSYİH Büyüme Oranları*	ABD	İngiltere	Fransa	Almanya	Japonya
1960-1970	3,80	2,80	5,60	4,70	11,20
1970-1973	4,70	4,30	5,60	3,90	8,10
1973-1978	2,40	0,90	2,90	2,00	3,70
Tüketici Fiyat Endeksi**					
1973	114,0	128,0	120,0	119,0	124,0
1977	156,0	249,0	183,0	146,0	204,0
İşsiz Sayıları***					
1968	2,80	0,60	0,30	0,30	0,60
1973	4,30	0,60	0,40	0,30	0,70
1977	6,80	1,50	1,10	1,00	1,10
1979	6,20	1,30	1,20	0,80	1,10

* GSYİH miktar cinsinden, ** Baz yılı 1970=100, *** Milyon Kişi
Kaynak: Beaud, 2015, s. 304.

Kuramsal ve ampirik olarak 1970'lerde yaşanan Keynesyen refah devleti bunalımı, neoliberalizmin bayraktarlığını yapan muhafazakâr yeni sağın yükselişine zemin hazırlamıştır. Yeni sağ, savaş sonrası dönemde Keynesyen refah düzenlemelerine karşı atağa geçmiş ve refah devletinin verimsizliğe yol açtığını savunmuştur. Yeni Sağ'a göre ulusal ekonomilerin rekabet edebilirliği refah devleti uygulamalarıyla rafa kalkmıştır. Bunun yanında refah devleti ile ahlâki kaygılar arasında da bir ilişki kurulmuş, ahlâki gerilemenin nedeni olarak, bireysel sorumluluğu ve inisiyatifi azaltan sosyal devlet politikaları görülmüştür. ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher ile Yeni Sağ farklı bir ivme kazanmış ve neoliberal politikalar her alana sirayet etmiştir (Hoggart, 2014, s. 249).

2.4. Yeni Politik İktisat ve Sınırlı Devlet Anlayışı

İktisadın bilimsel bir disiplin özelliği kazandığı 18. yüzyılda klasik iktisat olarak adlandırılan dönemde iktisadın analitik çerçevesi esas olarak '*politik iktisat*' olarak adlandırılmaktaydı. Neoklasik iktisadın güdümünde ortaya çıkan marjinalizmle birlikte iktisat, bir nevi kapalı kutu, tümünden gelimci, Newton mekaniğinde olduğu gibi her şeyin belirli bir düzen içerisinde işlediği, herhangi bir müdahalenin gerekmediği dolayısıyla sisteme müdahale edilmediğinde herhangi bir problemin ortaya çıkmayacağı çıksa bile 'piyasa'nın bunu gidereceğini öngören bir saf bilim olarak görülmüştür. 1929 buhranı ile birlikte piyasanın her şeyin çözümü olduğu fikrinden sıyrılarak, Keynesyen iktisatla birlikte müdahaleci anlayış tekrar hâkim olmaya başlamıştır. 1970'lere kadar refah devleti ile anılmaya başlayan Keynesyen iktisat, I. ve II. petrol şokları ve stagflasyonla önemli derecede itibar kaybına uğramış, böylece '*piyasa başarısızlığı*'ndan '*kamu kesiminin başarısızlığı*'na doğru işleyen teorik ve pratik dönüşümün başlangıcı olmuştur.

Neoklasik iktisadın ortaya çıkması ve formelleştirilmesi, geleneksel olarak piyasadaki aktörlerin optimizasyon arayışlarına yaptıkları vurgu ile birlikte iktisadın siyaset biliminden ayrıştırılmasının önü açılmıştır. Neoklasik iktisadi düşünce geleneği içerisinde ekonomi politikalarının oluşumunda politik kararların etkisine yönelik kısıtlamalar, 1950'lerden 1970'lerin ortalarına kadar literatürde dikkat çekmiştir. Bu alandaki formel çalışmalar oldukça seyrek olmakla birlikte genellikle Kenneth Arrow (1963), Duncan Black (1948, 1958) ve James Buchanan ve Gordon Tullock (1962)'un çalışmalarının ardından kolektif seçim ve anayasal oluşumlar üzerine odaklanılmıştır.

Bu çerçevede 1960'lar ve 1970'lerde yeni politik iktisadın temelleri, normatif kökenlere dayalı olan kamu tercihi teorisi tarafından atılmıştır. Esas gelişimini 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında anayasal tasarımlara odaklanılarak gerçekleştirilen modellerle birlikte politik kurumların işleyişini ve bunların ekonomik sonuçlarını anlamak açısından pozitif kaygılardan uzak, soyut yaklaşımlarda belirginlik göstermiştir (Sayer, 2000, s. 514).

Birbirlerinden ayrı birer bağımsız alan olan iktisat ile siyaset birbirlerinin analiz araçlarını kullanarak, seçmenler tıpkı piyasada fayda maksimizasyonu arayan tüketiciler olarak politikacılar ise mal ve hizmet üreterek kâr maksimizasyonu arayan firmalar olarak ele alınmıştır. Bu sayede 'yeni politik iktisat' literatürü oluşmaya başlamıştır.

Tablo 7.

İktisat ile Siyaset Bilimi Arasında Yöntem ve Temel Öge İlişkisi

Yöntem	Temel Öge	
	İktisat	Siyaset
İktisat	Geleneksel ekonomik teori, piyasa düzenlerinde maksimize edici davranış, fiyat teorisi, dağıtımsal etkinlik (1)	Ekonomik yöntemin siyaset bilimine uygulanması; kamu tercihi (2)
Siyaset Bilimi	Politik yöntemlerin iktisada uygulanması; piyasa düzenlerinde güç dağılım (power-distributional) analizi (3)	Geleneksel siyaset bilimi; siyasi alanda güç-dağıtım analizi (4)

Kaynak: Telatar, 2004, s. 188

Tablo 7'de iktisat ile siyaset bilimi arasındaki ilişkiler, temel öge ve yöntem olarak gösterilmektedir. Siyasete ekonomik yaklaşım, politik iktisadı siyaset ile iktisat arasındaki bağlantı yerine siyaseti ekonomik anlamda ele almakta, dolayısıyla politik olgular rasyonel tercih ve kıtlık yoluyla tanımlanmaktadır (Telatar, 2004, s. 188).

Virginia Okulu veya Kamu Tercihi Teorisi ile Anayasal Politik İktisat, yeni politik iktisadın araştırma alanlarına dâhil olarak devletin ekonomideki başarısızlığının sebepleri, bunun çözüm yolları ve devletin müdahale alanlarının yasal yollarla nasıl sınırlandırılabilmesine yönelik paradigmlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımlarla Keynes ile birlikte piyasa başarısızlığı yerini kamu kesimi başarısızlığına bırakmıştır. Müdahaleci devletten, sınırlı devlete doğru bir kayma başlamıştır.

Kamu tercihi Teorisinin alt yapısını oluşturan, Virginia Okulu diğer adıyla işlevselci okul, bireysel tercihler ve sosyal sonuçlar arasındaki ilişkiyle ilgili başlattığı kritik sorularla başarılı olmuştur. Kurumsal tasarım ve bireysel tercihlere özel önem atfetmektedir. Yöntemsel olarak metodolojik bireyciliği benimseyen Virginia Okulu, pozitif ve normatif yaklaşıma eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Pozitif yaklaşımın hukukun tüm alanlarındaki etkinliğini eleştirirken, normatif yaklaşımı ise yasal müdahalelerin istenmeyen sonuçlara yol açma ihtimalini göz ardı ettiği için karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla işlevci okul, kurumları dizayn amacıyla kullanılan müdahaleci veya düzenleyici araçlara karşı çıkmaktadır. Tüm bunlar kamu tercihi yaklaşımının önemini gündeme getirmektedir (Parisi, 2004, 264-265).

Yeni politik iktisadın söz konusu dönemde hızlı bir şekilde yükselmesini etkileyen önemli unsurlar vardır. İktisatta yaşanan teorik gelişmeler bu noktada önemli faktörler olarak dikkat çekmiştir. Rasyonel beklentiler teorisinin ortaya çıkışıyla birlikte politik aktörlerin davranışları, özel sektör aktörleri ile politik rejimler ve politik kararlar arasındaki etkileşimlerin mikro ekonomik temellerinin ortaya çıkarılması yönünde artan vurgu.

Oyun teorisi ve asil-vekil teorisindeki gelişmeler, iktisat metodolojisini mikro teorilerin birincil odak noktası olan rekabetçi denge modellerine kıyasla politik kurumların analizi için daha uygulanabilir hâle getirmiştir. Teorik alanda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak uygulamada yaşanan gelişmeler de bu dönüşümü hızlandırmıştır. Stagflasyon olgusunun ortaya çıkışı ve uluslararası parasal sistem olan Bretton Woods'un çöküşü, kamu borçları ve birçok OECD ülkesinde yaşanan açıklar makroekonomik politikaların yeniden düşünülmesi ve yürütülmesi konusunda birçok bilinmezlik doğurmuştur (Sayer, 2000, s. 515).

Politik kurumların yaratabileceği ekonomik manipülasyonların engellenmesi ve piyasanın işlerliğini artırabilmek için kamu tercihi okulu ve anayasal politik iktisat kurallarının ihdas edilerek politika yapıcılarının keyfi uygulamalarının önüne geçilecek yapının kurulmasını ve bunun sürdürülmesini zorunluluk olarak görmektedir.

2.4.1. Kamu Tercihi Teorisi Yaklaşımı

Sınırlı devlet anlayışının kuramsal temellerinin oluşumunda öne çıkan en önemli yaklaşımlardan biri Kamu Tercihi Teorisidir. Kamu tercihi yaklaşımı, iktisat biliminin metodolojisinin siyaset bilimine uygulanmasıdır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi kamu

tercihi, doğası gereği disiplinler arası bir alan olarak kabul edilmektedir (Muller, 2008, s. 31).

Kamu tercihi yaklaşımının kökeni, devlet örgütlenmesine ilişkin iki temel görüşe dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, bireysel tercihlerin bir araya toplanmasının tutarlılık probleminde yol açtığı iddiasıyla devletin bir birey olarak görülemeyeceğini savunan Kenneth Arrow (1951, 1953)'un fikirlerine, ikincisi ise devletin bakış açısını bireylerin değişim yoluyla etkileşimde bulunduğu bir piyasa olarak gören James M. Buchanan (1949, 1954)'ın fikirlerine dayanmaktadır. Duncan Black (1948)'in medyan seçmen teoremi, Anthony Downs (1957)'un temsili demokrasi, Ronald Coase (1960)'un sosyal maliyetler, Mancur Olson (1965)'un çıkar grupları üzerine yaptıkları katkılar Arrow ve Buchanan'ın çalışmaları ile birlikte dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımlar, kamu tercihi teorisi olarak bilinen ve günümüzde de geniş bir araştırmacı kitlesinin yer aldığı düşünce okulunun temellerini oluşturmaktadır (Blankart ve Koester, 2006, s. 2-3).

Kamu tercihi teorisinin ana konusunu, piyasa katılımcılarının karar verme sürecindeki davranışları oluşturmaktadır. Bireysel tercihlerin özel bir alanı olarak kabul edilen bu disiplinin en önemli unsuru metodolojik bireyciliktir. Metodolojik bireycilik, bireylerin çıkar maksimizasyonu ile davrandığını kabul eden rasyonellik varsayımı ile yakın ilişki içerisinde ele alınmaktadır. Kamu kesiminde, oy verme ve bürokratik mekanizmalar gibi piyasa dışı yaklaşımlar kaynak tahsisinin verimsiz bir şekilde kullanımına yol açmaktadır.

Kamu tercihi teorisi açısından en önemli nokta, kaynak dağılımının diğer alanlardaki mekanizmalarla bir araya getirilerek incelenmesi, ekonomik paradigmalardan piyasa dışı karar alma süreçlerine uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bakış açısı, kamu tercihi yaklaşımının genel içeriğini ifade etmektedir. Metodolojik bireyciliğin bu yaklaşımının devlet gibi piyasa dışı unsurlara uygulanması, devletin organik teorilerinden kopuşun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan ele alındığında bireyler, piyasanın başarısız olduğu yerlerde ihtiyaçların yerine getirilmesi için devleti organize eden aktörler hâline gelmektedirler. Siyasete ve devletin analizine uygulanan ekonomik yaklaşım seçmenlerin, siyasi karar vericilerin, bürokratların ve yasa koyucuların kendi çıkarlarını gözetken rasyonel karar vericiler olarak anlaşılmasını ifade etmektedir (Kirchner, 2007, s. 21).

Kamu tercihi teorisinin gelişmesine en önemli katkıyı yapan James M. Buchanan, kamu tercihinin teorisini şu şekilde tanımlamaktadır (Buchanan, 2009, s. 13):

Kamu tercihi teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde analitik düzeydeki sofistike analizler için geliştirilmiş araç ve yöntemleri almakta, bunları kamu sektörüne ve kamu ekonomisine uygulamaktadır. Kamu tercihi, kamu sektöründeki karar alma sürecinde yer alan seçmenlerin, temsilcilerin, liderlerin, siyasi parti üyelerinin, bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyebildiğimiz sonuçların analizi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Kamu tercihi teorisi, politikada yaşanan karmaşık kurumsal etkileşimlerin anlayışını ve açıklamasını sunmaya çalışmaktadır.

Politika biliminin ekonomik analizi veya yeni politik iktisat olarak da adlandırılan kamu tercihi teorisinde seçmenlerin, politikacıların, siyasi partilerin, bürokrasinin kamu kesiminde sergilemiş olduğu davranış modelleri incelenmektedir. Ekonomik analizlerin politikaya uygulanmasında kamu kesiminde yer alan aktörlerle özel kesimdeki aktörlerin davranış tipolojileri arasında herhangi bir fark görülmemesi, kamu tercihi teorisinin varsayımlarını neoklasik iktisada yakınlaştırmaktadır. Toplumdaki bireysel tercihlerin ekonomik ve sosyal kararları etkilediğini varsayan metodolojik bireycilik, politik süreçte alınan kararların tıpkı piyasadaki gibi nihayetinde bir mübadele işlemi olduğunu ifade eden politik mübadele (Catallaxy) ve bireylerin fayda maksimizasyonu, politikacıların oy maksimizasyonu, bürokratların bütçe maksimizasyonu, çıkar ve baskı gruplarının rant maksimizasyonu hedeflediğini savunan varsayımı rasyonallite (maximand) ilkesini oluşturmaktadır.

Tullock'a göre modern devlet bütçeleri içerisinde kamu gelirlerinden refah harcamalarına yönelik olarak yapılanların önemli bir bölümünün sanılanın aksine yoksul kesime dağıtılmadığını, politik baskılarla oy potansiyelinin belirleyici unsur olması sebebiyle bu fonlar gelir seviyesi daha yüksek kesimlere aktarılmaktadır. Bununla birlikte piyasa başarısızlıklarından birisi olan dışsallıkların sadece piyasaya özgü olmadığını bu tip aksaklıkların kamu kesiminde de ortaya çıkması söz konusudur; çünkü devlet faaliyetleri de tıpkı piyasadaki gibi karar alma sürecini gerektirmektedir. Devletin faaliyet alanının genişlemesiyle bireysel tercihlerin tahmin düzeyi azalmaktadır. Yerel otoritelerin kamusal karar alma sürecinde aktif olmaları dışsallıkları azaltabilir (Ölmezoğulları, 2016, s. 110-111).

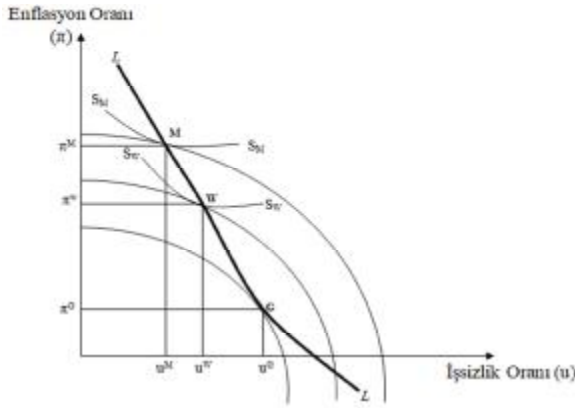
Neoklasik modele göre devletin en önemli görevi piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırmaktır. Devletin ekonomiye müdahale etmesini gerektiren durumlar; piyasalarda ve sosyal ilişkilerde meydana gelen olumsuz gelişmelerdir. Bunların giderilmesi için

devletin tarafsız bir biçimde bir nevi hakemlik yapması gerekmektedir. Kamu tercihi yaklaşımı ise bu görüşe politikacıların amaç tutarsızlığı olasılığı nedeniyle karşı çıkmaktadır (Mackaay, 2000, s. 88).

Kamu tercihi teorisi, politik iş çevrimleri ile ilgili çeşitli yaklaşımlarla politik süreç içerisinde ortaya çıkan manipülasyonların ekonomi üzerindeki sonuçlarına da vurgu yapmaktadır. Bu alanda iki model ön plana çıkmaktadır: birincisi William D. Nordhaus (1975)'un '*fırsatçı politik iş çevrimleri*' ile Douglas Hibbs (1977)'in '*partizan politik iş çevrimleri*' modelidir.

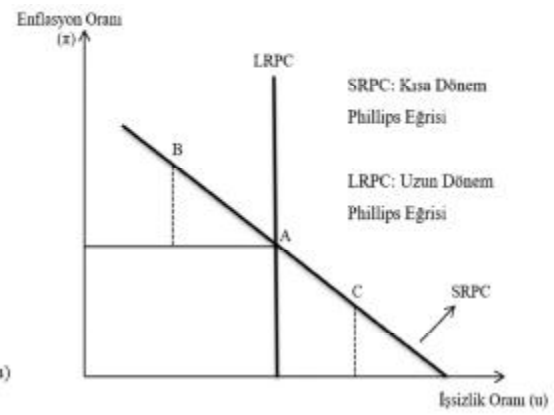
Nordhaus'a göre siyasi partiler çoğunluğun oylarını alabilmek için tamamen "fırsatçı" davranmaktadırlar. Seçmenlerin ekonominin performansından etkilendikleri varsayımı altında, politikacılar seçimlerden önce çok ciddi maliyetlere katlanması pahasına çeşitli yöntemlerle arzu edilen ekonomik koşulları yaratmaya çalışmaktadırlar. Özellikle genişleyici para politikası ve bütçe harcamaları neticesinde daha sonraki dönemde enflasyonu makul seviyeye indirmek için ekonomide durgunluğun gerekli olabilmesine rağmen bu politikalar seçim öncesinde istihdamı artırmak için kullanılmaktadır. Bu tip manipülasyonlar ekonomide döngülerin yaratılmasına sebep olmakla birlikte demokratik hükümetlerin iş çevrimlerinin genellikle ılımlaştırılmaması sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Douglas Hibbs (1977) ise 'partizan teori' modeli ile daha farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Hibbs'e göre siyasi partiler fırsatçı güdülerle davranmamakla birlikte ekonomiyi kendi seçmenlerinin lehine olacak şekilde yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Modelin temelindeki analiz aracı, enflasyon ile işsizlik arasındaki değiş-tokuşu ifade eden Phillips eğrisidir. Buna göre sol kesimi temsil eden partiler işsizlik ile enflasyon kombinasyonlarından düşük işsizlik-yüksek enflasyon bileşimini tercih ederken sağ kanadı temsil eden partiler ise yüksek işsizlik-düşük enflasyon bileşimini kendi seçmenlerinin faydalarını optimal düzeye çıkarabilmek için tercih etmektedirler. Phillips eğrisinin kısa dönemde geçerli olduğu göz önüne alındığında sonuçta partizan model, devletin enflasyon-işsizlik arasındaki makro ekonomik değişkenler arasındaki politika seçimlerine ilişkin nedensel bir ilişki öngörmektedir (Blankart ve Koester, 2006, s. 7).

Şekil 1. Nordhaus'un Fırsatçı Politik İş Çevrimleri Modeli

Kaynak: Nordhaus, 1975, s.177.

Şekil 2. Hibbs'in Partizan Politik İş Çevrimleri Modeli

Kaynak: Alesina vd. 1997, s.50; Telatar, 2004, s.

419

Politik iş çevrimleri modellerinin grafiksel analizleri sırasıyla şekil 1 ve şekil 2'de gösterilmektedir. Her iki politik iş çevrimleri modeli de, enflasyon ve işsizlik değiş-tokuşu üzerine kurulmuştur. Nordhaus modelinde, bireylerin işsizlik oranlarının yükselişinden endişe etmelerinin sebeplerinin ortaya konulması oldukça önemlidir.

Nordhaus'a göre bireylerin kişisel deneyimlerini genel deneyimlerine kıyasla daha çok dikkate aldığı varsayımı daha rasyoneldir. Çünkü kişisel deneyimler ekonomide yaşanan devresel dalgalanmalardan etkilenmektedir. Ayrıca işsizlik oranı devresel dalgalanmaların seyrini gösteren en önemli gösterge olarak kabul edilmektedir. Bireylerin enflasyondan kaçınma güdülerinin işsizliğe kıyasla daha belirsiz olduğunu savunan Nordhaus, istikrarlı fiyat dönemlerinin, daha az istikrarlı (veya istikrarsız) dönemlere tercih edildiği gerçeğinin seçimlere yönelik davranışlarda ve anketlerde de ortaya konulduğunu belirtmiştir.

Uzun dönem Phillips eğrisinin (LL eğrisinin) toplam oy fonksiyonuna teğet olduğu G noktası (U^G, π^G) altın kural düzeyini göstermektedir. Kısa dönem Phillips eğrisinin ($S_M S_M$) toplam oy fonksiyonuna teğet olduğu M noktası seçmenlerin geleceği önemsemedikleri durumu ifade eden '*politik miyopluk*' kavramı ile karakterize edilmektedir. Genel refah optimumu olarak da ifade edilebilecek Optimal politika bileşimi ise G ve M noktaları arasında kalan kısa dönem $S_W S_W$ kısa dönem Phillips eğrisinin toplam oy fonksiyonuna teğet olduğu W noktasındaki π^W, U^W enflasyon-işsizlik oranı bileşimidir (Nordhaus, 1975, s. 171-177).

Hibbs'in partizan politik iş çevrimleri modelinin yer aldığı şekil 2'de, başlangıçta ekonominin uzun dönem Phillips eğrisi ile kısa dönem Phillips eğrisinin kesiştiği A noktasında olduğu kabul edildiğinde sol hükümetin iktidara geldiği varsayımı altında kısa dönem Phillips eğrisi üzerinde hareket edilerek daha düşük işsizlik-daha yüksek enflasyon oranı bileşimini temsil eden B noktasına erişilecektir. Ekonomi B noktasında faaliyet gösterirken iktidara sağ partinin geldiği varsayımı altında ekonomi daha düşük enflasyon-yüksek işsizlik bileşiminin temsil edildiği C noktasına getirilmek istenecektir. Burada Nordhaus modelinden farklılaşan önemli nokta, deflasyonist politikaların uygulanmasıdır. Her iki parti göreceli olarak istikrarlı enflasyonun söz konusu olduğu işsizlik oranına ulaşabilmektedir. Makroekonomik değişkenlerin, iktidarın el değiştirmesi nedeniyle istikrarsız hâle gelmesiyle politik devresel dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır (Telatar, 2004, s. 419-420).

2.4.2. Anayasal Politik İktisat Yaklaşımı

Kamu tercihi teorisi, devletin büyümesinin getirdiği sorunların çözülebilmesi için politik karar alma sürecinde devletin gücünün ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılması gerektiği sorusuna ağırlık vermiş ve politika yapıcılarının keyfi politika uygulamalarının önüne geçilebilmesi için anayasal düzenlemelerin gerekliliğini vurgulamış ve böylece anayasal politik iktisat şeklinde yeni bir disiplinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Anayasal politik iktisat, bilimsel bir alt disiplin olarak sosyal analizlerdeki belirli yaklaşımlarla karakterize edilmektedir. Anayasal ekonomik analiz, ekonomik tercihleri ve faaliyetleri sınırlayan alternatif kurumsal-anayasal kuralların işleyiş mekanizmalarını açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Odak noktası, ekonomik ve politik aktörlerin sıradan seçimlerinin yapıldığı çerçeveyi tanımlayan kurallar üzerine kuruludur (Hauwe, 1999, s. 608).

Buchanan (2009)'a göre anayasal-kurumsal reform içerisinde 'kötü', 'fena' veya 'yeteneksiz politikacıları', 'iyi', 'nazik' veya 'yetenekli' olanlarla değiştirme kaygısı yoktur. Anayasal reformda, yönetimde kuralları yönlendirme yetkisine sahip olanların yerine daha iyilerinin seçilmesi veya ikna edilmeleri söz konusu olmamaktadır. Anayasal politik iktisada göre önemli olan husus, politikacıların kişisel özelliklerinden bağımsız olarak uyulması gereken sınırlama ve kuralların ne olması gerektiğinin belirlenmesidir (Buchanan, 2009, s. 442).

Buchanan ve Tullock (2001)'un Kamu Tercihi Teorisi'nin temellerini attıkları '*Oybirliğinin Hesabı*' isimle eserde bireyler birincil felsefi varlık olarak tanımlanmaktadır. Kollektif eylemlerin organik yorumunu reddeden bu yaklaşıma göre belirli bir dönemde ve ülkede yaşayan insanları 'genel irade', 'topluluk iradesi' olarak yönlendiren veya karakterize eden davranış kalıpları yoktur, sadece sosyal tercihlerde bulunan bireylerin ayrı ayrı çıkarları vardır. Dolayısıyla devlet, tarihsel veya kültürel olarak belirlenmiş ortak hedefleri olan bir topluluktan ziyade birbirlerinden bağımsız çıkarları olan bireylerden oluşan bir yapıdır. Bireylerin toplumsal çıkarlarının, kolay biçimde girebildikleri piyasa benzeri anlaşmalarla ve devletin siyasal gücünü azaltacak mali yerelleşme ile iyileştirilmesi mümkündür. Böylece devletin bireyler üzerindeki gücü minimize edilerek bireylerin bağımsızlığı artırılabilir.

Dolayısıyla devletin gücünün ve yetkilerinin anayasal kural ve düzenlemelerle sınırlandırılacak, bireysel girişimin önünü açacak, serbest mübadeleyi kolaylaştıracak kurallar benimsenmelidir; çünkü politikacıların önyargılardan ve seçmenlerinden gelebilecek baskılardan arınabilmeleri oldukça güçtür. Bu nedenle kamu yararına tanımlanamayacak bazı çıkarların peşinde koşmaları ve her zaman kendi çıkar gruplarının faydalarını maksimize etmeye çalışmaları kaçınılmaz olacaktır.

Bu ve benzeri eylemlerin ortaya çıkmaması için siyasi otoritenin yetkilerinin anayasal kurallarla sınırlandırılması gerekmektedir. Devletin gücünün sınırlandırılması için anayasal düzenlemeler aynı zamanda kurallara göre seçilen politikacılar tarafından uygulanma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir (Tanzi, 2011, s. 183-184).

Sosyal sözleşme teorisinin felsefi temellerine dayanarak geliştirilen Anayasal politik iktisat, bireylerin haklarını garanti altına alacak (mülkiyet hakları) ve bireylere özgür tercih yapmaya imkân sağlayacak anayasal sözleşmenin gerekliliğini öngörmektedir. Bu sözleşmeden sonra da anayasa sonrası sözleşmeyle mülkiyet haklarını ön plana çıkararak devlet yapısı ortaya konmaktadır. Doğal olarak dağıtılmış, negatif hakların korunması devletin asli görevleri arasında sayılmakta dolayısıyla mülkiyet haklarını kapsayacak anayasal sözleşmelerle devletin üretilmesi zor olan mal ve hizmetlerin tahsisini de gerçekleştirmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak kurumlar arasındaki denge koşullarının dikkate alınarak devletin hangi mal ve hizmetleri üreteceği, harcama ve vergilendirme ilkelerinin kapsamının anayasal kurallarla belirlenmesi önem kazanmaktadır (Gül, 2006, s. 40).

Buchanan (1975)'a göre anayasal sözleşme ile anayasa sonrası sözleşme aşamaları arasındaki farklılık, devletin iki farklı rolünü ön plana çıkarmaktadır. Bunlar, verimli

devlet (productive state) ve koruyucu devlet (protective state) tipolojisi kapsamında incelenmektedir. Verimli devlet, ideal olarak vatandaşlar tarafından talep edilen ve ortak paylaşımına konu olan mal ve hizmetlerin sağlanmasını objektif olarak sağlamayı amaçlayan ve anayasa sonrası sözleşmenin uygulanmasını ifade etmektedir. Koruyucu devlet ise anayasal sözleşmelerde tanımlanan bireysel hakların korunması rolünü üstlenmektedir.

Anayasal kurullarla belirlenmiş bu roller, mülkiyet haklarını garanti altına alarak piyasadaki mübadele sürecinin bireyler arasında verimli bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca koruyucu devlet alanında yaşanan ihlallerden dolayı çoğulcu demokrasilerde bireysel hakların temel yapısını değiştirmek için hükümet süreci önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Piyasadaki aktörlerin yaptıkları faaliyetler sonucu ortaya çıkan yanlışlar piyasanın işleyişi içerisinde çözülebilmektedir. Örneğin; bir firmanın üretmiş olduğu malın talebinin yüksek olmaması nedeniyle bunun üretimine devam edilmesi hâlinde firmanın zarara uğraması söz konusu alınan yanlış kararın cezası olarak görülebilir; fakat politikada alınan yanlış kararlar kimi zaman yeniden seçilmeyi garanti altına alabilecek sonuçlara yol açabilmektedir. Bu sebeple yasa yapan kişiler ile politikacıların aynı kişi olmaları yasal ve kurumsal düzenlemelerle yetkilerin sınırlandırılmasını daha önemli hâle getirmektedir.

Popülist yaklaşımlarla kendi politik yandaşlarına kamu harcamaları yoluyla daha fazla kaynak ayrılması ve bütçe gelirlerinin artırılması amacıyla vergi oranlarının politik kaygılarla yükseltmek istenmemesi sonucu bütçe açıklarının borçlanma ve para basma yoluyla finanse edilme yoluna gidilmesi, ekonomik dengelerin bozulmasına yol açmaktadır. Kısa dönemdeki politik kaygılar, uzun dönemde bireyler ve kurumlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Seçimle iktidara gelen politikacıların bu tip örneklerle kamu kaynaklarını istismar etmeleri ve bu olumsuz sonuçların ortadan kaldırılması için anayasal politik iktisat, yönetimdeki keyfi uygulamalar ve popülizmin önüne geçilebilmesi için politikacıların ekonomik alandaki yetkilerinin anayasal kurullarla sınırlandırılmasını vurgulamaktadır (Öztürk, 2007, s. 88).

Piyasa mekanizmasının açıkça belirlenmiş kurullar çerçevesinde işlediği bunun yanında bu kurulların sorgulanmasının önemli nesnelere olduğu kabul edilebilir. Piyasa için geçerli olan bu yaklaşımın politik sürece uygulanmasında ise aynı duyarlılık söz konusu olmamaktadır. Politik seçenekler her aktörün eyleminin, başkalarının eylemleri tarafından sınırlandırılan bir dizi kurullar kümesi içerisindeki bireysel davranışlar arasındaki etkileşimlerden doğmaktadır. Politik aktörler, piyasaya göre daha açıkça

tanımlanmış kurallar kümesi içinde hareket ederek, kazançlarını maksimize etmek için mevcut seçenekler arasında seçim yapmaktadırlar. Politik süreçte ortaya çıkan bu sonuç kapsamında en önemli soru, farklı aktörler arasındaki ilişkileri emreden kurallar dizisinin, bireyleri başkalarının çıkarlarını daha ileriye götürmeye yöneltip yöneltmediğidir; çünkü politik süreç, kurallardan etkilenen bireylerin eylemlerinin denge koşulunun sonucu ortaya çıkan bir sistemdir. Çoğunluk kuralı, periyodik seçimler, devletin yetkilerinin sınırlandırılması, kamusal fonların harcanmasına yönelik sistematik muhasebe uygulaması vs. gibi politik kurallar devletin yetkilerinin sınırlandırılmasına yöneliktir (Brennan ve Buchanan, 1985, s. 15-16).

Anayasal politik iktisadın felsefik temelleri dikkate alındığında sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak iyi bir toplum düzeninin oluşabilmesi için politik ve kurumsal kuralların tahsis edilmesi ilkesini savunmaktadır. Sözleşmecilik anayasalcılık, yapıcı rasyonalizm ilkelerine dayanmaktadır. Sosyal düzenin devamını sağlayan kurul ve kurumların kendiliğinden (spontan) oluştuğunu belirten evrimci rasyonalizmden farklı olarak anayasa gibi bağlayıcılığı olan ve sözleşmelerle gerçekleştirilecek düzenin sağlanmasını öngörmektedir (Aktan, 2017, s. 130-131).

2.5. Küreselleşme Ekseninde Yeni Dünya Düzeni ve Devlet

Kapitalizmin yaşadığı en ağır bunalımlardan birisi olan 1929 krizi sonrası yeniden yapılanma dönemi için kullanılan New Deal (Yeni Düzen) söylemi, 1980'lerden sonra dünya konjonktüründe 'küreselleşme' sloganıyla kendisini göstermiştir. Ekonomiden, siyasete, uluslararası ilişkilere, hukuka, psikolojiye, sosyolojiye ve daha birçok alanda kullanılan bir düstur hâline gelmiştir.

1970'li yıllarda Keynesyen refah devletinin teorik ve ampirik olarak yaşadığı kriz çerçevesinde geliştirilen alternatif kuramlar siyaset biliminde de benzer arayışları gerektirmiştir. ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher'in öncülük ettiği ekonomi-politik uygulamalar ekonomiden siyasete ve toplumun diğer katmanlarını derinden etkileyecek sonuçlar yaratmıştır. Neoliberal dalga böylece bütün dünyayı etkisi altına almaya başlamış, müdahaleci yaklaşımlardan yavaş yavaş uzaklaşmaya başlanmıştır.

Küreselleşme ile birbirini tamamlayan bir ideoloji olan neoliberalizm, 20. yüzyılın sonlarından itibaren ulus devletlerin rolünü de sorgular hâle gelmiştir. Ticari, finansal ve mali alandaki küreselleşme süreci karşısında devletlerin uygulamaları ve bunların sonuçları ile ilgili çok geniş literatür oluşmuştur 1970'lerden itibaren yaşanan bu

gelişmelere Sovyetler Birliği'nin dağılıp buradan kopan ülkelerin piyasa sürecine entegre olabilmeleri amacıyla uluslararası kapitalist kuruluşların yardımları ile birlikte yeni inşa sürecinin başarıya ulaşması, neoliberal hegemonya ve küreselleşmenin zaferi olarak tüm dünyada lanse edilmeye başlamıştır.

1980'li yıllardaki liberalizmin geri dönüşü, İngiltere ve ABD gibi eski hegemonik güçleri kapmaktan daha fazlasını ifade etmekteydi. İdeolojik ve politik alanda daha büyük değişikliklere karşılık gelen bu dönüşüm, Avrupa'da da ideolojik tartışmaların merkezine yerleşmekle kalmayıp sol ideolojileri de etkisi altına almıştır. Esas olarak 1990'lı yıllarda parlamaya başlayan küreselleşme kelimesi, politik retorikğin genel bir argümanı olmuştur. Kimi yazarlar tarafından önemsiz görüldüyse de çok önemli etkiler yarattığı şüphe götürmez bir gerçektir. Genel kabul görmüş tanımının olmaması yüzünden kavramın birbirlerine uymayan anlamları üzerinde mutabakat kurulmasını engellemiştir. Tüm bu belirsizliklere rağmen küreselleşmenin üç önemli süreci ifade ettiği söylenebilir (Beaud, 2015, s. 376-378):

- Geçmişte üretici tekniklerin veya insanların farklı kıtalara yayılması söz konusuysen, günümüzde enformasyon ve bazı tüketim mallarının küreselleşmesi
- Dünya ölçeğinde karşılıklı bağımlılıkların çoğalması, çeşitlenmesi ve yoğunlaşması olarak küreselleşme
- Kapsayıcı bir organik hareket olarak küreselleşme.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD başta olmak üzere dünya ekonomisinde yaşanan değişimle birlikte uluslararası iktisadi sistemde de önemli değişiklikler yaşanmış, küresel iktisadi dengeler I. Petrol şokunun ardından yeni bir yörüngeye doğru ilerlemiştir. Bu değişikliklerin içerisinde Batı Avrupa, Japonya ve Uzakdoğu'daki yeni sanayileşen ülkelerin yükselişi oldukça dikkat çekmiştir. 1970'li yıllarda Japonya'nın yükseliş trendine girmesiyle dünya ekonomisinde önemli bir viraja girilmiştir. Benzer biçimde AB ile birlikte diğer Uzakdoğu ülkelerindeki kalkınma hamleleri, uluslararası iktisadi yapıyı değiştiren unsurlar olarak ön plana çıkmıştır (Bahçekapılı, 2009, s. 25-26).

Kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde önemli atılımlarından birisi olarak da görülen küreselleşme, yeniden yapılanma dönemiyle birlikte özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla önemli bir ivme kazanmıştır. Önce gelişmiş ülkelerde daha sonra ise gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkelerinde uluslararası kapitalist kuruluşların (IMF, WB) politikalarıyla küreselleşme dalgasına uyum gösterilmesi amaçlanmıştır; fakat

uygulamada gelişmiş ülkeler daha da zenginleşirken, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler göreceli olarak daha az refah seviyesini artırabilmiş veya kimi ülkeler daha da yoksullaşmıştır. Bu gelişmelerle birlikte küreselleşme olgusu tartışılır hâle gelmiştir.

Küreselleşme ile birlikte yeniden yapılanan kapitalist sistemde ortaya çıkan en önemli olaylardan birisi, devletin ekonomiye müdahale biçiminde yaşanan değişimin içeriğidir. Refah devleti ile birlikte daha adil gelir dağılımının sağlanması, yoksulluğun azaltılması, müdahaleci politikalara meşruiyet kazandırılması gibi amaçlar, yeniden yapılanma süreci ile birlikte sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırılması için özelleştirme, deregülasyon, regresif vergi reformu gibi politikalarla ikame edilmeye başlanmıştır (Şaylan, 2016, s. 224-225).

Yeniden yapılanma içerisinde, yerel yönetimlerin güçlendirilerek doğrudan uluslararası piyasalarla entegre hâle getirilmesi, sermayenin, ticaretin ve emeğin mobilitesinin artırılarak dünya ekonomisinin bütünleşmesi amaçlanmıştır; fakat ulus-devlet formunun ekonomik anlamdaki gücünün aşındırılması, merkez-çevre arasındaki uçurumun gittikçe büyümesi gibi sorunlar küreselleşmenin sorgulandığı başka bir kanal hâline gelmiştir.

1970'lere gelindiğinde Sovyet Blokunun demokrasi ve iktisadi dinamizm eksikliğinden kaynaklanan durgunluğa girmesi ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması komünist blokun çökmesini hızlandıran gelişmelerdir. Bununla birlikte, Çin'de piyasayı güçlendirmeye yönelik reform hareketleri kapitalizmin küresel ölçekte başarısını ilan ettiğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu özellikler yeni dünya düzeninin 1970'lerden günümüze kadar süren yapılanması içerisinde iç içe geçmiştir. Ticaretin, yatırımların ve finansal sermayenin hızla büyümesinin yer aldığı küreselleşme ile ulusal politik sistemler arasında karşılıklı bağımlılık önemli ölçüde artmıştır.

Neoliberal ideolojinin yükselişi ile birlikte kapitalizmin hâkim öğretisi olan Keynesçi paradigmanın tasfiye edilmesi, parasal ve mali sıkılığı, özelleştirme ve serbestleştirmeyi kapsamı içerisine alan "Washington Uzlaşması"na doğru kayışın yolunu açmıştır. Gerek küreselleşme yanlısı gerekse de küreselleşme karşıtı görüşlerin aksine esas kırılma noktası, devletlerin daha zayıf hâle gelmelerinden ziyade küreselleşmenin devletlerin teşvik edeceği veya karşı çıkacağı iktisat kuramlarından ibaret olmayıp, bizzat devletlerin kendilerinin küreselleşmiş olmalarıdır. Neoliberal politikalarla birlikte kapitalist ulus-devlet modeli böylelikle yeniden tanımlanmıştır (Radice, 2014, s. 164-165).

Bir taraftan bu gelişmeler olurken diğer tarafta küreselleşme dalgasıyla birlikte devletlerin ekonomik misyonlarını askıya alacak neoliberal politikalar tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Ticaretin, sermayenin, yatırımların önündeki bütün engellerin kaldırılarak dünya ekonomilerinin bütünleşmesini hedef alan stratejiler, ana akım düşünce kalıplarının bayraktarlığını vurgular hâle gelmiştir. Özellikle refah devleti ile altın çağını yaşayan Keynesyen iktisat, bütün kötülüklerin kaynağı olarak görülmüş ve bu algı özünde devletin izole edilmesine yönelik aklileştirme çabası olarak da görülebilir. Bu çerçevede inşa edilmeye çalışılan yeni ekonomik düzeni, Kazgan şu şekilde özetlemektedir (Kazgan, 2015, s. 93-94):

Yeni ekonomik düzenin temeldeki öğretisi, basit özetiyle, şu: Evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçen bütün ülkelerin tek Pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesi. Bu amaçla, ithalat-ihracat dış ticareti koruma politikalarının etkisinden arındırılacak, fiyat sübvansiyonları kalkacak; mali piyasalar devlet müdahalesinden arındırılarak paraların konvertibilitesi sağlanacak; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu teşebbüsleri özelleştirilecek. Yani, mallar gibi hizmetlerin ve sermayenin dolaşımındaki kamu müdahaleleri kaldırılacak; doğrudan yatırımlar, portfolyo yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri serbestleşecek ve mali piyasalar, mal-hizmet piyasaları gibi bütünleşecek. Böylece dünya ekonomisi, katılanları özel girişimler olan, piyasalarına rekabet koşullarının egemen olduğu ve dürtüsünün kâr olduğu bir alana dönüşecek. Devletlerin kamu yararını ya da sosyal dengeyi sağlamak için yaptığı bürokratik müdahaleleri ortadan kalkacağı için, özel girişimler kendi rekabet güçlerine göre kazanacak ya da kaybedecek; rekabet koşulları değişen teknoloji yoluyla verimliliği ve kârlılığı artıracak. Özetle merkez'in hedefi, görünüşte, devletlerin 'asli' görevleri dışında rolünün kalmadığı, sosyal devletin çok küçüldüğü ya da yok olduğu, özel girişimin dünya ekonomisiyle rekabet koşullarında bütünleştiği, buna ilişkin kuralların tümünün merkez tarafından dayatıldığı bir küresel ekonomik düzen yaratmak.

2.5.1. Küreselleşme Kavramının İçeriği ile İlgili Yaklaşımlar

Son 30 yılda artan ulus ötesi etkileşimler, üretim sistemleri ve finansal transferlerin küreselleşmesinden medya aracılığıyla bilgi ve imajların dünya çapında yaygınlaştırılmasına ve insanların kitlesel hareketlerine kadar çok önemli etkiler meydana getirmiştir. Bu ulus ötesi etkileşimlerin olağanüstü farklılığı ve derinliği, daha önceki sınır ötesi etkileşimlerden önemli bir kopuş olarak değerlendirilerek, farklı kavramlarla nitelendirilmiştir. “küreselleşme” (Featherstone, 1990; Giddens, 1990; Albrow and King, 1990), “küresel oluşum” (Chase-Dunn, 1991), “küresel kültür” (Appadurai, 1990, 1997; Robertson, 1992), “küresel sistem” (Sklair, 1991), “küresel modernite” (Featherstone et al., 1995), “küresel süreç” (Friedman, 1994), “küresel kültürler” (Jameson and Miyoshi), “küresel şehirler” (Sassen, 1991, 1994; Fortuna, 1997) gibi kavramlar yaygın olarak sınır ötesi etkileşimleri nitelendirmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Santos, 2002, s. 1-2). Bu yaklaşımlar ve temellendirmelerden de anlaşıldığı gibi küreselleşmenin neyi ifade ettiği ile ilgili bir uzlaşma bulunmamaktadır. Giddens, küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadır (Santos, 2002, s. 1-2):

“Uzak yerleri, yerel olayların çok uzaktaki olaylar tarafından şekillendirecek şekilde birleştiren dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tanımlarken, Lizbon Grubu, “ulusal sistemin sonunu, örgütlü insan aktiviteleri ve stratejilerinin merkezi olarak görmesinden dolayı küreselleşme, uluslararasılaşmadan ve çokuluslaştırmadan sonra izlenen bir evredir.”

Gills (2000)’e göre küreselleşme her şeyi kapsayan son derece geniş bir konsept hâline gelmiştir. Böylece anlamsız, kafa karıştırıcı muğlaklıklara da yol açmıştır; fakat kavram “neo-liberal küreselleşme” olarak ifade edildiğinde bu muğlaklık ortadan kalkmakta ve anlamı daha net hâle gelmektedir. Bu çerçevede neo-liberal küreselleşme dört karakteristik özelliğe sahiptir (Gills, 2000, s. 4):

- Sermayenin çıkarlarının korunması ve sermaye birikim sürecinin dünya ölçeğinde genişletilmesi
- Devlet politikalarının ve devlet formlarının homojen hâle getirilme eğilimi, sermayenin korunması ve dünya ölçeğinde sermaye birikim süreci için yeni “piyasa ideolojisi” yoluyla bu hedeflerin araçsallaştırılma eğilimi

- Uluslar ötesi hâle getirilmiş yeni bir yapının oluşması ve genişlemesi, devletin üzerinde kurumsal otoritenin küresel sermaye birikimini kolaylaştırıcı uygulamalara zemin hazırlaması
- Muhalif yapıları yeniden sosyalleştirebilmek ve neoliberal devlet biçimini toplumlara karşı izole etmek için muhalif sosyal güçlerin devlet politika üretme arenasında siyasi olarak dışlanması, böylece sermaye adına risklerin sosyalleşmesi kolaylaşmaktadır.

Held ve McGrew (2014) ise küreselleşmeyi tarihsel süreç içerisinde belirli aşamalardan geçerek oluşan bir olgu olarak ele almakta ve şu şekilde tanımlamaktadır (Held ve McGrew, 2014, s. 10):

Küreselleşme, salt rasgele karşılaşmalardan ziyade, sağlam bir şekilde yerleştirilmiş ve devamlılık arz eden, dünya genelindeki karşılıklı bağıllık örüntülerine gönderme yapar. Fakat küreselleşme kavramı, bölgeleri ve sınırları aşarak esneyen toplumsal ilişkilerin ve aktivitelerin çok daha fazlasına işaret eder. Artan bir hacimdeki ve yoğunluktaki küresel akışlar önermesinden dolayı, devletler ve toplumlar artan bir şekilde dünya çapındaki sistemler ve etkileşim ağları içinde olumsuz bir duruma düşer. Sonuç olarak, uzakta meydana gelenler ve gelişmeler çok ciddi yurtiçi etkilere sebep olabilirken yerel olaylar önemli küresel yankılar oluşturabilir. Diğer bir deyişle, küreselleşme, önemli toplumsal ilişkilerin ve örgütlenmelerin bölgeler arası veya kıtalar arası ölçekteki mekânsal erişiminde bir kayışı temsil eder.

Bu yapılanma çabaları ile birlikte 1990'lardan sonra kapitalist bakış açısı içerisinde devletin işlevlerinin azaltılması yönündeki hegemonik söylem akademik, politik, ekonomik ve diğer birçok alanda en çok tartışılan konulardan biri hâline gelmiştir.

2.5.2. Küreselleşme ile Birlikte Uluslararası Politik İktisadın Değişen Yapısı

1980'li yılların ortalarından itibaren yaşanan değişim ve dönüşümlerle birlikte 1990'lı yıllardan sonra dünyada üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri hâline gelen küreselleşme olgusu üzerinde mutabakatın sağlanamadığı, tartışmaların ve arayışların yoğun bir biçimde devam ettiği gözlenmektedir. Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) ve

Küresel Politik Ekonomi (KPE)'nin inceleme alanlarına dâhil edilebilmesine rağmen yöntemsel açıdan farklılıklar küreselleşmenin ekonomik, politik, sosyolojik, kültürel analizlerinde tek bir yaklaşımın ortaya atılmasını engellemektedir.

Uluslararası politik ekonomi (UPE), ekonomi ile siyaset arasındaki birçok bağlantıyı ortaya çıkaran ve bunları tek bir devletin sınırlarının ötesinde nasıl ele alınması gerektiğini göstermektedir. Politik unsurların pratik kaygılar içerisinde önemli hâle gelmesi, UPE'nin uluslararası ilişkilerin bir parçası olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Uluslararası ekonominin ve uluslararası ilişkilerin kendilerine özgü uzmanlık alanları arasındaki boşluğun kapatılması çabasının ortak bir paydada buluşması, Amerikan ve İngiliz Okulu olarak iki farklı kanaldan gelişen uluslararası politik ekonomi disiplini ön plana çıkarmıştır. UPE'nin hegemonik olarak adlandırılan dominant yaklaşımı, ABD'de ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda öncelik, saf bilim modelinin geliştirilmesi üzerine kurulmuştur. Modellerin analizlerinde pozitivizm ve ampirizmin ilkeleri dikkate alınarak, bilgilerin objektif gözlem ve deneylerle elde edilebileceği anlayışına dayalı düşünce kalıpları yaygınlık kazanmıştır. Makro teori oluşturmadan ziyade orta seviye teorilerin oluşturulması üzerine kurulmuş yapının varlığı söz konusudur. İngiliz Okulu ise ABD yaklaşımından farklı olarak bilimsel metodolojiye daha az bağlı kalmakla birlikte analizlerde esas olarak güncel gelişmelere odaklanmaktadır (Cohen, 2008, s. 1-4).

Balaam ve Dillman (2014)'a göre UPE'nin üç hâkim perspektifini ekonomik liberalizm, merkantilizm ve yapısalcılık oluşturmaktadır. Bu ekollerin her biri, çeşitli aktörler ve kurumlar arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Piyasaların işleyişiyle yakından ilişkili olan ekonomik liberalizm, serbest piyasa ve ticareti savunan ortodoks liberalizm ile sürdürülebilir piyasalar için daha fazla devlet düzenlemesi ve ticari korumayı savunan heterodoks müdahaleci liberalizm etrafında şekillenmiştir. Ekonomik milliyetçilik olarak da adlandırılan merkantilizm, realizmin politik felsefesiyle yakın ilişkilidir. Bireyleri gelebilecek olumsuzluklardan ve diğer devletlerden gelebilecek tehlikelere karşı korumak için gücün ve servetin toplanmasına odaklanmaktadır. Yapısalcılık ise Marksizm'e dayanmakla birlikte onunla sınırlı kalmamakta, Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) analizlerinde farklı sosyal sınıfların hâkim ekonomik yapı tarafından nasıl şekillendirildiğine vurgu yapmaktadır.

Küreselleşmenin olgunlaşmasıyla dünyayı çevreleyen etkilerin sadece disiplinler arası yöntemlerle ele alınması yeterli olmamaya başlamıştır. İlk dönemlerde coğrafi sınırların ötesindeki herhangi bir gelişmenin ulusal hedef ve amaçlarla olan ilişkisi, bunun toplumlar üzerindeki ekonomik, politik, sosyal sonuçlarının boyutları üzerinde

durulmaktayken ilerleyen dönemlerde bu çerçeve daha da genişlemiş hemen hemen tüm disiplinlerin analizlerinde göz önüne alınması gereken en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Dolayısıyla artık günümüzde analistler uluslararası politik ekonomi terimi yanında iklim değişikliği, açlık, sadece belirli ülkeleri değil tüm dünyaya yayılan yasadışı piyasalar gibi problemleri açıklamak için '*küresel politik ekonomi*' terimini kullanmaya başlamıştır (Balaam ve Dillman, 2014, s. 8).

Günümüzde birbirlerinin yerine kullanılan uluslararası politik ekonomi (UPE) ve küresel politik ekonomi (KPE) kavramlarının ortak noktası, uluslararası ilişkilerin birer parçası olarak görülmeleridir. Uluslararası politik iktisat, onu uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olarak benimseyenler tarafından kullanılırken, küresel politik iktisat ise disiplinler arası bir çaba olarak uluslararası ilişkilerden ziyade politik ekonomiye daha yakın olduğunu benimseyenler tarafından kullanılmaktadır (Palan, 2000, s. 1).

2.5.3. 20. Yüzyılın Sonuna Doğru Kapitalist Demokrasilerde Ulus-Devletin Rolüne İlişkin Tartışmalar

İletişim ve bilişim devrimiyle yakından ilişkili olan küreselleşme olgusu, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle tek kutuplu düzenin önünün açılması, siyasal ve ekonomik engellerin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Siyasal engellerin kalkmasıyla birlikte küreselleşmenin etki alanının yarattığı sonuçlar çok daha kapsamlı olmuştur.

Bir yandan ulusal ve yerel kültürlerin zayıflaması ön plana çıkarken, tüketim toplumu biçiminde yeni bir yapının standart hâle getirilmiş ürünlerini ve hizmetlerini bulmak kolaylaşırken buna karşıt olarak tek tip kültürel hegemonyanın empoze edilmesine karşı da tepkiler oluşmaktadır. Söz konusu bu benzer eğilimi ulus-devletin ekonomik ve politik gücünü aşındırırken egemenlik alanında da krizleri ön planı çıkarmaktadır. Ulus ötesi işbirliği önem kazanırken, buna tepki olarak mikro düzeyde milliyetçi motifleri vurgulayan tepkiler ve yerelleşme eğilimleri de güç kazanmaktadır. Küresel düzeyde zenginliğin tüm dünyaya yayılarak insanların refah düzeyini artırması beklenirken diğer taraftan bireylerin bu refaktan yararlanamayarak dışlanması, küreselleşmenin yaşadığı çelişkiyi yansıtmaktadır (Yılmaz, 2004, s. 22-24).

Neoliberal küreselleşmenin derinleşmesinde, gelişmiş ülkelerin öncülüğünde yaratılan IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların etkisi çok büyüktür. IMF'ye 1980'li yıllarda Dünya Bankası eşlik ederek dünyanın geri kalmış ülkelerine uygulanan yeni programlarla dış ticaretin liberalleştirilmesi, özelleştirme gibi uygulamalar hız

kazanmıştır. Bununla birlikte Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kurulmasıyla neoliberal düzeninin işlerliliğinin sağlanması açısından önemli bir adım daha atılmıştır. DTÖ, liberalleşme eğilimini sadece mal ticaretiyle sınırlı tutmayıp hizmet ticareti, fikri mülkiyet hakları ve yatırımları da kapsayacak şekilde genişletmiştir. ÇUŞ'ların daha geniş alanlara yayılabilmesi adına dış ticaretin ve sermayenin serbest dolaşımının önünün açılması gerekli görülmüş ve uygulanan politikalar bu kapsamda şekillenmiştir (Şenses, 2016, s. 239-240).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün verilerine göre dünyadaki mal ihracatı 2006 yılından itibaren % 32 artarak 2016 yılında 16 trilyon dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde ticari hizmetler ihracatı % 64 artarak 4,77 trilyon dolara ulaşmıştır. Mal ticaretindeki en yüksek büyüme mamul mallarda % 37, tarımsal ürünlerde ise % 67 artış göstermiştir.

Küreselleşme, uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin ulus-ötesi bir özellik kazanmasını sağlamıştır. 'Otarşik' ve 'korumacı devlet' anlayışından vazgeçilerek 1980'lerden itibaren korumacı politikalar yerini devletin uluslararası ticarete müdahalesinin azaldığı uygulamalara bırakmıştır. Liberalleşme ve uluslararası entegrasyonun ağırlık kazanmasıyla devletin rolü de değişikliğe uğramıştır. Korumacı devlet anlayışından tamamen farklı olarak global devlet anlayışında, uluslararası ticareti serbestleştirici uygulamalara paralel olarak tarife ve tarife benzeri engeller kaldırılarak dünya ticaretinin daha fazla serbestleştirilmesi hedeflenmektedir. Devletin rolü bununla sınırlı olmayıp doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımlarını da içerek şekilde teşvik edici yönde gelişmiştir (Aktan, 2015, s. 84).

Savran (2007)'a göre kapitalist dünya ekonomisinin eğilimi giderek sınır ötesi akımlara açık, dış piyasalarla entegre olmuş; fakat her biri kendisine özgü niteliklere sahip ulusal egemenlik sahalarına ayrılmış bir bütünlülük arz etmektedir. Kapitalizm, 'pürüzsüz' bir alan içerisinde ilerlememekle bilakis birbirlerine bağlı kategoriler arasındaki etkileşim sergilemektedir. Dolayısıyla ulus-devletlerin dünya ekonomisinde bütünleşmiş kalıplar arasındaki belirgin alt birimler olarak çok önemli rolleri bulunmaktadır.

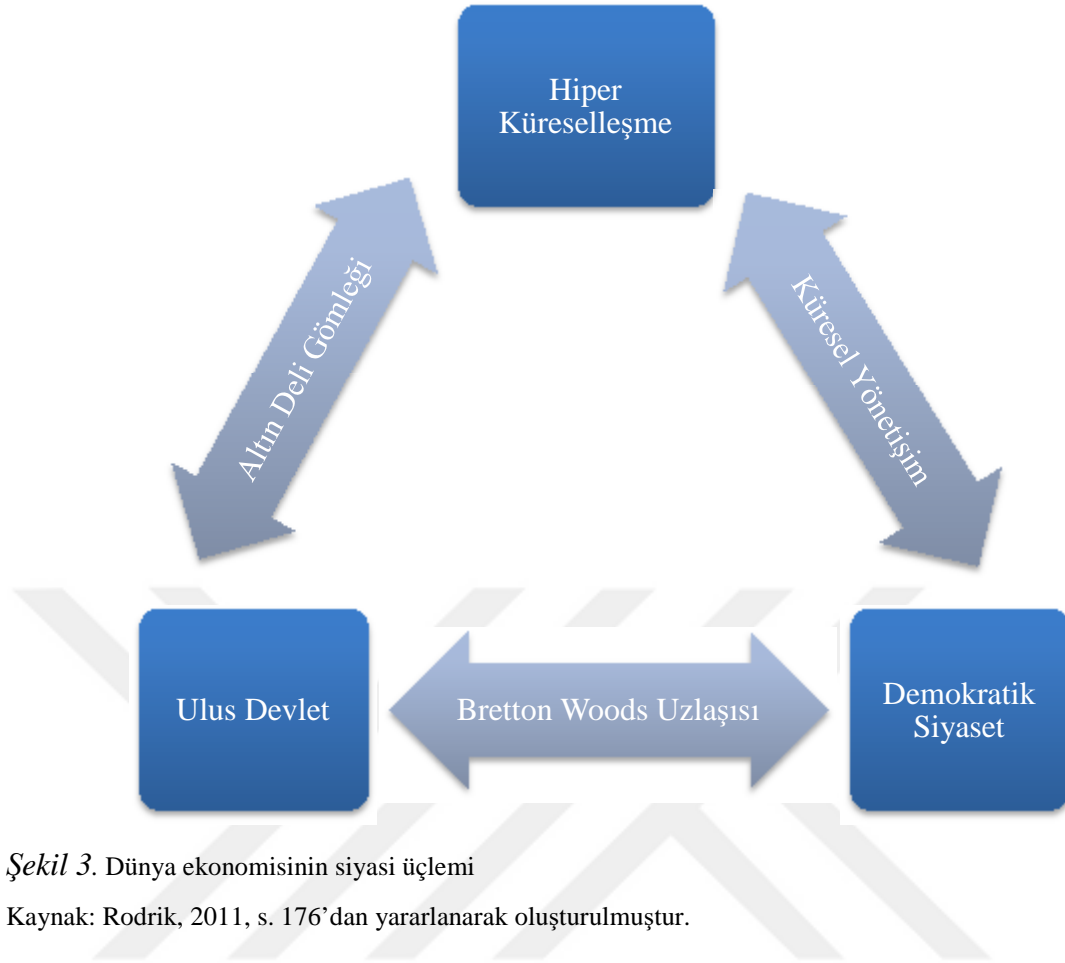
Ulus-devletlerin kapitalizm için hayati olan rollerinin özel konumu, IMF, WB gibi uluslararası kuruluşların politika önermelerinin ulusal ekonomiye uygulanması devlet eliyle gerçekleştirilme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin ulusal politikalara olan etkisinin devletin işlevi noktasında boyutunun ne olması gerektiği ile yaklaşımlar, küresel ölçekte yaşanan gelişmelerin serbestleşme dalgası ile birleşerek az

gelişmiş ülkelerde piyasanın büyümeyi uyaracağı fikri ile birlikte ulusal ekonomilerin güçlenmesi için devletin rolünün ne olması gerektiği sorusu etrafında şekillenmiştir.

Bu soruna yönelik yaklaşımda ön plana çıkan iki yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımların birincisi, kaynak tahsisinin en iyi piyasa mekanizması ile gerçekleşebileceği ve liberalleşme ile uluslararası bütünleşme ülkelerin kendi karşılaştırmalı üstünlüklerini gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Bu sebeple devletin ekonomiye herhangi bir müdahalesi olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Devletin görevi, istikrarlı makroekonomik yönetimin sağlanması, dışa açık bir ekonomik yapının inşa edilmesini tesis etmek, beşeri sermaye ve alt yapı yatırımları gerçekleştirerek oyunun kurallarını belirlemektir. İkinci bakış açısı olan yapısalcı yaklaşıma göre neoklasik modelin aksine piyasalara daha az güvenilmelidir.

Devletin aktif müdahale alanının genişliği uygulanacak politikaların başarı için gerekli olan koşuldur. Doğu Asya Kaplanları örneğinde de görüldüğü gibi, piyasalara istenilen seviyede işlerlik kazandırmanın yolu devletin daha fazla role sahip olmasından geçmektedir. Piyasaların mükemmel çalışması için gerekli kurumlara duyulan ihtiyaçlar ve piyasaların yol açacağı sonuçları geliştirmek için devlet müdahalelerin önü açılmalıdır (Lall, 2016, s. 459-460).

Dani Rodrik (2011), ulusal demokrasilerle küresel piyasalar arasındaki ilişkiye yönelik çarpıcı saptamasında, küreselleşmenin üç siyasi üçlemi olduğuna vurgu yaparak; hiper küreselleşme, demokrasi ve ulusların kendi kaderini belirleme hakkının aynı anda gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmiştir.

Şekil 3. Dünya ekonomisinin siyasi üçlemi

Kaynak: Rodrik, 2011, s. 176'dan yararlanarak oluşturulmuştur.

Hiper küreselleşme ve demokrasinin aynı anda seçilmesi, ulus devletten vazgeçilmesini gerektirirken, ulus devlet ve hiper küreselleşmenin tercih edilmesi, demokrasiden vazgeçilmeyi gerekli kılarken, demokrasi ile ulus devletin bütünleşmesi bileşimi için küreselleşmeden fedakârlık edilmesi gerekmektedir. İşlem maliyetlerinin ortadan kaldırıldığı tamamen küreselleşmiş dünyada devletin sunabileceği tek hizmet piyasaların iyi işlemesi için gerekli olan enstrümanları harekete geçirmektir. Böyle bir düzende devletler, piyasa güveni, ticaret ve sermaye girişi sağlayacak politikalar izleme seçeneğini benimsemektedirler. Sıkı para politikası, devletin küçültülmesi, özelleştirme, vergi oranlarının düşürülmesi, işgücü piyasalarının esnek hâle getirilmesi bu amaca hizmet edecek düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu yaklaşımlar ise “Altın Deli Gömleği”⁴ni çağrıştırmaktadır (Rodrik, 2011, s. 175-176).

⁴“Altın Deli Gömleği” kavramı, Thomas Friedman’ın Lexus ve Zeytin Ağacı isimli kitabında küreselleşmenin ülkelerin ulusal politikaları üzerindeki etkisini ifade etmek için kullandığı ifadedir. Buna göre ülkeler uluslararası piyasalara entegre oldukça ulusal ekonomi politikaları üzerindeki denetimini kaybetmektedirler.

Küreselleşmenin kapitalizme dinamizm sağladığı gerek küreselleşme taraftarları gerekse de küreselleşme karşıtları tarafından kabul edilmektedir. Neoliberal kuramcılar ve politika yapıcılara göre kapitalizme canlılık kazandırma özelliği küreselleşmenin cezbedici özelliğinin göstergesidir. Kısıtlamaların kaldırıldığı, piyasanın iyi çalıştığı noktada devletin, politik çıkarları gerçekleştirmek için sebep olduğu çarpıklıkların serbestleşmeye engel olmaması gerekmektedir. Kapitalist piyasa anlayışı, küreselleşmenin devletler ile özel çıkar grupları arasındaki suni rantları azaltan, rekabetçi yapıyı güçlendiren bir süreci inşa etmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Neoliberal küreselleşmeyi eleştirenler ise Marx, Gramsci ve Polanyi gibi kuramcılardan esinlenerek piyasayı sanılanın aksine bir fırsatlar silsilesi içerisinde oluşan yapı değil zorunluluklar alanı olarak görmektedirler. Marksist veya diğer yaklaşımlardan hareketle geliştirilen diğer eleştirel yaklaşımlar ise küresel piyasanın yeniden üretiminde siyasetin ve devletin üstlendiği rolün önemine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlar, kapitalizmi yalnızca iktisadi örüntüler içerisinde değerlendirmeyip devletlerin siyasi gücüyle birlikte toplumsal hayatın kültürel ve ideolojik katmanlarını da kucaklayan toplumsal ilişkiler bütünü olarak ele almaktadır (Colas, 2014, s. 129-130).

Gilpin (2014), ekonomik küreselleşmenin gerçekleşmiş olduğundan çok daha fazla sınırlı ve devletin ekonomik rolü üzerindeki etkisinin de buna bağlı olarak sınırlı kaldığını iddia etmektedir. Ekonomik küreselleşme devletin küçülmesinde bir etken olmuşsa da ideolojik, teknolojik ve uluslararası politik değişimler daha da güçlü etkiler yaratmaktadır. Her ne kadar rolü azaltılmış olsa da ulus-devlet hem yurtiçi hem de uluslararası ekonomik ilişkilerde üstün olmayı sürdürmektedir (Gilpin, 2014, s. 413).

Wallerstein (2016)'e göre küreselleşme aslında devletlerin işleme yeteneklerini önemli ölçüde etkilememektedir; çünkü büyük kapitalistlerin devletlerden böyle bir beklentisi yoktur. Devletler beş yüz yıldır ilk defa içe ve dışa yönelik egemenlikleri açısından inişe geçmişlerdir. Bunun sebebi dünya ekonomisinin yapılarının dönüşmüş olması değil, jeokültürün dönüşmesi ve her şeyden önce de halk kitlelerinin liberal reformizmden ve onun soldaki tezahürlerinin duyduğu umutları yitirmiş olmasıdır. Kapitalist bir dünya ekonomisi, devletlerarası bir sistem içinde birbirine bağlanan egemen devletlerden oluşan bir yapıyı gerektirir. Bu tür devletler girişimcileri ayakta tutmak için çok önemli roller oynarlar. Bu rollerin başlıcaları şöyle sıralanabilir: Üretim maliyetlerinin kısmen üstlenilmesi, yarı-tekellere kâr oranlarını artırma garantisi verme, hem işçi sınıflarının çıkarlarını sınırlamaya hem de artık değeri kısmen paylaştırarak huzursuzlukları azaltma işlevi görmektedir. Devletlerin güçlerinin azalması yüzünden

çokuluslu şirketlerin uzun vadeli kâr sıkışması ile karşı karşıya kaldıklarını bunun onları güç durumda bıraktığını dolayısıyla devletin hâlâ önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Demokratik devletlerin siyasal anlamda var olma koşulları, vatandaşların ve seçmenlerin gelirlerini etkileyen kamu harcamaları ile refah harcamalarının finanse edilmesi için yaratılan vergi gelirlerini yöneten ulusal ekonomilerin performansına bağlanmıştır. Demokratik devletlerin ve kapitalizmin karşılıklı bağımlılık içerisinde yer alması her ikisinin birlikte var olduğunu göstermektedir; fakat bu bağımlılık beraberinde kapitalist ekonomiyi küreselleştirmeye yöneltirken, devletlerin egemenliğini de sınırlamıştır. Kapitalist ekonomiler sadece tüketiciler için refah, çalışanlar için iş imkânları, devletler içinse vergi geliri anlamına gelmeyip, kitlesel işsizlik ve yoksullukla birlikte ortaya çıkabilecek adaletsiz gelir dağılımı, bölgesel ve sektörel kazananlar, kaybedenlerle döngüsel ve yapısal krizlere de yol açabilecektir. Bu nedenle demokratik devletlerin amacı, yaratıcı yıkımı engelleyecek ve piyasada kazananlar ile kaybedenler arasında yaşanacak gelir farklılıklarını azaltma yoluna gitmektir (Scharpf, 2014, s. 437-438).

Küreselleşme, ulus-devletin yönetim kapasitesinde son dönemlerde önemli değişiklikler yaratmasına rağmen (özellikle ulusal makroekonomi yönetiminde) hâlâ önemini korumaktadır. Bu bağlamda, yönetim imkânları ve devletin rolü şöyle sıralanabilir (Hirst ve Thompson, 1995, s. 409):

- Uluslararası ekonominin, özerk bir ulus-üstü küresel ekonomi modeline tekabül etmemesinden dolayı, ulus devletlerin hem ulusal hem de uluslararası süreçlerin verimli şekilde sürdürülmesi açısından ekonomik yönetimde önemli rol oynamaktadır.
- Uluslararası piyasalarda yeni yönetim sistemleri ortaya çıkmakta ve böylelikle devletler daha 'egemen' unsurlar olarak daha fazla uluslararası işbirliğinin aktörleri olarak etkili olmaktadır.
- Bölgesel kontrollerin uluslararası piyasalar ve yeni iletişim ortamları tarafından azaltılması, devletin hâlâ bölgesel kontrolü sağlayacak tedbirleri uygulayabilecek tek merkezi güç olma rolünü elinde bulundurmasını sağlamaktadır.

Robinson (2007), 1970'lerde başlayan yeniden yapılanma krizinin, kapitalizmin ulus-ötesi aşamaya geçişin bir göstergesi olarak görüldüğünü, her dönemde yaşanan dönüşümün sosyal yapıyla bağlantılı olarak küreselleşme ile farklı bir yapıya

büründüğünü vurgulamaktadır. Üretim sürecinde sermaye birikiminin ilerleyişi, ulus ötesi devletin ulus üstü siyasi ve ekonomik kurumlar ile ulus ötesi güçlerin nüfuz edip dönüştürdüğü ulus devletin gevşek; fakat giderek tutarlılık kazanan bir ağı yükselişine yol açmıştır. Ulus devletler bu süreçle birlikte daha büyük ulus ötesi yapının parçası olarak ulusal birikim yerine küresel çıkar gruplarının amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılan araç hâline gelmiştir.

Küreselleşmenin ulus-devletin otoritesini azalttığı görüşü, 1990'lı yıllardan sonra ağırlık kazanmış ve bu konuda çok derin bir literatür oluşmuştur. Bu çalışmalardan en göze çarpanlarından birisi Susan Strange' aittir. Strange (2004)'e göre son iki yüz yılda dünya ekonomisindeki üretim yapısında çok önemli değişiklik olmuştur. Bunların nelerden kaynaklandığı ve sonuçlarının uluslararası politik ekonomide nasıl bir seyir izlediğini incelemek oldukça önemlidir.

Bu değişikliklerin ilki, Kuzey-Batı Avrupa'da ortaya çıkan kapitalist piyasa odaklı üretim sistemine geçilmesidir. Bu sistem diğer kapitalist piyasa yönelimli sistemlere göre daha dinamik ve başarılı olmuştur. Bu sayede, dünyanın geri kalanının ekonomik gelişimine öncülük etmiştir. İkinci değişiklik ise birincil amacı dünyaya hizmet etmek üzere tasarlanmış bir pazarlama sistemine aşamalı olarak geçilmesidir. Böylelikle, üretimin uluslararasılaşmasıyla birçok küçük ve orta ölçekli firmalar üretim sürecine katılabilme imkânına kavuşmuştur. Bahsedilen üretim değişikliklerinden hareketle bir zamanlar piyasalar devletin egemenliği altındayken, bugün döngüsel ilişki değişerek devletlerin piyasanın egemenliği altına girmesine yol açmıştır.

Devletlerin azalan otoritesi, devleti oluşturan diğer kurum ve kuruluşlar ile yerel ve bölgesel organlara yayılımının ve toplumsal, ekonomik yapıyı değiştirebilecek güce sahip büyük devletlerle buna sahip olmayan küçük devletler arasındaki asimetride görülmektedir.

Devlet-piyasa ilişkisindeki bu dönüşümde bazı çelişkiler de göze çarpmaktadır. Piyasa ekonomisi içerisinde devletin çeşitli sorumluluklarının, uluslararası ekonomi-politik bağlamda ele alınmayarak egemen bir otorite tarafından doldurulamayan bir boşluk meydana gelmesi, ulusal politikalarda yönetimsizlik açığı yaratmıştır (Strange, 2014, s. 156-162).

Benzer biçimde Micheal Mann (1997), küreselleşmenin ulus-devletlerin otoritesi üzerinde nasıl etki bıraktığına yönelik yaklaşımında üzerinde durulması gereken noktaları şu şekilde sıralamıştır (Mann, 1997, s. 494):

- Farklı bölgelerdeki farklı devlet tiplerini üzerindeki farklılaşan etkiler
- Bazı eğilimlerin ulus-devleti güçlendirirken bazılarının zayıflatacağı
- Ulusal ağları uluslararası ve/veya çokuluslu yapıya dönüştürecek eğilimlerin varlığı
- Bazı eğilimlerin eşanlı olarak ulus-devleti ve çokulusluluğu güçlendireceği olgusu

Merkez-çevre ikilemi küreselleşme ile ulus-devlet arasındaki bağlamın incelendiği diğer alandır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde gerek merkez ülkelerde gerekse de çevre ülkelerde devlet müdahaleleri birer gereklilik arz ederken, 1980'lerden sonra yeni ekonomik düzenle birlikte bu müdahalelerin azaltılması yönünde eğilimler gelişmeye başlamıştır. Aşamalı olarak devletin ekonomideki payının artmasıyla merkez ülkelerin küreselleşme ile birlikte daha fazla kazançlı hâle gelmeleri, çevre ülkelerde alternatif bölgesel oluşumları gerçekleştirmeleri ile kendileri açısından ulus-devleti güçlendirme yönündeki değişimleri daha akılcı hâle gelmektedir (Kazgan, 2016, s. 20).

Przeworski (2016) ise devletin kapitalist ekonomideki rolüne daha farklı açıdan yaklaşmıştır. Ona göre devlet, kapitalist üretimin devam ettirilmesi için ihtiyaç duyulan eksik koşulları yapabilme kapasitesine sahip tek güçtür. Dolayısıyla günümüz ekonomisinde esasında devletin rolü "devlet kapitalizmi"dir. Devletin aktif rolü kapitalizmin sürdürülmesi için gereklidir.

Ulus-devletin ekonomik anlamda kaynak dağılımı işlevinin bir parçası olan sosyal fayda-sosyal maliyet unsurunun rafa kaldırılarak, özel girişimin getirisi olan kârlılık güdüsünün kaynak dağılımında ve etkinliğinde ana öge olması önemli sonuçlar doğurmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar işsizliği azaltma, doğal tekellerden kaynaklanan rantları toplumun geneline yaymak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve/veya buna ivme kazandırmak amacıyla üstlenilen roller önemini yitirmeye başlamıştır.

Yeni sağ akımının müdahaleci devlet politikalarına yönelik eleştirilerin özündeki bu politikaların yanlışlıklarını gösterme amacı böylelikle gerçekleşmiş olmaktadır. Bu eleştiriler, gelir dağılımını düzenlemek için yapılan müdahalelerin yanlışlıklarını ve kötülüklerini de vurgulayarak, piyasanın tek hâkim yol gösterici olmasını savunmaktadır. Ulus-devletin ekonomik alandaki işlevlerinin soyutlanmasının gerisindeki düşünce yapısı, piyasanın istikrarsızlıkların ve işsizliğin çözülmesinde tek reçete olarak görülmesi, kârın ekonominin işleyişi için egemen kılınması, uluslararası sermayenin dünya ekonomisinin

baş aktörüne dönüşmesi ve rekabetin her alanda yaygınlaştırılmasıdır (Kazgan, 2015, s. 18-19).

Keynesyen iktisat ile beraber 1970'lerin ortalarına kadar müdahaleci devlet politikaları birçok ülkede benimsenmiştir. 1980'lerden itibaren ise küreselleşmenin, ulus-devletlerin rolünü minimize ettiğine yönelik bir fikir birliği oluşmuştur. Ulus ötesi ekonomik ilişkilerin elbette ki birçok alanda devletin işlevlerini kısıtladığı bir gerçektir; fakat dünya ekonomisindeki bu yeni küresel yapı, neoliberal yaklaşımlar ekseninde temellendirildiği gibi mutlak anlamda devletin rolünün tamamen ortadan kalktığı şeklinde tezahür etmemiştir. Nitekim 21. yüzyıla gelindiğine minimalist devlet görüşünün sadece düşünsel boyutta kaldığı pratik düzlemde devletlerin farklı rollerle hâlâ ekonomide baskın konumda olduğu yeni ve güncel uygulamalarda teyit edilmektedir. Bu açıdan çalışmanın ikinci bölümünde 21. yüzyılda devlet müdahaleciliğinin değişen karakteri ve yeni dinamikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM III

21. YÜZYILDA DÜNYA EKONOMİSİNDE DEVLETİN DİNAMİĞİ VE NİTELİĞİ

“Devletin olmadığı bir yerde sanayiye yer yoktur; çünkü sanayiden elde edilecek faydalar belirsizdir; netice olarak yeryüzünde bir kültür mevcut olmayacaktır; deniz ve hava taşımacılığı olmayacaktır; ithal malların kullanımı söz konusu olmayacaktır; yasalar olmayacaktır; mektuplar gönderilemeyecektir; toplum olmayacaktır; hepsinden kötüsü kuşku olacaktır; şiddet ve ölüm korkusu mevcut olacaktır. Devlet olmadan insanın yaşamı, yalnız, fakir, mutsuz ve kısıdır.”

Thomas Hobbes

Değişim sürecinin çok hızlı ve radikal biçimde vuku bulduğu 21. yüzyılda, dünyada birçok alanda yaşanan gelişmeler birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmayı imkânsız hâle getirmektedir. Ekonomik, politik, kültürel, teknolojik, bilimsel ve diğer alanlardaki ilerlemeler, toplumların dinamik yapısı içerisinde özel inceleme alanına dönüşmektedir.

Post-modern toplum inşasının ortaya çıkardığı süreç, bireyleri yeni tercihler ve alternatiflere zorlarken beraberinde yüksek fırsat maliyetleri yaratmaktadır. Bahsedilen değişim trendi içerisinde dünya ekonomisinin dönüşümü en çok dikkat çeken yapıdır. Bu yapı içerisinde bölgeselleşme, küreselleşme, özelleştirme, uluslararasılaşma, yoksulluk, çevre felaketleri gibi kategoriler devletin ekonomik işlevinin yeniden konumlandırılması gereğini gündeme getiren faktörler olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle küreselleşme-bölgeselleşme tartışmaları etrafında şekillenen devletin rolü, neoliberal düzlemde sanılanın aksine azalmamış daha da önem kazanmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önemli ivme kazanan küreselleşmenin üretim, ticaret ve sermaye yapısı üzerindeki etkisi, devletin 21. yüzyıldaki konumunu da ciddi biçimde etkilemiştir.

Ulus-devlet formu üzerinde egemenlik erozyonu yarattığı argümanlarına karşılık olarak ÇUŞ'ların üretim, ticaret ve sermayenin ulus ötesi etkileşiminin ulusal ekonomilerde başarıya ulaşılabilmesi bu politikaları uygulayacak yerel aktöre ihtiyaç duyulmasını doğurmuştur. Şüphesiz ki neoliberal yaklaşımların referans çerçevesi içerisinde bu politikaları uygulayacak en önemli unsur olarak devlet ön plana çıkmaktadır. Yasal, kurumsal, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel düzenlemeleri

yapabilme kapasitesine sahip olma avantajıyla devletin politika enstrümanları çok yönlü işlevler üstlenmektedir. Örneğin; 21. yüzyılın en derin krizi olan 2008 Finansal Krizi sonrasında ‘Keynesçiliğe dönüş’, ‘Neoliberalizmin sonu’, ‘Devlet müdahaleciliği’ gibi söylemler yaygınlık kazanmaya başlamış ve krizle mücadelede devletin denetleyici, düzenleyici ve yol gösterici işlevleri yeniden önem kazanmıştır.

Kriz, ABD gibi kapitalist ülkeler başta olmak üzere gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri; devlet-piyasa karşıtlığı yerine işbirliğini zorunlu kılan önlemler kümesini benimsemeye zorlamıştır. Küreselleşme ile birlikte merkez-çevre ilişkisi, yoksulluk, AB ülkelerinin borç krizleri ve birliğin karşı karşıya kaldığı meşruiyet tartışması, Çin’in süper güç olma yolundaki mücadelesi, jeopolitik gelişmelerin yarattığı göç sorunu, yeni küresel ekonomik dengesizlikler, dünya ekonomisinin mekânsal değişimi, milliyetçi politikaların yeniden yükselmesi, kapitalizmde yeni arayışların hız kazanması gibi gelişmeler içinde bulunduğumuz çağda devletin dinamizmini biçimlendiren faktörlerdir.

Dolayısıyla yüzyılın ilk çeyreğine doğru ilerlerken neoliberal serbestleşme paradigması ile birlikte aktif devlet müdahaleciliğinin kapitalizmle birlikte hangi yöne evrileceği ve devletin niteliğinin hangi parametrelerle biçimleneceği sorusu önem kazanmaktadır.

3.1. Dünya Ekonomisinin Değişen Coğrafyası ve Devlet

21. yüzyılın başında dünya ekonomisinin işleyişi, geçmiş dönemlerdeki tarihsel olayların seyri yanında ideolojik, teknolojik ve konjonktürel gelişmeler tarafından şekillendirilmiştir. Çok boyutlu yapıdan oluşan hiyerarşik ayırım içerisinde en üst noktada, dünya ekonomisini yönlendirmede önemli güce sahip olan ve bu sürecin sürdürülmesi için yönlendirici kurallar koyan bununla birlikte yönetim ve denetim işlevlerini de yürüten merkez ülkeler yer almaktadır.

Günümüzde ABD merkez ülkelerin lideri konumundaki ülkedir. Japonya önemli sanayi gücüne sahip olmasına rağmen merkezi kurumların idare ettirilmesi noktasında zayıf kalmaktadır. AB ise kendi içerisinde istikrarlı ve birbirleriyle entegre olmuş bütünleşik yapı oluşturamaması nedeniyle merkezin sağladığı fırsatları avantaja çevirememektedir. Merkez yapıyı oluşturan bu blokun dışında kalan ve çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin oluşturduğu çevre ülkeler, birbirlerinden kopuk ve daha çok merkez ülkelerin kararlarını kendi ulusal politikalarıyla eşgüdümlü hâle getirmeye çalışmaktadırlar. 2000’li yıllardan itibaren ise önemli atılımlar sağlayan merkeze rakip

olacak ülkelerin yükselişi oldukça dikkat çekmiştir. Yeni ekonomik düzen içerisinde Çin, Hindistan ve Asya'nın diğer ülkelerinin yükselişi yeni bir küresel denge ortaya çıkarmıştır (Kazgan, 2015, s. 34-35).

Çin, Brezilya ve Hindistan, yeniden yapılanma sayesinde Avrupa ve ABD'ye karşı politik dalgalar yaratarak önemli küresel aktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu ülkelerin ön plana çıkışı sadece Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi ulusötesi kurumlarda daha iddialı olmaları ile değil dünya ekonomisinde sahip oldukları ağırlıklarıyla hissedilmektedir. Financial Times'ın vurguladığı gibi Çin ve Hindistan'ın yükselişi;

“Sanayi devrimi veya daha sonra ABD'nin yükselişi ile birlikte ortaya çıkan küresel ekonomik ve siyasi düzenin dönüşümünü müjdelemektedir.”

Ekonomik yapılanmayla birlikte Çin ekonomisi içerisinde devletin, küreselleşme dalgasının yüksek ölçeğine rağmen hâlâ ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Finansal spekülasyonların tuzağından ve sermaye kontrollerinin kaybindan dolayı yaşanabilecek olumsuzluklara karşı dikkatli davranarak, ulusötesi kapitalist sisteme entegre olmuş kurumsal yapısı güçlü ekonomi haline gelmiştir. Hükümetçi ve devletçi deneyimlerini yerel ekonomik kurumları yeniden canlandırabilmek için güç kaybetmeden komünist geçmişlerinden kurtulmak için kullanmışlardır. Yüzlerce milyon kişiyi istihdam eden devlete ait sektörler GSYİH'nin % 68'ini üretmektedirler (Harris, 2005, s. 8-9).

1950'lerden sonra dünya ekonomisinin doğası çok hızlı biçimde radikal değişikliğin içerisine girmiştir. Üretim sürecinin uluslararasılaşmasıyla ulusal sınırların kendi iç yapılarıyla genişleyen ölçeğin arasında konumlanmaları oldukça zorlaşmıştır. Sınırlı belirli sektörlerdeki “doğal koruma” eğiliminin dışında çok az sayıda sanayi ulusal ve/veya bölgesel ağlar içerisinde kalmaktadır. Bu gelişmeler, uzmanlaşmanın küresel boyuttaki coğrafi değişimini yansıtması açısından oldukça önemlidir. Adam Smith'in vurguladığı işbölümü, basit üretim sürecinin farklı alanlarındaki uzmanlaşmanın ötesinde bir anlam kazanarak coğrafi sınırların aşınmasıyla farklı bir hâl almıştır. Merkez ile çevre arasında yaşanan geniş işbölümüne dayanan ticari faaliyetlerin farklılaşması, her bir üretim sürecinin küresel ölçekte coğrafi dağılımının ulusal sınırlara göre kategorize edilme zorunluluğunu ortaya çıkaran kompleks ve hızla değişen, dönüşen süreci yaratmıştır (Dicken, 2014, s. 358-359).

Küreselleşme ile yaratılan en dikkat çekici dengesizlik dünya ekonomisinin ağırlık merkezindeki mekânsal değişimdir. Kuzey Atlantik'ten Asya'nın farklı bölgelerine doğru yörunge değiştiren ekonomik yapılanma, her ne kadar gelişme evresinin başında olsa da hızlı bir sürecin içerisine sürüklenmiştir.

Özellikle son 10 yılda dünya ekonomisinin büyümesinde Asya'nın lokomotif rolünü üstlenen Çin gibi öncü ülkelerinin payı oldukça büyüktür. Örneğin; 2003 yılında Kuzey Amerika ve Almanya'da % 0,5'lik, dünya genelinde ise % 3'lük büyüme hızına ulaşılrken, Çin tek başına yaklaşık olarak % 30 büyümüştür. Göreceli olarak Atlantik ve Asya'nın ekonomik konumunda çok ciddi farklılıklar yaşanmasa da Güney, Güneydoğu ve Doğu Asya'nın sahip olduğu pazarın büyüklüğü (ABD'ye kıyasla yaklaşık üçte iki oranında daha fazla) göz önüne alındığında dünya ölçeğinde yaşanan kaymanın ekonomik dengeleri nasıl etkileyeceği, 21. yüzyılın uluslararası anlamdaki geleceğini yakından ilgilendirmektedir (Hobsbawm, 2008, s. 29-30).

Tablo 8.

Zaman-Mekân Bilgi Matrisi

		Merkez	Yarı-Çevre	Çevre
Lojistik	A	<ul style="list-style-type: none"> İlk coğrafi genişleme İberya'ya fakat ekonomik gelişmeler Kuzeybatı Avrupa Üzerine temellenmiştir 	<ul style="list-style-type: none"> Orta Avrupa ile Akdeniz Avrupa'sının göreceli düşüşü 	<ul style="list-style-type: none"> Yeni Dünya'daki İberya İmparatorlukları Doğu Avrupa'da ikinci feodalizm
	B	<ul style="list-style-type: none"> Kuzeybatı Avrupa hâkimiyetinin güçlenmesi ilk Hollanda, ardından Fransa ile İngiliz rekabeti 	<ul style="list-style-type: none"> İberya artık düşüş bölgesindedir İsveç, Prusya ve ABD'nin kuzeydoğusunun ortaya çıkışı 	<ul style="list-style-type: none"> Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da kısılma Karayip şekerinin yükselişi Fransa'nın Hindistan ve Kanada'daki bozgunu
Kondratieff Dalga I	A	<ul style="list-style-type: none"> Britanya'da endüstri devrimi, Fransa'da ulusal devrim Fransa'nın Yenilgisi 	<ul style="list-style-type: none"> Yarı-çevrenin bütünüyle düşüşü ABD'nin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> Sömürgelerden çekilme ve genişleme Hindistan'da resmi kontrol Latin Amerika'da dolaylı kontrol
	B	<ul style="list-style-type: none"> Britanya'nın ekonomik liderliğinin güçlenmesi Britanya ve Fransa'da sosyalizmin kökleri 	<ul style="list-style-type: none"> ABD ve Doğu Avrupa'nın ortaya çıkışı 	<ul style="list-style-type: none"> Latin Amerika'da İngiliz etkisinin yayılması Doğu Asya'nın ilk kez açılması
Kondratieff Dalga II	A	<ul style="list-style-type: none"> Serbest ticaret çağında dünyanın atölyesi olarak Britanya 	<ul style="list-style-type: none"> Yarı-çevrenin yeniden düzenlenmesi ABD'de iç savaş Almanya ve İtalya'nın birleşmesi Rusya'nın sahneye çıkması 	<ul style="list-style-type: none"> Dolaylı emperyalizm çağı Latin Amerika'nın büyümesi

Kondratieff Dalga III	B	<ul style="list-style-type: none"> · ABD ve Almanya karşısında Britanya'nın göreceli düşüşü · İkinci Sosyalist Enternasyonel 	<ul style="list-style-type: none"> · Rusya ve Akdeniz Avrupası'nın düşüşü 	<ul style="list-style-type: none"> · Afrika için kapışma · Klasik emperyalizm çağı
	A	<ul style="list-style-type: none"> · ABD ve Almanya'nın ekonomik liderliğinin güçlenmesi · Silahlanma yarışı 	<ul style="list-style-type: none"> · Japonya'nın ve Dominyon devletlerin girişi 	<ul style="list-style-type: none"> · Yeni sömürgelerin sağlamaştırılması (Afrika) başka yerlerde ticaretin artması
Kondratieff Dalga IV	B	<ul style="list-style-type: none"> · Almanya'nın yenilgisi, İngiliz imparatorluğunun kurtuluşu · ABD'nin ekonomik liderliğinin doğrulanması 	<ul style="list-style-type: none"> · Rusya'da sosyalist zafer · Sovyetler Birliğinin kuruluşu · Arjantin'in girişi 	<ul style="list-style-type: none"> · Çevrenin göz ardı edilmesi · Çevrede başkaldırıların başlaması · Latin Amerika'da ithal ikamesi
	A	<ul style="list-style-type: none"> · Hem ekonomik hem de askeri olarak dünyanın en büyük gücü olarak · ABD'nin Çin'e, diğer Asya ülkeleri ve Avrupa'ya göre görece düşüşü 	<ul style="list-style-type: none"> · Doğu Avrupa'nın ve soğuk savaşın ortaya çıkması · OPEC'in girişi · Başta Çin olmak üzere Asya ekonomilerinin yükselişi 	<ul style="list-style-type: none"> · Çin'de sosyalizmin zaferi · Yeni sömürgeciliğe yol açan sömürgelerin bağımsızlaştırılması
	B	<ul style="list-style-type: none"> · Soğuk savaşın sona ermesi, teröre karşı savaş, neo-liberalizm 	<ul style="list-style-type: none"> · Doğu Avrupa'da komünizmin yıkılması · Sovyetler Birliğinin ortadan kalkması Merkezi olan borçlanmada artış Serbest ticaret sistemine giriş için uğraş verilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> · Ciddi ekonomik krizler ve çatışma. · Yoksulluğun artması İslami köktencilik

Dünya ekonomisinin değişen coğrafyasının kapsamı refah ve güç dengelerinin dağılımı ile yakından ilgilidir. Kondratieff döngüleri bağlamında siyasal süreçlerin önemli bölümü ekonomik değişimle birlikte gelişme göstermektedir. Bu döngülerin her birinde A (büyüme) ve B (durgunluk) gibi iki safhada farklı ülkelerin dünyanın hegemonik gücü olmalarında krizlerin ve yeni dönüşümlerin etkisiyle dünya ekonomisi coğrafi ve iktisadi olarak büyüme göstermiştir.

İngiliz ve Amerikan yüzyıllarında görüleceği gibi bu değişimler simetrik bir seyir izlemiştir. Çünkü bu devletlerin yükselişi, Fransa ve Almanya gibi rakiplerinin mağlup olması, serbest ticareti ön plana çıkararak dünya ekonomisine hâkim olmaları ve nihai olarak korumacılık ve emperyalizmin yükselişi gibi alanlarda yaşanan yeni rekabet sonucu inişe geçmeleri süreci belirli bir kronoloji içerisinde gerçekleştirmiştir.

Kondratieff dalgalanmaları içerisinde kapitalist dünya ekonomisinin değişimi içerisinde en çok göze çarpan bu mekânsal dönüşüm, ABD ve Avrupa'dan Çin başta olmak üzere Asya'ya doğru kaymasıdır. Devletin yeniden yapılandırılma süreci, dünya ekonomisinin bahsedilen coğrafi değişiminin merkezinde yer almaktadır. Örneğin; birinci Kondratieff döngüleri sonunda çevre konumuna yükselen Çin, üçüncü ve dördüncü Kondratieff dalgalanmalarının A safhalarında devletin yeniden yapılandırılmasının başarılı olmasıyla yarı-çevre konumuna yükselmiştir. Yeniden yapılanma sürecinde, çevre ülkelerin mevcut konumlarından daha ileriye geçebilmek için merkezi süreçlerin ve faaliyetlerin en önemli bileşenini oluşturan finans sektörünü güçlü kılmaya yönelik hamleler gerçekleştirmişlerdir (Flint ve Taylor, 2014, s. 26-27).

Kondratieff dalgalanmalarının IV. ve B safhasında Asya ülkelerinin yükselişi, dünya ekonomisinin evrimine ilişkin tartışmalarda ön plana çıkan gelişmelerin başında gelmektedir. Japonya'da başlayan ve Asya Kaplanları, Güneydoğu Asya, Çin'de devam eden ekonomik büyümenin kaynaklarına yönelik temellendirmeler önemli açılımlara kaynaklık etmiştir. Dünya çapında bu şıçrama iki temel soru etrafında günümüze kadar süregelmiştir: i) Bazı bölgelerde yaşanan daralmaya karşılık bu bölgelerde yaşanan büyümenin kaynağının ne olduğu ii) 21. yüzyıl için Doğu Asya bölgesindeki büyümenin nelere yol açabileceği.

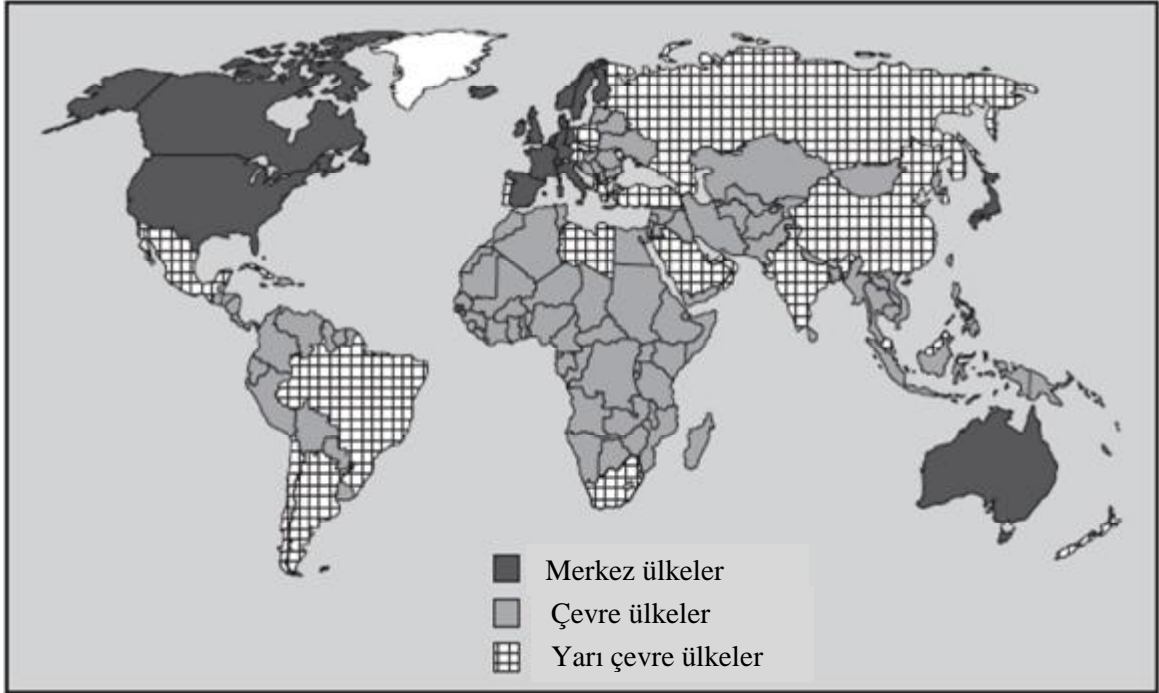
Wallerstein (2016)'a göre bu iki sorunun yanıtlanabilmesi için kapitalist dünya ekonomisinin yapısı ile ilgili şu temel öncüllerin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Wallerstein, 2016, s. 44-45):

- Modern dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir. Dolayısıyla sınırsız sermaye birikimi dürtüsü hâkimdir.
- 16. yüzyıl içinde doğan modern dünya sistemi, Avrupa'nın önemli kısmı ile Amerika kıtalarının bazı kısımları başlangıçtaki işbölümüne dâhildi.
- Zaman içerisinde dünyanın geri kalan kısımları da bu sistemin işbölümüne katılmıştır.
- Doğu Asya, sözü edilen bu katılımı 19. yüzyılın ortalarında gerçekleştiren son büyük bölge olarak modern dünya sisteminin dünya çapında kapsama ulaşmasında önemli rol oynamıştır.
- Kapitalist dünya sistemi, merkez-çevre ilişkilerinin hâkim olduğu bir dünya ekonomisi ve devletlerarası sistemdeki egemen devletlerin meydana getirdiği siyasi oluşumlar tarafından karakterize edilmektedir.
- Kapitalist sistem, bünyesindeki çelişkileri yine sistemin işleyişi içerisinde törpüleyerek uyumlu hâle gelmiştir.
- Kâr kaynakları ile finansal kaynaklar arasında 50-60 yıllık Kondratieff dalgalanmaları, küresel düzen içerisinde kendine özgü ve ard arda gelen 100-150 yıllık hegemonik dalgalanmalar oluşturmaktadır.
- Bu dalgalanmalar, her ne kadar önemli coğrafi kaymalara yol açmışsa da sistem içerisindeki eşitsizlikleri değiştirmemiştir.
- Daima simetrik bir seyir izlemeyen bu dalgalanmalar, döngüsel sistemdeki çağılı eğilimleri oluşturan önemli değişiklikler yaratmıştır.
- Modern dünya sistemi bütün sistemler gibi sonludur.

Merkez ve/veya yarı-çevre konumlarının şekillenmesinde devletlerin yeniden yapılanmalarının rolü, 21. yüzyıl içerisinde ağırlığını ciddi biçimde hissettirmektedir. Özellikle ticari ve finansal sektörlerin ekonomilerin yönlendirici sektör olmalarından dolayı mülkiyet haklarını güvence altında alan, siber saldırıların önüne geçilecek ve yatırımcıların arzuladığı ekonomik ortamın tahsis edilme zorunluluğu devletleri idari, hukuki ve teknik düzenlemeleri gerçekleştirme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Chase-Dunn ve Lerro (2016)'ya göre 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve belirsizliğini hâlâ sürdüren üç büyük krizin varlığı, dünya konjonktürünü önemli biçimde etkilemiştir:

- Küresel eşitsizlikler
- Ekolojik bozulma
- ABD'nin hegemonik düşüşünün ardından yaşanan başarısız bir küresel yönetim sistemi

Şekil 4. Ulusal toplumların küresel hiyerarşisi: merkez, çevre ve yarı çevre

Kaynak: Chase-Dunn & Lerro, 2016, s. 351.

Şekil 4'te üç farklı bölgeye ayrılan ulusal toplumların global hiyerarşisi gösterilmektedir. Siyah ile gösterilen alanlar merkez ülkeleri, gri çevre ülkeleri, taralı alan ise yarı-çevre ülkeleri simgelemektedir. Açıkça görüldüğü gibi Kuzey Amerika ve Avrupa'nın çoğunlukla merkez ülkelerden, Latin Amerika çoğunlukla yarı-çevre, Afrika çoğunlukla çevre ve Asya merkez, çevre ve yarı-çevrenin bileşiminden meydana gelmektedir.

Merkez-çevre diyalektiği kategorisinde ele alınan kapitalist döngüsel oluşum, dünya sistemleri analizinin odak noktasını oluşturmaktadır. Çağdaş global eşitsizliklere ve adalete ilişkin çağdaş popüler söylem için 'Global Kuzey' ve 'Global Güney' kavramları kullanılmaktadır. Merkez-çevre yapısının hiyerarşisi, dünyanın farklı yerlerindeki bireyler ve ulus-devletler arasındaki bir dizi ekonomik ve askeri güç farkı olarak karakterize edilmektedir. Merkez ülkeler, Dünya Bankası'nın 'yüksek gelirli' olarak nitelendirdiği ve 'Global Kuzey' coğrafyasına dâhil olan ülke gruplarını ifade

etmektedir. Çevre ve yarı-çevre olarak iki alt kategoriye ayrılan ‘Global Güney’ coğrafyasında ise Endonezya, Meksika, Brezilya, Hindistan ve Çin gibi ülkeler yarı-çevreye dâhil edilirken, orta düzeyde kişi başı milli gelire sahip olan Tayvan, Türkiye, İran, Güney Kore, Güney Afrika, İsrail, Libya, Suudi Arabistan gibi ülkeler ise çevre ülke grubuna dâhil edilmektedir (Chase-Dunn & Lerro, 2016, s. 350-351).

Tablo 9.

Dünya Ekonomisinin Coğrafi Açından Genel Görünümü: 20. ve 21. Yüzyıl Karşılaştırması

Yıllar	1980	1985	1990	2000	2005	2010	2015	2016
Ülkeler	Nüfus Artış Hızı (%)							
Dünya	1,76	1,81	1,71	1,28	1,24	1,22	1,15	1,13
Gelişmekte Olan	2,14	2,19	2,05	1,53	1,45	1,41	1,33	1,31
Geçiş Ekonomileri	0,88	0,90	0,57	-0,22	-0,04	0,26	0,34	0,32
Gelişmiş	0,61	0,55	0,57	0,51	0,54	0,49	0,34	0,35
Afrika	2,81	2,82	2,71	2,44	2,49	2,57	2,57	2,54
Asya	1,94	2,01	1,88	1,27	1,18	1,10	1,00	0,96
Çin	1,42	1,66	1,62	0,61	0,58	0,57	0,50	0,46
Japonya	0,81	0,57	0,36	0,16	0,10	-0,01	-0,15	-0,18
ABD	0,95	0,94	0,96	1,10	0,87	0,82	0,68	0,69
Ülkeler	Yıllık GSYİH Büyüme Oranı (%)							
Gelişmekte Olan	4,19	3,73	3,90	5,52	6,83	7,74	4,01	3,97
Geçiş Ekonomileri	4,58	1,36	6,53	9,25	6,68	4,49	-2,16	0,35
Gelişmiş	1,24	3,84	2,64	3,79	2,57	2,59	2,29	1,63
Afrika	3,61	3,63	2,93	3,72	5,99	5,26	3,40	1,81
Asya	2,63	5,20	6,31	5,13	5,71	7,40	4,39	4,69
Çin	7,80	13,40	3,90	8,50	11,4	10,60	6,90	7,25
Japonya	2,82	6,33	5,57	2,78	1,66	4,19	1,11	1,02
ABD	-0,23	4,23	1,93	4,09	3,30	2,51	2,84	1,46
Ülkeler	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişinin Dünya İçerisindeki Payı (%)							
Gelişmekte Olan	13,59	25,20	16,91	17,04	34,93	45,81	38,72	35,88
Geçiş Ekonomileri	-	-	0,03	0,43	3,23	4,64	1,87	3,43
Gelişmiş	86,36	74,76	83,06	82,51	61,83	49,54	59,40	60,68
Afrika	0,73	4,37	1,38	0,71	3,10	3,40	2,94	2,84
Asya	-	-	-	11,71	25,00	31,92	28,38	27,65
Çin	0,10	3,50	1,70	2,99	7,63	8,36	7,05	7,16
Japonya	0,51	1,09	0,88	0,61	0,29	-0,09	0,17	0,61
ABD	31,10	36,70	23,63	23,11	11,04	14,43	24,24	24,47
Ülkeler	Toplam Mal İhracatının Dünya İçerisindeki Payı (%)							
Gelişmekte Olan	29,67	25,73	24,11	31,91	36,25	42,07	44,72	43,89
Geçiş Ekonomileri	4,16	4,96	3,38	2,31	3,36	3,98	3,16	2,76
Gelişmiş	66,15	69,30	72,49	65,76	60,37	53,94	52,11	53,34
Afrika	5,92	4,25	3,00	2,29	2,96	3,40	2,35	2,21
Asya	24,83	25,15	25,44	32,03	34,18	38,91	41,41	40,90
Çin	0,88	1,39	1,77	3,86	7,25	10,32	13,75	13,08
Japonya	6,36	9,01	8,22	7,42	5,66	5,02	3,78	4,02
ABD	11,00	11,13	11,25	12,11	8,58	8,36	9,09	9,05

Kaynak: UNCTAD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 9’da yeniden yapılanma ile birlikte dünya ekonomisinde 1980’den sonra merkez-çevre etkileşimi 20. ve 21. yüzyıl açısından karşılaştırılmaktadır. Coğrafi yüz ölçüm olarak yer küre üzerinde küçük bir alanı kaplamasına rağmen (bakınız şekil 4) merkez ülkelerin dünya ekonomisindeki payı oldukça büyüktür. Merkez-çevre ilişkisinin ekonomik analizinden önce üzerinde durulması gereken husus, nüfus artış hızının bu iki kategori arasında göstermiş olduğu değişimdir. Nüfus artış hızı, gerek merkez gerekse de çevre ülkelerde genel olarak azalan bir trende sahip olmuştur. Afrika’da bu artışın diğer ülkelere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir; fakat sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından ele alındığında nüfusun önemli bölümü hâlâ açlık sorunu ile mücadele etmektedir.

Eldeki verilerden hareketle GSYİH’nin büyüme oranı özellikle Asya ülkelerinde, özelde ise Çin’de önemli ivme kazanmıştır. 1980’de gelişmiş ülkelerdeki büyüme oranı % 1,14 iken 2016’da bu oran % 1,62 olmuştur. Asya ülkelerinde ise 1980’de % 2,81 olan büyüme hızı 2016 yılında % 5,04 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde dünya ekonomisinin yörüngesinin değiştiğinin en önemli göstergelerinden birisi, Çin’in yakalamış olduğu yüksek büyüme hızıdır. Kimi dönem çift haneli büyüme hızını yakalayan Çin, incelenen periyodun tamamında ABD’den daha yüksek büyüme performansı sergilemiştir.

Dünya ekonomilerinin önemli daralmalar yaşadığı 21. yüzyılda, Çin’in sergilediği bu atılım sadece neoliberal serbestleşme politikaları ile açıklanabilecek tematik çerçeveden daha fazlasını ifade etmektedir. DYY’nin dünya ekonomisindeki payı genellikle merkez ülkelerin lehine olacak şekilde gelişme göstermiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık olarak % 47’lere kadar yükselen paya rağmen gelişmiş ülkelerde kimi dönemlerde % 80’lerin üzerine çıkmıştır. Diğer yandan 1980’de % 1,05 paya sahip olan Asya ülkeleri, 2000 yılından itibaren yatırımlar açısından sahip olduğu payı yaklaşık olarak 25 katına çıkarmayı başarmıştır. Ticaret açısından bakıldığında ise gelişmiş ülkelerin ve ABD’nin ihracattaki payı azalırken, çevre ülkeler ön plana çıkmıştır. 1980’de % 11 olan pay ABD açısından ele alındığında 2000’de % 12,11 ve 2016 yılında ise % 9,09 olmuştur. Asya ülkelerinde ise durum ABD’nin tersine gelişmiş, 1980’de % 18,20 olan pay 2000’de % 23,84’e ve 2016’da % 35,92’ye çıkmıştır. Bu periyotta, Çin’in 21. yüzyılda sahip olduğu pay, ABD’den fazladır. Merkez ülkeler içerisinde görece üstünlüğünü koruyan ABD ile 21. yüzyılın yükselen yeni gücü Çin’in sadece dünya ekonomisini değil dünya siyasetinin dengesini değiştirecek güçler olarak da

ön plana çıkması, devletlerin bu süreçte üstleneceği aktif ekonomi politikalarının içeriğinin ne yönde şekilleneceği sorusunun önemini de ortaya koymaktadır.

ABD başta olmak üzere diğer önemli merkez ülkeler, 1970'lerden itibaren gelir eşitsizliğinde ortaya çıkan artışla beraber orta sınıfın küçülmesine maruz kalmışlardır. Merkez ülkeler tarafından benimsenen IMF ve DTÖ'nün müdahaleleri, özellikle 1980'lerde neoliberal "Washington Konsensüsü"nü yükselişi ile birlikte uygulanan yapısal uyum programları, birçok ülkede eşitsizliğin artmasına yol açmıştır.

3.2. Devletin Dünya Ekonomisiyle Olan İlişkinin Yeniden Tanımlanması

20. yüzyılda 1914 yılına kadar yoğunlaşan küreselleşmeyi, 1920'lerin sonlarından 1940'ların ortalarına kadar ulusal kalkınmaya doğru kayan değişim süreci izlemiştir. 1950'lerden 1970'lere kadar ise yeniden küreselleşmeye dönmek için eşitsiz bir biçimde artan çabalar ortaya çıkmıştır.

Rosefielde (2002)'ye göre bu dönüşüm, 21. yüzyıl, karşılaştırmalı ekonomik sistem disiplininde ciddi zorluklar ortaya koymaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadarki dönemde ekonomik sistemlerin çoğu piyasaların ve devlet planlamasının temel ilkelerini tanımlayarak, kapitalizm ile sosyalizmin göreceli değerlerini karşılaştırmaya odaklanmıştır. Sonraki yıllarda bu ilgi, eski komünist devletlerin otoriter komuta ekonomilerinden demokratik piyasalarda serbest girişimlerin gerçekleştiği 'geçiş' ekonomilerinin analizine kaymıştır. Daha sonraki aşamalarda ise liberalizmin yönetilen ülkeleri etkisi altına almasıyla Amerikan kapitalizminin nihai zaferi olarak kabul gören bir algı hâkim olmaya başlamıştır.

Milliyetçi ve sosyalist rejimlerin devrilmesi, 1980'lerde Asya Kapitalizminin artan rekabet gücü, içinde bulunduğumuz dönemde Kuzey ve Güney'de birçok ülkede artan saldırı altında kendini gösteren küreselleşmenin bugünkü dönemine yol açmıştır. Bu nedenle küreselleşme, kapitalizmin 'nihai' aşaması olarak görülmekten ziyade uluslararası ekonomik kurumlarla bağlantılı devlet politikalarının bir ürünü biçiminde değerlendirilmektedir. Toplumda meydana gelen yeni sorunlar, devletin niteliksel dönüşümünün zorunluluğunu gerektirmektedir.

Kapitalizm, piyasa dışı unsurların varlığına ihtiyaç duyan bir yapı içerisinde devletin sadece kamu kaynaklarını finanse etmekle kalmayıp aynı zamanda ekonominin ve toplumun çeşitli blokları arasında oluşan gelişim sürecinin denetlemesi görevini de üstlenmesini gerekli görmektedir. Dolayısıyla devletin müdahalesi olmaksızın ulus-ötesi

sermayenin vazgeçilmez unsuru olan piyasa serbestliği söz konusu olamamaktadır. Yasalar olmadan kapitalizmin dizayn edilmesinin zor olması ve devletin yasa yapan tek hâkim güç olarak var olması devlet-kapitalizm ilişkisinin boyutunu farklılaştırmaktadır (Kagarlitsky, 2000, s. 7-17).

ABD, Avrupa ve Japonya, 1980-2000 dönemi arası periyotta önceki dönemde ortaya çıkan küreselleşme dalgasına katılarak önemli mesafe kat etmişlerdir. Ancak imalat, ticaret, finans ve uluslararası siyasette sahip oldukları bu güç, 21. yüzyıl içerisinde farklı yöne doğru kaymaktadır. 20. yüzyılda ABD, ekonomi politikalarını Washington Konsensüsü, ticaret politikalarını DTÖ, finans politikalarını dolar standardı ve IMF, güvenlik politikalarını ise sahip olduğu hegemonya ve askeri gücü aracılığıyla belirlemiştir.

21. yüzyılın küreselleşme ivmesi, 20. yüzyılın küreselleşmesinden belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Küreselleşmenin eksenini, Kuzey-Güney coğrafi yapısından Doğu-Güney ilişkilerine doğru dönmektedir. Dünya ekonomisinde yaşanan bu yeni konumlanma çeşitli sorular ortaya çıkarmaktadır (Pieterse, 2010, s. 11):

- Asya'nın ve yeni sanayileşmiş ekonomilerin (NIEs) yükselişi, kapitalizmin yeniden düzenlenmesi, sermaye birikimi merkezlerinin farklı bölgelere taşınması birer araç mıdır?
- Bu kayma, neoliberalizmi başlatıyor, sürdürüyor veya duraksatıyor mu?
- Bu sadece ulusal ekonomik servetteki başka bir değişim mi yoksa farklı kurumlar, sınıf ilişkileri, enerji kullanımı, ulusötesi siyaset argümanları ile birlikte alternatif bir ekonomi-politik çerçeve mi sunmaktadır?
- Birikim bölgeleri ile bunların düzenleme biçimleri arasındaki ilişki nedir ve bu gelişmelerin küresel eşitsizlik açısından yarattığı etkiler nelerdir?

Küresel neoliberalizm ile bağlantılı olan ticaretin, üretimin ve finansın uluslararası liberalizasyonu, neo-merkantilist ekonomi politik formlar için devletleri tüm dünyada dönüştüren önemli sonuçlar doğurmuştur. Küreselleşme süreciyle birlikte devletin uluslararasılaşması ile devletin sahip olduğu işlevlerin yeniden sorgulanması açısından yeni inceleme alanları türemiştir. Cerny'e göre küreselleşmenin kilit politik boyutu, ulus devletlerin uluslararasılaşmasıdır. Ulus devletlerin bütünlüğü gittikçe dış ekonomik ve

politik aktörler üzerindeki etkiler ile bu unsurlarla başarılı müzakere etme kapasitesine bağlı hâle gelmektedir (Strange, 2014, s. 18-19).

Bilgi ve iletişim teknolojileri üzerine yapılan vurgu, global politik ekonominin küreselleşme çağında ölçek ve refah açısından rekabet içerisinde olan ulusal ekonomilerden üretim ve tüketim zincirlerinin esnek, hızlı bir şekilde ayrışabileceği ağa bağlı küresel ekonomiye nasıl dönüştüğünü yansıtmaktadır.

Geleneksel olarak fiziki ve bölgesel olarak tanımlanmış ulusal ekonomilerin temelde ticaret açıkları ve/veya fazlalarıyla nasıl ilişkilendirildiğini inceleyen geleneksel global politik ekonomi, politik ekonomi analizlerinde hem tarihsel hem de modern anlamda devlet-piyasa çerçevesi içerisinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar sadece ekonomi-politik açıdan değil jeopolitik bağlamda da akademik ve politik tartışmalara hâkim olmayı sürdürmektedir. Bu bağlantılar en sık, devletin gücü ile piyasalar arasındaki mücadelede karakterize edilmektedir. Bununla birlikte bu çizgide ilerleyen yaklaşımlar, devletin ve piyasaların birbirlerinin genel yapılarının şekillendiricisi doğasının sorularına geri dönülmesini sağlamaktadır (Youngs, 2007, s. 10).

Çağdaş devletin doğası ile küreselleşme ve ulusötesi neopluralizm yükselişi bağlamında değişen rolüne ilişkin tartışmalar, 21. yüzyılın ikinci 10 yılından itibaren hâlâ politik yaşamın ve politik teorinin en önemli konuları arasında yer almaktadır. 1970’li ve 1980’li yıllarda ortaya çıkan, sağ ve sol ideolojiler içerisinde gelişen “rekabet devleti” günümüze kadar olan süreçte kurumsal hale gelmiştir. Günümüzde rekabet devletinin rolü giderek farklı şekillerde tezahür etmektedir.

Devletin ekonomik işlevi, süreç içerisinde yaşanan etkilerle daha farklı örüntüler sergilemektedir. Örneğin 20. yüzyılın ortalarındaki endüstriyel refah devletinin özünü, piyasa başarısızlıklarını çözebilmek için piyasa mekanizmasının dışındaki ekonomik faaliyetlerin uygulanması ve sosyal amaçlara yönelik korumacı eğilimlere ağırlık verilmesi oluşturmaktayken, günümüzde rekabet devleti iki farklı kanaldan iç içe geçerek yeni bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır: i) İlk olarak planlama veya doğrudan müdahale yerine rekabetçi ordoliberal/neoliberal politikaların benimsendiği devlet tipolojisini ii) Ulusötesi ve küresel ağlarla entegre olmuş rekabetçi zorunluluğun ön plana çıkarıldığı devlet biçimidir.

Küresel boyutun somutlaştırıldığı rekabet devleti, gerek politik gerekse de analitik olarak neoliberal devletten daha önemli işlevleri üstlenmektedir. Devlet politikaları; ekonomik büyümenin, küreselleşmenin dolayısıyla da küresel rekabetin kilit öncülleri haline gelmektedir. 20. yüzyıldaki devlet işlevlerinden metodolojik farklılığı da içeren 21.

yüzyıldaki devlet müdahalesinin temel amacı, piyasanın yerini almaktan ziyade piyasanın daha verimli işlemesini sağlamaktır (Cerny, 2010, s. 157-158).

3.2.1. Tarihin Sonu Tezine Karşılık Yeni Küresel Ekonomik Düzen

Liberal ideolojinin 20. yüzyılda dünya ölçeğinde mutlak zaferine ilişkin en çok tartışılan görüş, Francis Fukuyama tarafından formüle edilen “*Tarihin Sonu*” tezidir. Fukuyama’ya göre liberal demokrasilerin meşruiyetine ilişkin dünya çapında bir konsensüs sağlanmıştır. 20. yüzyılda monarşi, faşizm ve komünizm gibi ideolojilerin liberal demokrasiye yenik düştüğünü, daha ileri aşamada yaptığı temellendirmelerde ise liberalizmin insanlık tarihinin ideolojik evriminin nihai aşaması olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre liberal demokrasi tarihin sonuydu. Hegel ve Marx’ın tarih anlayışı çizgisinde Hegel’e yaklaşan Fukuyama, tarihsel sürece ilişkin olarak şunu ifade etmiştir (Fukuyama, 2016, s. 11-13):

İnsan toplumlarının gelişmesinin sonsuza kadar sürüp gideceğine ne Hegel, ne de Marx inanıyordu. Daha çok, insanlık en derin özlemlerine uygun düşen bir toplum biçimine ulaştığında gelişmenin sona ereceğini kabul ediyorlardı. Yani her iki düşünür de “tarihin sonu”nu varsayıyordu. Hegel için bu liberal devlet, Marx içinse komünist toplumdur. Bununla, doğum, yaşam ve ölümün doğal çevriminin sona ereceğini, artık büyük olayların meydana gelmeyeceğini, gazetelerin çıkmayacağını ve bunların haberlerini vermeyeceğini kastetmiyorlardı. Her ikisi de daha çok, bütün gerçekten büyük sorunlar nihai olarak çözülmüş olacağı için temel ilke ve kurumların gelişmesinde daha fazla ilerleme olmayacağı görüşündeydi.

Modern politik kurumların geçirdikleri evrim sürecinde istikrarlı liberal demokrasi ile ekonomik başarı arasındaki ilişkinin varlığına dikkat çeken Fukuyama (2015), bu liberal yapı ile ekonomik model arasındaki yakın ilişkiyi ikame edecek alternatif sisteminin olmadığını iddia etmektedir (Fukuyama, 2015, s. 26).

Fukuyama’nın ön gördüğü türden liberal demokrasi 21. yüzyılda beklenen yönde gelişme göstermemiştir. ABD’nin baş aktör olarak dünya siyasetinin kaderini belirleyecek hamleler geliştirmesi ve buna karşıt olarak diğer ülkelerden değişik yöntemlerle misillemeler yapılması, 2000’li yılların başında Doğu Blokunu da içerecek biçimde

AB'nin çok geniş kapsamlı genişleme sürecine girmesi ve sonraki yıllarda üye ülkelerin yaşadığı borç krizi, İngiltere gibi kurucu ülkelerin birlikten ayrılma kararları, 2008 küresel finans krizi, Çin'in, ABD'ye rakip olarak süper güç olma yolunda gösterdiği mucize gelişme, Ortadoğu başta olmak üzere jeopolitik kırılmalıklar ve kutuplaşmalar, 21. yüzyılın ilk çeyreğine doğru geline süreçte yeniden ulus-devletin ekonomik işlevlerini şekillendirecek mekanizmaları harekete geçirmiştir.

1990'ların yükselişi ve düşüşünü küreselleşme bağlamında eleştirel yaklaşımla inceleyen en çarpıcı görüş, Joseph Stiglitz'den gelmiştir. Stiglitz'e göre 20. yüzyılın sonlarına doğru ekonomik büyümede yaşanan görkemli artış, küreselleşme ile birlikte tüm dünyada zenginliğin yaşanacağına, artık krizlerin tarihte kaldığına yönelik inanışların genel kabul görmesine yol açmıştır.

90'ların sonuna gelindiğinde ise yeni bir çağın başlangıcı olarak görülen bu süreçte ekonomi politikalarının yaklaşık olarak iki yüzyıldır kapitalizmin gösterdiği aşamalardan da anlaşıldığı gibi patlak vermesi kaçınılmazdı. Reel ve finansal ekonomide yaşanan yükselişin boyutunun geniş çapta olması, yarattığı etkinin de kapsamını sadece ABD'yi değil tüm dünyayı içine alacak biçimde yeni bir çağın başlangıcını ifade etmesi açısından oldukça ciddi sonuçlar doğurmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi sadece ABD'yi dünyanın süper gücü haline getirmekle kalmamış kapitalizm, komünizm karşısında bireycilik felsefesi de diğer görüşler karşısında zafer kazanmıştır. İdeolojik bölünmüşlüklerin böylelikle sona ermiş olması her ne kadar "*tarihin sonunu*" ifade etmese de yeni bir çağın başlangıcına işaret etmiştir (Stiglitz, 2003, s. 3-4).

ABD'nin dayattığı politikaların dünya ekonomisinin başarısızlığını nasıl etkilediğini açık ve net ifadelerde Stiglitz şöyle belirtmiştir (Stiglitz, 2003, s. 204):

...Serbest piyasa ideolojisini dayattık ve yurtdışındaki Amerikan şirketlerinin oyuna katılması için çok büyük çaba gösterdik. Bunu yaparken, biz Clinton yönetimindekiler de arkasında durmamız gereken ilkeleri sıklıkla bir kenara ittik. Politikalarımızın gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullar üzerinde ne gibi etkilere yol açabileceğini önemsemedik; sadece Amerika'da yaratılacak iş potansiyelini düşündük. Sermaye piyasalarının serbestleşmesi gerektiğine inanırken bunun küresel istikrarsızlığı nasıl artırabileceğini göz ardı ettik...Demokrasiden söz etmemize karşın, küresel ekonomik sistemin kontrolünü ele geçirebilmek ve bu sistemin kendi çıkarlarımıza göre daha doğrusu, o dönemde politik yaşamımıza

egemen olan mali ve kurumsal çıkarlara göre işlemlerini sağlamak için her şeyi yaptık.

Batının temel ilkelerinin ekonomik gelişmenin temel koşulları arasında sayılması ve bunun siyasal modernite açısından da zorunlu unsur olduğu görüşüne karşı bir diğer eleştiri Samuel Huntington'dan gelmiştir. Kültürel, dini, sosyal alanda ülkelerin kendine özgü dinamikleri harekete geçirerek Batının ekonomik performansına ulaşmaları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkate değer katkılar sunmuştur. Huntington'a göre Japonya'nın öncülüğünde Doğu Asya'nın hızlı ekonomik büyüme sürecine girmesi, Asya kültürünün yeni bir olgu olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Liberalizmin bireyciliğe attığı öneme karşıt olarak Doğu Asyalıların topluluğa bireyden daha fazla vurgu yapmaları, Batı karşısında yerel unsurlarla elde edilen başarının sırrı olarak görülmektedir (Huntington, 2015, s. 144-150).

Jessop (2002), devletin küreselleşme ile birlikte sermaye birikimi, toplumsal yeniden üretim alanlarındaki rolü ile ilgili ulus devletlerin fonksiyonel bağımsız politikalar uygulayabilme esnekliklerinde değişiklikler yarattığı iddialarının yanıltıcı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre küreselleşmenin devlet gücünün sınırlarında veya yeniden yer edinme biçimlerinde meydana getirdiği değişimlerin kapsamını kavrayabilmek için ulus-devletin rolüne yönelik ortaya koyulan iddiaların zorluğu yeniden gözden geçirilmelidir. Küresel politikaların hâkimiyetinin kendi dinamik çelişkileri yoluyla gerilemesi, yeni çoklu merkezlerin, merkez ülkelerden bağımsız olarak yeni bir sürece doğru hareket etmelerini sağlamaktadır.

Kapitalizmin 20. yüzyıldan, 21. yüzyıla doğru evrimi, gelişmesi, dönüşümü; çığır açıcı ve yeni döneme ait özellikler taşımaktadır. Çünkü şimdiye kadar kapitalist sistemdeki baş aktörler, devlet müdahalesi ve çeşitli regülasyonlar yoluyla neoliberal ekonomide ortaya çıkan aksaklıkları yeniden yapılandırmak için çeşitli yöntemler denemiştir. 21. yüzyılda ise yeni bölgesel oluşumların küresel sisteme girişi, dünyanın şu anda yeni deneyimlemeye başladığı ekonomi-politik kaymalar yaratmaktadır. Yeni küresel dengelerin ortaya çıkması, küresel ekonomi politiğin çok kutupluluğa doğru gelişmesine işaret etmektedir. Özellikle 21. yüzyılda küresel ekonominin yeniden şekillenmesinde belirleyici bir role sahip olan Çin'in politikaları, dünya ekonomisini ciddi biçimde etkilemektedir (Berberoğlu, 2010, s. 200-202).

Teorik olduğu kadar pratik yönden Fukuyama'nın görüşlerini doğrulamayan birçok gelişme ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasinin evrensellik kazanmamasıyla

birlikte küreselleşme de ABD önderliğinde sanılan aksine küresel eşitsizlikleri ve dengesizlikleri daha da artırmıştır. Bu da ülkelerin sermayeye daha bağımlı hâle gelmeleriyle sonuçlanmıştır (Yılmaz, 2004, s. 280). Tarihin ilerleyişi, ekonomi başta olmak üzere politika, teknoloji, kültür ve diğer öğeleri de kapsayacak biçimde evrensellikten ziyade yerelliğin önemini ön plana çıkararak farklı bir evreye ilerlemektedir.

Neoliberal temelli piyasanın görüşünün hâkimiyeti ile ilgili farklı yaklaşımlara ilişkin karşı çıkış The Economist Dergisinin 2012 yılında yayınladığı, *Devlet Kapitalizminin Yükselişi: Görünür El* isimli raporunda yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Kenichi Ohmae'in ulus-devletin bittiği, Thomas Friedman'ın devletlerin, piyasaların altın deli gömleğini giymek zorunda oldukları, Naomi Klein'in, dünyanın en büyük şirketlerinin birçok ülkeden daha büyük olduğu ve Francis Fukuyama'nın demokratik kapitalizm ile tarihin sonuna geldiği şeklindeki yaklaşımlarına ilişkin varsayımlarının, dünyanın birçok yerinde devletin piyasaya ve otokrasinin demokrasiye karşı zafer kazanmasından dolayı yeniden gözden geçirilmesi gündeme gelmiştir (The Economist, 2012).

3.2.2. Devlet Müdahalesinin Değişen Formu ve Kapitalist Devlet-Devlet Kapitalizmi İkilemi

Fonksiyonel devlet anlayışı ile özdeşleşen refah devletine yöneltilen liberal, marksist, yapısalcı ve diğer eleştiriler devletin müdahale araçlarıyla var olan sistemin istikrarsızlığına sebebiyet verdiğini, özellikle marksist yaklaşımlar sermaye ile emek arasındaki çelişkiyi daha da artırdığı gerekçesiyle refah devletine karşı çıkmaktadırlar.

Bu bağlamda küreselleşmeyle birlikte devletlerin politika uygulama kapasitesinde yaşanan değişimlere ilişkin farklı tezler öne sürülmüş ve böylece ilgili yazında fikir enflasyonu yaşanmıştır. Bahsedilen görüşler içerisinde devletin kapitalist sistemin sürdürülmesi için gerekli bir unsur olduğu yaklaşımını ifade eden kapitalist devlet ile devletin bizzat kapitalist bir oluşum sergilediği anlayışını ifade eden devlet kapitalizmi açısından yeni tartışmaları gündeme getirmiştir.

Özellikle Miliband-Poulantzas tartışmasının ardından devlet teorisine olan ilgi 1980'lerin sonuna kadar göz ardı edilmesine karşılık çeşitli açılardan ilerlemeler de sağlamıştır. İlk olarak 1980'lerin ortalarında belirli kuramlar etrafında seçilen politika analizleri üzerine yoğunlaşılırken, ikinci olarak Marksist yaklaşımlardan post-marksizme, post-yapısalcılık ve post-modernizme kayış gerçekleşmiştir. 1990'lardan sonra ise yaygın

bir kullanım alanı bulan küreselleşme kavramı, politik ekonomiye yönelik ilginin yenilenmesine yol açmıştır.

İlk dönemlerde küreselleşme teorisi, devlet teorisini geri plana atmaya devam etmiştir. Esasında, ulus devlet krizi, ulus devletin gerilemesi ve ulus devletlerin sonu temalarına ilişkin çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Ulus devletlerin ulusal ekonomiler, ulusal sınırlar, kültür ve hatta dil üzerindeki hâkimiyetini kaybettiği, devletlerin sahip oldukları güçlerin, küresel piyasalara, ulus aşırı şirketlere ve küreselleşmiş diğer kanallara kaydığı fikri devletin işlevlerine ilişkin üzerinde en çok fikir yürütülen alan haline gelmiştir (Barrow, 2005, s. 123-124).

Devletin rolünün çok boyutluluğuna yapılan vurgu kapitalist sistemde sermaye birikiminin sürdürülmesi ve sisteminin devamlılığı noktasında kapitalist devlet-devlet kapitalizmi etkileşimini ortaya çıkarmıştır. Devletin kapitalizm için gerekli unsurları sağlayan aktör mü yoksa devlet sistemi içerisinde, kapitalizmin mi önemli unsur olduğu metodolojik olduğu kadar epistemolojik açıdan üzerinde mutabakatın varılmadığı analitik çerçevedir. Bu kapsam da yapılan tartışmalar da genellikle küreselleşme-ulus devlet ilişkisi üzerinde yürümüştür.

Ekonomik küreselleşmenin etkileri konusundaki tartışmalara ilişkin önemli hususlardan birisi devletin rolüne ilişkindir. Devletin ekonomik ve uluslararası sisteme yönelik işlevleri ve bunu gerçekleştirebilme gücüyle ilgili olarak toplumun ekonomik sonuçlarını yönlendirme, etkileme ve düzenleme kapasitesinin söz konusu ekonomik küreselleşme ile birlikte aşındığına yönelik yaygın bir kanaat oluşmuştur. Devletin rolüne yönelik kötümser görüş, ‘devletin geri çekilmesini’ hem devletin kendisinin hem de sivil toplumun parçalanması veya bölünmesiyle eşdeğer olarak görmektedir.

Devletin rolündeki değişikliklerle karşılaştırıldığında, ulusötesi özel şirketlerin yetkileri ve kapasiteleri muazzam ölçüde artış göstermiştir. Küreselleşme ile birlikte devlet müdahalesinin bazı biçimleri gereksiz hâle getirilirken, bir kısmı devlet müdahalesini teşvik etmiştir. Sonucunda devletin gücünün azaltılması yerine bir değişimin yaşanması söz konusu olmuştur (Pedersen, 2008, s. 10-11).

Hirst ve Thompson (2003), ulus devlete ilişkin bu görüşlere karşılık olarak, ulus devletin ekonomik koordinasyonu sağlamak adına üç önemli işlevinin bulunduğu altını çizmektedir. İlk olarak, devletin ekonomiyi yönlendirebilmesi için imalat sektöründeki rekabetçi yapıyı güçlendirmek, ulusal gelir ve harcama akımlarının sürekliliğini sağlamak için ekonomik aktörlerin çıkarlarının onayını kazanmak gibi dağıtım koordinasyonu kuralıdır. İkinci olarak söz konusu koordinasyonu

gerçekleştirebilmek için sosyal uzlaşmanın uyumlu bütünlüğünü sağlamalıdır. Üçüncü olarak devlet, mali kaynaklar ile düzenleyici faaliyetler arasında ulusal ve bölgesel dağıtımını gerçekleştirirken belirli dengeleri gözetmelidir. Uluslararası sistemin getirdikleriyle her devlet, ekonomik yönetimde farklı derecede ulaşılabilir olmayan sosyal davranış ve kurallara bağlı olabilir. Bu nedenle bloklar arası ve bloklar içinde rekabetçi baskılara ve değişen uluslararası konjoktüre adapte olabilme kapasitesi değişebilecektir (Hirst ve Thompson, 2003, s. 178-179).

Küresel kapitalist sistemde yaşanan son değişmeler, ulus devletin kurumsal kapasitesini güçlendirip güçlendirmediyini veya zayıflatıp zayıflatmadığını dolayısıyla ulus devletlerin kaderini sorgulamaya yöneltmiştir. Ulus devletlerin politika uygulayabilme kapasitelerinde meydana gelen değişiklikler esasında kapitalist devlet formunun farklı biçimlerini yansıtmaya açısında da dikkat çekicidir. Çünkü bir uçta ulus-devletin zayıflayıp yerini Ulusötesi Şirketlerin (TNCs) ve Ulusötesi Kapitalist Sınıfların (TCCs) çıkarlarını koruyan DTÖ, WB ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından temsil edilen ulus-ötesi devlete bırakmıştır. Diğer uçta ise ulus-devletin gerek ulusal gerekse de uluslararası ekonomi açısından hâlâ önemli olduğunu savunan görüşler yer almaktadır. Buna göre küreselleşme sanıldığı gibi aksine abartılmakla birlikte niteliksel yeni bir aşama olmaktan ziyade tarihsel eğilimlerin niceliksel yoğunlaşmasıdır. Devlete, ulusötesi şirketler arasındaki rekabetin artırılması ve küresel sermaye organizasyonlarına politik destek sağlamak için daha öncekinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

ABD ve AB'nin beklenmeyen krizleriyle yaşanan küresel ekonomik türbülans, yükselen ekonomiler içerisinde BRICS ülkelerinin yükselişi ve yeni çekişmeler, küresel ekonomik yönetim sisteminin belirsizlikleri bir bütün olarak ele alındığında küresel ekonominin yapısı ve geleceği ile ilgili yeni ve önemli sorular gündeme getirmiştir. Alternatif ekonomik sistemler, küreselleşme konsepti içerisinde ulusal ekonominin düzenlenmesinin en etkili şekillerinin oluşturulması sorununu yeniden ortaya çıkarmıştır (Aligica ve Tarko, 2012, s. 358).

Dani Rodrik (2011), ulus devletlerin eski popülerliğini kaybettiğini, ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalktığını, ulusal politikaların daha farklı yönetim tarzlarıyla ikame edildiğini, ulusötesi şirketlerin hayatımızda alınan kararlarda çok önemli paylarının olduğunu vurgulayan yaklaşımların çok sık dile getirilmelerine rağmen 21. yüzyılın en büyük küresel kriziyle birlikte bu söylemlerin tersi yönde uygulamaların oluşturulduğunun altını çizmektedir (Rodrik, 2011, s. 183).

Yakınsama tezine karşılık, devletin ekonomideki payının küçültülmesine yönelik yapılan ampirik kanıtlar farklı sonuçlar sergilemektedir. Küreselleşme, refah ve kalkınma hedeflerine yönelik kolektif kaynakların kullanılabilme imkânlarına bağlı olarak devletlerin temel makroekonomik kapasitelerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin küreselleşmeye rağmen çoğu OECD ülkesi kamu alanlarının önemli kısmını elinde bulundurmakta ve toplumsal refahı sağlamak için büyük miktarda harcama yapmaya devam etmektedir.

Devletin, refah ve kalkınma için ihtiyaç duyduğu fonları sağlamak için kaynakları denetleme yeteneği ve daha fazla eşitlik, daha yüksek ücretler için ulusal talepleri karşılayabilmesi ekonomilerin büyüme kapasitesine ve rekabet gücüne bağlıdır. Rekabet devleti açısından bu durum kapitalizmin, güçlü büyüme, yüksek istihdam, sermayeyi güçlendirmek ve artırmak için uluslararası güvenirlilik ve rekabet edilebilirliği bir araya getirme koşuluyla refah gelişim biçimlerinin mümkün olabileceğini göstermektedir (Strange, 2014, s. 21-22).

Flint ve Taylor (2014)'a göre küreselleşmenin günümüze ilişkin tartışmaları genellikle “ülkesizleşme/sınırsızlaştırma” perspektifinde ele alınmaktadır. Bu durum devletin mevcut gücünün göz ardı edilme problemini de beraberinde getirmektedir. ülkesizleşme/sınırsızlaştırmanın modern devletin özüne ters düşen yapı arz etse de bu durum yaklaşık olarak beş yüz yıllık yapılara dayanan bir süreci ifade etmektedir. Dünya sistemlerinin devletler arasılığı, devletlerin güçlerinin yok olmasıyla değil yeni ve değişen koşullara göre şekillenmesiyle yapılanmaktadır.

Boyer (2005)'e göre 21. yüzyıl muhtemelen yenilenen devlet müdahalesi ile birlikte piyasaların sosyal ve politik ağlarla iç içe geçtiği özgün bir katılımın yaşanacağı deneyim izlenimi vermektedir. Başka mekanizmalar tarafından ikame edilemeyecek politik önceliklerin belirlenmesi hükümetlerin en önemli görevi haline gelmektedir. Bu nedenle devletin müdahale alanı eğitim-öğretim, sağlık hizmetlerine erişim ve bunların finansmanı, bilgi üretimi, ekonomik büyümenin temeli olan yenilikleri içerecek şekilde oldukça genişlemektedir. Bu açıdan ele alındığında 21. yüzyıla piyasaların hâkim olacağını düşünmek yanıltıcıdır. Ulus-devletler için yeni sınırlandırmalar ve fırsatları tanımlayan yeni uluslararasılaşma dalgası bağlamında Polanyi ve Keynes'in düşüncelerinin önümüzdeki yüzyılda yeniden ön plana çıkma ihtimali oldukça yüksektir (Boyer, 2005, s. 63-64).

Ekonomide devlet müdahalesinin formunun değişmesine yol açan gelişmelerden bir diğeri, devletin özel sektörün sermaye birikimini sağlaması ve sürdürmesi için gerekli

olan koşulları sağlama görevini üstlenen kapitalist devletten farklı olarak devletin bizzat kendisinin girişimci olarak aktif rol aldığı devlet kapitalizmi biçimidir. Devlet kapitalizmi, kapitalist sistemin yarattığı toplumsal çatışmaları ve gerilimleri yumuşatarak ortaya çıkan dar boğazları aşabilmek için devletin ekonomiye müdahale etmesini öngören yaklaşımdır (Şaylan, 2016, s.110).

Devlet kapitalizminin ulusal ekonomilerdeki doğal tekellerden farklılaşan yanı daha çok stratejik sektörlerde devletin müdahil olması ve ulusal olmaktan ziyade uluslararası piyasalarda rekabet gücü yüksek sektörlerin mülkiyetine sahip olmasıdır. Tarih boyunca farklı şekillerde var olan devlet kapitalizminin, 21. yüzyıldaki etkisi ise çok büyük ölçekte tezahür etmektedir.

Modern piyasa ekonomisinin gelişmeleri arasında 15. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar olan süreçte kritik bir bağ bulunmaktadır. Siyasi ve ekonomik seçkinlerin ticaret ve endüstrinin zenginliklerini kazanmanın daha iyi yollarını bulma çabaları, devlet kapitalizminin bir dizi dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Devlet kapitalizminin uzun geçmişi çizgisinde ele alındığında kapitalist ekonomilerde devlete ait işletmeler ile özel sektör işletmeleri arasındaki sürtüşme mevcudiyetini sürdürmektedir. Merkantilizmden başlayarak Listçi devlet modeli, sosyalist devlet, Keynesyen refah devleti, neoliberal devlet, 20. yüzyılın sonlarına doğru Asya ülkelerinde devlet öncülüğünde meydana gelen kalkımcı devlet tipolojilerindeki bakış açıları devlet kapitalizminin geçirdiği yapısal değişim ve dönüşümlerde kritik rol oynamıştır (MacDonald and Lemco, 2015, s. 17).

Devlet kapitalizminin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İyimser görüşü yansıtan bazı argümanlara göre devlet ekonomide eşgüdümlü yatırımların teşvik edilmesinden kâr maksimizasyonunun ötesindeki toplumsal hedeflerin arzulanmasına kadar birçok alanda yaşanan piyasa başarısızlıklarının çözümü için rol almalıdır. Diğer argümanlar ise devletin başarısızlığının altını çizerek daha kötümser bir görüntü sergilemektedir. Bu bakış açısına göre devlet müdahalesi, piyasa başarısızlıklarının çözülmesi ihtiyacından ziyade politikacıların rant arayışı veya politik motivasyonları tarafından yönlendirilmektedir.

Bununla birlikte bazı yaklaşımlar, devlet kapitalizminin ekonomik zorunluluk sonucu değil ideolojik önermelerden veya yabancı yatırımların dışarıda tutulmasını savunan milliyetçi politikalar sonucu doğduğunu iddia etmektedir. Bu da devlet kapitalizminin direncinin, karmaşık tarihsel süreçlerin bir sonucu olduğunu ve değişmesi zor olan kurumsal koşulların devralındığını vurgulamaktadır (Musacchio ve Lazzarini, 2014, s. 57-58).

20. yüzyılın aksine 21. yüzyıldaki yenilenmiş devlet kapitalizmi, küresel siyasi ekonomik düzene derinden entegre edilmiştir. McNally (2013)'e göre devlet kapitalizminin uygulayıcıları muazzam miktarda küresel finansal varlıklara, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler için açık piyasalara bağımlı hâle gelmiştir. Bu anlamda yenilenmiş devlet kapitalizmi 'sistem içerisinde' karşı çıkışı temsil etmektedir. Dolayısıyla neoliberal küresel düzene rakip olarak rekabet halindedir. Bu açıdan yenilenmiş devlet kapitalizmi, önceki devlet kapitalizmi örneklerine göre çok daha fazla sistem içi mücadeleciler oluşum sergileyen yeni devlet formu olarak geleneksel merkantilizmin 21. yüzyıldaki reenkarnasyonu değil, devlet kontrolünde neoliberal küresel ekonomik sistemden yararlanarak ve onunla derinden bütünleşerek yeni bir kapitalizm çeşidini oluşturmaktadır (McNally, 2013, s. 35).

Bremmer (2010) ise serbest piyasa ile devlet kapitalizmi arasında iki temel farklılığın bulunduğunu belirtmiştir. Stratejik uzun vadeli politika tercihini yansıtan birinci farklılık, politika yapıcılarının devlet kapitalizmini, bir ekonomiyi yeniden inşa etmek veya durgunluktan hızlı bir biçimde çıkarabilmek için geçici adım olarak görmemeleridir. İkincisi ise piyasanın bireylere fırsatlar sunan mekanizmadan ziyade ulusal çıkarlara veya en azından egemen seçkinlere hizmet eden bir araç olarak görülmesidir. Devlet kapitalizminin bu formunda piyasalar, hem ulusal hem de uluslararası alandaki politik ve ekonomik güçleri genişletmek için kullanılmaktadır. (Bremmer, 2010, s. 250).

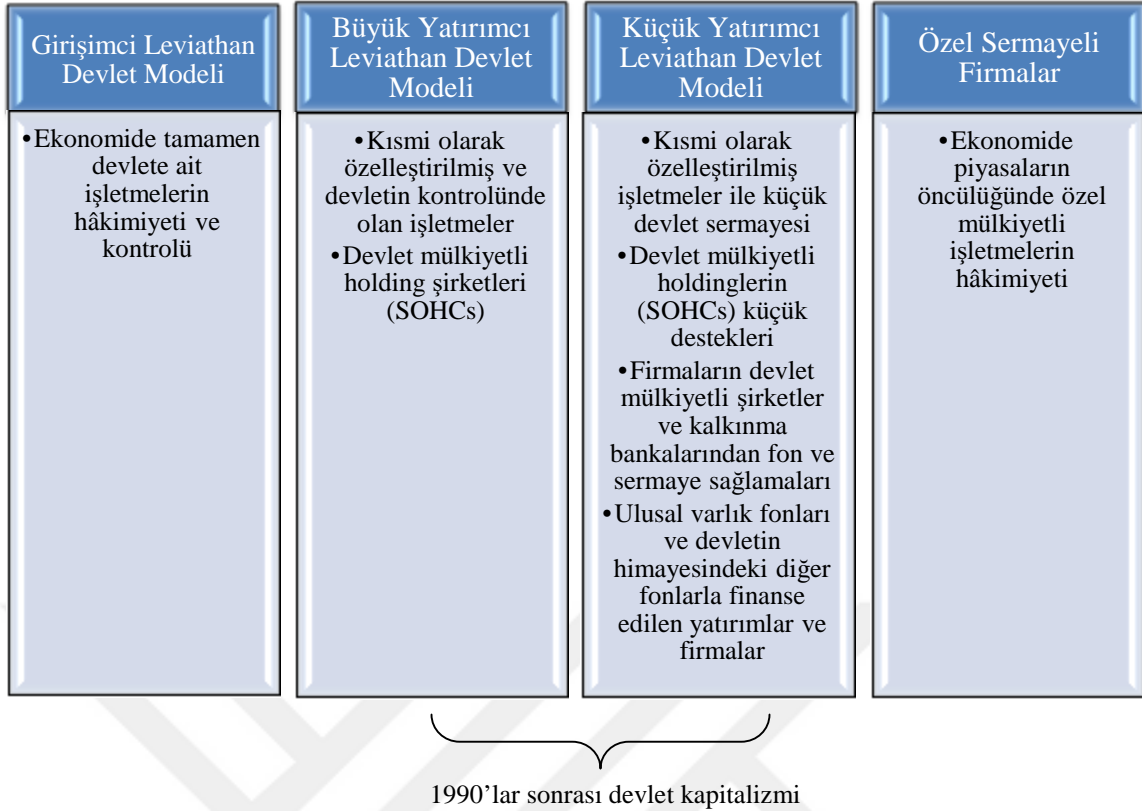
Kurlantzick (2016) ise devlet kapitalizmini iki şekilde sınıflandırmaktadır. Birinci ayrımı, otokratik ve demokratik devlet kapitalizmi olarak sınıflandırmakta ve bu ayrımlar içerisindeki iki unsurun birbirleriyle olan ilişkisi sebebiyle oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. İkinci ayrımı ise ekonomik olarak daha verimli ve daha az verimli devlet kapitalizmi prototipi olarak ele almaktadır (Kurlantzick, 2016, s. 27).

Bremmer (2009)'e göre devlet kapitalizminin dört ana aktörü vardır: Ulusal petrol şirketleri (NOC_s), Devlet mülkiyetli şirketler (SOE_s), Özel Mülkiyetli Ulusal Şampiyonlar (Girişimler) ve Ulusal Varlık Fonları (SWF_s). En göze çarpan nokta dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin mülkiyetinin devlete ait olması ve bunların devlet tarafından işletilmesidir. Örneğin (Bremmer, 2009, s. 42):

- Suudi Arabistan-Saudi Aramco
- İran-National Iranian Oil Company
- Venezuela-Petroleos de Venezuela
- Rusya-Gazprom and Rosneft
- Çin-National Petroleum Corporation
- Malezya-Petronas
- Brezilya-Petrobras

Devlete ait bu şirketler, dünya petrol rezervlerinin ve üretiminin % 75'inden fazlasını elinde bulundurmaktadır. Özel sermayeli şirketler ise dünya petrolünün sadece % 10'una ve rezervlerin de % 3'üne sahiptirler. Bu sebeple dünyanın birçok yerinde özel sermayeli şirketler, büyük ticari rakipleri karşısında hükümetlerle işbirliği yapmak zorunda kalmaktadır. Diğer yandan devlete ait işletmeler, “petrokimya, enerji üretimi, madencilik, demir-çelik üretimi, liman işletmeciliği ve taşımacılığı, silah imalatı, otomobiller, ağır makine, telekomünikasyon ve havacılık” gibi alanlarda yasal veya potansiyel tekel statüleri sayesinde özel şirketlere kıyasla daha büyük kazançlar elde etmektedirler.

İdeolojik boyutu daha fazla öne çıkan özel mülkiyetli girişimler, belirli kesimin elinde bulunan ve krediler, sözleşmeler, sübvansiyonlar gibi devletten koruma sağlayabilecek patronaj ilişkilerine dayanmaktadır. Son olarak ulusal varlık fonları (SWFs), yabancı para birimleri ile ifade edilen ve mülkiyeti devlete ait olan yatırım fonları, devlet tahvilleri, gayrimenkul, kıymetli metallere oluşmaktadır. Bunlar, dünya genelinde yatırılan ve devlet tarafından kontrol edilen varlıkların birikimidir. Devlete ait bu varlıkların net değeri 2008 yılı sonu itibariyle 3 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu değer, toplam holdinglerin merkez bankaları bünyesindeki yabancı para cinsinden tutulan miktarına ulaşmış ve dünya çapındaki tüm hedge fonları içerisindeki birleşik varlıkların değerini aşmıştır (Bremmer, 2009, 40-42; Aligica ve Tarko, 2012, 361-362).

Şekil 5. Devlet kapitalizmi türleri: Alternatif organizasyon modelleri

Kaynak: Musacchio ve Lazzarini, 2014'ten yararlanarak oluşturulmuştur.

Musacchio ve Lazzarini (2014), girişimci leviathan devlet modelinden farklı ve daha çok 1990'lar sonrası meydana gelen iki yeni devlet kapitalizmi formu olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi, özel sermayeli işletmelerin kısmi varlığına karşılık bunların denetimini elinde bulunduran ve banka hisselerinin mülkiyetinin devletin güdümünde olduğu büyük yatırımcı leviathan devlet modeli ile önceki modele göre daha karma bir örüntüye sahip olan, özel girişimlere kontrol imkânı veren devletin emeklilik fonları, ulusal varlık fonları ve diğer varlıklar üzerindeki denetiminin devam ettiği küçük yatırımcı leviathan devlet modelidir.

21. yüzyılda gözlemlenen devlet kapitalizmi örgütlenmesi ise uzun bir dönüşüm süreci sonucunda meydana gelmiştir. 1970'lerde ABD ve Avrupa'daki devlet mülkiyetli şirketlerin payı düşük iken, 21. yüzyılda borsada işlem görebilmek için birçok kamu şirketlerindeki mülkiyet düzenlemelerine sıkı kurumsal yönetim kuralları ve katı kriterler getirilmiştir (Musacchio ve Lazzarini, 2014, s. 2-6).

MacDonald ve Lemco (2015), devlet kapitalizminin içinde bulunulan dönemde önemli bir güç olduğunu ve bunun 21. yüzyılda da devam edeceğini ileri sürmektedir. 21. yüzyıl içerisinde devlet kapitalizminin gelişim modeli, özellikle otokratik biçime dönüşüp

dönüşmeyeceği, piyasa odaklı ve demokratik deneyimlerle başarılı olup olamayacağı soruları etrafında tartışmalı bir çerçeveye oturmaktadır. Devletler, 21. yüzyılda küresel ekonominin gerisinde kalmamak için önemli değişiklikler yapmak zorunda kalacaklardır. Ulusal politikalar açısından istihdam yaratma, kamu güvenliği, sağlık koşullarının iyileştirilmesi, azınlık ve kadın hakları, yolsuzluk ve gelir eşitsizliği gibi öncelikler önem kazanırken, uluslararası alanda doğrudan yabancı yatırım çekebilme, yeni teknolojilere ulaşabilme, yerel girişimlerin gerek ulusal gerekse de uluslararası rekabet gücünün artırılması gibi arayışların önemi artacaktır.

21. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde 20. yüzyıla kıyasla devasa dönüşümlerin yaşanması oldukça muhtemeldir. Politik ve ticari alanlardaki çekişmeler kapitalizmde daha iyi yönetim taleplerini beraberinde getirirse de bu gelişmelerin yanında, 21. yüzyılda devlet kapitalizminin potansiyel kapasitesini sınırlayan üç kilit alan bulunmaktadır: i)Teknoloji, demografik yapı ve doğal kaynakları da içeren konularda kamu sürecinin nasıl işleyeceği ve değişeceği ii)Gelir eşitsizliği ile nasıl mücadele edileceği iii)Vatandaşların gözünde meşruiyetin nasıl kazanıldığı ve korunduğu. Bu sorular devletin kurumsal yapılanmasının devlet kapitalizminin geleceğini şekillendirmesi bakımından politik başarının koşulu olarak görülmektedir (MacDonald ve Lemco, 2015, s. 156).

20. yüzyıldaki daha geniş devlet müdahalelerini içeren uygulamalarda görülen devlet kapitalizmi uygulamalarının misyonu “Washington Uzlaşması” sonrasında değişikliğe uğramıştır. Daha çok piyasa ile entegre olmuş, uluslararası ekonomik, ticari ve mali kaynakların akışkanlığını sağlayacak kurumsal, idari, teknik ve hukuki düzenlemeleri gerçekleştirme görevini üstlenmesi beklenirken uygulamada devletin işlevleri bundan daha fazlasını ifade eden kurguya bürünmüştür.

21. yüzyılda ise devlet kapitalizmi yerellikten çıkıp küresel kapitalizmle birlikte eş değer olarak görülmeye başlanmıştır. 2008 küresel finans kriziyle birlikte bu görüş daha da derinleşmiş ve 1929 buhranı sonrası uygulanan devlet politikaları ile benzerlik ve farklılıklarla yeni devlet kapitalizmi olarak da ifade edilen yeni bir analitik çerçeve ortaya konulmaya çalışılmıştır.

The Economist Dergisi 2012 yılında yayınladığı *Devlet Kapitalizminin Yükselişi: Görünür El* isimli raporunda devlet kapitalizminin 2008 küresel finans kriziyle birlikte daha farklı yapıya büründüğünü ve bu yeni yapılanmasının küresel ekonominin merkezinde yer aldığını vurgulamıştır. Yeni devlet kapitalizmi olarak belirtilen yaklaşımda Avrupa eksenli klasik kapitalizm modelinden farklı olarak küreselleşme ile

uyumlu hâle gelmiş ve özellikle Çin, Rusya, Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşen atılımlar dikkate alınmaktadır (The Economist, 2012).

Bu ülkelerdeki yeni devlet kapitalizmi, çeşitli açılardan farklılıklar ve ilerlemeler göstermektedir. Birincisi, 21. yüzyıl devlet kapitalizminin gelişme trendi dikkate alındığında 20. yüzyıla kıyasla daha geniş ölçekte ilerlemektedir. Örneğin Çin tek başına dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini elinde bulundurmaktadır. İkincisi, yeni devlet kapitalizminin gelişimi daha hızlı gerçekleşmektedir. Çin ve Rusya deneyimlerine bakıldığında bu ülkeler, sadece son 10 yıllık periyotta bu yeni yapının formülasyonunu geliştirmişlerdir. Üçüncü ve son olarak, daha komplike araçların kullanımı söz konusudur. Bu açıdan modern devlet, daha öncekilerden daha güçlü konumdadır; çünkü istenilen amaçlara ulaşılması açısından kapitalist araçların kullanımı daha fazladır. Ayrıca sanayiler bürokratlar veya yandaşlar tarafından değil profesyonel yöneticiler tarafından yönetilen şirketlere dönüştürülmektedir (The Economist, 2012).

3.3. Çağdaş Ekonomik Yapılanmada Devletin Harekete Geçebilirliği

Flint ve Taylor (2014), çağdaş ekonomik yapılanmanın kondratieff dalgalanma modellerinden kapitalist dünya ekonomisinin uzun dönemi içerisinde oluşan sürece denk geldiğine işaret etmektedir.

Bu yeniden yapılanma dönemi farklı şekillerde nitelendirilmiş, nitekim içinde bulunduğumuz dönem ise ‘neoliberalizm’ kavramı ile özdeşleştirilmiştir. Devletin rolünün önemli biçimde sorgulandığı kapitalist dünya ekonomisinde neoliberal yaklaşımlar, özünde belirli süreçler içerisinde dünya ekonomisinin dönüşümlerinden birisi olarak ele alınmaktadır. Devletin harekete geçebilirliği kapitalizmde farklı dinamiklerle kısıtlanmış gözükse de devletlerin hâlâ ulusal politikaları uygulayabilme arzusuna ve kapasitesine sahip oldukları neoliberal politikalardan çıkarsanabilmektedir (Flint ve Taylor, 2014, s. 145).

Chang (2000)’a göre neo-liberalizmin devlete yönelik söylemlerinin temelinde serbest piyasaların sosyal açıdan en optimal sonuçları yaratıp yaratmayacağı fikri yatmaktadır. Serbest piyasaların optimal dağıtım görevini yerine getirebilmeleri için devlet müdahalesi zorunlu koşul olsa da devlet müdahalesinin vurgulandığı gibi neyi ifade ettiği net olarak bilinmemektedir. Bunun belirlenebilmesi için kurumsal faktörleri öne çıkaran Chang, piyasa katılımcılarının haklarını ve yükümlülüklerini tanımlayan kuralları şu şekilde sıralamaktadır (Chang, 2000, s. 8-10):

- Çıkarların örgütlenme ve uygulanma şeklini yöneten resmi ve gayri resmi kurallar
- Toplumda hâkim olan ‘adalet’ ve ‘doğal haklara’ ilişkin resmi ve gayri resmi ideolojiler (mülkiyet hakkı, eğitim hakkı)
- Hakların-yükümlülüklerin yapısının nasıl değiştirilebileceğini belirleyen resmi ve gayri resmi kurallar

Chang (2000) tarafından üzerinde durulan bir diğer nokta, devletin ekonomideki payı ile ekonomik verimlilik arasındaki ilişkisidir. Geleneksel açıdan devlet müdahalesinin derecesini ölçmede yaygın olarak GSYİH içerisinde toplam kamu bütçesi ve kamu girişimlerinin payı dikkate alınmaktadır. Bu ölçümler, devletin ekonomideki payının ‘büyük’ olduğu konusunda fikir verse de devlet müdahalesinin derecesini ölçme noktasında farklı izlenimler sunmaktadır. Çünkü büyük bir hükümetin mutlaka daha müdahaleci bir devlet anlayışını yansıtması gerektiği şeklindeki determinist çıkarımı ortaya koyma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Bunun en tipik örneğini; Japonya, Kore, Tayvan ve diğer Doğu Asya örneklerinde görmek mümkündür. Bu ülkelerdeki devlet müdahalesinin verimliliği, mülkiyet sahipliğinden kaynaklanan üretim yoluyla değil daha az devlet mülkiyetine veya bütçesel harcamalara ihtiyaç duyulan tedbirlerle gerçekleştirilebilmiştir. Örneğin düzenleyici önlemler, devletin banka kredileri kararlarındaki etkisi (özellikle Kore ve Tayvan’da bankaların önemli bir kısmı devlete aittir) ve özel sektörü ‘gayri resmi’ kanallardan etkileyebilme gücü devlet müdahalesinin niceliğinden çok niteliğini yansıtan yaklaşımlardır.

Kamu müdahalelerinin niteliği ve verimliliği, küreselleşmenin devletlerin rolleri üzerindeki etkisinin farklı varyasyonları ile birlikte düşünüldüğünde tek boyutlu yapıdan çok boyutlu ve düalist yapıya geçtiği ‘yönetişim’ olgusuyla değişikliğe uğramıştır. Uluslararasılıktan küresel politikaya doğru değişen radikal söylemler, küreselleşmenin yönetişimin devletin işlevlerini azalttığını varsaymaktadır. ‘Devletsiz yönetişim’ ‘post-devletçi dünya düzeni’ retoriğiyle yeni ekonomik düzenin uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumun ulus-devletler aracılığıyla nasıl oluştuğu üzerine odaklanılmıştır. Bu yeni oluşumun, ulus-devletten daha fazlasını içerdiği kabul edilse de devletçi bakış açısının yönetişim perspektifiyle yer değiştirmesi gerektiği de örtülü olarak ifade edilmektedir (Shaw, 2003, s. 121-122).

Yönetişim unsurunun değişen coğrafik ilişkilerle birlikte devletler arasındaki ilişkiler ve devletlerin kontrol kapasiteleri üzerinde yarattığı etki mekân-devlet

etkileşiminin diğer boyutunu yansıtmaktadır. Yerel ve bölgesel uygulamalar arasında yaşanan kurumsal politika değişiklikleri devlet rollerinin nasıl şekillendiğini göstermektedir. Devletin doğasının politik konulardaki mekânsal boyutunun artan önemi, yerel unsurlar arasındaki bağların yönetişimin ağırlık kazanmasıyla birlikte coğrafi ölçeğin ekonomi-politik yönünü ortaya çıkarmaktadır (Flint, 2002, s. 394).

Yönetişim ağlarının devletlerin karşılıklı bağımlılıklarını artırması gibi sonuçlar devletlerin sınırları, egemenliği, kurumsal, ekonomik ve politik yapısı üzerinde yarattığı doğrudan ve/veya dolaylı etkiler alternatif döngüsel oluşumların komplike bağlantılarını geniş açıdan incelemeyi gerektirmektedir.

3.3.1. Küresel Yönetişim Bağlamında Devletin Verimliliği

20. yüzyılın sonlarından itibaren önem kazanmaya başlayan ve kamu yönetimi reformunun tamamlayıcı unsuru olan yönetim olgusu, küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkisiyle birlikte dikey entegrasyon anlayışından yatay entegrasyona geçilmesinin önünü açmıştır. Devlet müdahalelerinin daha etkili, verimli ve toplumun geniş kesimleri üzerinde yapısal çözümler üretebilmesinin koşullarından birisi olarak IMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kapitalist kuruluşların sürekli dile getirdikleri yeni kamusal anlayışın argümanı haline gelmiştir. Dünya Bankası'nın yaptığı tanımlamaya göre;

“Yönetişim, devlet ve devlet dışı aktörlerin gücünü şekillendiren ve bu güç tarafından şekillenen mevcut formel ve informel kuralları dizayn etmek ve tamamlamak için etkileşimde bulunma sürecidir.”

Yönetişim sürecinin bir parçası olan aktörler, devletin resmi kurallar kümesini ifade eden, politikalarını yürürlüğe koyarak bunları uygulayan hükümeti kurabilme kapasitesine sahiptirler. Bu açıdan ele alındığında devlet aktörleri, sivil toplum örgütleri veya ticaret lobileri gibi devlet dışı unsurlara göre az veya çok daha önemli rol oynamaktadır. Uluslararası kuruluşlardan ulusal devlet kuruluşlarına, yerel yönetimlere topluluk veya ticaret derneklerine kadar farklı seviyelerde gerçekleşen yönetim, bu boyutlar içerisinde örtüşerek karmaşık ağlar ve ilgi alanları yaratabilmektedir. (WB, 2017, s. 3). IMF'nin 2017 yılındaki raporunda ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Yönetişim, genel olarak çeşitli kurumlar, mekanizmalar ve bir ülkenin hükümet otoritesini kullanması, sorumluluklarını yerine getirmesi ve kamu kaynaklarını yönetmesi yoluyla kurulan uygulamaları ifade etmektedir.”

Özellikle “yönetişim”, “iyi yönetim” ve “yolsuzlukla mücadele” sıklıkla birbirinin yerine geçebilir olarak ele alınmaktadır. Evrensel olarak üzerinde mutabakata varılmış gibi görünse de OECD raporuna göre uluslararası kuruluşlar, “yönetişim” terimi için 17 farklı tanımı, çoğu zaman “iyi yönetim” terimi ile birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar (IMF, 2017, s. 5).

Yönetişim, gerek kamusal gerekse özel alanlardaki bireylerin ve kurumların ortak konularını yönetebilmelerinin farklı yollarının toplamıdır. Birbirleriyle çatışan ve farklılaşan çıkarların bir arada var olabilmesi ve ortak eyleme dönüşebilmesi için devam eden bir süreçtir. Bireylerin ve kurumların çıkarları ile ilgili anlaşmaları veya benimsemeleri gibi informel düzenlemelerle aktörler arasında uyumun sağlanması için ihtiyaç duyulan resmi kurumlar ve rejimleri kapsayan öğelerden oluşmaktadır (Tabb, 2004, s. 143).

Minimal devlet kurumsal yönetim, yeni kamu yönetimi, sosyo-siberetik sistem ve kendi kendini organize eden ağlar gibi kavramlarla özdeşleşen yönetim kavramı, salt ulusal ve yerel değil aynı zamanda bölgesel ve küresel politikaların oluşturulmasını kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmış ve anlam derinliği daha da genişlemiştir. Çok çeşitli örnekleri yansıtan küresel yönetim, hükümet ve sivil toplum aktörleri arasında ulusal ve uluslararası düzeyde kategorilere ayrılmıştır.

Devletler, küresel yönetimde merkezi bir rol oynamaya devam ederken, uluslararası örgütler, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve çokuluslu şirketler giderek artan bir biçimde uluslararası politikaların, kuralların uygulanması gibi süreçlere müdahil olmaktadır. Dahası, uluslararası sistemde ve güç dengelerinin dağılımında merkezi bir otoritenin yokluğunda ulusal ve uluslararası düzeyde devlet ve sivil toplum aktörleri arasındaki ilişki daha karmaşık hâle gelmektedir (Krahmann, 2003, s. 324-330).

Pereira (2000), politik desteğe sahip hükümetlerin yönetilebilir görünmelerine karşılık, aynı zamanda yönetim eksikliği nedeniyle istenilen politikaların, beklenen sonuçların ortaya çıkmasını engelleyebileceğini belirtmektedir. Devlet müdahalelerinin daha verimli olmasının koşulu hükümetlerin aldığı kararları uygulayabilecek gerekli mali

ve idari alt yapı kapasitesinin var olmasıdır. Örneğin; finansal krizin yaşandığı, kamu tasarruf oranının negatif olduğu dolayısıyla da yatırım yapılacak kaynakların eksik olduğu ekonomide devletin ekonomik işlevleri mobilite kaybına uğramaktadır (Pereira, 2000, s. 200).

Ulusal ve bölgesel yönetim tarzlarıyla benzerlik gösteren küresel yönetim, bir taraftan devletlerin yeni ve artan taleplerle karşı karşıya kalması diğer taraftan kamusal kaynakların daralması sonucunda hükümet ile sivil toplum aktörleri arasında daha fazla işbirliği yapılma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır (Krahmann, 2003, s. 330).

3.3.1.1. Küresel Yönetişim Bağlamında Devletin Yeniden Yapılanması: Etkin Devlet

Uluslararası kapitalist kuruluşların II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte yıkılan devletlerin yeniden inşası ve dünya ekonomisinin daha iyi işleyebilmesi için oluşturmaya çalıştığı politikalar, 21. yüzyılda da çeşitli formlar değiştirerek etkisini hissettirmektedir.

Uluslararası kuruluşların 1980'lerden itibaren yeni dünya düzeni ile birlikte başlayan ve yaklaşık 30 yıllık süreçte tüm dünyayı etkisi altına alan finansal, ticari ve mali küreselleşme karşısında önerdikleri politikalar demeti her yerde istenilen sonuçları yaratamamış özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ciddi tepkilere yol açmıştır.

Finansal liberalizasyonun ülkelerin makroekonomik kırılganlıklarını artırmasıyla sonuçlanan Asya Krizi (1997), Latin Amerika (2000), Türkiye (2001) ve Küresel Finans Krizi (2008) örneklerinde de görüldüğü gibi devlet, çeşitli kurtarma paketleri ile müdahale araçlarını kullanmıştır. Sanılanın ötesinde devlet-piyasa etkileşimi karşılıklıktan ziyade tamamlayıcılık görevini üstlenmiştir. Dolayısıyla devletin piyasanın işleyişini sağlamak ve sürdürmek için '*küresel yönetim*' anlayışı çerçevesinde yeniden yapılanması, 21. yüzyılda etkin devlet formunun doğmasına yol açmıştır.

Dünya Bankası (1997), etkin devlet kavramını 1997 yılındaki raporunda ön plana çıkarmış ve etkin devletin gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir (WB, 1997, s. 1):

Etkin devlet, bireylerin daha sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürebilmeleri için mal ve hizmetlerin sunulması, piyasaların verimli çalışabilmesi için gerekli olan kuralların ve kurumların oluşturulmasını sağlamak açısından hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla etkin devlet olmadan ekonomik ve sosyal anlamda sürdürülebilir kalkınma da imkânsızdır. Yaklaşık 50 yıl önce buna benzer şeyler

ifade edilse de kalkınmanın devlet tarafından sağlanması gerektiği yönünde eğilim artmıştır. Burada devlet, doğrudan büyümenin sağlayıcısı olarak değil, katalizör ve kolaylaştırıcı aktör olarak ekonomik ve sosyal kalkınmanın merkezinde yer almaktadır.

Etkin devlet, devletin ekonomide doğrudan büyümenin, istihdamın, kalkınmanın itici gücü olmasından ziyade piyasanın kurumsal faktörler temelinde işlemini sağlayacak ve küresel düzene entegre olmayı kolaylaştıracak düzenlemeleri gerçekleştirecek devlet tipolojisini ifade etmektedir. Etkin devlet ile birlikte, küresel yönetim ağıyla iç içe geçmiş kamusal reformların hızlandırılması ve küresel ekonominin değişim trendleri karşısında devletin yeniden konumlandırılması amaçlanmaktadır.

İletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerle sınır ötesi ekonomik işlem hacimlerinin inanılmaz boyutlara ulaşması, ülkelerin birbirlerinden izole ve bağımsız politikalar uygulayabilme esnekliklerini yitirmelerine yol açmaktadır. Devletler, sınır ötesinde yaşanan sorunların aşılabilmesi için uluslararası, uluslararası ve/veya kurumların işbirliğine daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası kurumlarla uyum birlikteliği ihtiyacının doğmasıyla devletlerin katılımıyla ortak mutabakat temelinde karar alma mekanizmalarını harekete geçirecek kuralların ihdas edilmesi etkin devletin küresel aktörlerle ortak hareket etmesini zorunlu kılmaktadır (Aktan ve Kitapçı, 2016, s. 59).

Ekonomilerin küreselleşmesi, devletin egemenlik alanında bir takım değişimleri ortaya çıkarmıştır. Ekonomik faaliyetlerin serbestçe yapılabilmesi, uluslararası ilkelere ve normlara uyulmayı gerektirdiğinden uluslararası hukuk ve normlarla uyumlu kurumsal zeminin tesis edilmesi salt politik açıdan değil ekonomik anlamda da etkin devlet modelinin önemini ortaya koymaktadır. Örneğin; yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla mümkün olabilmektedir (Demir, 2003, s. 109-110).

Kurumların verimliliğinin ekonomik performans üzerindeki etkisi dikkate alındığında ekonomik olarak birincil öncelik etkin devlet olabilmenin ön koşulu olan devlet kurumlarına duyulan güven düzeyinin yükseltilmesidir. Kurumlara duyulan güvenin düşük olması halinde toplumdaki bireylerin üretim ve bölüşümde adil pay almaları zorlaşacaktır. Bu açıdan ele alındığında küresel yönetim açısından küçülen değil etkin hâle gelen devletten yerine getirilmesi beklenen hususlar şunlardır (Demir, 2003, s. 112-113):

- Yolsuzlukla etkili mücadele edilmelidir.
- Usulsüzlükler kesin biçimde önlenmelidir.
- Bürokraside yozlaşmanın önüne geçilmelidir.
- İdari kararlarda keyfilik kaldırılmalıdır.
- Tüm kamu iş ve işlemlerinde şeffaflık sağlanmalıdır.
- Hukukun yaptırım gücü sağlanmalıdır.

Kapitalizmin kapsamının genişletilmesinde küresel ekonominin küresel yönetim ile eşanlı olarak ilerlemesi gerektiği fikrini savunan Rodrik (2011), bunun devletlerin birçoğu için belirsizlikler ifade ettiğini vurgulamıştır. Ona göre küresel ekonominin avantajları korunurken, ulusal farklılığın ve ulusal yönetimin merkezi konumdaki bakış açısının gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Ticaretin serbestleşmesi, mali küreselleşmenin önlemez yükselişi, ABD'nin dünya ekonomisindeki hegemonik gücünü yitirmeye başlaması, Çin başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin görmezden gelinemez başarılı ekonomik performansları, hiper küreselleşme arayışlarının yersiz olduğunu yansıtmaktadır. Böylelikle devletin öncülüğünde, güçlenen yerel aktörler birlikte uluslararası yönetimlerle olan bağların güçlendirilmesi mutabakatın sağlanabileceği bir çerçeve sunmaktadır (Rodrik, 2011, s. 207).

Bosselmann vd. (2008), küresel yönetişimde devletin yeni rolünün anti-devletçi paradigmaya karşı devletçi argümanların öne çıkarılarak kamu reformu yoluyla devletin rolünün ve kapasitesinin güçlendirilmesine odaklanan kapsamlı sürdürülebilir yapılanmanın olabirliğine vurgu yapmışlardır.

Devletin yetkileri her ne kadar azalıyor görünse de devlet, uluslararası çevre yönetiminde, ulusal sivil toplum ve ulusötesi yönetim organları arasında arabulucu görevi görmektedir. Örneğin; etkin devlet ekonomiyi düzenleyen, çevre ile ilgili yasa ve yönetmelikleri yürürlüğe koyan, uluslararası sürdürülebilirlik normlarını iç politikalar ile bütünleştiren ve pragmatik bakış açısıyla ele alındığında yönetişimin önemli unsuru olarak kilit rol oynamaktadır (Bosselmann vd., 2008, s. 28).

Lee ve McBride (2007)'e göre piyasa için kurumların basit olarak yapılandırılması açısından siyasetin rolü ve kamu politikasının uygulanması daha geniş anlamda tanımlanmalıdır. Özellikle kamusal alanın daha geniş açıdan tanımlanmasını sağlamak için devlet ve piyasa ilişkisi yeniden düzenlenmelidir. Bu noktada küresel

yönetişim devletin gücünü daha etkin hâle getirerek bireysel gelişimi de teşvik edecektir. Etkin devlete düşen rol, küresel yönetişimi, devletin ve vatandaşların kamusal alanı lehine dengelemektir (Lee ve McBride, 2007, s. 2).

3.3.1.2. Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri Olarak Yönetişim Faktörleri

Gelişmekte olan ülkelerin uzunca bir süre bu gelir düzeyini aşamadıkları durumu ifade etmek için kullanılan orta gelir tuzağı kavramı, 21. yüzyılın ilk çeyreğine doğru ilerlerken Doğu Asya, Latin Amerika, Ortadoğu ülkeleri ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu diğer birçok gelişmekte olan ülkede üzerinde en çok durulan ve derin bir inceleme alanı haline gelen, küresel entegrasyonların yoğunluk kazandığı çağda güncelliğini koruyan ve tartışmaların hâlâ devam ettiği tema haline gelmiştir. Kavram ilk defa Doğu Asya ülkelerine ilişkin Dünya Bankası raporunda (An East Asian Renaissance) Gill ve Kharas (2007) tarafından kullanılmıştır.

Gill ve Kharas (2007)'a göre modern büyüme teorileri Doğu Asya'daki orta gelirli ülkelerin üç önemli dönüşüm sürecinden geçeceklerini öngörmektedir. İlk olarak başlangıçta yavaş olan ürün çeşitliliği üretimde ve istihdamda ortaya çıkan uzmanlaşma sayesinde terse dönerek artış gösterecektir. İkinci aşamada yatırımların önemi azalırken yenilik süreci hızlanacaktır. Son aşamada ise eğitim sistemi ile işçilere yeni ürünleri geliştirebilmeleri için yeni teknolojilere uyum sağlamalarını kolaylaştıracak donanıma sahip olunacaktır.

Orta gelir düzeyinde bu dönüşümlerin başarılı bir strateji ile desteklenmeleri gözlemlenebilir sonuçlar yaratabilir; fakat ölçek ekonomilerinin yokluğunda orta gelirli Doğu Asya ülkeleri tarihsel olarak etkileyici büyümelerini sürdürme noktasında bazı zorluklarla karşı karşıya kalabileceklerdir. Bu ülkelerin sadece üretim artışına dayalı büyüme ile ilgilenmeleri sermayenin marjinal verimliliği göz önüne alındığında büyümenin durması kaçınılmaz olmaktadır. Latin Amerika ve Ortadoğu ülkelerinin uzun yıllar boyunca orta gelirli ülke kategorisinden kurtulamamalarının altında bu yaklaşım yatmaktadır (Gill ve Kharas, 2007, s. 17-18).

Orta gelir tuzağının hangi gelir aralığını kapsadığı, bu gelir düzeyinden daha yüksek gelir seviyesine çıkabilmek için uygulanması gereken ekonomi politikalarının ve stratejilerinin neler olması gerektiği incelenen ülke deneyimlerinden de görüldüğü gibi çeşitli politika kombinasyonlarını ortaya çıkarmaktadır.

Ülkelerin sahip olduğu teknoloji, işgücü, sermaye gibi iktisadi belirleyiciler yanında mülkiyet hakları, demokratik kurumların varlığı ve istikrarı, işgücü piyasası reformu, beşeri sermaye, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, şeffaflık gibi kurumsal ve yapısal faktörlerin rolü, makroekonomik büyüklükleri istikrara kavuşturma noktasında kritik öneme sahiptir. Ülkeler arasındaki ekonomik, mali ve politik bütünleşmelerin devletlerin kapasitesini aştığı küresel çağda, bu yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi küresel yönetim faktörlerinin devlet ve piyasanın karşılıklı işbirliğine yönelik politikaları gerektirmektedir.

Doner ve Schneider (2016), verimli kaynak tahsisi ve endüstrinin iyileştirilmesinin, kaynak birikimi yoluyla ekonomik büyümeyi sağlayan yaklaşımlardan daha farklı kurumsal değişimleri içerdiğini belirtmiştir. Onlara göre kaynakların adil dağılımı, rekabetin ve yaratıcı yıkımın yeni kurumlar tarafından yönetilmesini ve devlet-özel sektör arasında stratejik işbirliği yoluyla sektörler arası ve hükümet koordinasyonunda daha fazla kurumsal kapasite gerektirmektedir.

Koordinasyon başarısızlıkları kümesi, ekonomik yönetim yapısı olarak adlandırılan ve ekonomik aktörlerin karşılaştığı kısıtlamalar nedeniyle mülkiyet kuralları, rekabet biçimleri, normlar ve anlaşmalarla uygulanabilir çözümlerin üretilebildiği, yeniden dağılımın gerçekleştiği yapıdan meydana gelmektedir. Eşitsizlik ile ekonomik verimsizlik arasındaki ilişkiyi yönetim bağlamında inceleyen Bowles (2012), eşitsizliğin teşvikleri ve yatırımcıların güvenini azalttığı, kaynakların üretken olmayan alanlarda kullanılmasına yol açarak verimsizliği artırdığını ileri sürerek verimsiz yönetim yapılarının eşitsizliğin yeniden üretimine yol açtığını vurgulamıştır (Bowles, 2012, s. 5-6).

Gelir ve refah eşitsizliğinin artmasının mali ve yasal açıdan devletin yapabilirliğini zayıflattığını ortaya koyan çeşitli yaklaşımlara göre orta gelir tuzağından kaçınmak için gerekli politikaların kurumsal ön koşullarının ekonomik eşitsizliklerin bulunduğu ülkelerde gerçekleşme olasılığı düşmektedir.

Mali, bürokratik ve yasal açıdan güçlü, rekabetin ve mülkiyet haklarının güvence altına alınmasını sağlayan kurumsal faktörler, devletin orta gelir tuzağından kaçınma veya üstesinden gelme kapasitesini güçlendirmektedir. Teknoloji ve piyasaların yeniliği için doğru teşvikler ve fırsatların oluşturulması, mümkün olduğunca rekabetçi bir biçimde korunan ve piyasalara serbestçe girişin gerçekleştiği ulusal yenilikçi sistem, iyi finanse edilen ve yönetilen bürokrasiyle desteklenmelidir. Kurumsal olarak devlet, özel mülkiyeti

garanti altına alacak düzenlemeleri yürürlüğe koyacak iradeyi göstererek, rekabeti politik baskılardan korumalıdır (Flechtner ve Panther, 2015, s. 10-11).

Kharas ve Kohli (2011)'e göre orta gelir tuzağından kaçınabilmek için politik liderlik, refahın sağlanması ve hızlı büyüme hedefinin sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli faktörlerden birisidir. Büyüme hedeflerinin uzun vadede gerçekleştirilebilmesi kaliteli yüksek öğretim enstitüleri kurmak, gelişmiş yönetim ve düzenleyici kurumlara yatırım yapmak gibi uzun vadeye yayılan kurumsal bir gelişim sürecinin parçasıdır.

Bununla birlikte modern ekonomilerin karar alma süreçlerinde karmaşık yapıları hızlı karar almayı gerektirmektedir. Politika yapıcılarının önemli ve geniş ölçüde bilgi ağına ihtiyaç duyduğu mekanizma içerisinde merkezi sistemin bunu sağlaması oldukça güçtür. Bu da devletin karar alma sürecinde adem-i merkeziyetçi yönetimleri güçlendirmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Japonya ve Güney Kore, adem-i merkeziyetçi uygulamaların başarılı örneklerini oluşturmaktadır.

Benzer argümanlar literatürün öncüleri Gill ve Kharas (2015) tarafından da vurgulanmıştır. Buna göre orta gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkeler sınıfına geçebilmek için adem-i merkeziyetçi yapıyı güçlendirirken yolsuzlukla mücadelede bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu geçişi sağlayabilecek etkili kurumsal yapının geliştirilememiş olması orta gelir seviyesinde uzun süre kalınmasına yol açmaktadır (Gill ve Kharas, 2015, s. 17).

Dünya Bankası 2017 yılında “*Governance and The Law*” ismiyle yayınladığı raporda orta gelir tuzağının nedenlerine ilişkin yapılan tartışmaların belirli birkaç istisna dışında orta gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesine geçişte yaşanan zorlukların belirleyici unsurları olan doğru politikaların seçilmesi hususundan ziyade genellikle bu geçişin nedenlerine odaklanıldığına yer vermiştir. Rapora göre özellikle politik elitlerin pazarlık sürecinde politika alanlarının kapsamının belirlenmesi orta gelirli ülkelerin bu döngüden kurtulabilmelerinin çözümü açısından dikkate alınmalıdır. Yolsuzlukla mücadele edebilmek ve firmalara rekabetçi piyasaya yaratabilmek için hesap verebilir kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır (World Bank, 2017, s. 160).

3.4. 2008 Küresel Finans Krizi ve Liberal Ekonominin Sorgulanması: Devletin Geri Dönüşü

Kapitalist ekonomileri 1929 buhranı ile derinden etkileyen kriz sonrasında yükselen ve popülerleşen Keynesyen iktisadın o döneme kadar hâkim olan neoklasik liberal anlayışa karşı yönelttiği eleştiriler gerek iktisat metodolojisi gerekse de aktif iktisat politikaları açısından devrim niteliğinde etkiler yaratmıştır. Nitekim Keynesyen iktisadi nitelendirmek için literatürde '*Keynesyen Devrim*' ifadesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Adam Smith'ten itibaren liberalizmin '*görünmez el*' metaforu uzun yıllar piyasadaki bütün dengesizlikleri giderecek ve piyasaya işlerlik kazandıracak unsur olarak ele alınmış ve günümüzde de bu anlayış dominant etkisini devam ettirmektedir.

Keynes sonrası arz yanlı iktisat, monetarizm ve yeni klasik iktisat gibi piyasa odaklı iktisadi ekoller, müdahaleci iktisat politikalarını eleştirmiş, 1980'lerden sonra yeni klasik sağ akım ile liberal anlayış ekonomik ve politik alanda yeniden hâkimiyet kazanmıştır. Washington Konsensüsü ile birlikte yeni dünya düzeninin temelleri biçimlendirilmeye başlanmış küreselleşme ile bütünleşen bu yapılanma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla da gücünü iyice pekiştirmiştir.

Müdahaleci bakış açılarından uzak, serbest biçimde işleyen dünya ekonomisi kapitalizmin arzuladığı sistemi işaret etmekteydi. Liberalleşme eğilimleri ABD öncülüğünde tüm dünyaya yayılmış, Doğu Asya, Latin Amerika, Rusya, Türkiye gibi bölgesel ölçekte yaşanan krizlere karşı IMF, Dünya Bankası gibi kapitalist kuruluşların kurtarma paketleri dayatılarak liberal eğilimlerden taviz verilmeden dünya ekonomisinin işleyişi devam ettirilmek istenmiştir. Devletin ekonomik rolünün göz ardı edildiği bu akış açısı, belirtileri 2007 yılında görülen ve 2008'de ABD'de *mortgage kriziyle* (konut kredisi) başlayan, sonraları reel sektöre yayılan küresel finans krizinin 1929 buhranına benzer biçimde tüm dünyayı etkilemesiyle bir kenara bırakılmıştır. 21. yüzyılda kapitalizmin yaşadığı ilk küresel kriz sonrasında Marx ve Keynes'in görüşleri tekrardan ön plana çıkmıştır. Özellikle Keynesyen müdahaleci politikalarla devletin, kriz karşısında '*kurtarıcı*' rolünü üstlenmesi istenilmiştir.

Finansal krizin bir sonucu olarak devlet; devletleştirme, mali teşvik ve finansal piyasaların düzenlenmesi gibi araçlarla daha aktif hâle gelmiştir. Böylelikle devlet, potansiyel olarak ekonomi üzerinde devletleştirme, düzenleme ve gücün yeniden dağıtımının sağlanması konusunda yeni hareket etme kapasitesi kazanmıştır (Hassel ve Lütz, 2012, s. 2).

3.4.1. Küresel Finans Krizi Karşısında Devletler

Dünyanın 1929 Büyük Buhranından bu yana gördüğü en büyük mali ve ekonomik kriz olarak nitelendirilen küresel finans krizi, 21. yüzyılın başında kapitalizmin finansallaşmasının krize nasıl dönüştüğünün önemli örneklerinden birisidir (Ciro, 2012, s. 1).

Krizin özünde konut piyasasında oluşan yaklaşık 10 trilyon dolarlık kredi balonunun patlaması yatmaktadır. Önceleri ödeme gücü daha yüksek müşterilere verilen prime mortgage kredileri ilerleyen zamanlarda göreceli olarak daha az kaliteli müşterilere subprime mortgage adı altında verilmeye başlanmıştır ve 2008 yılı ortalarında bu kitleye verilen kredilerin hacmi 1,5 trilyon dolara ulaşmıştır. Uygulanan para politikasının neticesinde faizlerin çok düşük olması, subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli hanehalklarının değişken faizli kredileri tercih etmelerine yol açmıştır. Buna ilave olarak FED'in zaman içerisinde faiz oranlarını artırması, konut fiyatlarının düşmesiyle birleşince alınan kredilerin geri ödenmesinde darboğazların yaşanmasını kaçınılmaz hâle getirmiştir (Eğilmez, 2017, s. 66-67).

Acharya ve Richardson (2009)'a göre krizin temel sebebinin kredi patlaması ve konut balonunun birleşimi olduğuna yönelik genel bir mutabakat söz konusudur. 2002-2007 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde borçların milli gelire oranı 3,75'den 4,75'e yükselmiştir. Borç/GSYİH oranındaki bu artış daha önceki 10-15 yıllık periyotta artması beklenen düzeye tekabül etmektedir. Aynı dönemde konut fiyatları ise benzeri görülmemiş biçimde % 11 artmıştır.

Krizin ilk belirtileri ABD ekonomisinde esasında 2007 yılının sonbaharında görülmeye başlanmıştır. 2008 yılının ilk yarısında ise kesinleşmeye başlayan krizin büyük buhrana benzer biçimde kapitalist ekonominin sarsılmasına yol açacağı tahmin edilmemiştir. Temmuz 2008'de ABD'de, federal hükümet destekli iki büyük konut kredisi kuruluşu Fannie Mae ve Freddie Mac şirketlerinin mali darboğaz içerisinde oldukları yönünde başlayan spekülasyon, yaklaşık 5 trilyon dolar büyüklüğündeki konut kredilerinin yarısını elinde bulundurmalarından dolayı yakından takip edilmekteydi. 2008'in başlarında 68 dolardan işlem gören Freddie Mac hisseleri, 7 ay içerisinde % 92 değer kaybederek 5 dolardan işlem görmeye başlamıştır (Coşkun, 2011, s. 66-67).

Bu gelişmeler öncülüğünde krizin müsebbibi olarak ABD'deki denetimsiz konut kredileri gösterilmektedir. Mortgage konut kredilerinden üretilen türevlerle birlikte finansal sektörde yeni bonolardan yeni tahvillerin üretilmesiyle başlayan menkul kıymet

sirkülasyonu 2008 yılı sonunda ekonomik değeri 30 trilyon dolara ulaşan ‘*zehirli kağıtların*’ yaratılmasına yol açmıştır. Tahvil haline getirilerek satılan konut kredisi paketlerinin teminatı, krediler karşılığında ipotek edilen konutlardı. Dolayısıyla konut fiyatlarının düşmesiyle bu teminatlar borçları karşılayamaz hâle gelmiştir (Coşkun, 2011, s. 67-68).

Finansal krizin ekonomi-politik analizine yönelik vurgusunda Congleton (2009), ev satışlarının artmasını teşvik etmek ve bankaların başarısızlıklarını azaltmak için mortgage piyasasına likidite sağlamak amacıyla devlet öncülüğünde F. D. Roosevelt döneminde kurulan Fannie Mae ile 1970’de kurulan Freddie Mac şirketlerinin konut kredisi sektöründe oynadıkları öncü rolleri dikkate alındığında yaşanan panikte önemli etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Vergilerin ve düzenlemelerin çoğundan muaf olmak gibi sıradan yatırım bankalarından farklı düzenleyici kısıtlamalara tabi olmalarından dolayı bu durum beraberinde zayıf denetim yapısını ortaya çıkarmıştır (Congleton, 2009, s. 290-291).

Finansal sistem üzerinde devletin düzenleyici işlevinin yetersiz kaldığına hatta bunun sorumlusu olarak gösterilmesi eleştirilerinin gerisinde en dikkat çekici unsur, 1933’te çıkarılan yatırım ve mevduat bankalarının ayrı yapılar haline getirildiği Glass-Steagall Yasası’nın 1999’da kaldırılmasıdır. Yoğun bürokratik faaliyetler sonucunda, Glass-Steagall Yasası’ndan geriye kalanlar ise Finansal Hizmetler Modernleştirme Yasası aracılığıyla yürürlükten kaldırılarak yatırım bankaları, ticari bankalar ve sigortacılar arasında yeni birleşmelerin yolu böylelikle açılmıştır. 2000 yılında bütçe yasasına eklenen bonoların ödenmeme riskine karşılık sigorta satın alınmasına imkân veren kredi temerrüt swaplarının genişlemesi 2008 yılında 60 trilyon dolar büyüklüğüne ulaşarak finansal sistemi tehdit eden en önemli araçlardan biri haline gelmiştir (Roubini ve Mihm, 2017, s. 82-83).

Reinhart and Rogoff (2009)’un II. Dünya Savaşı sonrası periyotta gelişmiş ülkelerde yaşanan krizlerin analizlerinden hareketle yapılan çalışmada belirttikleri gibi küresel finans krizi, büyük buhrandan sonra yaşanan en şiddetli krizdir. Finansal krizin yaşandığı ülkelerde bazı göstergeler şu şekilde seyir izlemektedir: Reel konut fiyatları altı yıl içerisinde ortalama olarak % 35 azalırken hisse senedi fiyatlarının üç buçuk yıl içerisinde ortalama % 55 değer kaybetmesiyle krizler derinleşmektedirler. İşsizlik oranları ise ortalama dört yıl içerisinde % 7 artarken, GSYİH iki yıl içerisinde % 9 azalmaktadır. Kamu borçlarının reel değeri ise ortalama % 86 artmaktadır. Bunun sebebi, bankacılık sistemini kurtarma ve sermayelendirmeyi yaygınlaştırma maliyetlerinden ziyade vergi

gelirlerindeki düşüştür. ABD açısından bakıldığında konut fiyatlarındaki düşüş, Case-Shiller endeksi (% 28) baz alındığında 1929 buhranın iki katıdır (Reinhart and Rogoff, 2009, s. 466-468).

Roth (2012)'a göre küresel ekonomik krize doğru sürüklenişte önemli etkenlerden birisi 2008 Temmuz'unda gıda ve enerji fiyatlarındaki artışla başlayan ve zaman içerisinde büyük iflaslara doğru yönelişi işaret eden emtia fiyatlarında yaşanan düşüştür. Örneğin; ham petrolün varil fiyatı 147 dolardan 40 doların altına kadar düşerken, sanayi ve tarımsal hammadde ürünleri yarı yarıya, temel gıda fiyatları ise üçte bir oranında düşüş göstermiştir (Roth, 2012, s. 206).

Krizin sebeplerine yönelik geliştirilen birçok model kimi zaman farklı argümanlar sunsa da çözümü noktasında genel kabul görmüş anlayış tıpkı 1929 buhranı sonrasında olduğu gibi devletin imdada yetişmesi yönünde tezahür etmiştir. Dünyanın en liberal ülkesi kabul edilen ABD başta olmak üzere AB ülkeleri, Türkiye, Rusya ve diğer birçok ülke, devlet öncülüğünde hazırlanan kurtarma paketlerine bel bağlamıştır. Böylelikle piyasanın işler yolunda giderken minimum devlet müdahalesi anlayışının ekonomik krizler gibi içinden çıkılmasının zorlaştığı durumda yerini devlet müdahaleciliği anlayışına bırakması ironik bir görüntü arz etmektedir. Bu çerçevede devletin ekonomik rolü, küreselleşme bayraktarlığının yoğun yapıldığı bir zamanda 2008 kriziyle birlikte gerek merkez ülkelerde gerekse de çevre ülkelerde bölgesel ve ulusal politikaların yükselmesiyle yeniden önem kazanmış, liberal ekonomik düzen sorgulanmaya başlamıştır.

3.4.1.1. ABD Ekonomisinde Devletin Krize Karşı Düzenleyici ve Denetleyici İşlevi

Krizin başlangıcının ABD'nin büyük buhrandan sonra yaşadığı en büyük iflas olan ve yüzyıldan fazla geçmişe sahip Lehman Brothers'ın 15 Eylül 2008'de batması ile başladığı iktisatçılar arasında oluşan genel bir kanıdır. Krize yönelik alınacak önlemler içerisinde kuramsal olarak tıpkı 1929 buhranın teşhisine yönelik monetarist ve Keynesçi iktisatçılar arasında süregelen yoğun bir tartışma vardır. Monetaristlere göre krizin temel nedeni piyasada oluşan likidite fazlasıdır. Bu fazlalığın kaldırılması borçların ve zehirli olarak nitelendirilen toksit varlıkların ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (Wieviorka, 2017, s. 91).

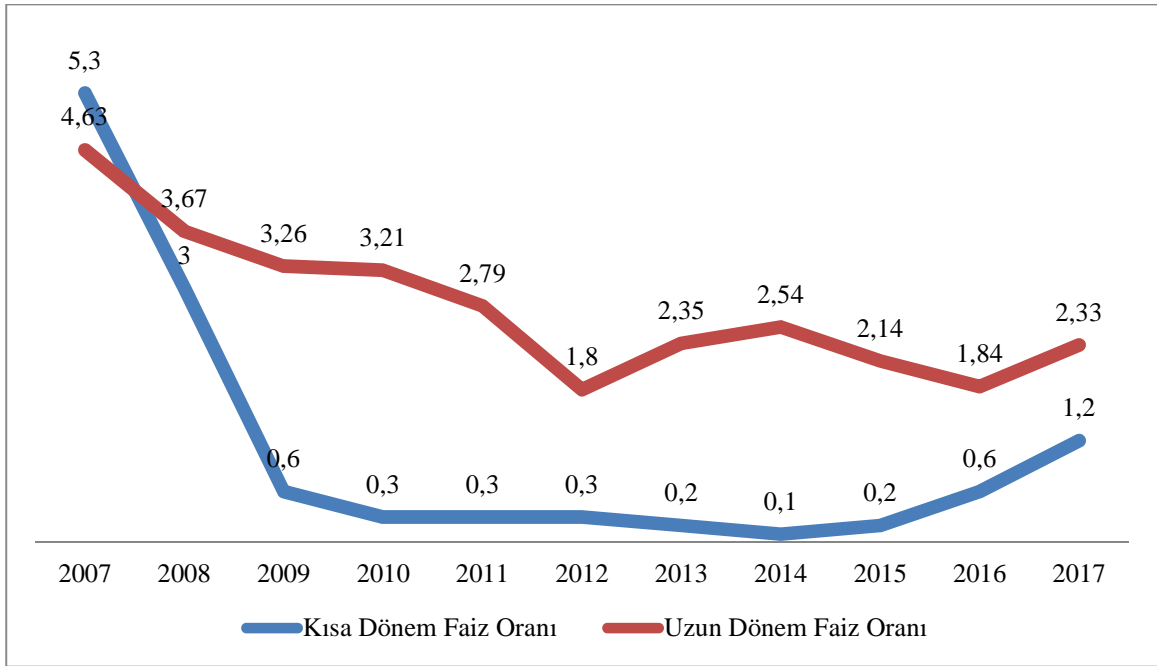
Konut kredilerinin geri ödenmesinde yaşanan sorunlarla başlayan ve bir sarmal haline gelen küresel finans krizi sonrası finansal sistemin ve reel sektörün yeniden dizayn

edilmesi merkez bankası ve devletin diğer kurumlarının müdahalesine yol açmıştır. Krize karşı gösterilen bu reaksiyonlar finansal ve ekonomik sistem aracılığıyla dünyanın diğer ülkelerine de yayılmıştır. Yaşanan krizde merkez bankalarının rolü ve hükümetlerle olan ilişkileri üzerinde yeniden düşünölmeye başlanmış sadece krizin sebepleri açısından değil çözümü açısından da merkez bankaları ve devletin diğer kurumlarının önemi ön plana çıkmıştır (Harrar ve Mayes, 2013, s. 4).

ABD'nin krize yönelik önleyici tedbirleri göz önüne alındığında iki temel politika çerçevesi içerisinde kalınarak bunlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunların ilki, en kritik role sahip olan para politikası stratejisini yönlendiren FED'in politikalarıdır. Diğer i ise devletin ekonomide “görünen elinin” doğrudan etkisinin ortaya çıktığı maliye politikasıdır.

ABD kongresi tarafından fiyat istikrarı, tam istihdam gibi makroekonomik büyükleri de dikkate alarak finansal istikrarı sürdürmekle görevlendirilen FED, 2000'li yıllardan sonra ekonomik durgunluk, enflasyon, makroekonomik kırılganlıklar gibi kaygılarla faiz politikasını güncellemek zorunda kalmıştır.

Şekil 6'dan göröleceğı gibi finansal krizin başladığı 2007-2008 dönemindeki yaklaşık olarak % 4 ile 5,5 bandında olan faiz oranları düşürölmeye başlanmış uluslararası piyasalarda yaşanan durgunluklarla birlikte ulusal makroekonomik dengeler dikkate alınarak 2017 yılının sonuna kadar faiz oranlarının çok düşük seviyede sürdürölmüne karar verilmiştir. Özellikle kısa dönem faiz oranları % 0,3-1,2 bandında tutularak piyasaların ihtiyaç duyduğu likiditenin sağlanması hedeflenmiştir.

Şekil 6. FED politika faizi oranlarının değişimi

Kaynak: OECD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

FED, faiz politikası ve geleneksel açık piyasa işlemlerinin yanı sıra bir dizi para politikası araçlarını da devreye sokarak likidite sıkıntısını çözmeye çalışmıştır. Bu araçlar şu şekilde özetlenebilir (Eisenbeis ve Herring, 2016, s. 117-124):

- Reeskont penceresi (Discount window Lending-DWL)
- Vadeli ihale kolaylığı (Term Auction Facility-TAF)
- Merkez Bankası Likidite Swap Programı (Central Bank Liquidity Swaps Program (CBLS))
- Tek-Dilim Açık Piyasa İşlemleri (Single-Tranche Open Market Operations-ST OMO)
- Vadeli menkul kıymet borç verme kolaylığı (Term Securities Lending Facility (TSLF))
- Piyasa yapıcılığı kredi kolaylığı (Primary Dealer Credit Facility-PDCF)

Tablo 10.

TAF ve PDCF Programından Borçlananlar Şirketler

Vadeli İhale Kolaylığı (TAF) Programından En çok Borçlananlar			
Kurum	Borç Alma Sayısı	Ortalama Borç Alma Miktarı (milyar dolar)	Maksimum Borçlanma Miktarı (milyar dolar)
Mitsubishi UFJ Trust and Banking Corp.	55	0,4	1,2
Sumitomo Mitsui Banking Corp.	49	1,2	2,8
Mizuho Corporate Bank Ltd.	47	1,1	3,5
Arab Banking Corp.	46	0,6	1,4
Bayerische Hypo und Vereins Bank	43	0,8	2,2
Bank of Scotland PLC	40	4,5	9,0
DZ Bank AG Deutsche Zentral	38	1,0	3,0
Barclays Bank PLC	37	5,1	15,0
Bayerische Landesbank	37	2,9	7,0
Dresdner Bank AG	37	3,3	7,5
Tüm 416 programdan borç alanlar	4,214	0,9	15,0
Piyasa Yapıcılığı Kredi Kolaylığı (PDCF) Programından Borçlananlar			
Citigroup Global Markets Inc.	174	10,1	18,6
Morgan Stanley & Co. Inc.	122	11,2	47,6
Banc of America Securities LLC	118	5,4	11,0
Mizuho Securities USA Inc.	108	0,4	2,2
Merrill Lynch Government Securities Inc.	99	15,0	33,2
Countrywide Securities Corp.	75	1,0	1,7
Barclays Capital Inc.	74	5,5	47,9
Bear, Stearns & Co., Inc.	69	13,9	28,5
Cantor Fitzgerald & Co.	61	0,5	0,7
Goldman, Sachs & Co.	52	8,3	18,0
BNP Paribas Securities Corp.	43	1,5	4,6
Lehman Brothers Inc.	10	8,3	28,0
UBS Securities LLC	8	4,4	6,5
JPMorgan Securities Inc.	3	1,0	3,0
Credit Suisse Securities (USA) LLC	2	0,8	1,0
Daiwa Securities America Inc.	1	0,4	0,4
Deutsche Bank Securities Inc.	1	0,5	0,5
Dresdner Kleinwort Securities LLC	1	0,1	0,1
Tüm piyasa yapımcılar	1,021	7,2	47,9

Kaynak: Fleming, 2012, s. 173-174'ten yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 10, vadeli ihale kolaylığı (TAF) ve piyasa yapıcılığı kredi kolaylığı (PDCF) programından şirketlerin FED'in likidite enjekte etme politikası çerçevesinde ne kadar sayıda ve tutarda borçlandığını ifade etmektedir. Vadeli ihale kolaylığından (TAF) borçlanan kurumların en çok dikkat çeken yönü, hepsinin yabancı bankaların ABD'deki şubelerinden oluşmuş olmasıdır. En çok borçlanan kurum, 55 program kredisi kullanan Mitsubishi UFJ Trust and Banking Corp. olmuştur. Piyasa yapıcılığı kredi kolaylığı (PDCF) programından borçlanan şirketlere bakıldığında ise Citigroup Global Markets Inc. En sık borçlanan şirket olurken, Barclays Capital Inc. şirketi tek başına yaklaşık 48 milyar dolarlık kredi borçlusu olmuştur (Fleming, 2012, s. 174-175).

Bu önlemlere ilave olarak 100 milyar doları aşan Geçici Nakit Akımı (Temporary Cash Infusions) paketi ile ABD'de bireylere ve hanehalkına nakit akışını sağlayarak tüketimin artırılmasıyla harcama akımı yoluyla ekonominin canlandırılması amaçlanmıştır (Taylor, 2009, s. 19).

FED'in faiz indirimi yanında başvurduğu diğer para politikası aracı niceliksel gevşemedir⁵. Merkez bankasının bilançoları üzerindeki büyüklüklerin genişlemesine dayanan bu yöntemde FED, piyasa ve hazine'den menkul kıymetleri satın alarak likiditeyi bollaştırma hedefini benimsemiştir. Böylelikle kredi mekanizmasının yeniden canlandırılması, toplam talebin artırılması ve finansal sektördeki batık menkul kıymetlerin temizlenerek finansal piyasalara istikrar kazandırılması hedeflenmiştir (Akçay ve Güngen, 2016, s. 97-98). Bu politikanın uygulanmaya konmasıyla 2017 yılının ortalarına kadar olan süreçte FED'in bilanço büyüklükleri 4,5 trilyon dolara yaklaşmıştır. Bu yaklaşım kademeli olarak terk edilerek yerini niceliksel sıkılaştırmaya bırakmıştır (www.mahfiegilmez.com).

Para politikasının krizin çözümünde toplam talebinin düşmesini önleyememesi yönünde oluşan görüş IMF'nin 29 Aralık 2008 tarihli raporunda açık bir şekilde belirtilmiş böylelikle maliye politikasına ağırlık verilmesinin analitik çerçevesi çizilmiştir.

Reel ve finansal varlıkların değerinde meydana gelen düşme, tüketicilerin ihtiyaç amacıyla tasarruflarını artırmaları, kredi alımlarındaki zorluklar ve belirsizlikler nedeniyle oluşan bekleyişlerden dolayı, toplam talepte yaşanan düşme sonucu deflasyon ve borçlanma olasılıkları da dikkate alındığında makroekonomik riskler artmıştır.

⁵Niceliksel gevşemenin doğrudan para basmadan farkı, bu uygulamada vadesi gelen tahvilin satın alınmasıyla piyasada bollaşan likiditenin geri çekilmesinin vergi oranlarının artırılmasını veya yeni vergilerin uygulamaya konmasını gerektirmeden gerçekleştirilmesine imkân vermesidir. Vergi oranlarının yükseltilmesinin politik sonuçları dikkate alındığında para politikasının maliye politikasına nazaran daha yoğun kullanılmasının gerekçesi de bu sayede ortaya çıkmaktadır (<http://www.mahfiegilmez.com>, E. T. 09.02.2018).

Spilimbergo vd. (2009)'e göre her ülkenin bireysel olarak ihracata dayalı kurtarma stratejisi kriz ortamındaki konjonktür göz önüne alındığında çözüm olmaktan uzaktır. Ayrıca krizin mali yapısı, geleneksel aktarım mekanizmasını zayıflatmıştır. Birçok ülkede genişleyici para politikası ve politika faiz oranlarının düşürülmesi strateji olarak kullanılmasına rağmen bu etkiler sınırlı kalmıştır. Bu yüzden maliye politikasının rolü önem kazanmış ve para politikasının mali teşviklerin desteklenmesini sağlayacak şekilde uygulanması gerektiği fikri savunulmuştur.

Dolayısıyla maliye politikası ekonomiyi istikrarlı hâle getirecek mekanizmalara sahiptir. Ekonomi daralma dönemine girdiğinde maliye politikası belirli oranda karşı devresel olarak kendiliğinden gerçekleşir; çünkü iş çevrimlerinin bu aşamasında vergi ödemeleri düşer, işsizlik ödenekleri ise artış gösterir. Fakat Martin Feldstein ve Lawrence Summers'in da aralarında bulunduğu bazı önde gelen iktisatçılar, para politikasının ve otomatik mali istikrarlandırıcıların mevcut durumda yetersiz kalabileceğini ve daha fazla mali teşvikin gerekli olabileceğini savunmaktadır. Bu teşvikler, toplam talebi artırarak ekonomiye dinamizm sağlayacak vergi indirimleri veya harcama artışlarını içermelidir (Elmendorf ve Furman, 2008, s. 4).

Romer (2011), finansal krizden çıkarılması gereken derslere dikkat çekerken maliye politikasının önemine dikkat çekmiştir (Romer, 2011, s. 2-6):

- Kısa dönemde istikrarı sağlayacak maliye politikası araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.
- Maliye politikasının kriz öncesi dönemde daha etkin olduğuna dair ampirik kanıtlar bulunmaktadır.
- Mali sektör önemlidir.
- Krize maliye politikası araçlarıyla yanıt verebilmek açısından ekonomi-politik düşünce olağanüstü derecede merkezi role sahiptir.

Maliye politikalarının içeriği açısından kriz sonrası dönemde geleneksel mali politikalarından yeni mali bakış açısına bir kayma gerçekleşmiştir. Bu kayma küresel krizin uzun süren olumsuz etkileri ve faiz oranlarında yaşanan düşüşün ekonomi üzerindeki etkisinin kısmi kalmasından kaynaklanmaktadır. Ampirik analizlerden de görüleceği gibi kriz dönemlerinde boçlanmanın GSYİH içerisindeki payının yükselmesi durumu ekonomi

politikalarında değişikliği gerektiren diğer unsurdur. Yeni maliye politikalarının özellikleri ise şunlardan oluşmaktadır (Furman, 2016, s. 1-2):

- Mali politika, para politikasını tamamlayan karşı devresel politika olarak etkilidir.
- İhtiyari mali teşvikler uygulamada çok etkili olabilir.
- Mali teşvikler, mali alan tarafından daha az kısıtlanmaktadır.
- Sürdürülebilir mali genişleme açısından mali teşvikler tercih edilebilir.
- Mali politikalar pozitif küresel ekonomiler yaratabilir ve küresel koordinasyon ile daha etkili olabilir.

Krizle birlikte ana akım serbest piyasa ideolojisine yönelik güven yerini regülasyonlara, artan devlet müdahalesine ve kaldırılan ticari engellerin geri çekilmesine bırakmıştır. Nitekim krizin hemen sonrasında Washington'da düzenlenen G-20 Zirvesinde “*Ülkeler ulusal ekonomilerini canlandırmaya çalıştıkça korumacılık eğiliminden kaçınmalıdırlar.*” şeklindeki çağrı öncelikle gelişmiş ülkelerde karşılık bulmamış ABD gibi krizin temel aktörü olan kapitalist ülkeler devleti çözümün en önemli aktörü konumuna getirmiştir. İthalat yerine yerli ürünlerin satın alınması yönündeki hükümler, yerli üreticilere mali destek, ihracat teşvikleri gibi ulusal ekonomiyi korumaya yönelik tedbirler hazırlanan kurtarma paketleri ve diğer teşviklerle birlikte liberal ideolojinin ‘*görünmeyen el*’ anlayışı terk edilerek ekonomide devletin ‘*görünen eli*’ belirgin biçimde görülmeye başlamıştır (Nanto, 2009, s. 22-23).

ABD'nin en önemli ekonomik gücü olan finans kuruluşları ve bankaların devlet eliyle kurtarılma girişimi ile başlayan süreç kısa zaman içerisinde gerek finansal gerekse de reel sektörü de kapsayacak şekilde devletin ekonomideki rolünün artmasıyla sonuçlanmıştır. Kurtarma paketleri ile başlayan süreç sadece kamu kaynaklarından kredi açılması veya çeşitli kuruluşların kamulaştırılmasıyla sınırlı kalmamış; işsizlik sigortası, transfer ödemeleri, altyapı yatırımları, sağlık harcamaları gibi alanlar başta olmak üzere diğer birçok alanda kamu harcamaları artış göstermiştir (Rogers, 2008, s. 2-3, Ateş, 2010, s. 918).

Yaklaşık olarak 700 milyar dolarlık bütçeyi kapsayan bu paket, mortgage destekli menkul kıymetlerin piyasa değerinin yaklaşık % 10'unu ve Fannie Mae ve Freddie Mac'in kamulaştırılması için hâlihazırda desteklenmeyen değer ise % 20'sini temsil etmekteydi (Congleton, 2009, s. 307). Bu programla beraber devletin sadece enjekte ettiği

parayı almakla kalmayacağı aynı zamanda kâr elde edeceği öngörülmekteydi; fakat Kongre Bütçe Bürosu, hükümetin bankalara arz ettiği paranın yalnızca % 50'sini alabileceğini tahmin etmiştir (Stiglitz, 2010, s. 94).

Kamu harcamalarının artırılması, vergi indirimleri ve transfer harcamaları maliye politikasına ağırlık verilen diğer yöntemlerdi. Bireyler ve işletmeler için 152 milyar dolarlık vergi indirimini onaylayan Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası devreye konulmuştur. Altyapı ve enerji projelerine yönelik olarak yaklaşık 140 milyar dolarlık harcama yapılırken, vergi indirimleri ve transfer harcamalarına ilişkin olarak da 237 milyar dolarlık destek sağlanmıştır (Roubini ve Mihm, 2017, s. 173).

Tablo 11.

ABD Hükümetinin Krize Yönelik Önleyici Tedbirleri

Finansal Sektör Ve Finansman İhtiyacı İçin Verilen Destekler (2009-GSYİH'ye Oranı)									
Sermaye Enjeksiyonu	Hazine tarafından varlık alımı ve borç verme	Hazine kaynaklı merkez bankası desteği	Merkez Bankası tarafından sağlanan likidite ve diğer destekler	Güvenceler	Toplam	Açık kamu finansmanı			
4,0	6,0	1,1	31,3	31,3	73,7	6,3			
Mali Teşvik Paketi (Milyar Dolar)									
Yıllar	2009	2010	2011	Toplam					
Toplam	283	259	121	663					
GSYİH içindeki payı (%)	2,0	1,8	0,8	4,6					
Gelir unsurları	99	116	37	252					
-Kişisel gelir	37	80	32	149					
-Şirket geliri	57	32	-2	87					
-Diğer	5	4	7	16					
Harcama unsurları	184	143	84	411					
-Altyapı ve diğer	32	47	47	126					
-Güvenlik ağları	77	14	5	96					
-Devlet yardımı ve eğitim	75	82	32	189					
Genel Kamu Mali Dengesi (% GSYİH)									
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
-3,55	-7,02	-12,67	-12,01	-10,61	-8,86	-5,36	-4,8	-4,22	
Brüt Kamu Borcunun GSYİH içerisindeki payı (%)									
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
64,68	73,62	86,95	95,65	99,92	103,37	105,38	105,23	107,35	
Kamu Harcamalarının GSYİH içerisindeki payı (%)									
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
36,95	39,47	42,98	42,94	41,84	40,02	38,74	38,07	37,74	
Kamu gelirlerinin GSYİH içerisindeki payı (%)									
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
33,4	32,45	30,3	30,92	31,22	31,17	33,38	33,27	33,52	
GSYİH büyüme oranı (%)									
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,7	2,4	2,9

Kaynak: IMF Fiscal Affairs Department, 2009 ve OECD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 11, ABD'nin krize yönelik yürürlüğe koyduğu teşvik paketlerinin çeşitli bileşenlerini ve bu hamlelerin özellikle kamu bütçesini nasıl etkilediğini göstermektedir. Krizin ilk evrelerinde altyapı, sağlık, eğitim, işsizlik ve transfer ödemeleri, vergi indirimleri gibi mali önlemlerle ekonomik krize tedbir alınmaya çalışılmıştır. Hazırlanan teşvik paketi daha önce de belirtildiği gibi GSYİH'nin % 5,6'sına tekabül eden 787 milyar dolarlık büyüklüğe sahipti. Para politikası araçlarının etkisinin sınırlı kalması dolayısıyla ağırlık kamu kesimi yoluyla maliye politikasına verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi teşvik paketi kapsamında kamu harcamaları krizden sonraki 4-5 yıl boyunca % 37 seviyesinden % 43 seviyesine yükselmiştir. Bu artış şüphesiz ki bütçe dengesi ve kamu borcu üzerinde bir baskı yaratmıştır. Örneğin; bütçe açığı yaklaşık 4 katına çıkarken, kamu borcu GSYİH artış oranından daha fazla artış göstermiştir.

Krizle beraber devletin geri dönüşüne yönelik tartışmalar yoğunluk kazanırken esasında devletin ekonomideki rolü daha önce olmadığı kadar fazlasıyla hissedilmiştir. Devletin sadece kamu harcamaları, sosyal transferler veya gelirin yeniden dağıtımıyla rol oynadığını düşünmek yanıltıcıdır. Denetleyici ve düzenleyici kuralların uygulanması, sermayenin mülkiyetini elinde bulunduran bir güç olarak sermaye üretilmesi gibi işlevleri de üstlenmektedir. Bunun yanında özellikle vergi ve bütçe konusundaki baskın rolü diğer dönemlere kıyaslandığında inanılmaz boyutta artış göstermiştir. 1929 buhranı sonrası politika tercihleri ile kıyaslandığında 21. yüzyıldaki ekonomik yapı, kamusal fonların ekonomiye kazandırılmasından daha farklı devlet etkinliği ve müdahalesini gerektirmektedir (Piketty, 2014, s. 513).

Tarihsel açıdan incelendiğinde piyasa ekonomisinin neden olduğu bunalım dönemlerinde devletin müdahalesiyle bu krizlerin çözüldüğü veya en azından krizin şiddetinin azaltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kriz ortamından çıkıldıktan sonra ise devletin müdahalelerinin yeniden minimize edilmesi gerektiği ön plana çıkmaktadır. Döngüsel olarak işleyen bu süreç, esasında piyasanın görünmez elinin kendiliğinden işleyen düzen fikrinin her zaman geçerli olmadığına açık bir ifadesidir (Eğilmez, 2017, s. 106).

3.4.1.2. Euro Bölgesi Borç Krizi ve Devletin Ekonomiye Müdahalesi

2009'un sonlarına doğru dünya ekonomisinin toparlanmasına ilişkin iyimser beklentilerin artması, euro bölgesinde yaşananlarla tekrar yeni küresel etkilerin doğmasına yol açmıştır. Yunanistan'ın kamu borcunun belirtildiğinden daha yüksek

olduğuna yönelik saptamaların, kredi notunun düşürülmesi başta olmak üzere ulusal kurumlara olan güvenin yitirilmesine yol açmıştır. Ülkenin risk priminin yükselmesiyle de kaçınılmaz olarak aynı menkul kıymetlerin getirilerinin ülkeler arasında farklılaşması sonucunu doğurmuştur. Yunanistan ekonomisini kurtarmak için AB tarafından oluşturulan kurtarma fonu, sadece buradan tedirgin olmamış İspanya, İrlanda ve Portekiz'den de benzer sorunların oluşabilme ihtimaline karşı ihtiyatlı davranma yoluna gitmiştir (Özatay, 2016, s. 168-169).

Çevre ülkelerin ve öncelikle Yunanistan'ın kamu sektörünün büyüyen borç stoku Euro bölgesinin yaşadığı kargaşanın merkezinde yer almaktadır. Çevre ülkelerdeki kamu kesiminin makroekonomik anlamda kırılganlıklarının yüksek olması; parasal birliğin doğasından, çevre ülkelerin Euro bölgesine entegre olmada yaşadığı zorluklar ve küresel finans krizinin etkilerinden kaynaklanmaktadır (Lapavitsas vd., 2012, s. 35).

Devletin ekonomiye müdahale biçimleri bankalar başta olmak üzere önemli kurumların millileştirilmesi gibi 1980'lerden sonra yoğunluk kazanmıştır. Fransa'nın geleneksel açıdan sahip olduğu bu bakış açısı *dirigiste*⁶ devlet anlayışını 21. yüzyılda da devam ettirdiğinin göstergesidir. Çevre ülkelerinin karşı devresel politikalarına bakıldığında, bu seçeneklerin merkez ülkelere göre daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Para politikası, Avrupa Merkez Bankası tarafından belirlendiğinden ve maliye politikası da İstikrar ve Büyüme Paktı tarafından sınırlandırıldığından bu ülkeler işgücü piyasasına baskı uygulayarak rekabeti teşvik etme yoluna gitmişlerdir. Ancak bu konuda iki büyük sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Birincisi, reel ücretler ve sosyal refah devlet anlayışı, Euro bölgesinin merkez ülkelerine kıyasla çevre ülkelerde dezavantajlı durumdadır. İkincisi ise Almanya'nın rekabetçi sistemi inşa etme sürecinde işgücü maliyetlerinde görece avantaj sağlaması ve çevre ülkelerin buna uyum sağlamada zorlanmalarınıdır (Lapavitsas vd., 2012, s. 4-5).

Diğer yandan çevre ülkelerin uyguladıkları politikaların geri planına bakıldığında merkez ülkeler gibi kendi tarihini, siyasetini ve toplumsal yapısını yansıtan büyüme dinamiklerini seçtikleri görülmektedir. Yunanistan ve Portekiz toplam talebi artırmak için yüksek düzeyde tüketim alışkanlığını sürdürürken, İrlanda ve İspanya spekülasyon gayrimenkul yatırımlarının öncülüğünde stratejiler belirlemiştir. Dolayısıyla çevre ülkelerde faiz oranları düştükçe hanehalkı borcu artmış, neticesinde bu ülkelerin Euro bölgesine entegrasyonu Almanya'nın lehine olacak şekilde gelişme göstermiştir. Buradan

⁶Devletin ekonomiye aktif biçimde müdahalesini savunan görüştür.

çıkarılan sonuç, çevre ülkeler açısından krizin doğurduğu maliyetler kolay seçenekler sunmadığıdır (Lapavitsas vd., 2012, s. 5-6).

Tablo 12.

Mali Kurumları Desteklemek İçin Yapılan Devlet Müdahaleleri (Milyon Euro)

Kamu Bütçesine Etkisi							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tüm Ülkeler (28 Ülke)	-67,132.3	-9,783.4	-49,205.7	-28,283.8	-14,203.9	-17,425.1	-6,330.5
Euro Bölgesi (19 ülke)	-69,424.7	-10,928.2	-51,729.0	-27,354.2	-12,697.2	-15,873.1	-5,068.6
Yunanistan	960,0	633,0	-5,347.0	-19,446.0	136,0	-4,842.0	351,0
İrlanda	-35,543.5	-6,370.5	354.9	438,7	14,6	-1,833.6	-19,9
Portekiz	-2,217.8	-865,4	-935,0	-663,1	-5,122.6	-2,832.1	-383,9
İspanya	771,6	-3,515.0	-38,289.0	-3,277.0	-1,350.0	-552,0	-2,389.0
Belçika	280,9	-239,5	-2,234.6	655,4	-48,5	-121,4	-271,0
Almanya	-33,004.4	173,8	-1,283.8	1,487.5	429,3	-58,7	-2,228.4
Fransa	995,0	601,0	-2,198.0	238,0	27,5	-18,2	-45,6
İtalya	88,0	177,4	-86,3	-150,0	361,9	-3,298.8	-8,0
Finansal Varlıklara Etkisi							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tüm Ülkeler (28 Ülke)	628,457.1	552,723.9	596,434.2	521,633.9	492,664.2	417,702.9	359,945.6
Euro Bölgesi (19 ülke)	408,625.5	384,869.4	416,095.5	359,582.5	334,034.8	304,165.4	284,308.1
Yunanistan	4,306.0	5,438.0	31,479.0	30,070.0	17,426.0	11,345.0	7,074.0
İrlanda	6,633.6	36,418.5	31,620.5	22,288.4	11,743.5	8,244.9	6,387.6
Portekiz	4,575.0	4,573.7	10,798.9	10,690.6	7,199.8	7,981.0	7,927.4
İspanya	25,918.0	19,200.0	9,824.0	4,880.0	11,329.0	10,419.0	8,665.0
Belçika	17,921.7	17,576.4	18,519.8	15,070.7	14,576.9	13,266.0	13,518.8
Almanya	266,974.0	234,135.7	249,965.4	210,707.5	197,758.4	185,607.8	182,741.2
Fransa	2,463.0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
İtalya	4,050.0	2,600.0	2,600.0	4,071.0	1,071.0	571,0	1,932.0
Finansal Yükümlülüklerle Etkisi							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tüm Ülkeler (28 Ülke)	709,941.4	710,610.4	766,989.4	695,137.2	668,993.7	628,462.7	588,759.0
Euro Bölgesi (19 ülke)	493,691.6	509,118.3	575,812.9	527,124.7	506,292.2	497,774.1	486,681.0
Yunanistan	3,425.0	5,119.0	36,623.0	44,542.0	41,097.0	44,838.0	42,351.0
İrlanda	46,653.6	83,692.4	81,787.4	72,292.6	60,855.1	60,012.2	58,395.3
Portekiz	6,398.0	7,262.5	14,718.2	15,273.0	16,904.9	20,588.5	20,918.7
İspanya	24,462.0	21,260.0	50,173.0	50,607.0	49,767.0	50,319.0	51,529.0
Belçika	21,046.3	25,816.8	23,842.9	17,078.4	17,199.9	14,549.3	13,977.5
Almanya	306,128.8	291,973.2	295,059.7	248,555.0	238,714.0	224,200.6	226,661.8
Fransa	801,0	-	2,585.0	2,654.0	2,720.0	2,780.0	2,841.3
İtalya	4,050.0	2,600.0	2,600.0	4,071.0	1,071.0	1,550.0	2,911.0
Koşullara Bağlı Olarak Değişebilecek Borçlara Etkisi							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tüm Ülkeler (28 Ülke)	1,040,629.9	792,470.5	586,489.7	470,676.5	271,028.9	213,580.4	162,712.6
Euro Bölgesi (19 ülke)	569,070.6	558,554.9	563,678.2	468,261.2	270,158.2	213,565.6	162,712.6
Yunanistan	55,834.0	67,801.0	54,111.0	51,145.0	51,110.0	44,726.0	3,880.0
İrlanda	156,979.2	137,404.0	114,240.0	54,709.0	23,838.0	11,299.0	3,967.0
Portekiz	5,275.0	15,850.0	16,525.0	16,275.0	6,300.0	6,300.0	4,600.0
İspanya	59,506.0	64,659.0	105,093.0	95,604.0	55,090.0	46,385.0	42,656.0
Belçika	55,829.3	46,959.7	59,057.1	45,355.8	37,564.8	31,506.1	36,713.2
Almanya	82,801.0	61,931.0	50,255.0	36,860.0	22,174.0	22,178.0	16,461.0
Fransa	90,417.0	70,233.0	50,605.0	68,848.0	47,297.0	40,212.0	44,172.0
İtalya	-	43,715.0	85,679.0	81,679.0	23,375.0	6,421.0	6,421.0

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 12’de, devletin finansal kurumları desteklemek için yaptığı doğrudan müdahalelerin sonuçları gösterilmektedir. Tablonun 1. sütununda yapılan devlet müdahalelerinin kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında oluşan bütçe açığı veya fazlasına olan net etkisi yer almaktadır. Krizin ilk döneminde 2010 yılında ülkelerin acil kurtarma ve teşvik paketlerini devreye sokmaları ülkelerin bütçeleri üzerinde önemli yükler doğurmuş ve 2010-2016 dönemi bütçe açığı önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. Birliğin tamamı açısından bakıldığında 67,132 milyar dolarlık bütçe açığı oluşurken Euro bölgesinde 69,424 milyar dolar bütçe açığı yaratılmıştır. Dolayısıyla Euro bölgesinde olmayan ülkelerde söz konusu dönemde bütçe fazlası oluştuğu söylenebilir. Bütçe açığı ancak 2016 yılında makul seviyelere inebilmiştir.

Reel ve finansal sektörü derinden etkileyen kriz karşısında devletin ekonomik müdahaleleri öncülüğünde, AB’nin kurum ve kuruluşları ile IMF devreye girerek kurtarma paketlerini yürürlüğe koymuşlardır. İlk olarak Avrupa Finansal İstikrar Fonu (EFSF) tarafından 440 milyar dolarlık kurtarma paketi sunulmuş ilerleyen dönemde ise bu tutar toplam 920 milyar dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır. Almanya 214,9 milyar dolar, Fransa ise 163,3 milyar dolarlık fonlama miktarı ile yaklaşık olarak toplam yardım paketinin üçte birini karşılamışlardır (Hans-Werner, 2010, s. 3).

AB’de krizin etkisiyle batma tehlikesi ile karşı karşıya kalan şirketlerin devletleştirilmesi, devletin müdahalesinin ağırlık kazandığı yöntemlerden birisi olmuştur. Dexia Bankası Fransa, Belçika ve Lüksemburg tarafından kurtarılırken 11,2 milyar Euro karşılığında % 49’luk kısmı devletleştirilmiştir. Hollanda ise daha yoğun müdahale önlemi olarak ABN Amro dâhil bankanın ülkedeki tüm faaliyetlerini 16,8 milyar Euro karşılığında devletleştirmiştir. Belçika ve Hollanda da bu yolu izleyerek Fortis’i devletleştirdikten sonra bankayı Fransız BNP Paribas bankasına satmışlardır. İngiltere’de ise HSBC Bank plc, Lloyds TSB, Royal Bank of Scotland, Standard Chartered ve ülkenin en büyük yapı birliği olan Nationwide Building Society şirketlerinin her birine 25 milyar pound destek aktararak bu tutar oranında devletleştirilmeleri sağlanmıştır. İsviçreli USB bankası ise krizden en çok etkilenen İsviçre Bankası olarak yaşadığı zararı karşılayamamış ve 59,2 milyar dolarlık kurtarma paketi hazırlanarak sermayesinin % 9,3’ü devletleştirilmiştir (Coşkun, 2009, s. 34-35).

Devletin kriz karşısında finansal ve reel sektörde sermaye-işgücü maliyetlerinin bir kısmını üstlenmesi, işgücü piyasası başta olmak üzere çeşitli reformların hayata geçirilmesi ve kemer sıkma politikaları, ekonomik büyümenin yeniden dinamizm kazanması açısından gereklilik arz ettiği şeklinde algının oluşmasına yol açmıştır.

Devletin yaptığı bu müdahaleler, finansal sistem ile arasındaki ilişkinin politik ve kurucu yönünü ön plana çıkarmaktadır (Akçay ve Güngen, 2016, s. 163).

21. yüzyılın başında gerek ABD’de gerekse de AB’de yaşanan krizin en önemli etkisi, devletin ekonomik reformların açılım sürecinde en temel paydaş ve aktör olarak büyük bir dönüş yapmasıdır (Higgott, 2012, s. 24).

Alınan tedbirler finansallaşma süreci ile devletin ekonomik işlevi arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasıyla ilgili dikkat çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Devletlerin, finansal piyasaların ekonominin birincil unsuru haline geldiği dönemde düzenleyici ve denetleyici işlevleri, gerek krizlere davetiye çıkarma aşamasında gerekse de önleyici politikalarda görüldüğü gibi kendi kendine bırakıldığında etkin biçimde çalışılacağına inanılan piyasa mekanizması açısından vazgeçilmez unsur haline gelmektedir. Nitekim buna benzer bir süreç ABD’de yaşanmıştır. Küresel finans krizini önlemeye yönelik olarak devlet, bütün imkânları seferber ederek müdahalede bulunmuştur.

3.4.1.2.1. Devletin Ekonomik Fonksiyonlarının Yeniden Şekillenmesi

Dünya ekonomisinin 21. yüzyıldan itibaren yapısal dönüşümünde yaşanan ekonomik gelişmeler ve son krizle beraber, devletin rollerinin önemi yeniden gündeme gelerek bu alana yönelik ilgiyi canlandırmıştır. Önceki dönemlerle ilişkili olarak değişen şey, devletin rollerinin kimi zaman farklı politika araçları kullanılarak piyasa ekonomisinin de dönüşümüne yol açmasıdır. Bu bağlamda, devletler hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kimi zaman düzenleyicilere kimi zaman da katılımcılara dönüşebilmektedirler.

Finans krizi ve borç krizi sonrasında Avrupa Birliği’nde devletin mal ve hizmet piyasaları ile finans piyasalarını biçimlendirme görevini yerine getirmesine yönelik görüşler tartışılmaya başlamıştır. Para, maliye ve finans politikaları arasındaki koordinasyon problemi Avrupa Merkez Bankası ile eşgüdümlü olarak bankacılık sistemine yönelik kurumsal düzenlemeleri ve reformları gerçekleştirecek, İtalya ve Yunanistan örneklerinde görülen düzenleme ve yeniden dağıtım mekanizmalarında yaşanan tıkanıklıkları engelleyecek, AMB’nin gücünü artıracak devlet müdahalelerine duyulan ihtiyacı artırmıştır (Thatcher, 2017, s. 192).

Tablo 13.

Devlet Rollerini ve Piyasaları Şekillendirmeye Yönelik Müdahale Araçları

Devlet Rollerini	Eski Enstrümanlar	Yeni Enstrümanlar
Hizmet ve finansmanların sağlanması	Ulusal KİT'ler, devlet bankaları ve sübvansiyonlar	Uluslararasılaştırılmış KİT'ler; devlet garantileri, Ulusal Varlık Fonları, devlet destekli özel finansmanlar, finansal baskılar, vergi rekabeti
Piyasaların yapısını etkileme	Yasal devlet monopollerini	Lisans verme, üreticilerin tercihleri, şirket birleşmeleri ve devralmalar
Piyasaların yönlendirilmesini sağlama	Fiyat kontrollerini, KİT'lerin kullanılması	Bağımsız düzenleyici kurumlar (IRA) veya siyasi otorite tarafından rekabetin yeniden düzenlenmesi, bağımsız düzenleyici kurumlar (IRA)'ın yeniden düzenlenmesi, uluslararası yeniden düzenleme, dışsal olarak dayatılan reformlar
Uzun vadeli planlama	Ulusal planlar	Uzun dönemli sözleşmeler

Kaynak: Thatcher, 2017, s. 193

Devletin piyasaları şekillendirmeye yönelik eski ve yeni politika araçlarının özetlendiği tablo 13'te, düzenleyici ve denetleyici unsurların uygulanmasını öngören geleneksel araçların yanında küreselleşme ve yeni ekonomik düzenin, ulusal ekonomi politikaları ile koordineli biçimde çalışabileceği yeni kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyması, ulusal ekonomi politikalarında devlet müdahalesinin yeni rollerini ortaya koymaktadır.

Euro bölgesinde krizden sonra yükselen tartışmalardan bir diğeri sosyal refah devleti anlayışına yöneliktir. AB'de 2010 yılından sonra refah devleti reformunu önemli derecede etkileyen yeni araçlar oluşturulmuştur. Bu yeni araçlar, maliye politikasının eşgüdümünü artırmak için mevcut kurumsal mimari üzerine inşa edilmiştir (Porte ve Heins, 2016, s. 38).

ABD'de başlayan küresel finans krizinin etkilerini azaltmak için AB ülkeleri, 2008 yılından itibaren Keynesçi müdahale araçlarını kullanarak genişleyici hamleleri benimserken borç krizinde sonra bu yaklaşım terk edilerek bunun yerine Avrupa Ülkeleri'nin neredeyse tamamı bütçe açığını ve kamu borçlarını azaltmak için daraltıcı mali tedbirleri uygulamaya başlamışlardır.

Daraltıcı politikalar daha çok kamu sektörünün öncülüğünde başlamış ve bunun refah devleti üzerindeki etkisi devletin Euro bölgesinde yeniden ekonomik müdahalelerini boyutunu değiştirmiştir. Kamu görevlilerinin sayısının azaltılması, kamu hizmetlerinde ücretlerin dondurulması, sosyal yardımların azaltılması, emeklilik reformunun hızlandırılması gibi tedbirler zorunlu yapısal reformların bir kombinasyonu olarak sosyal harcamaları ciddi biçimde etkilemiştir. Ayrıca işgücü piyasası, emeklilik yaşının artırılması, sağlık ve sosyal hizmetler de dâhil olmak üzere diğer hizmetlerde rekabetin teşvik edilmesi refah devletinin talep yönünden arz yönüne geçişinin önemli ve derin değişiminin ifadesidir (Palier ve Hay, 2017, s. 346-348).

Stockhammer (2012), AB'nin yaşadığı borç krizinden çıkabilmesinin ve bunun kısa vadeli tasarımdan ziyade orta vadeli olabilmesi için bir Avrupa Refah Devleti stratejisinin gerekli olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, Avrupa genelinde ücret politikasının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. İkincisi, varlık fiyatları ile kredi arasındaki kendini güçlendiren döngüye karşı koyan Mali işlem vergisi ve varlığa dayalı zorunlu karşılıklardan oluşan ulusal ve uluslararası mali işlemlere yönelik düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Son olarak yardımlara ve hibelere dayanmayan yeniden dağıtım mekanizmalarını güçlendirecek sosyal güvenlik reformu. Bu tedbirler, Avrupa entegrasyonu projesine işlerlik kazandırabilir (Stockhammer, 2012, s. 129).

Buna ilave olarak devletin yeni rolü işgücü, piyasasında ücret pazarlıklarını etkileme politikalarıdır. İşgücü piyasalarında 1980'lerden sonra değişmeye başlayan bu işlev para ve maliye politikalarının başarılı olmasında kilit role sahiptir. Önceki dönemlerde devletin ücret pazarlığı konusundaki tutumu, bütçe açığı gibi kamusal problemler yerine para otoritelerinin uzun vadeli para politikası tercihleri tarafından belirlenmekteyken sonraki periyotta, bu döngü değişerek bütçe finansmanı, enflasyon, cari açık gibi kaygılarla ücret politikaları dikkate alınmaya başlamıştır (Hassel, 2006, s. 77-78).

3.5. Piyasa Sosyalizmi ile Kapitalizm İlişkisinde Devlet: Çin Halk Cumhuriyeti

2008 küresel finans krizi, euro bölgesi borç krizi, İngiltere'nin AB'den ayrılma yönündeki girişimleri başta olmak üzere uluslararası kapitalist sistemi yakından ilgilendiren ve 21. yüzyılda en çok tartışılacak temalardan birisi, Çin'in mucizevi ekonomik başarısının dünya ekonomisini ve siyasetini nasıl etkileyeceğidir.

1978 reformuyla başlayan süreç, 21. yüzyıla gelindiğinde beklenmeyen atılımla sonuçlanmış, dünyanın süper gücü olan ABD karşısında en ciddi rakip olarak gösterilmesine yol açmıştır. Çin'in bu yükselişinin geri planında yatan sebeplerine yönelik son yıllarda geniş çaplı araştırmalar yaygınlaşmıştır. Şöyle ki Çin'in uyguladığı reform stratejilerinin birçoğu diğer ülkeler tarafından denenmesine rağmen buna benzer etkilerin meydana gelmemesi analizlerin oturtulduğu kapsamların değiştirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, bu büyüleyici atılımın Çin'in reform yılı olan 1978'den itibaren piyasaya entegre olmasıyla açıklanabilecek kadar dar koridor içerisinde ele alınamayacak olmasıdır. Hsing (2017)'in belirttiği gibi Çin'in genişlemeci modeli, siyasi projenin bir uzantısıdır. Çin Komünist Partisi'nin, gücünü devam ettirebilmek için politik ve ekonomik elitlerin, devletçi ekonomik yapıyı güçlendirmeye yönelik çalışmaları siyasal hedefin bir diğer ifadesidir. Dolayısıyla Çin'in piyasa sistemi reformu ve ekonomik genişlemesi parti-devlet temelli politik bir sistemdir (Hsing, 2017, s. 262). Yaklaşık son 30 yıllık dönemde ekonomik, politik ve kültürel alanda yaşanan radikal değişiklikler piyasa mantalitesine uygun olarak yapılmaya çalışıldıysa da devletin ekonomik faaliyetleri yönlendirici konumu göz önüne alındığında kapitalist sistemle eşanlı olarak yürüyen uluslararası ekonomik düzen inşa edilmiştir.

3.5.1. Çin Ekonomisinin Dönüşümünde Devletin Öncü Rolü

20. yüzyılın son dönemlerinden itibaren başlatılan reform çalışmaları, merkezi komuta ekonomisinden piyasa sistemine geçişte özelleştirmeler, özel mülkiyetin korunması, işçi-işveren ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, kamu ekonomik kuruluşların yeniden yapılanması gibi bir dizi geniş kapsamlı düzenlemeleri içermektedir.

Çin'in 1970'lerin sonlarından itibaren günümüze kadar devam ettirdiği piyasa reformlarının en temel özelliği, özelleştirmelerin ekonominin tamamını kapsamayacak türden olmasıdır. Devlet, aktif olarak piyasalara müdahalelerde bulunarak önemli roller üstlenmektedir. Özelleştirmeler temelinden hareketle piyasanın güçlendirilmesi devletin küçültülmesi şeklinde ilerlememiştir. Benzer biçimde devletin faaliyet alanının genişlemesi de devlet tekeli şeklindeki ekonomik yapıyı da doğurmamıştır (Hsing, 2017, s. 262).

Bu dönüşümün kritik dönüm noktalarından ve kapitalizme entegre olma açısından dikkat çeken yönü, 1993'te Anayasal düzenlemeyle planlı ekonomik sistemin hâkimiyeti

ile birlikte piyasanın da öneminde yapılan vurgudur; fakat liberalleşme politikaları kapsamında piyasanın güçlendirilmesine yönelik çalışmalar, kapitalist sistemdeki gibi serbest piyasa kapitalizmden daha farklı anlamlar içermektedir. Çin Halk Cumhuriyeti eski başbakanı Wen Jiabao (2002-2012), yeni ekonomik sistemi şu şekilde özetlemiştir (Rambures, 2015, s. 9):

“Ekonomi politikamızın tam metni, makroekonomik politika ve hükümet düzenlemeleri kapsamındaki kaynakların tahsisi sürecinde piyasanın rol almasına izin vermektir.”

Çin’in büyük dönüşümündeki en önemli gelişmelerden birisi, ilk kez 14. Komünist Çin Partisi Ulusal Kongresi’nde kullanılan ‘*sosyal piyasa ekonomisi*’ anlayışına geçilecek modelin ortaya konulmasıdır. Bu yeni retorik ortodoks iktisadın uygulamalarından farklılaşarak piyasada devletin rolünün dikkate alınacağı, liberalleşme politikaları ile birlikte devlet mülkiyetli şirketlerin öncülüğünde ekonomiye dinamizm kazandıracak, devletin sadece denetleyici ve düzenleyici olarak değil uluslararası piyasalara doğrudan yatırımcı olarak da katılacağı rekabetçi sistemi ifade etmektedir.

Nitekim anayasal düzenlemeyle “*Devlet sosyalist kamu mülkiyetine dayalı planlı ekonomiyi uygular*”, “*Herhangi bir kişi ya da kurum tarafından sosyoekonomik düzenin bozulması, devlet ekonomik planının engellenmesi yasaktır*” maddesi, “***Devlet sosyalist piyasa ekonomisi uygular***”; “***Devlet ekonomik mevzuatı artırır ve ekonominin makro kontrolünü geliştirir***”; “***Devlet, herhangi bir kişi ya da kurumca sosyoekonomik düzenin bozulmasını yasaya uygun olarak yasaklar***” şeklinde değiştirilmiştir. Dolayısıyla sosyal piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma yönelik bu çaba devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün önem kazanmasına yol açmıştır (Sezen, 2007, s. 34).

Bu girişimlerin özünde şu üç karakteristik özellikler yer almaktadır: i)Devlet mülkiyetli şirketlerin aşamalı olarak âdem-i merkezîyetçilik yoluyla kurumsallaştırılması ii)Devlet mülkiyetinin korunması ve devlet mülkiyetli şirketlerin stratejik sektörlerde kontrolü elinde bulundurması iii)Sosyalist ideallerin, serbest piyasa paradigmalarının ve hükümet vizyonunun farklı bir bileşimi olan Konfüçyüsçü öğretilere sıkı sıkıya bağlı kalınmasıdır (Ho ve Young, 2013, s. 85).

Piyasa ve devletin özel bir bileşimini yansıtan Çin ekonomisi, ne sadece piyasanın *görünmez eli* ne de devletin *görünen eli* paradigmaları ekseninde ele alınabilmektedir. Bu

model, devlet-piyasa kompleksinin daha farklı versiyonunu deneyimleyen sisteme işaret etmektedir. Hsing (2017), bu sistemi şu şekilde tanımlamaktadır (Hsing 2017, s. 262):

“Çin devleti aslında planlı bir ekonominin mirasıdır, sosyalist bir devlet olmayı sürdürdüğü için de hükümet ve parti örgütleri, kamu hizmeti kurumları, askeri birimler, hastaneler, araştırma enstitüleri, devlet girişimleri ve bankalar gibi kurumları kapsayan engin bir devlet kurumları galaksisidir.”

Lin (2010), küresel ekonominin ihtiyaçlarını önemli derecede karşılayan Çin'in merkezi olarak yönetilen kapitalist devlet formuna örnek oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu kapitalist devlet formu klasik kapitalizmin özelliklerinden farklılaşan iki ayırt edici görünüm sergilemektedir. Birincisi, devletin kendisinin bir kapitalist olarak hareket etmesi, ikincisi ise ekonomik faaliyetlerin önemli derecede toplumsal ilişkilere gömülü olmasıdır. Bu özelliklerin her biri, Batı'nın liberal kapitalizmine geçmeyen bir sistemde kaldıraç ve sürdürülebilirlik görevi görmektedir (Lin, 2010, s. 64).

Çin reformunun ilk safhası tarımsal reformla başlamıştır. Reform uygulamaları çerçevesinde atılan adımlar etkisini göstererek tarımsal üretimin hızlı biçimde büyümesine ve köylülerin gelirlerinde belirgin artışlara yol açmıştır. Tarımsal verimliliğin artmasıyla tarım dışı sektörlerdeki kalkınma için daha fazla tarımsal katma değer elde edilmeye başlanmıştır (Zheng, 2004, s. 2).

Tarım sektöründe verimliliğin artmasıyla 1980'lerin başlarında aşırı kırsal emek arzı ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimdeki nüfusun şehirlere göç etmesini yasaklayan hanehalkı kayıt sistemi kırsal kesimde 'Kasaba ve Köy İşletmeleri (TVP)' olarak nitelendirilen kuruluşların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu kuruluşların büyümesi ve gelişimi dünya örneklerinden farklı olarak doğrudan hanehalkı kayıt sistemi altında kentsel bölümlere ayrışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. 1980'lerde bu kuruluşlar, Çin ekonomisinin temel gücü haline gelmiştir. İstihdam açısından ele alındığında 1990 yılında kamu sektörünü geride bırakan bu kuruluşlar, 2001 yılına gelindiğinde kamu sektörünün iki katı istihdam hacmine ulaşmıştır (Wu, 2004, s. 2).

Reformların döneminin 1978-1988 arası on yıllık periyodunda 1,6 milyona ulaşan bu kuruluşların üretime katkısı yıllık % 30 artarak 14 katına ulaşmıştır. GSYİH içerisindeki payları ise % 6'dan % 26'ya yükselmiştir (Oktay, 2017, s. 69).

Küreselleşme, Çin'in gelişim evresinin anlaşılmasında önemli dönüm noktalarından birisidir. Mao sonrası dönemde küreselleşme reformun ayrılmaz bir parçası

haline gelmiştir. Bu reformun tamamlayıcı unsuru ise Çin ekonomisinin uluslararası piyasalarla bütünleşmesi olmuştur. Uluslararası piyasalara entegre olma çabaları çerçevesinde reform ve dışa açılma ekonomik büyümeyi teşvik etmenin araçları olarak kapitalizmin meşrulaştırılmasının önünü de açmıştır.

Küreselleşmenin 1990'lerden sonra yarattığı baskı diğer yerlerde olduğu gibi Çin'i de bir takım değişikliklere zorlamıştır. Küreselleşmenin getirdiği uluslararası yapıya ayak uydurmak ve yarattığı sonuçların üstesinden gelebilmek için Çin liderliği öncülüğünde piyasanın daha modern hâle getirilmesi yönünde devletin konumunu da güçlendirecek politikalar yürürlüğe konulmuştur (Zheng, 2004, s. 30).

Her ne kadar son dönemde Çin, kamu sektörünün hızla genişlemesi ve eş zamanlı olarak özel sektörün geriye doğru çekilmesi ile karakterize edilse de devlet, komünist sistemlere özgü biçimde ekonominin tamamında değil stratejik açıdan önem taşıyan sektörlerde üretici olarak yer almaktadır (Yu, 2014, s. 162).

Piyasa ekonomisini güçlendirilmeye çalışıldığı dönemde tüm sektörlerde devletin faaliyet göstermesi yapılacak reformlara aykırı düşmekteydi. Bu amaçla kârlılık oranı yüksek ve uluslararası piyasalarla rekabet edebilecek sektörlerin devletin mülkiyetinde kalması diğerlerinin ise özelleştirilmesini sağlamak için '*Büyükleri elinde tut, küçükleri bırak*' ifadesiyle uygulanacak politikaların genel çerçevesi çizilmiştir. Küçük şirketlerin elden çıkarılması, yerel yönetimlerin zarar edenleri yeniden yapılandırmaları, özelleştirmesi veya kapatmasını ifade etmekteydi. Bu kapsamda 117,000 yerel devlet mülkiyetli şirket kendi işleyişine bırakılmıştır (McGregor, 2012, s. 16).

Stratejik olarak kabul edilen sektörler için 2011-2015 dönemini kapsayan 12. Beş Yıllık Plan'da yedi endüstri alanı belirlenmiştir. Bunlar: Yeni nesil bilgi teknolojisi, enerji tasarrufu ve çevre koruma, yeni enerji, ileri teknoloji ekipman üretimi, yeni malzemeler ve yeni enerji otomobillerinden oluşmaktadır (Zhang ve Freestone, 2013, s. 84).

Bu süreçte 2000'li yılların başından itibaren devlet mülkiyetli şirketlerin büyük bölümü özelleştirilerek, büyük şirketlerin devletin mülkiyetinde kalması sağlanarak, kârlılıklarının artırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu amaçla büyük holdingler şeklinde toplanmış çok geniş tabanlı yönetim yapısının tesis edilmesi amacıyla 2003 yılında 'Devlet Varlıkları Denetim ve Yönetim Komisyonu (SASAC) kurulmuştur. Bu mekanizmaya göre SASAC aracılığıyla yerel yönetimler de bünyelerindeki şirketleri yönetebileceklerdi. 2016 yılında merkezi yönetim bünyesinde SASAC aracılığıyla yönetilen şirket sayısı 106 olmuştur (Oktay, 2017, s. 90).

3.5.2. Çin Ekonomisinin Yükselişinde Devlet Mülkiyetli Şirketlerin Rolü

Reformist politikalarla uluslararası piyasalarla bütünleşen, ekonomide verimliliği, kârlılığı ve katma değeri artıran, dış ticaretin ve yatırımların önündeki engelleri minimize eden kapitalist sistem içerisinde, Çin ekonomisinin ortodoks liberalizm anlayışından farklı olarak devletin de bu yeni düzende, tarihsel bağlarından uzaklaştırılmadan uluslararası yapıyla harmonize hâle getirilmesi amaçlanmıştır. Hedeflenen yeni sistemde en önemli ve öncü rol komünist geleneğin etkisiyle revize edilen, ekonominin lokomotifini olarak kabul edilen devlet mülkiyetli şirketlerdir (SOE_s).

Makro düzeyde devlet mülkiyetli şirketlere yönelik yoğun reformlarla, piyasa yönelimli bir ekonomi amacıyla bunların bir kısmı özelleştirilirken, stratejik öneme sahip olanların ise devlet mülkiyeti güçlendirilerek rekabet güçleri artırılmıştır. Mikro düzeyde ise bu şirketlerin modern şirketlere dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Geng vd., 2009, s. 156).

1978-1984 yılları arasındaki reformun ilk aşamalarında SOE_s'lerin kâr ve büyümeye odaklanmalarını sağlamak için yönetsel özerkliğin artırılması hedeflenmiştir. Fakat bu uygulama sonucunda devletin planlı ekonomi üzerindeki kontrolü zayıflayarak, devlet ile işletmeler arasındaki bağ zayıflamıştır. 1985-1993 dönemini kapsayan ikinci aşamada ise 'sözleşme sorumluluğu' sistemi getirilerek SOE_s'leri yaptıkları faaliyetler sonucunda elde edecekleri kâr ve zarardan sorumlu olacakları birer bağımsız kuruluşlara dönüşmeleri hedeflenmiştir. 1993'ten başlayıp günümüze kadar gelen son aşamada SOE_s'lerin modern şirketlere dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Daha önce belirtilen '*Büyükleri elinde tut, küçükleri bırak*' söylemi son aşamanın merkezi konumundaki dominant politikasını ifade etmektedir (Geng vd., 2009, s. 157-158).

2003-2006 döneminde politika değişikliğine gidilerek devletin öncü rol oynadığı ulusal güvenlik açısından önemli sektörler ve diğer devlet mülkiyetli şirketlerin ihracat kolaylığının sağlanması, markalaşmanın önünün açılması ve çoğunlukla birleşmeler, devralmalar yoluyla doğal kaynakları edinebilmesi için desteklenmeleri kararlaştırılmıştır. 2012-2013 yılları arasında liderliğin el değiştirmesiyle üretici egemen ekonominin yeniden dengelenmesine yönelik yaklaşım, devlet mülkiyetli şirketlerin verimliliğinin artırılması, kurumsal yönetişimin güçlendirilmesi ve devlet müdahalesinin azaltılması şeklinde değişikliğe uğramıştır (Dobson, 2014, s. 2).

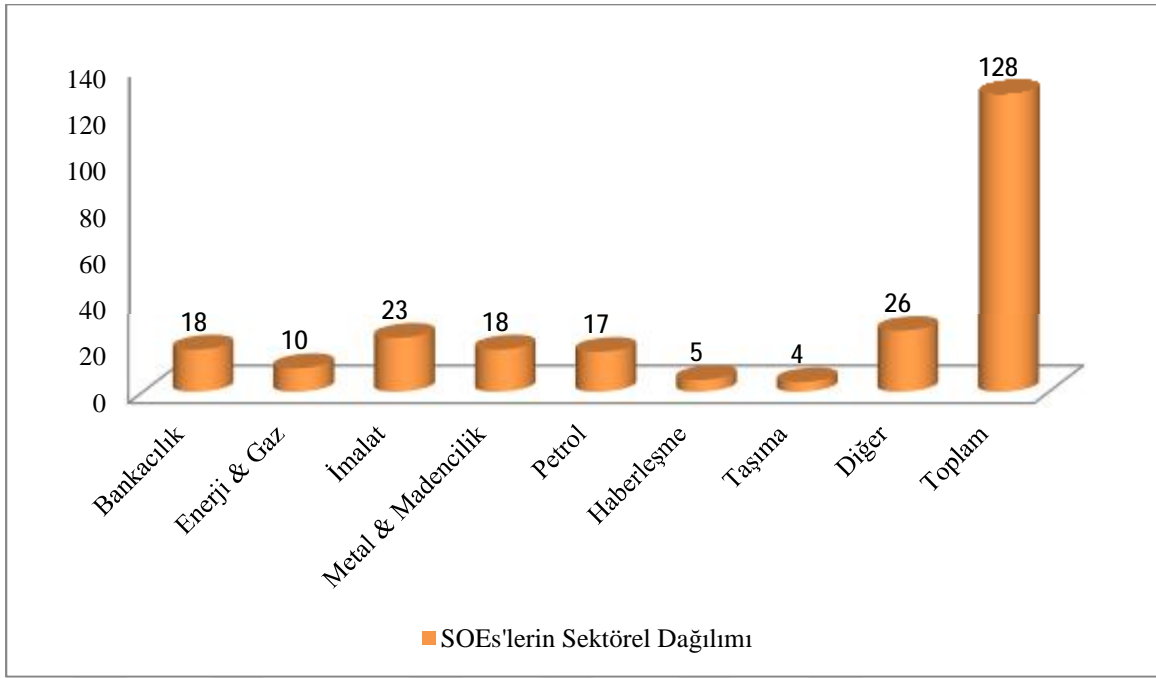
OECD'ye göre merkezi devlet mülkiyetli şirketlerin sayısı, 2003 yılında SASAC kurulduğunda 196 iken 2014 yılının sonunda 112'ye düşmüştür. Toplam satış hacmi

2013 yılında % 9,1 artarken 2014'te % 3,8 artış göstermiştir. Aynı dönemde toplam kâr ise sırasıyla % 3,6 ve % 4,2'lik artmıştır. En dikkat çekici noktalardan birincisi, merkezi devlet mülkiyetli şirketlerin 2014 yılındaki satış hacminin, Çin GSYİH'nin % 39,4'üne denk gelen büyüklüğe ulaşmasıdır. İkincisi ise 2014 yılında Global Fortune 500 sıralaması içerisinde yer alan işletmelerin toplam gelirlerinin % 64,1'ini Çinli devlet mülkiyetli işletmelerden oluşmasıdır (OECD, 2016, s. 23).

Kamu sektörü, Çin ekonomisinin yaklaşık % 35'ini oluşturan devlete ait sanayi kuruluşları ve bankalardan oluşmaktadır. Devlete ait şirketlerin önemli bölümü özellikle 1990'lardan sonra özelleştirilmeye başlanmıştır; fakat özelleştirilmeyen devlet mülkiyetli şirketler, ekonominin çekirdeğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ağır sanayi ve kilit sektörlerin çoğuna devlet hâkimdir (Lotta, 2009, s. 31).

Tekelci veya oligopolistik piyasa payını oluşturan Lenovo (bilgisayar), Huawei (telekomünikasyon), Petrochina, Sinopec (kimya), Sinochem (petrol), Sandy (bayındırlık hizmetleri), AVIC (havacılık), Ronsheng (tersaneler), Baosteel (çelik) ve Haier (ekipman) gibi şirketler, Çin ekonomisinde devletin nüfuzu altındaki en önemli sektörleri oluşturmaktadır.

2000'li yılların başından itibaren devlet mülkiyetli şirketlerin yasal ve operasyonel yapıları değiştirilip güçlendirilerek, bunların öncelikle ulusal daha sonra da uluslararası piyasalarda rekabet güçlerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu strateji önemli gelişmeler kaydetmiş nitekim Global Fortune 500, Global Fortune 2000 gibi uluslararası rekabet sıralamasında Çinli devlet mülkiyetli şirketler sadece önemli paya sahip olmakla kalmamış ayrıca en üst sıralara yükselmiştir (Rambures 2015, s. 34).

Şekil 7. Çin Halk Cumhuriyeti, devlet mülkiyetli şirketlerin sektörel dağılımı-2014

Kaynak: OECD, 2016, s. 22

Şekil 7’de 2014 yılında en büyük devlet mülkiyetli şirketler sıralamasında ilk sırada olan Çin’in bu şirketlerinin sektörel dağılımı gösterilmektedir. 2014 yılı itibariyle dünyanın en büyük 2000 firmasının 326’sının hisselerinin % 10’undan fazlasının sahibi olarak devlettir. Grafiğe göre 128 şirket ile dünyanın en büyük devlet mülkiyetli şirketlerinin üçte birinden fazlası Çin’e aittir. Özellikle belirtilen sektörler dışında kalan diğer alanlarda 26 devlete ait şirketler yer alırken, imalat sektöründe 23, bankacılık sektöründe 18 ve petrolde 17 şirket yer almaktadır.

21. yüzyılda önemli gelişme gösteren Çin ekonomisi, ABD’den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna gelmiştir. Küreselleşme stratejisi ile devlet ve piyasa sentezinin içinde bulunduğumuz yüzyılda en başarılı örneklerinden birini sunan Çin, devlet mülkiyetli şirketleri klasik rolünün ötesine taşıyarak kamu sektörünün öncülüğünde faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası piyasalarla rekabet edebileceğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 14.

Forbes Global 2000'e Göre Dünyanın En Büyük 15 Devlet Mülkiyetli Şirketi (milyar \$, 2017)

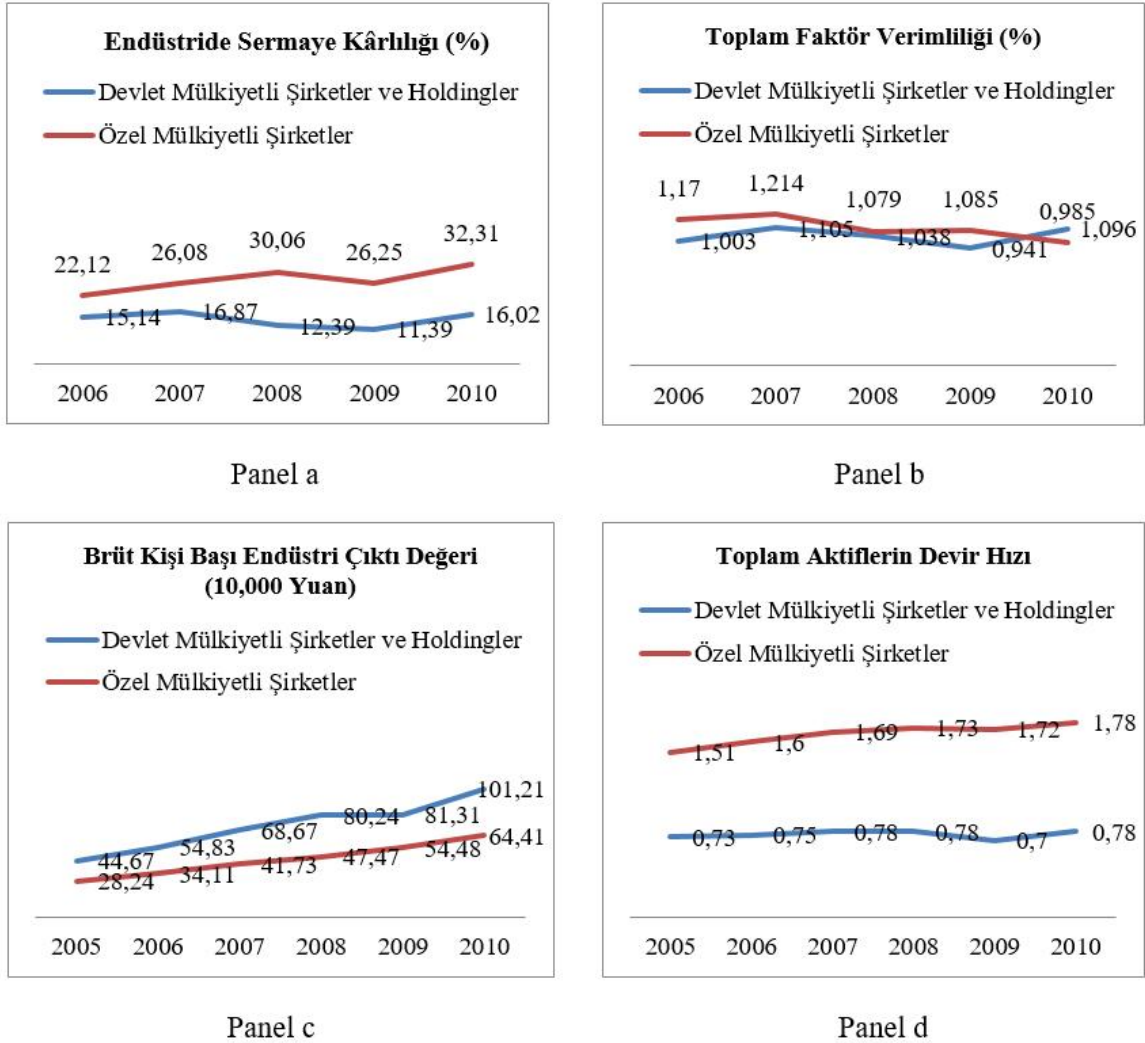
Sıralama	Şirket	Ülke	Satışlar	Kârlar	Varlıklar	Piyasa Değeri
1	ICBC	Çin	151,4	42	3,473.2	229,8
2	China Construction Bank	Çin	134,2	35	3,016.6	200,5
3	Berkshire Hathaway	ABD	222,9	24,1	620,9	409,9
4	JPMorgan Chase	ABD	102,5	24,2	2,513	306,6
5	Wells Fargo	ABD	97,6	21,9	1,943.4	274,4
6	Agricultural Bank of China	Çin	115,7	27,8	2,816	149,2
7	Bank of America	ABD	92,2	16,6	2,196.8	231,9
8	Bank of China	Çin	113,1	24,9	2,611.5	141,3
9	Apple	ABD	217,5	45,2	331,1	752
10	Toyota Motor	Japonya	249,9	17,1	412,5	171,9
11	AT&T	ABD	163,8	13	403,8	249,3
12	Citigroup	ABD	84	14,7	1,795.1	164,3
13	ExxonMobil	ABD	197,5	7,8	330,3	343,2
14	General Electric	ABD	119,7	10	365,2	261,2
15	Samsung Electronics	Güney Kore	174	19,3	217,1	254,3

Kaynak: Forbes Global 2000 List, 2017, <https://www.forbes.com/global2000/#2b7e7cc3335d> (E. T. 17.02.2018).

Tablo 14, Forbes Global 2000 sıralamasına göre 2017 yılı itibariyle dünyanın en büyük devlet mülkiyetli 15 şirketini göstermektedir. Tabloya göre en çok devlet mülkiyetli şirketler ABD'ye aittir. ABD'den sonra ise Çin ön plana çıkmaktadır. Çin şirketlerine bakıldığında, genellikle bankacılık sektörünün ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Finansal piyasaların önündeki engellerin kaldırılmasıyla uluslararası piyasalarla bütünleşmenin kolaylaşması sadece özel sektör şirketlerini değil kamu sektörünü de küresel değişime uyum sağlamaya zorlamıştır. Tabloda öne çıkan bir diğer husus, liberal ekonomik sistemin dünyadaki lider konumundaki savunucusu ABD'nin devlet mülkiyetli şirketlerinin dominant etkiye sahip olmasıdır.

Devlet mülkiyetli şirketlerin niceliksel olarak ekonomideki payının yüksek oluşu tek başına ekonomik performansı ölçmede yetersiz kalmaktadır. Sosyal piyasa ekonomisine uygun olarak geliştirilen Çin modelinde, devlet öncülüğünde piyasalaşma süreci reformları hızlandırılarak gerek özel sektörün gerekse de kamu sektörünün yakın işbirliğini kapsayan kendine özgü bir yapı ortaya çıkmaktadır.

OECD (2015)'ye göre devlete ait işletmelerin verimliliği hakkında sistematik araştırmalar bulunmamaktadır; fakat çeşitli göstergeler kamu sektörü ve özel sektörün ekonomik performansını karşılaştırmaya yardımcı olabilir.

Şekil 8. Devlet ve özel mülkiyetli şirketlerin verimliliğini ölçmeye yönelik göstergeler

Kaynak: OECD, 2015, s. 154'ten yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 8'in panel (a) kısmında sermaye kârlılık oranı, panel (b) kısmında toplam faktör verimliliği, panel (c) kısmında brüt kişi başı endüstri çıktı değeri ve panel (d) kısmında ise toplam aktiflerin devir hızı gösterilmektedir. 2006 ile 2010 yılları arasında yüksek büyüme hızını yakalayan Çin'in bu periyotta devlet mülkiyetli şirketlerinin sermaye kârlılık oranı, toplam faktör verimliliği ve toplam aktiflerin devir hızı özel sektörden daha düşük olmuştur. Sermaye yoğun sektörde uzmanlaşmanın artmasından

dolayı brüt kişi başı endüstri çıktı değeri-işgücü verimliliği ise özel sektörden daha yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Devlet mülkiyetli şirketlerin ekonomideki verimliliği, birleşmeler ve devralmalara katılma eğiliminde olma hususları çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin; 2010 yılında en önemli ulusal 500 şirket arasında 1,112 birleşme ve satın alma gerçekleşmiştir ve bunların büyük bir bölümü devlet mülkiyetli şirketler tarafından üstlenilmiştir. Devlet mülkiyetli şirketlerdeki reformun etkinliği en kolay rekabetçi piyasalara katılan şirketlerde görülmektedir. Bu şirketler, yeni piyasalara ve rekabete açılabilme için gerekli esneklikleri gerçekleştirerek daha önceki dönemlerde yaşadıkları düşük performansların tekrür etmesini de böylelikle önlemişlerdir (OECD, 2015, s. 153-154).

Farklı yaklaşımlardan da anlaşıldığı gibi Çin’de, yapısal değişimin temelindeki deregülasyon ve özelleştirmeler neoliberal politikaların tersine, selektif bir modelle birlikte özel sektör eksenli olmayıp devlet mülkiyetindeki şirketlerin öncülüğünde başarıya ulaşmıştır. Reformların başarıya ulaşmasında özelleştirme politikalarından ziyade devlet mülkiyetli şirketlerin birbirleriyle, uluslararası şirketlerle, özel, yarı-özel ve kolektif mülkiyetli şirketlerle girilen rekabet sayesinde gerçekleşmiştir (Arrighi, 2010, s. 358).

3.5.3. Neoliberal Washington Mutabakatına Karşı Pekin Mutabakatı

20. yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla sosyalist veya planlı ekonomilerin başarısızlığına yönelik inanç dünyada yaygınlık kazanmıştır. Kapitalist sistemin mutlak zaferi tüm dünyada etkisini hissettirmeye başlamış ve neoliberal yaklaşımlarla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için uluslararası kapitalist kuruluşların önderliğinde yeni paradigmlar ortaya atılmıştır. 1990’larda Washington Mutabakatı temelinde tam işleyen piyasa modelinin inşa edilmesine yönelik argümanlar kapitalizmin yeni retoriği haline gelmiştir.

Washington Mutabakatı, tam rekabetçi piyasa sisteminde devletin rolünü; yeniden dağıtımın etkin biçimde sağlanması, piyasa aksaklıkların düzeltilmesi, fiyatların doğru olarak oluşumunu kolaylaştıracak ve karar verici aktörlerin kaynak tahsisinin etkin şekilde gerçekleştirilmesine indirgemıştır (Wayenberge, 2016, s. 318).

21. yüzyılda kapitalizmin yaşadığı ilk kriz olan küresel finans kriziyle birlikte Washington Mutabakatına yönelik eleştiriler artmış, devletin rolüne ilişkin Keynesyen politikalara dönüş tartışmaları yeniden canlanmıştır. Ayrıca büyümenin ve kalkınmanın

uluslararası kuruluşların dayattığı türden liberalleşme ile sağlanabileceği görüşü Japonya, Asya Kaplanları ve özellikle yeni yükselen güç olarak Çin’de devletçi politikalarla ulusal ve uluslararası başarının sağlanmasıyla eksen kaybına uğramıştır. 1978 sonrası dönemde atılım gerçekleştiren ve ABD hegemonyasına 21. yüzyılda alternatif olabilecek tek güç olarak görülen Çin’in, Washington Mutabakatının ortodoks anlayışından farklı reformlarla başarı yakalaması, literatürde ‘*Pekin Mutabakatı*’ olarak nitelendirilen yeni kavramı ön plana çıkarmıştır.

Pekin Mutabakatı kavramı ilk olarak Joshua Cooper Ramo (2004), tarafından kullanılmıştır. Ramo (2004)’ya göre Çin’in gelişimi sadece kendisi açısından önemli olmayıp kendisi dışındaki bölgelerde devasa bir etkiye sahip olmasından dolayı da küresel bir etkiye sahiptir. Çin’in yeni fikirleri, dünyanın birçok yerindeki farklı ülkelerin sadece kendilerini nasıl geliştireceklerini ortaya koymamakta bununla birlikte uluslararası düzende bağımsız olmalarını sağlayan, kendine özgü yaşam biçimleri ve politik tercihlerin nasıl korunacağını da belirten bir ağırlık merkezidir. Böylelikle ‘gücün ve kalkınmanın fiziği’ olarak tanımlanan Peking Mutabakatı, Washington Mutabakatından daha farklı pratik çerçeveyi ifade etmektedir (Ramo, 2004, s. 3-4).

Pekin Mutabakatı, Washington Mutabakatından eşitlikçi kaygıları ön plana alması, yerel koşullarla birlikte değişen şartlara bağlı olarak farklı çözümlerin gerekliliğini içermesi noktalarında ayrılmaktadır (Sezen, 2011, s. 994).

Tarihin Sonu ideolojisinin ekonomik uzantısı olarak Washington Mutabakatı, ülke ekonomilerinin derin krizlere sürüklenmesinin en önemli aktörü olarak kabul edilmektedir; fakat Çin’in yeni kalkınma yaklaşımı her durumda geçerli olabilecek tek düze çözümlerden ziyade esnek bir yapı içerisinde eşitsizlikleri giderici daha adil ve kaliteli büyüme hedeflerini benimseyen güç olarak ele alınmaktadır. Peking Mutabakatı, 1990’lı yıllarda Washington Mutabakatıyla kaybolmuş kalkınma ekonomisinin özgün hedefi olan toplumu geliştirmek için iyi yönetim araçlarını da kullanan en az ekonomik olduğu kadar sosyal içerikleri de içermektedir (Ramo, 2004, s. 4-5).

Dirlik (2011) ise Peking Mutabakatını, ‘Çin Kalkınma Modeli’ olarak adlandırmakta ve Çin modelinin yakaladığı başarının sadece kültürel durumun tesadüfi ürünleri olarak ele alınmaması gerektiğini, Çin karakterizmi ile bir araya getirilen sosyalizmin mirası olarak tanınmasının önemini vurgulamıştır (Dirlik, 2011, s. 2).

Ekonomik reformların aşamalı olarak yerine getirilmesi ve devletin genişleyen ulusal piyasalarla yeni toplumsal işbölümü arasındaki koordinasyonu sağlamadaki başarısı neoliberalizmden daha farklı kesitler sunmaktadır. Neoliberalizmin; şok

politikalarının, minimalist devlet anlayışının ve kendiliğinden dengeye gelebilecek piyasaların gücüne duyulan güven, Çin reformunda başvurulabilecek yöntemler olarak kullanılmamıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımla Adam Smith'in öngörülerinden de uzaklaşılan uygulamalara ağırlık verilmiştir (Arrighi, 2010, s. 359).

Çin modeli kendi içerisinde iki farklı tipoloji sergilemiştir. Bunlardan ilki, Washington Mutabakatında yer alan unsurları kapsayacak şekilde oluşturulan ekonomik, finansal ve politik liberalizasyon başta olmak üzere özel girişimin desteklendiği modeldir. İkincisi ise 1990'lardan sonra hâkim olmaya başlayan Pekin Mutabakatı çerçevesinde devlet mülkiyetli şirketlerin (SOE_s) geliştirilmesi, mali ve politik kontrollerin uyumlaştırılması açısından devletçi müdahalelerin ön plana çıktığı modeldir (Huang, 2010, s. 33).

Kennedy (2010), Ramo'nun işaret ettiği Pekin Mutabakatının genel çerçevesinin şunlardan oluştuğunu belirtmiştir (Ramo, 2004; Kennedy, 2010, s. 467):

- İnovasyon temelli kalkınma
- Salt ekonomik büyümeye endekslenen ekonomik başarı yerine büyümenin adil ve sürdürülebilirliğini sağlama
- Çin ve diğer ülkelerin ABD'nin politikalarına bağlı olmaması
 - § Washington Mutabakatına karşı olmak
 - § Kendi koşullarına göre küreselleşme
 - § Örnek olarak Çin etkisinin gösterilmesi
 - § ABD'ye karşı dengeleyici mekanizmaların sağlanması için asimetrik kapasitenin geliştirilmesi.

Çin'in yakaladığı büyük ekonomik başarının gerisindeki faktörlerin açıklanmasında farklı bakış açıları olmasına rağmen genel kanı, planlı ekonomiden piyasaya ekonomisine doğru yaşanan kayıştan kaynaklandığına yöneliktir.

Merkezi planlamada kaynakların endüstriler arasındaki dağılımına ilişkin ve mikro açıdan yaşanan verimsizliklerin piyasaların serbestleştirilmesiyle çözüldüğü doğrudur; fakat bu bakış açısı, Çin'in olağanüstü ekonomik performansının doğru bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle Çin'den daha fazla oranda serbestleştirmeye ağırlık veren az gelişmiş ülke deneyimlerinden görüleceği gibi piyasa mekanizması bu ülkelerde tam tersi sonuçlar doğurmuştur. Piyasanın serbestleştirilmesinin ekonomi açısından önemi de dikkate alındığında; Çin'i düşük gelirli ekonomilerden ayıran husus,

devletin ekonomideki rolüdür. Devletin piyasaların iyi işlemesi için yaptığı müdahaleler olmadığı takdirde piyasa başarısızlıkları kaçınılmaz olmaktadır (Huang vd., 2013, s. 14).

Vergi tatilleri, toprağın ücretsiz kullanımı, destek kredileri, enerji ve su gibi girdilerin düşük maliyetlerle tahsis edilmesi, mülkiyet haklarının garanti altına alınması, devletin doğrudan yabancı yatırımlara yönelik politikasının özünü oluşturmaktadır. Bu politika pratikte karşılığını bulmuş, 1997-2010 yılları arası dönemde Çin'e 923 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım girişi gerçekleşmiştir. Ayrıca adem-i merkeziyetçi sistemin güçlendirilmesiyle yerel aktörler yatırım ve üretimin artırılmasına odaklanarak üst düzey devlet yetkililerine kıyasla daha çok kurumsal CEO'lar gibi hareket etmeye başlamışlardır (Huang vd., 2013, s. 14-15).

Küresel finans krizi, Euro bölgesi borç krizi ve Çin ekonomisinin yükselişi 21. yüzyılda devletin işlevlerinin yeniden ön plana çıkmasına zemin hazırlayan gelişmelerdir. Devletin ekonomik alandaki yeni rolleri tamamlanmış bir süreç olmayıp bilakis farklı formlarda dinamizm kazanarak dünya ekonomisinde yeniden ciddi biçimde tezahür etmektedir. Bu süreçte, özellikle dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin batıdan doğuya doğudan da Asya'ya kayması ABD öncülüğünde yeni ekonomik düzen arayışlarını hızlandırmıştır. Bu yeni arayışların jeopolitik gelişmeler, küresel göç sorunu ve diğer unsurlara olan ilişkisi ile birlikte değerlendirildiğinde nasıl bir yapı oluşturacağı çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacaktır.

BÖLÜM IV

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI YENİ EKONOMİK DÜZEN ARAYIŞLARI VE DEVLETLERİN YENİ ROLLERİ

“Hükümdarlardan, devlet adamlarından, halklardan tarih deneyimlerinden ders almaları istenilir. Ama deney ve tarihin öğrettiği de, halkların ve hükümetlerin hiçbir zaman tarihten bir şey öğrenmedikleri ve bunlardan alınabilecek derslere göre davranmadıklarıdır...”

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

21. yüzyılın başında ABD’de yaşanan küresel finans krizi sırasında ve bunun yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesine çalışıldığı dönemde, AB’de yaşanan borç krizi, dünyanın ekonomik faaliyetlerinin öncülüğünü yapan iki kıtadan başlayarak dünyanın geri kalan ülkeleri üzerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Neoliberal ideolojinin lider ülkesi konumundaki ABD’nin öncülüğünde meydana getirilen küresel kuruluşlar, bahsedilen krizlerin ülkeler arasındaki liberalleşme eğilimlerine gölge düşürmeden aşılabilmesine teorik düzlemde inanmış olsa da uygulamada bu söylemlerin tersi yönde yaklaşımlar öne çıkmaya başlamıştır. Piyasaların yaşadığı kriz bir süre sonra devlet krizi haline dönüşerek ülkelerin bütün kamusal kaynaklarını seferber etmeleriyle sonuçlanmıştır.

Kurtarma ve teşvik paketleri hemen devreye sokularak çok büyük şirketlerin batmaları engellenmeye çalışılmış ve devletin sadece düzenleyici, denetleyici işlevleri değil bununla birlikte Çin örneğinde de görüldüğü gibi stratejik öneme sahip sektörlerde hâkim konumda olan yönlendirici ve diğer müdahaleci rolleri de ağırlık kazanmıştır. Bu süreçten sonra küreselleşmenin tüm dünyada refah getireceğine yönelik şüpheler artmış, bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimleri özellikle çevre ülkelerde önemli konulardan birisi haline gelerek yeni ticari, ekonomik ve bunun sonucunda da siyasi oluşumlara zemin hazırlamıştır.

21. yüzyılın ilk çeyreğine doğru ilerlerken küreselleşme-bölgeselleşme dikotomisi dünya ekonomisinin seyrini etkileyecek ana tema olarak tartışmaların ve arayışların hız kazanmasına neden olmuştur. Çevre ülkelerde yoğunlaşan küreselleşme karşıtı akımlar, bölgesel bloklar arasında anlaşma ve işbirliği ile sürdürülmeye çalışılırken korumacı eğilimler de başvurulan diğer yöntemler olmaktadır. Korumacı eğilimler sadece çevre

ülkelerle sınırlı kalmamıştır. 2016 yılında ABD Başkanı seçilen Donald Trump, ‘*Make America Great Again*’⁷ sloganı ile bir dizi radikal kararları alacağını açıklamış ve özellikle Çin ile olan ticari rekabette korumacı önlemleri uygulayacağını açıkça deklare etmiştir. Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUS) rekabetten, istihdam sağlamaya kadar birçok alanda sağlayacağı katkıların önemine dikkat çeken Trump, bunların yeniden ABD ekonomisine dönmelerini sağlamak amacıyla vergi ve teşvik politikaları başta olmak üzere çeşitli uygulamaları yürürlüğe koymuştur.

Özellikle 2010’dan sonraki dönemde küreselleşmenin yaşadığı yörünge kayması yeni ekonomik düzen arayışlarının hız kazanmasını sağlamıştır. 21. yüzyılda bahsedilen bu düzen arayışları ekseninde devletlerin yeni rolleri geniş kapsamlı analitik çerçevelerin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bir yandan küresel sermaye dünya ölçeğinde mobilitesini sürdürürken, mal ve hizmet ticareti belirli bölgesel bloklar arasında yoğunlaşmıştır. Bazı görüşler, küreselleşmenin 21. yüzyılda bölgesel bloklar arasındaki ticaret ve sermaye akımları şeklinde gelişeceğini iddia ederken, bir kısmı finansal sermayenin mobilitesini sürdüreceğini; fakat mal ve hizmet ticaretinin ağırlıklı olarak bölgesel bloklarda yoğunlaşacağını öne sürmektedir. Her iki yaklaşımda önemini koruyan unsur, ulusal devletlerin ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkilerde baskın konumda olacağını sürdürmesidir (Kazgan, 2015, s. 194).

Korumacı ve/veya müdahaleci önlemlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden ziyade gelişmiş ülkelerde kullanım alanı bulması son yıllarda yaygınlık kazanan gelişme olmuştur. Finansal piyasaların genişlemesi ve derinleşmesiyle parasal akımların hacminin güvence altına alınabilmesi için devletin, mülkiyet haklarını garanti altına alabilecek yasal ve kurumsal altyapıyı tesis etme zorunluluğu en önemli koşul haline gelmiştir. Nitekim 19-20 Mart 2018’de Arjantin’de düzenlenen G-20 Zirvesi’ne devletin düzenleyici rolüne ilişkin çağrılar damga vurmuştur. Kripto paraların yasadışı kullanımının engellenmesi için ulusal hükümetlerin müdahale etme gerekliliği vurgulanmıştır. IMF Başkanı Christine Lagarde, kripto paralarla mücadelede hükümet düzenlemelerinin kaçınılmaz olduğunu altını çizerek “*Açık bir şekilde uluslararası düzenlemeye ve uygun denetime ihtiyaç duyduğumuz bir alan*” ifadesini kullanmıştır.

Gerek reel gerekse de finansal sektörde yaşanan aktif devlet müdahaleciliğinin değişik formlarda vuku bulması Keynesyen görüşlerin yeniden canlılık kazanmasına yol açmıştır. Dünya ekonomisinde yaşanan düşük büyüme hızı, küresel ölçekteki gelir

⁷Amerika’yı yeniden büyük yap. Bu sloganı, 1980’lerde eski ABD Başkanı Ronald Reagan da kullanmıştır.

eşitsizliği, göç ve yoksulluk, jeopolitik risklerin yarattığı belirsizlikler nedeniyle artan savunma harcamalarının finansmanında yaşanan darboğazlar, finansal piyasaların yeterli denetime tabi olmadan işleyişi gibi sorunlar, devletin yeni ekonomik rollerinin gündeme gelmesine ve buna bağlı olarak Keynesyen iktisadın kuramsal çerçevesine bağlı olarak 21. yüzyılda müdahaleci politikaların daha önceki uygulamalardan nasıl ve ne yönde farklılaştığı ve/veya benzeştiği sorusunun önemini ortaya çıkarmıştır.

4.1. 21. Yüzyılda Devlet Müdahaleciliği: Keynesyen İktisada Yeniden Dönüş Mü?

Küresel krizin trilyon dolarlık maliyetinin telafi edilme çabası, işsizlik ve durgunlukla birleşince ABD ve AB savundukları küreselleşmenin ideolojik ve kurumsal temellerine zıt olacak şekilde korumacı önlemlerini birer birer uygulamaya koymuştur. ABD’de tüketiminin artırılması için izlenen para ve maliye politikalarıyla birlikte batmak üzere olan büyük kuruluşların kurtarılması devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Benzer biçimde İngiltere de kredi kurumlarında yaşanan tıkanıklıklar karşısında mevduat garantisi sağlayarak, sermaye desteği sağlama yoluna gitmiştir. Benzer eğilimler buralarla sınırlı kalmamış, Japonya ve Çin de buna paralel yol izlemiştir. Bütünsel açıdan değerlendirildiğinde dünyada “devletçilik” hâlâ devam etmektedir (Kazgan, 2017, s. 418).

Küresel kriz sonrasında dünya genelinde devletin müdahale araçlarının devreye girmesiyle Keynes’in görüşleri yeniden öne çıkmaya başlamış ve Keynesyen iktisadın önermelerinin, 21. yüzyıl açısından uygulanabilirliği yönünde eğilimler giderek güçlenmiştir (Filho ve Terra, 2012, s. 18).

Günümüzün güncel ekonomik sorunlarının çözümü noktasında Keynes’in görüşlerinin tekrardan önemli hâle gelmesinin sebebi, 2008 krizinin dünya genelinde yarattığı olumsuz etkinin giderilmesi noktasında, krizin temelinde yatan neoliberal politikaların yerini alabilecek analitik ve referans çerçevesine bağlı bir alternatif sunabilme kapasitesine sahip olması ve bunun 1929 krizinde tecrübe edilmiş olmasındandır. Bununla birlikte Keynesyen iktisadı diğer ekollerden farklı kılan unsur, Keynes’in kurmak istediği ekonomik sistemde felsefi yönelimin hâkim öge olmasıdır. Keynes’in “*iyi yaşam*” ideali, esasında onun bir diğer entelektüel yönü olan olasılık kuramına eğilmesinin izlerini taşımaktadır. Rasyonel ahlâk ve davranış sistemine dayanan Keynesyen modelin temelinde, kökeni Platon’a dayanan sezgisel epistemoloji yer almaktadır. Ahlâk dâhil olmak üzere bilginin kaynağı noktasında duyu deneyimlerinden

ziyade sezgiyi öne çıkarması, Keynes'in gerek karşılaştırmalı analizlerini gerekse de iktisattaki matematik kullanımına yönelik mesafeli tavrını belirlemiştir (Skidelsky, 2003, s. 57).

Kendiliğinden tam istihdamı sağlayarak dengeye gelebilecek ekonomi modelinin neden işlemeyeceğinin analitik çerçevesini çizmeye çalışan Keynesyen iktisat, kısa dönemli talep yönlü politikaları odağına alan yaklaşımı ifade etmektedir. Geleneksel klasik iktisadın varsayımlarına karşı çıkışı beraberinde getirmesi dolayısıyla Keynes, kapitalizmin rasyonalize edicisi, reformisti ve felsefecisi olarak adlandırılmıştır (Tekeoğlu, 1993, s. 196).

Keynesyen yaklaşımlar çerçevesinde son dönemlerde finansal liberalizasyonun başarısızlığını açıklamak için liberalizasyon sonrası dönemin yapısına ilişkin farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu bağlamda finansal liberalizasyonun savunucuları çeşitli sorularla karşı karşıya kalmışlardır (Gabel, 2010, s. 29):

- Gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin başlıca amaçları nelerdir?
- Hangi tip finansal düzenlemeler özel aktörlerin ilgisini çekerken aynı zamanda daha eşitlikçi insani gelişme hedeflerine en iyi şekilde hizmet edebilir?
- Küresel finansal kurallar ve ulusal finansal düzenlemeler yerel ihtiyaçları karşılayan yerel finans kurumlarına ve uygulamalarına nasıl yer açabilir?

Neoliberal finansal liberalizasyonun en önemli teorik öncüleri McKinnon ve Shaw'a göre ise finansal sektörde aktif devlet müdahaleciliği bir takım olumsuzluklara yol açmaktadır. Yapay olarak düşük faiz oranlarının korunması, yurtiçinde tasarruf sahiplerinin mevcut fonlarını yurt dışında değerlendirmelerini ve yurtiçindeki finansal kurumlarda tasarruf yapmak yerine tüketimin artmasını teşvik etmektedir. Her iki durum birlikte ele alındığında ekonomide enflasyonist baskının oluşması kaçınılmaz hâle gelmektedir. Ayrıca düşük tasarruf oranları bankaların borç verme aktivitelerini yavaşlatmaktadır. Böylelikle finansal baskı yurtiçi yatırımları yavaşlatarak istihdam ve ekonomik büyümeyi engellemektedir (Gabel, 2010, s. 4).

Keynesyen iktisatçılar ise neoklasik teorinin iddia ettiği gibi liberalleşmiş piyasaların verimli biçimde işlediğine karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre sermayenin piyasaya dayalı tahsisi ile büyüme ve sosyal hedeflerin istenilen seviyede gerçekleştirilmesi arasında kanıtlanmış herhangi bir âmpirik veya tarihsel ilişki bulunmamaktadır. Finansal piyasaların önündeki engellerin kaldırılmasının krizlere

davetiye çıkardığı küresel finans krizi ile yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Finansal sisteminin işleyişine yönelik müdahale önlemlerinin uygulanması açısından ise geniş bir konsensüs oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple devlet müdahaleciliği, Keynesyen iktisadın referans çerçevesine bağlı olarak gerek finansal sektörde gerekse de reel sektörde, 21. yüzyıl açısından taşıdığı kritik rol yeniden ön plana çıkmıştır.

Ana akım iktisat politikaları ile Keynes'in sunduğu argümanlar arasındaki ilişki, 21. yüzyılın finans merkezli kapitalizmin anlaşılması açısından önemli role sahiptir. Bu ilişkinin boyutunun anlaşılmasında karşımıza çıkan iki önemli referans çerçevesi, *Genel Teori ve Para Üzerine Bir İnceleme*'dir. Keynes, günümüz kapitalizminin anlaşılması açısından mevcut ekonomik sistemde sadece toplam talebin canlandırılması için devlete rol biçmemiş para ekonomisinin gerek finansal sektör gerekse de reel sektör üzerinde yarattığı etkinin işleyiş mekanizmalarını da göstermesi bakımından günümüzün güncel iktisadi sorunlarına ışık tutmuştur (Dinar, 2016, s. 116).

Paranın işleyişinin klasiklerin öngördüğü gibi yansız olmadığını tam aksine ekonominin bütünü düşünüldüğünde hayati role sahip olduğunu ifade eden Keynes, günümüzün modern ekonomileri düşünüldüğünde merkez bankalarının işlevlerine ilişkin "*Para Üzerine Bir İnceleme*" de söyledikleri hâlâ tüm canlılığıyla gündemdedir (Keynes, 2015, s. 271):

Savaştan sonraki tecrübeler pek çoğumuzu, pratikteki en iyi politika hedefi olarak fiyat istikrarını savunmaya yöneltti. Bu durum, başkaları bir yana bankacılık otoriteleri indinde kredi çevrimini ne pahasına olursa olsun yok etme girişimi anlamına geliyordu. Söz konusu savunma, kredi çevriminin feci aşırılıklarına ve ağır suçlarına rağmen toplumun ilerlemesinde bir rolü olduğu ve kontrol altına alınmaya kalkınması hâlinde istikrarla birlikte durgunluğa da yol açacağı konusunda eleştiriler getirdi.

Finansal faaliyetler ile reel ekonomi arasındaki ilişkinin ekonomi genelinde spekülâtif akımlar karşısında nasıl istikrarsızlığa yol açtığına odaklanan Keynes'e göre sermaye varlıklarının değerinin belirlendiği piyasada yatırımcıların beklentileri doğrultusunda oluşan karamsarlık, sistemi istikrarsızlığa sürüklemektedir. Burada devlete düşen rol, belirsizliği azaltmaktır. Ekonomi üzerinde büyük etkileri olan belirsiz faaliyetlerin kamu yararına devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğine inanç, küresel kriz sonrası dönemde çokça dillendirilmiş ve finansal piyasaların denetlenmesine ilişkin

reformların gerçekleştirilmesi tüm ülkelerde devletin temel hedefi olmuştur (Skidelsky, 2010, s. 166). Keynesyen politik iktisadın merkezinde yer alan merkez bankalarının nominal faiz oranlarını makroekonomik dengesizliklere yol açacak kadar düşük seviyelerde belirlememesi gerektiği anlayışı (Argitis, 2009, s. 255). FED başta olmak üzere birçok gelişmiş ülke merkez bankasının faiz oranlarını çok düşük seviyelerde tutmasıyla 2008 yılında mortgage krizine yol açmasıyla yeniden gündeme gelmiştir.

Stiglitz (2017)'e göre ekonomi politikalarının rasyonelliğine olan güven makroekonomi politikalarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. 1929 Buhranı sonrasında piyasaların kendi kendisini düzeltemeyeceği dolayısıyla devletin müdahalesine ihtiyaç duyulduğu kabullenilmiş olsa da aradan geçen zamanda bu fikirden tekrar kendiliğinden işleyen düzene yönelik başlamıştır. Örneğin; 1997 Doğu Asya krizinde piyasaların hızlı bir şekilde durgunluktan çıkması devlet müdahalesi sayesinde olmasına rağmen asimetrik algı yüzünden bu durum piyasanın başarısı gibi görülmeye başlanmıştır (Stiglitz, 2017, s. 64).

Kriz sonrası dönemde yine devlet müdahalesiyle kurtarma operasyonları başlatılmış ve piyasalara likidite desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Büyük Buhranın yıkıcı etkilerini giderme noktasında ABD Başkanı Roosevelt'in New Deal uygulamalarıyla, 2008 krizi sonrasında Bush ile başlayan ve Obama ile devam eden talep yönlü para ve maliye politikaları başta olmak üzere kurtarma paketleri ve finansal piyasaların düzenlenmesine yönelik atılan adımlar Keynes'in fikirlerinin iki farklı yüzyılda geçerliliğini doğrulayan örneklerdir (Çolak, 2011, s. 28).

Korumacı önlemler doğrultusunda müdahaleci politikaların, krizin atlatılabilmesi için kapitalist ülkelerin hemen hemen tamamında başvurulan yöntem olarak kullanılmasından sonra 2010 yılının son toplantısında Seul'de bir araya gelen G-20 ülkeleri, dünya ölçeğinde ekonomik işbirliğini geliştirecek koordinasyonun gerekliliğine vurgu yaparak alternatif arayışları hızlandırmışlardır. ABD ile Çin arasında yaşanan ve "kur savaşı" haline gelen rekabet, korumacı politikaların uygulanabilirliği tartışmalarını yeniden alevlendirmiştir. Ayrıca finansal sistemin ekonomide yaratabileceği potansiyel kırılmalara ve dengesizliklere karşı denetleyici mekanizmaların uygulanmasının önemine yapılan vurgu IMF, Dünya Bankası, ABD ve AB ülkeleri tarafından da benimsenmiştir. Dolayısıyla Keynesçi ekonomik model giderek daha geçerli hâle gelmiştir (Coşkun, 2011, s. 150-151).

Keynes'in bütüncül vizyonu içerisinde gözden kaçırılmaması gereken nokta, isminin makroekonomi ile özdeşleşmesiyle sadece maliye politikası ile ekonomik

istikrarın sağlanabileceğine yönelik bir fikrin yanıltıcı olabileceğidir. Keynes esasında yalnızca para politikasına ağırlık verilerek tam istihdamın sağlanabileceği düşüncesine karşı çıkmıştır. Para politikasının etkisiz kalabileceği noktaları dikkate alarak mutlaka maliye politikasının kullanılmasını da önermiştir. Dolayısıyla para ve maliye politikalarının koordinasyonu ile talep yönlü ekonomi politikalarının bir arada kullanımı bir zorunluluk arz etmektedir (Angeriz ve Arestis, 2009, s. 584).

Pressman (2009), krizlerin tekrar yaşanmaması için Keynes'in kapitalizmin işleyişi hakkındaki tavsiyelerine uyulması gerektiğinin altını çizmektedir. Tarihten dersler çıkarmak yerine bunlar bir kenara bırakıldığında ve denetimsiz piyasaların aynı şekilde faaliyetlerini sürdürmesi hâlinde sonuçta yine Keynes'in belirttiği gibi kapitalizm, kaçınılmaz olarak kumarhaneye dönüşecektir. Dolayısıyla spekülâtorlerin çılgınlıklarının önünün alınabilmesi daha fazla düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu anlamına gelmektedir (Pressman, 2009, s. 161).

Keynesyen iktisadi kurgunun günümüz sorunlarına pratik çözümler getirmesi beklenirken politik koşulların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu dünyada politik etkisi anlamında da geniş kitlelere erişme imkânına sahip olan Keynesyen iktisadın, 21. yüzyılda önceki yüzyıldaki gibi kutuplaşan dünya sisteminin bulunmayışıyla gözden düştüğü sanılabilir. Oysa 2008 krizinden de görüleceği gibi reel ekonomi ile finansal ekonomi arasındaki bağın kopmasının işsizlik, eşitsizlik, ekonomik daralma gibi Keynesyen ekolün temelinde yer alan sonuçlara yol açabileceği düşünüldüğünde bugün Keynes'in görüşlerine ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde ortadadır (Arslan, 2010, s. 145).

1980'lerden itibaren Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'ın iktidarıyla yeni politika bileşimlerinin önemli kuramcısı Milton Friedman'ın görüşleri, karşı devrim olarak benimsenmiş ve Keynes, sağın hedef tahtası haline gelmiştir; fakat Keynes'in siyasal felsefesi yakından incelendiğinde sağın eleştirilerinin temelindeki görüşlerin birçoğunu savunmadığı görülecektir. FED'in son 20 yılda faiz oranlarıyla talep yönelimli politikalara geri dönüşü sağlaması Keynes'i haklı çıkarmıştır. Ayrıca 1990'ların liberal atmosferinin yol açtığı krizlerlerden sonra para ve maliye politikalarının düzenli olarak uygulanması, Keynesyen kurgunun içeriğindeki entelektüel zekâyı yansıtmaktadır (Bateman, 2008, s. 273-374). Dünya ekonomisinin gelmiş olduğu noktada, enflasyonist değil deflasyonist kaygıların artmış olması yeniden Keynes'e dönüş fikrinin düşünülmesine yol açmıştır.

Finansal piyasaların risklere karşı korunmasız olması ve artan risklerle birlikte varlık fiyatlarındaki şişmenin yol açtığı istikrarsızlığın krize yol açmasıyla, merkez bankalarının fiyat istikrarı yanında finansal istikrarı da hedeflemesi gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır (Yıldırım, 2016, s. 142). Kriz sonrası dönemde en önemli devlet kurumu olan merkez bankaları, mikro perspektiften sıyrılarak daha bütüncül bir diğer ifadeyle makro ölçekli politika enstrümanlarını kullanma zorunluluğunu benimseyerek kendi kendine işleyen piyasalar yaklaşımından uzaklaşarak denetleme, düzenleme, sınırlama başta olmak üzere doğrudan ve dolaylı müdahaleci karaktere bürünen yeni rolleri üstlenmiştir.

Küresel kriz sonrası dönemde Keynes'e dönüş tartışmaları şüphesiz ki fmutlak anlamda Büyük Buhran dönemindeki gibi toplam talep eksikliğini giderecek devlet müdahaleciliğini ifade etmemektedir. 21. yüzyılda Keynes'in fikirleri, krizle birlikte denetimden uzaklaşan finansal sektörün, reel sektörde yarattığı tahribatın önüne geçilebilmesi için devletin düzenleyici rolü ve kurtarma operasyonlarıyla devreye girerek krizin yayılmasını engellemek amacıyla yaptığı müdahalelerin başarılı olması neticesinde 1929 buhranı sonrası oluşan yapıya dönülebilir mi? sorusunun yeniden gündeme gelmesiyle tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar, ülkeleri bozulan finansal yapının kontrol altına alınmasını sağlayacak alternatif mekanizmaları aramaya yönelmiştir.

4.1.1. Küresel Kriz Sonrası Dönemde Merkez Bankalarının Yeni Rollerini: Makro İhtiyati Politikalar

2008 küresel finans krizinden sonraki dönemde finansal sektörden kaynaklanarak reel sektöre yayılan ekonomik daralma, makroekonomik dengesizlikler, istikrarsızlıklar sonucunda merkez bankalarının rolü sorgulanmaya başlamıştır. Mikro ihtiyati politikalar olarak fiyat istikrarı, firma düzeyinde denetim ve düzenlemelere daha fazla ilgi gösterilirken makro açıdan geniş ölçekli finansal sistemin işleyişine yönelik ilgi göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla finansal sistemin bütününe kapsayacak biçimde riskleri azaltmak ve yeni istikrarsızlıkların ortaya çıkmasını engellemek için makro ihtiyati önlemler adı verilen yeni denetleme ve düzenlemelerle mikro unsurlardan makro yapıya doğru kayan yeni finansal kurgu oluşturulması noktasında fikir birliği oluşmuştur (Clarke ve Large, 2011, s. 11).

Makro ihtiyati politikaların hedefi, ekonomide makroekonomik maliyetlere yol açan sistematik riskleri sınırlamaya yöneliktir. Söz konusu politikaların karakteristiğinin

anlaşılabilirliği, makro ve mikro ihtiyati önlemler arasındaki farklılıkların ayrıştırılmasıyla mümkün olmaktadır (Galati ve Moessner, 2010, s. 5).

Tablo 15.

Makro ve Mikro İhtiyati Perspektiflerin Karşılaştırılması

	Makro İhtiyati	Mikro İhtiyati
Uygun Hedef	Finansal sistemin geneli açısından riskleri sınırlamak	Bireysel kurumların risklerini sınırlamak
Nihai Hedef	Çıktı (GSYİH) maliyetlerinden kaçınmak	Tüketicilerin (yatırımcıların/mevduat sahiplerinin) korunması
Risk Modeli	İçsel	Dışsal
Kurumlar arasındaki ilişkiler ve ortak riskler	Önemli	Önemsiz
İhtiyati kontrollerin kalibrasyonu	Sistem genelindeki riskler; yukarıdan aşağıya doğru	Bireysel kurumların riskleri açısından; aşağıdan yukarıya doğru

Kaynak: Borio, 2003, s. 183.

Makro ve mikro ihtiyati politikaların karşılaştırıldığı tablo 15'te görüldüğü gibi mikro ihtiyati önlemlerin temel hedefi, finansal risklerin ekonominin geneli üzerindeki etkilerinden ziyade bireysel kurumlar üzerindeki risklerin minimize edilmesi iken, makro ihtiyati önlemlerin amacı, ekonominin genelinde reel çıktı düzeyinde önemli düşüşlere yol açacak finansal risklerin sınırlandırılmasıdır (Borio, 2003, s. 183). Finansal sistemde yaşanan kırılganlıkların ve krizlerin kendiliğinden düzelmesinin zorlukları nedeniyle bunların aşılabilmesi için yeni yöntemlerle yeni finansal kurgunun gerekliliğini FED Yönetim Kurulu Başkanı Janet Yellen şöyle ifade etmiştir (Yellen, 2011, s. 3):

İki yıl öncesine kadar, finansal sistemin istikrar politikası ve para politikalarının modern araçlarına sahip olmasından dolayı ciddi ekonomik daralmaları kendiliğinden düzelterek yapıya sahip olduğuna inanılıyordu. Artık, finansal yeniliklere elverişli bir ortam korunurken, krizlere yol açmadan önce finansal fazlalıkları tespit edecek ve önleyecek güçlü bir düzenleme ve denetleme sistemine ihtiyacımız olduğunu biliyoruz. Bu yaklaşım, krizin nedenlerini ve Dodd-Frank Yasası'nın yeniden tekerrürünü önlemek için belirli bir çerçevede sağlama rolünü izlemektedir. Aynı zamanda, daha sonra ortaya çıkan sistematik

finansal riski, geliştirilmesi gereken makro ihtiyati denetim araçlarını ve uygulanmasını, para politikası ile makro ihtiyati denetim arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla yapılması gerekenleri belirlemektedir. Özellikle felaketin önlenmesi ile mali sisteme sıkı sıkıya tutunma arasında sıkı bir ilişki olması gerektiği için krizi önlemek ise kolay olmayacaktır.

Yellen (2011)'e göre finansal piyasaların işleyişine ilişkin hâkim görüş, modern ekonomi politikalarının oluşturulması, iş çevrimlerinin yönetiminde ve modern risk yönetim araçlarının uygulanması konusunda merkez bankalarının uzmanlaşması gibi gelişmeler finansal sistemin istikrarını güçlendirmiştir. Reel ekonomiye yansıyan şokların atlatılması ve yeniden dengeye dönme eğiliminde olan, kendi kendini düzelten sistem olarak görülüyorlardı. Bu görüş kriz sonrası dönemde, milyonlarca insanın işsiz kalması, trilyonlarca dolarlık üretim düşüşü ve dünya genelinde yaşanan refah kaybı gibi sorunların çözümünde yetersiz kalması sebebiyle değişikliğe uğramıştır. Finansal sistemin genel ekonominin işleyişini bozabilecek felakete karşı savunmasız olduğu konusundaki şüphelerin giderilmesi amacıyla kaçınılmaz olarak birinci öncelikli hedef olarak krizlere yol açmadan önce finansal aşırılıkların belirlenmesi ve yönetilmesi için gerekli olan düzenleme ve denetleme sisteminin geliştirilmesidir. Dolayısıyla mikro ihtiyati önlemler yerine makro ihtiyati politikaların uygulanması daha belirgin sabit kurallar oluşturulmasını sağladığı için para ve maliye politikalarının başarısı açısından önemli avantaj sunmaktadır. Makro ihtiyati önlemler, finansal sistemden hareketle bir bütün olarak ekonomiyi daha geniş açıdan istikrarlı hâle getirmeyi amaçlaması nedeniyle mikro ihtiyati önlemlerden daha farklı çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım sistematik riskleri en aza indirecek, finansal sektördeki ara bağlantılar ve yayılmalarla da ilgili olan riskleri de ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Yellen, 2011, s. 3-8).

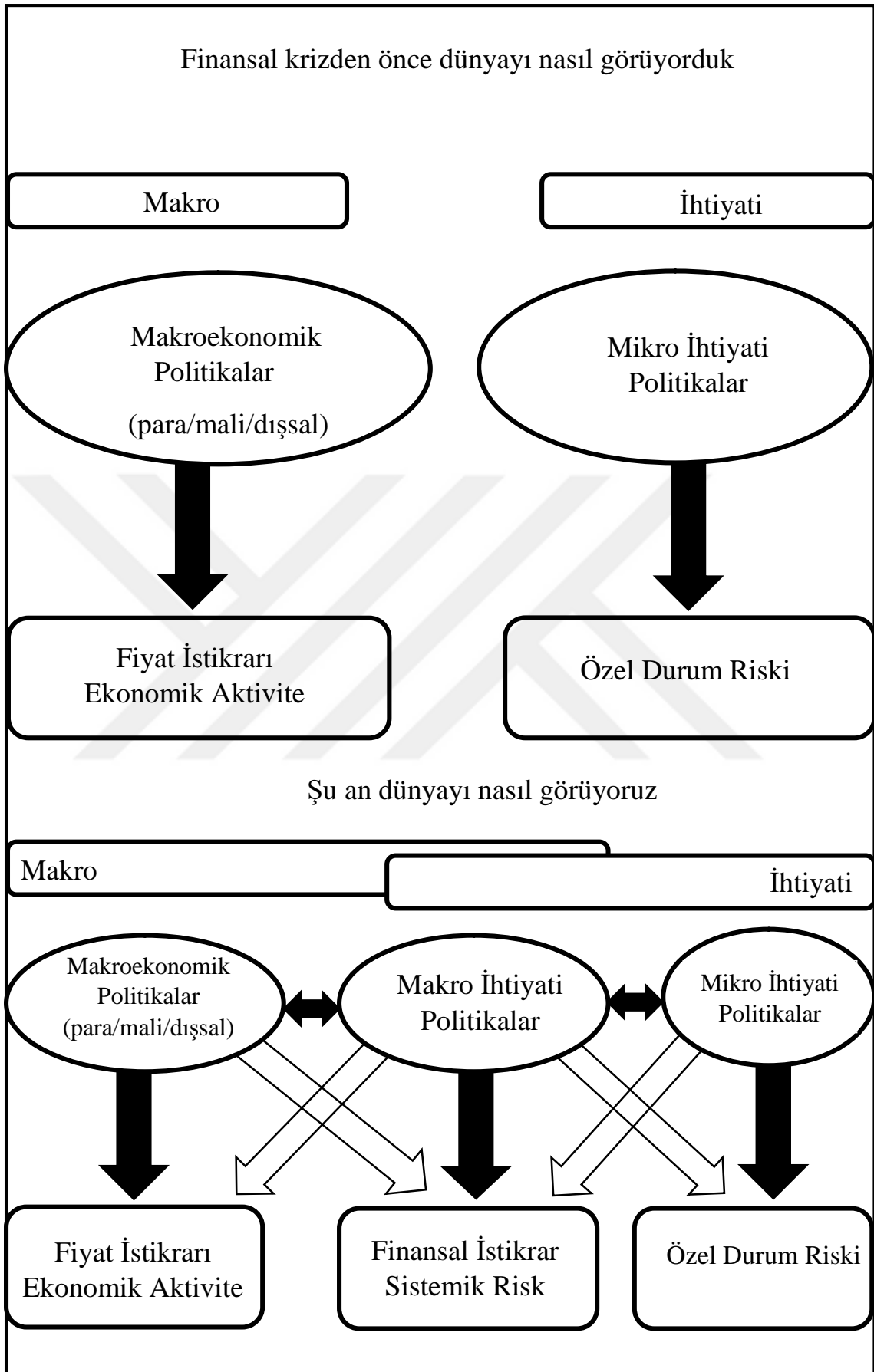
2008 sonrası merkez bankalarının değişen rolleri, gerek kullanılan politika araçları gerekse de hedeflenen amaçlar açısından değişikliğe uğramıştır. Birçok ülke, finansal riskleri azaltacak ihtiyati araçları uygulamaya koysa da aynı zamanda mali, parasal, döviz mekanizması ve idari önlemler de dâhil olmak üzere diğer kamusal politikaları içeren araç setini benimsemiştir. IMF de bu kapsamda makro ihtiyati politika araçlarını şu şekilde tanımlamıştır (Lim vd., 2011, s. 8):

- Kredi uygulamaları; kredi oranı tavanı (LTV), borç-gelir oranı tavanı (DTI), döviz kredileri tavanı, kredi ve kredi büyüme oranı tavanı

- Likidite uygulamaları; Net açık döviz pozisyonları/döviz uyumsuzluğuna ilişkin sınırlamalar (NOP), vade uyumsuzluğu ve rezerv koşullarına ilişkin sınırlamalar
- Sermaye uygulamaları; karşı devresel/zamana bağlı sermaye yeterlilikleri, dinamik karşılıklar ve kâr dağıtımına ilişkin kısıtlamalar

2008 krizi sonrasında ortaya çıkan makro ihtiyati düzenleyici fikirlerin ekonomi-politik sonuçları da dikkate alındığında geniş çaplı müdahale araçlarından oluştuğu görölmektedir. Çünkü bu politikalar demeti sadece yurtiçinde ekonomik gelişmelerin seyrini göz önüne almamakta bununla birlikte uluslararası piyasaları etkileyebilecek kriterleri de dikkate almaktadır. Örneğin; finansal kuruluşların sermaye yapılarının güçlendirilmesi amacıyla Basel III kriterleri kapsamında yeni düzenleyici tedbirler devreye sokulmuştur.

Şekil 9. Finansal istikrarı sağlamaya yönelik politikaların kapsamı

Kaynak: Claessens vd., 2013'den yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 9, finansal istikrarın sağlanması amacıyla kullanılacak politikaların kapsamını göstermektedir. IMF'ye göre finansal istikrarın sağlanması amacı; bankacılık ve hanehalkı sektörlerindeki kaldıraç oranı, finansal aracılarda sermaye ve likidite pozisyonları, varlıkların ve yükümlülüklerin döviz kompozisyonu göstergelerinden hareketle finansal dengesizliklerin toplam etkileriyle bağlantılı ara hedeflerle ilişkili riskleri hafifletmektir (Claessens vd., 2013, s. 6). Krizden önceki dönemde para, mali ve dışsal politikalardan oluşan makroekonomik politikalar, fiyat istikrarını sağlamak ve ekonomiyi yönlendirmek için mikro ihtiyati politikalar ise özel durumlara ait risklerin azaltılması amacıyla kullanılmıştır. Krizden sonraki dönemde bu yapı değişmiştir. Birbirlerinden bağımsız olarak uygulanan makroekonomik ve mikro ihtiyati politikalarla birlikte sistemik risklerin azaltılması ve makroekonomik politikaların etkinliğini artıracak makro ihtiyati önlemler uygulamaya geçirilerek bu üç politika kümesinin koordinasyonu sağlayacak mekanizma kurulmuştur. Böylece özel durum riskleri yanında sistematik finansal risklere de odaklanılarak ekonominin genel dengesi üzerindeki doğabilecek finansal ve reel istikrarsızlıkların önlenmesi hedeflenmiştir.

Makro ihtiyati fikirler, etkin piyasa teorilerinin eksikliğini vurgulayarak piyasa ilişkileri ve davranışları hakkında farklı bakış açısı sunmaktadır. Bu yeni yaklaşımın salt kendiliğinden dengeye gelen piyasa mekanizması anlayışından daha fazlasını ifade etmesi, özünde kamu otoritelerinin rolünün yeniden tanımlanması, müdahaleci yöntemlerin yeni çerçevesinin belirlenmesi ve finansal piyasaların faaliyetlerine sınırlama getirme gücünde artış anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra makro ihtiyati politikaların ön plana çıkması, ekonomik fikirlerin politik açıdan dönüştürücü etkilerini, finansallaşmış ekonomilerde sosyal ve politik ilişkilerin yapılandırılmasına yönelik kapasitelerin belirlenmesi hususları da içermesi bakımından geniş ölçekli sonuçlara yol açmaktadır (Baker, 2013, s. 113).

Tablo 16.

Makro İhtiyati Araçların Genel Kullanımı

Araç Türü	Toplam Ülke	Kullanma Sıklığı	Yükselen Piyasalar	Gelişmiş Ülkeler	Yükselen Piyasaların Yıllık Kullanım Sıklığı	Gelişmiş Ülkelerin Yıllık Kullanım Sıklığı
Kredi Oranı Tavanı (LTV)	24	% 28	13	11	% 20	% 55
Borç-Gelir Oranı Tavanı (DTI)	23	% 24	16	7	% 25	% 20
Kredi Büyümesi	6	% 9	6	0	% 12	% 0
Döviz Kredileri Tavanı	15	% 14	12	3	% 14	% 15
Zorunlu Rezervler	10	% 15	10	0	% 20	% 0
Dinamik Karşılıklar	7	% 8	6	1	% 7	% 9
Karşı Devresel Politikalar	5	% 2	2	3	% 2	% 2
Toplamlar	42	% 100	28	14	% 100	% 100

Kaynak: Claessens, 2015, s. 410.

Tablo 16’da, IMF tarafından 28’i yükselen ve gelişmekte olan ülke, 14’ü gelişmiş ülke olmak üzere toplam 42 ülke üzerine 2000-2013 dönemi için yapılan çalışmada makro ihtiyati politikaların türü ve kullanım sıklığı gösterilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi söz konusu araçlar yükselen piyasalar (veya gelişmekte olan ülkeler) tarafından, büyük dışsal şoklara maruz kalma riski, sermaye akımlarının oynaklığı, piyasa başarısızlıkları ile iyi işlemeyen ve genel olarak daha az liberalleşmiş finansal sistemin varlığı gibi nedenlerden dolayı daha fazla kullanılmıştır. Kredi oranı tavanı (LTV), en sık başvurulan araçtır. 24 ülke en az bir kere de olsa bunu kullanmıştır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında ise kredi oranı tavanı (LTV) ve borç-gelir oranı tavanı (DTI) en çok sık kullanılan araçlar iken diğerleri daha nadir kullanılmaktadır. Araçlar arasındaki farklılıklar, kullanım süreleri göz önüne alındığında daha da belirginleşmektedir.

Yükselen piyasalar gelişmiş ülkelere göre daha fazla ve daha uzun süreli politika araçları kullanmaktadır. Sermaye akımlarının daha oynak ve finansal piyasaların sistematik risklere daha elverişli olması, yükselen piyasa ekonomilerinin döviz ve likidite ile ilgili politikalara ağırlık verme eğilimli olmalarına yol açmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi finansal sistemin daha az liberal olması nedeniyle kredi büyüme oranı tavanı da başvurulan araçlardan biridir. Gelişmiş ülkeler ise kaldıraç oranına ilişkin yaşadıkları endişelerden dolayı kredi oranı (% 55) ve borç-gelir oranına (% 20) yönelik talebi daha çok tercih etmektedirler (Claessens, 2015, s. 409).

Yüzyılın şu ana kadar yaşadığı en büyük kriz olarak nitelendirilen 2008 küresel finans krizi sonrası dönemde, FED'in finansal sistemi istikrara kazandırmak amacıyla geliştirdiği yasal düzenlemelerin müdahaleci karakterine yönelik en önemli vurgu, dönemin FED Başkanı Ben Bernanke tarafından yapılmıştır. Örneğin; FED'in kredi verdiği her kuruluş üzerinde gözetim yetkisi başta olmak üzere finansal reformlar ve makro ihtiyati politikaların gerekliliğine ve 21. yüzyıldaki önemine ilişkin dikkat çekici saptamalarda bulunmuştur (Bernanke, 2016, s. 484):

...Tarih boyunca finansal denetim ve gözetim sistemi neredeyse tamamen “mikro ihtiyat” temelinde olmuştur-şirket özelinde emniyet ve sağlamlığa odaklanmış, yani sen ağaçlara bakarsan, orman da kendine bakar teorisiyle yaklaşmıştı. Makro ihtiyat yaklaşımı ise tersine Orman ve Ağaçlar perspektifi için çabalıyordu. Sağlığa ve sağlamlığa yalnızca şirket özelinde yaklaşmıyordu; şirketler arasındaki bağlantılar, birden çok şirkete ve piyasalara yayılabilecek riskler dâhil finansal sistemin tamamında istikrarı etkileyebilecek faktörlere de odaklanıyordu. Örneğin; eşik altı mortgage'lara aşırı maruz kalmış kreditorlerden birkaçı tam olarak sistematik problem oluşturmuyorlardı, fakat önemli miktarda eşik altı mortgage yüklenmiş birçok kurum pekâlâ olabilirdi. Makro ihtiyata dayalı düzenleme yapılmasının amacı, şirket özeline baktığınızda görünür olmayabilecek yaygın riskleri belirlemek ve ortadan kaldırmaktı.

Finansal sistemin bütününe yönelik etkiye sahip olan makro ihtiyati politikalar, makroekonomik ve yapısal boyutları içermesi sebebiyle para politikasının tek başına istikrarı sağlamada yetersiz kalması dolayısıyla kamu otoritesi tarafından reel sektörü de kapsayacak reformları zorunlu kılmaktadır. Farklı politika reformlarıyla uzun vadeli büyüme potansiyelinin geliştirilmesi; istihdam yasasındaki değişiklikler, vergi tabanının genişletilmesi ve/veya doğrudan vergilemeden dolaylı vergilemeye geçiş gibi maliye politikasının etkinliğini kamusal müdahalelerle artıracak yöntemler makro ihtiyati politikaların başarılı olmasında önemli unsurlardır (Schoemaker ve Wierts, 2011, s. 5-6).

Makro ihtiyati önlemler, merkez bankalarının kriz sonrası dönemde değişen rollerinin kritik politika aracı olması yanında politik etkileri itibarıyla farklı varyasyonlar doğurmaktadır. Esasında kamusal bileşenlerden oluşan bu önlemler, politik baskılarla birleştiğinde zaman tutarsızlığı problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum genellikle demokratik yollarla seçilmiş hükümetlerin kriz başladığında iflas eden bankalara likidite

yardımlarına sınırlama getiremediği için gerçekleşmektedir. Örneğin; merkez bankaları, kredi genişlemesinin ivmesini korumak için kamuoyunun yararına olduğu düşüncesinin hâkim olmasından dolayı bankalara aşırı likidite sağlamak için politik baskılara maruz kalabilmektedirler. Benzer durum, yetkili otoritelerin sermaye düzenlemesinden kaçınmak için politik baskılara maruz kalmalarında da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devlet müdahalesi sadece finansal sisteme istikrar kazandırmak amacıyla değil politik sebeplerle de artış göstermektedir (Freixas, 2015, s. 257-258).

4.1.1.1. Makro İhtiyati Politikaların Uygulanmasına İlişkin Seçilmiş Ülke Örnekleri

2008 küresel finans krizinden çıkarılan en önemli sonuçlardan birisi fiyat istikrarının sağlanmasının makroekonomik istikrarı garantilemediğidir. Düşük enflasyon ve çıktı boşluğu altında mali dengesizliklerin finansal istikrarı sağlamak ve sürdürülebilmek için ortaya çıkması, makroekonomik istikrarı da sağlayacak yeni araçlar setini gerektirmiştir. Bu amaçla riskleri ve şokları emebilecek tamponların oluşturulması makro ihtiyati tedbirlerin uygulanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Kurumların mükemmel olmaması, zaman tutarsızlığı, politik sınırlamalar makro ihtiyati tedbirlerin tek başına gerek finansal sektörü gerekse de reel sektörü istikrara kavuşturmada sınırlamaktadır. Bahsedilen kısıtlar, para ve makro ihtiyati politikalar arasındaki eşgüdümlü koordinasyonu gerekli kılmaktadır; fakat çoklu politika araçlarının merkez bankası gibi sadece bir kuruma tahsis edilmesi; hesap verilebilirliği zorlaştırarak, güvenilirliği ve kredibilitiyi azaltabilir (Claessens vd., 2013, s. 2). Devlet; para politikası, maliye politikası ve makro ihtiyati politikaları bireysel olarak uygulayacağı gibi gerekli durumlarda bunları birlikte de kullanabilmektedir.

İhtiyati makro düzenlemeler, bir uçta mikro düzenlemeleri diğer uçta ise para politikasının sınırlarını belirlemektedir. Kuramsal açıdan bakıldığında para politikası fiyat istikrarını hedeflerken ihtiyati makro politika ise mali politikalarının nasıl işlediğini gözetlemek ve dolayısıyla mali sistemi onarmak gibi amaçları gütmektedir. Bu da para politikasının etkinliğini artıracak zorunlu bir koşul haline gelmektedir (Wolf, 2018, s. 357).

Makro ihtiyati politikalar, gelişmiş ülkeler açısından politika bloğunda yeni rollerle ön plana çıkmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde kriz öncesi dönemde de bu araçlar kullanılmıştır (Barwell, 2017, s. 200). Çünkü gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerinin sığ olması, yüksek enflasyon kaygısı, işsizlik, cari açık gibi birçok

makroekonomik dengesizlikler daha kapsamlı araçları kullanılmasını kaçınılmaz hâle getirmektedir.

Tablo 17.

Makro İhtiyati Politikaların Uygulanmasına Yönelik Ülke Örnekleri

Çin
<p>2009-2010 döneminde kredi genişlemesi ve konut fiyatlarındaki artışı kontrol altına alabilmek için kredi oranı tavanı (LTV) yoluyla müdahale edilmiş, konut piyasasındaki faiz oranları yükseltilmiş, sermaye koruma tamponu, karşı devresel tampon ve sistematik sermaye tamponu oluşturulmuş, asgari sermaye yeterlilik oranı büyük bankalar için % 8'den % 11,5'e yükseltilmiş, karşılık teminat oranı % 100'den % 150'ye çıkarılmış, takipteki kredilerin % 150'sini veya toplam kredilerin % 2,5'ini karşılayacak hükümler getirilmiş, vergiler artırılmış, merkezi hükümet, konut fiyatlarının yüksek olduğu, fiyatların hızla arttığı ve konut arzının düşük olduğu yerlerde her ailenin alabileceği konut sayısına sınırlama getirmiş, Ekim 2010 ve Temmuz 2011 tarihleri arasında borçlanma faiz oranı beş kere olmak üzere toplamda 125 baz puan, zorunlu karşılıklar ise toplamda 450 baz puan olmak üzere dokuz kez değiştirilmiştir. Para ve maliye politikası araçlarıyla müdahale edilerek kredi büyümesi ve konut fiyat enflasyonunun düşürülmesi başarılmıştır.</p>
İspanya
<p>2000 yılından itibaren makro ihtiyati politika olarak dinamik provizyon (DP) uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulamanın küresel kriz esnasında kredi kayıplarını karşılamada başarılı olduğu görülmektedir. Politika aracı olarak DP'nin kullanılmasının birincil sebebi, 1990'ların sonlarında önemli bir kredi büyümesi döneminin ardından İspanyol bankalarının bilançolarındaki kredi riskinde meydana gelen keskin bir artışla mücadele etmektir. İkincisi ise bankalar arası rekabetin artması ve ahlâki iktanın yetersiz olması sebebiyle kredi maliyetlerinin düşmesi karşısında bankalara daha ihtiyatlı olmaları için teşvik sağlamaktır.</p>
Seçilmiş Doğu Avrupa Ülkeleri (Bulgaristan, Hırvatistan, Polonya, Romanya, Sırbistan)
<p>Uyarılmış kredilerden kaynaklanan sistematik risklerle birlikte kredi hızında ve varlık fiyatlarındaki artış, özel borçlanmalardaki artış, borçların geri ödenmesinde yaşanan tıkanıklıklar gibi problemlere karşı söz konusu ülkeler LTV başta olmak üzere birçok enstrümanı devreye sokmuştur. Uygulanan politikalar, yabancı para cinsinden banka kredilerinin kısıtlanması, kredi büyümesinin yavaşlatılması, sermaye ve likidite tamponlarının artırılmasında etkili olmuştur.</p>
Kore
<p>2008 yılından itibaren Kore bankaları küresel likidite koşulları kötüleştikçe kısa vadeli dış borçlarını geri çevirmekte zorluklar yaşamışlardır. Büyük ve değişken sermaye akımlarıyla başa çıkmak için mali kriz sonrasında bir dizi tedbir uygulamaya konulmuştur. Örneğin; bankaların vadeli döviz alım satım işlemlerinin değeri, ihracatçıların gelecekteki ihracat gelirlerinin % 125'i ile sınırlandırılmıştır. Yabancı para cinsinden pozisyonlar, yerli bankaların sermayesinin % 50'si ve yabancı banka şubeleri için yüzde 250 ile sınırlıyken daha sonra limitler sırasıyla % 40 ve % 200'e düşürülmüştür.</p>

Tablo 17. Devamı

Kolombiya
<p>Sürdürülemez mali yapı ile dışsal şokların bir araya gelmesi 1990'ların sonlarından itibaren ekonominin resesyona sürüklenmesine yol açmıştır. Ulusal paranın değer kaybetmesi, yüksek işsizlik, yüksek cari işlemler açığı finans sektörüne önemli darbe vurmuştur. 1990'ların sonları ve kriz sonraki dönemde finansal risklerin sınırlandırılması amacıyla çeşitli makro ihtiyati tedbirler uygulamaya konulmuştur. Bunlar; kredi oranı tavanı (LTV) çerçevesinde kredi miktarı teminat tutarının % 70'i ile borç-gelir oranı tavanı (DTI), borçluların aylık borç servisi ödemeleri harcanabilir gelirlerin % 30'u ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bir bankanın küresel net açık pozisyonunu, yabancı para cinsinden sermayesinin % 20'siyle, spot net açık pozisyonunu sermayesinin ise % 50'siyle sınırlayan kural getirilmiştir.</p>
Yeni Zelanda
<p>Ekim 2009 yılında likidite kurallarının izlenmesinden ve uygulanmasından sorumlu tek kurum olan Yeni Zelanda Merkez Bankası, bankaların likiditesini artırmak ve kısa vadeli kıyı bankacılığı fonlarına olan güveni azaltmak için yeni nicel şartlar getirmiştir. Devlet, bankaların likidite riskini sınırlamak için 2010 yılında iki likidite uyumsuzluğu oranını ve temel finansman oranını politika aracı olarak uygulamaya koymuştur. Buna göre likidite uyumsuzluğu oranları bir haftalık ve bir aylık periyotta her iş günü için sıfır olarak belirlenmiştir. Minimum çekirdek fonlama oranı ise toplam kredilerin % 65'i kadarken, Temmuz 2011'de % 70'e ve Temmuz 2012'de de % 75'e çıkarılmıştır.</p>
Brezilya
<p>Büyük miktarda sermaye girişlerinin yönetilmesi, finansal krizden itibaren temel politika hedeflerinden birisi olmuştur. Yüksek enflasyon sorunu ile kriz birleşince para politikası ve makro ihtiyati politikalar kredi büyümesi ile birlikte dışsal şokların etkilerinin azaltacak şekilde uygulanmaya başlamıştır. Ocak 2011'de spot piyasada 3 milyar doları aşan bankaların kısa döviz pozisyonu (FX) için % 60 oranında ihtiyat zorunluluğu getirilmiştir. Kriz sonrası dönemde hanehalkı kredilerinde düşüş gerçekleşse de yine de müdahale edilmiş, 2008 sonunda %18 olan DTI oranları, % 22'ye çıkarılmış, takibe dönüşüm oranı da % 8 oranında artırılmıştır. Söz konusu tedbirler, bankaların büyük kısa döviz pozisyonları göz önüne alındığında, bankaların veya yerel para piyasasının döviz kurundaki büyük şoktan sonra yaşanabilecek muhtemel olumsuz etkilere ilişkin kaygıları da göz önüne almıştır.</p>
<p>Kaynak: Lim vd., 2011'den yararlanılarak oluşturulmuştur.</p>

Tablo 17'de makro ihtiyati politika araçlarını kullanan seçilmiş ülke örnekleri gösterilmektedir. Ülke örneklerinde de görüldüğü gibi kriz sonrası dönemde daha yoğun kullanılan ihtiyati politikaların başarılı sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Söz konusu ülkelerin bazıları belirli politika araçlarını tek başına kullanırken, kimi ülkeler diğer politikalarla koordinasyon oluşturacak biçimde hep bir arada kullanmaktadırlar. Ülkelerin ekonomik yapılarının farklılık göstermesinden dolayı kullanılan araçlar hem geniş tabanlı hem de doğrudan hedefe yönelik olarak seçilmiştir. Bununla birlikte bazı araçlar,

kurallara bağılı olarak sabit biçimde uygulanırken bazıları ise ayarlanabilir özellikte koşullara göre değişkenlik göstererek uygulanmıştır (Lim vd., 2011, s. 17).

Makroekonomik dengesizliklerin giderilmesine yönelik alınan tedbirlerin sahip olduğu diğer önemli özellik, piyasaların kendiliğinden dengeye ulaşma fikrinin bir kenara bırakılarak para politikası, maliye politikası, mikro ve makro ihtiyati politikalarla müdahaleci bakış açısının yeniden işlerlik kazanmasıdır. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse de az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerde devlet, bir nevi piyasanın krizini üstlenerek, en kilit aktör konumuna gelmiştir. Kriz sonrası dönemde doğrudan maliye politikası kanalıyla devletin müdahale yöntemleriyle birlikte FED başta olmak üzere birçok merkez bankasının düşük faiz politikası karşısında ekonomik canlanmanın sınırlı düzeyde kalması para politikasına ilişkin Keynesyen görüşlerin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Kriz dönemlerinde özel sektöre, devlet tarafından kendi kullanımı için yaratılan paranın sağlanmasının tercih edilmesi Japonya gibi uzun süre likidite tuzakında olan ülke karşı politika aracı olarak kullanılması gerektiği Ben Bernanke tarafından da savunulmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen çoğunda Keynesçi modellerle yeniden ekonomide istikrar sağlayacak politikalar ağırlık kazanmıştır. 2008 sonrası dönemde “*Keynese Dönüş*” retoriği geniş bir kesim tarafından yaygın bir biçimde dile getirilmiştir. Hayek ile Keynes’in politikalarının karşılaştırıldığı çalışmada, Wapshott şunları yazmıştır (Wapshott, 2017, s. 240):

Keynes adeta intikam alır gibi geri dönmüştü. Time dergisi, eski kurdun dönüşünü “Keynes Geri Döndü” başlığıyla karşılamıştır. Köşe yazarı Justin Fox şöyle yazıyordu: “Bugün tanık olduğumuz şey, kredi krizinin sonucunda talebin çökmesiyle yaşanan ekonomik bir çöküşe doğru gitmenin korkusudur. Bu tehdit karşısında, devletlerin, 1930’ların karanlık yıllarında Keynes’çe formüle edilen şu çözümlere dönmekten başka yolu kalmamış gibidir: Aldıklarından daha fazlasını, zorunlu olmasa da tercihen otoyollar ve okullar gibi yararlı bayındırlık işlerine harcayarak talebi artırmak...Nobel ödüllü Robert Lucas şöyle ilan ediyordu: “Sanırım siperdeki herkes birer Keynesçi.”...Muhafazakâr Cato Enstitüsü’nden Chris Edwards, “Keyneçiliğin işe yaramadığı konusunda anlaşmaya vardığımızı düşünüyordum” diye yakınıyordu çatlak bir ses olarak, “Fakat bugün Kongre’nin önündeki yeni teşvik paketiyle, tüm Keynesçiler saklandıkları yerden çıkmış durumda. Keynesçi sisteme karşı olan onca kuramcı şimdi nerede merak ediyorum.

Buna benzer bir yaklaşım Paul Krugman (2008) tarafından da benimsemiştir. Krugman (2008)'a göre 1970'ler boyunca muhafazakâr makroekonomi teorisi tarafından hatalı bulunan Keynesçi modeller, esasında iddia edildiği gibi değildir. Özellikle yeni Keynesçi kuram, ekonomik durgunlukların devlet müdahalesiyle çözülebilecek piyasa başarısızlıkları ile temsil edildiği fikrini savunmaktadır. Keynesçiliğin doğru olmasından dolayı böyle bir bakış açısının benimsenmesi önemlidir (Krugman, 2008, s. 220).

4.1.1.2. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin Kriz Sonrası Dönemdeki Para Politikası Stratejisi

2001 kriziyle birlikte Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) öncülüğünde bankacılık sisteminde düzenleme ve denetleme mekanizmasının işlemesiyle birlikte birtakım yasal düzenlemeler, özelleştirmeler, banka sayılarının azaltılması ve çeşitli kamusal tedbirlerle revizyonlar gerçekleştirilerek reel ve finansal sektöre istikrar kazandırılmaya çalışılmıştır. Bankacılık sektöründeki kırılmalıkların bu yöntemlerle azaltılmaya çalışılması yanında en önemli değişim, TCMB'nin yapısında ve politikalarında yaşanmıştır. Döviz kuru çipası hedeflemesi terk edilerek enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiş ve fiyat istikrarının sağlanması amacıyla Rezerv opsiyon mekanizması (ROM) ve politika faizi araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Arıcan vd., 2016, s. 44).

TCMB'nin yapısal değişikliğe girmesinde dönüm noktası 2001 krizi iken para politikası uygulamalarının değişimini gerektiren bir diğer önemli kırılma noktası, 2008 küresel finans krizi olmuştur. Bu krizle birlikte merkez bankalarının, ekonominin makro ölçekte maruz kaldığı şokların azaltılması hususunu da gözetmesi gerektiği fikri öne çıkmış ve sadece fiyat istikrarı değil bunun yanında finansal istikrarı da sağlama hedefleri sonucunda mevcut politika araçlarında değişikliğe gidilmiştir (Yıldırım, 2016, s. 122).

2008 krizi öncesinde fiyat istikrarı, merkez bankalarının temel önceliği konumundayken, bu yaklaşım kriz sonrası dönemde ortaya çıkan etkiler sonucunda değişikliğe uğramıştır. Merkez bankalarının para politikaları hedefinin yalnızca fiyat istikrarını sağlamak gibi dar kapsama sıkıştırılması, küresel finans koşulları dikkate alındığında uygulanacak yeni politikaların finansal sistemin tamamını kapsamaması gerektiği fikri üzerinde genel bir mutabakatın sağlanmasına yol açmıştır.

2002 yılından itibaren örtük olarak, 2006 yılından sonra ise açık enflasyon hedeflemesi rejimini benimseyen TCMB, fiyat istikrarının sağlanması amacına yönelik

para politikası stratejisini uygulamıştır. Bu çerçevede kısa vadeli faiz oranları politika aracı olarak kullanılmıştır. Küresel krizden sonraki dönemde ise finansal istikrarın sağlanması açısından sistem içerisinde biriken risklerin ve varlık fiyatlarındaki şişmelerin göz ardı edilmemesi gerektiğine yönelik evrensel bir fikir birliği oluşmuştur; fakat gelişmekte olan ülkelerde eşanlı olarak hem fiyat istikrarının hem de finansal istikrarın sağlanabilmesi için faiz oranlarının daha yüksek olma zorunluluğu ortaya çıkabilmektedir. Konjonktürün genişleme döneminde gelişmekte olan ülkelere sermaye akımlarının hacminde artış görülmekte bu durum da reel kurların değerlenmesine ve kredilerin genişlemesine yol açmaktadır. Böylelikle kaynak dağılımında uyumsuzluklar sistem içerisindeki riskleri artırmaktadır.

Dolayısıyla sermaye girişlerinin azaltılarak makroekonomik dengesizliklerin giderilmesi için kısa vadeli politika faiz oranlarının düşük tutulması başvuru en önemli araç haline dönüşmektedir. Faiz oranlarının düşük düzeyde tutulması ise yurtiçi talebin artmasını uyararak fiyat istikrarını tehdit edebilmektedir. Bu nedenle küresel piyasalarla entegrasyonun arttığı dönemde fiyat istikrarından hareketle makro finansal dengeyi de gözeten otoriteler birden fazla politika aracını uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu gelişmeler ekseninde 2010 yılından itibaren makro finansal risklerin doğurabileceği etkileri de dikkate alacak biçimde kısa vadeli sermaye girişlerini ve kredi genişlemesini yavaşlatmak için mevcut olarak kullanılan politika faiz oranına ilave olarak faiz koridoru ve zorunlu karşılıklar politikasını da yeni strateji olarak uygulanmaya başlamıştır (Başçı ve Kara, 2011, s. 2-4).

Şekil 10. TCMB'nin yeni politika araçları ve amaçları

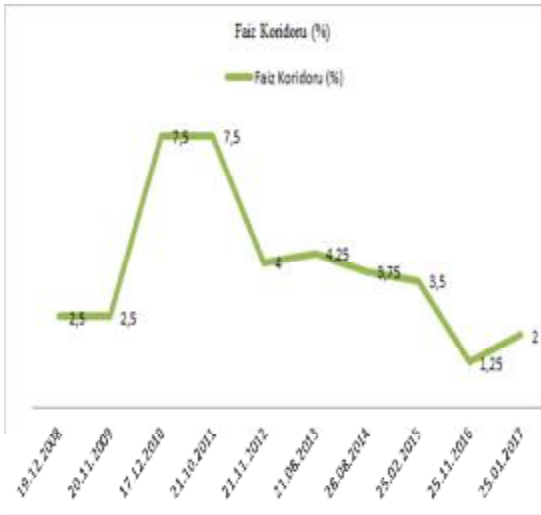
Kaynak: Kara, 2012, s. 6.

2010 yılından itibaren tasarlanan yeni politika stratejileri ile birlikte dış dengenin sağlanması, kredi genişlemesinin ve sermaye akımlarının yol açtığı dengesizliklerin giderilmesi hedeflenmiştir. Yeni politika araçlarının, amaçlarının ve bunlar arasındaki koordinasyonu sağlayacak aktarma mekanizmasının gösterildiği şekil 10'dan görüleceği gibi temel araçlar 1 haftalık repo faizi ile likidite yönetiminden oluşan faiz koridoru ve zorunlu karşılıklardan oluşurken nihai amaçlar ise fiyat istikrarı ve finansal istikrarından meydana gelmektedir. Söz konusu yeni politika araçlarıyla nihai hedefler arasında köprü görevi üstlenecek aktarma mekanizması ise krediler ve döviz kurundan meydana gelmektedir. Kullanılan yeni araçların nihai hedefler üzerindeki etkisinin ölçülme zorluğu ve ilk defa uygulanacak olmasının yarattığı dezavantaj nedeniyle krediler ve döviz kuru ara mekanizmaları, araçlar ve amaçlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için tercih edilmiştir. Her iki unsurun zamanlama açısından gecikmesiz açıklanabilme imkânına sahip olması, gözlemlenebilir nitelikte olması ve nihai hedeflerle sağlıklı etkileşimin kurulmasını sağlayabilmesi, hedeflenen sonuçların başarısını etkilemektedir. Ayrıca krediler ve döviz kuru aracılığıyla kurulan mekanizma hedeflenen yeni amaçların gerçekleşme olasılığını artırmaktadır (Kara, 2012, s. 6-7).

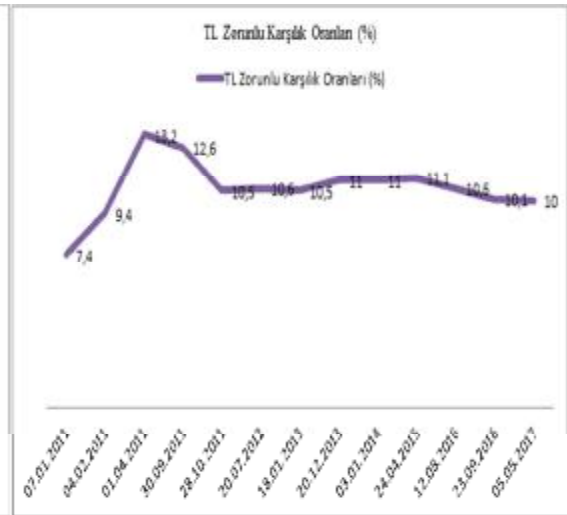
Merkez bankasının gecelik borç verme faizini ifade eden koridorun üst bandı ile gecelik borç alma faizini ifade eden koridorun alt bandı arasındaki fark, faiz koridorunu oluşturmaktadır. Faiz koridoru, geleneksel açıdan ele alındığında simetrik ve dar bir bant uygulamasıdır. Kriz öncesi dönemde sadece enflasyon hedeflemesi stratejisine bağlı olarak pasif role sahip olan bu politika aracı, kriz sonrası dönemde kısa vadeli sermaye hareketlerine karşılık verebilecek esnekliğe sahip olarak aktif bir role bürünmüştür. Üç farklı faizin yönetilmesini içeren bu yöntemde merkez bankası, piyasadaki likidite miktarıyla oynayarak bankaların fonlama maliyetlerini etkileyebilmektedir. Bankalar, MB'den haftalık repo ihaleleri ile borçlanabilecekleri gibi koridorun üst bandı olan gecelik borç verme faiz oranından sınırsız olarak borçlanabilme imkânına sahiptirler.

Fonlama maliyetlerinin yüksek tutularak bankaların faiz koridorunun üst bandından borçlanmaya yöneltmeleri halinde bankaların maliyetinde bir artış söz konusu olacağı için kredi genişlemesi belirli seviyede azalış gösterebilir (Oktar ve Yurdabak, 2015, s. 87).

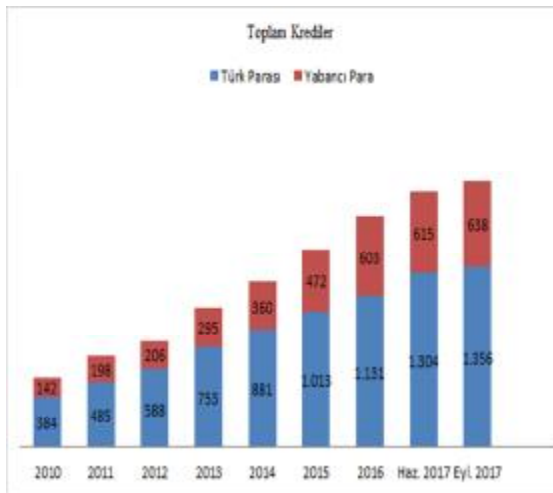
2010 yılının son çeyreği ile birlikte yoğun sermaye girişleri karşısında cari işlemler dengesi daha hassas hâle gelmiştir. Kredi genişlemesi ile birleşen bu duruma faiz artırımını politikaları ile karşılık verilmesi, kendi kendini besleyen süreç sonunda yeniden sermaye girişlerini uyararak makro finansal dengesizliklerin artmasına zemin hazırlamıştır. Her iki olgu birlikte değerlendirildiğinde alternatif politika seçeneklerinin üretilmesi TCMB açısından çok önemli hâle gelmiştir. Bu amaçla bir yandan sermaye girişlerinin caydırılması amacıyla faiz oranlarının düşük tutulması diğer taraftan zorunlu karşılık oranlarının yükseltilerek genişleyen kredi hacminin daraltılması hedeflenmiştir (Başçı ve Kara, 2011, s. 5).

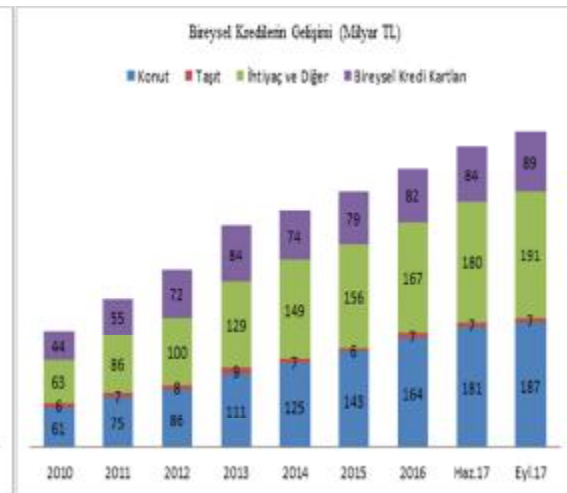
Panel a

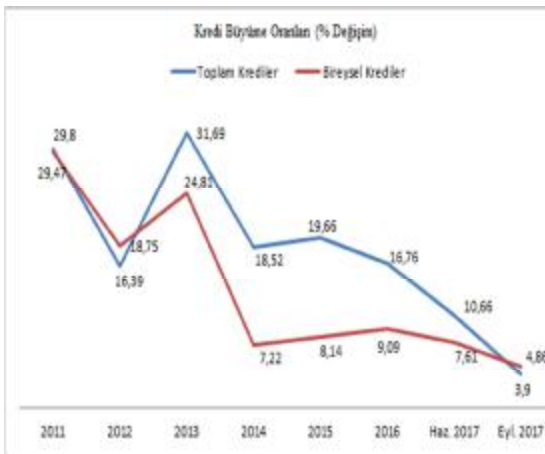
Panel b

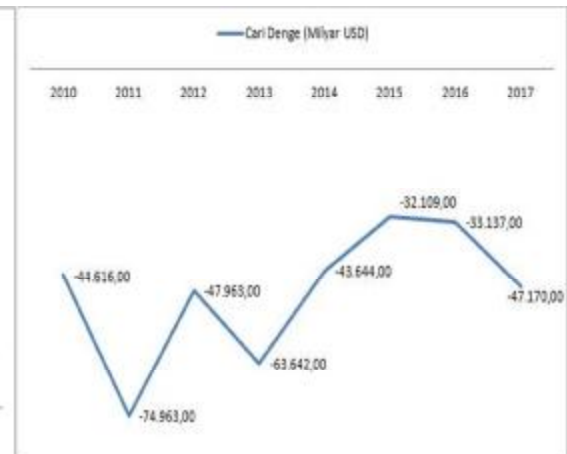
Panel c

Panel d

Panel e

Panel f

Şekil 11. TCMB'nin yeni politika araçları ve krediler üzerindeki etkisi

Kaynak: TCMB ve BDDK verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 11’de yeni politika araçları ve bunların krediler üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Yeni politika bileşimlerinden birisi olan faiz koridoru, en kritik öneme sahip politika aracıdır. Fon ihtiyacı duyan bankalara koridorun üst bandı uygulanırken TCMB’nin kendisinin fona ihtiyaç duyması halinde koridorun alt bandıyla karşı karşıya kalmaktadır. Faiz koridoru, TCMB’nin kredi genişlemesini önlemek amacıyla üst bandı yükseltilmesi bankaların maliyetinin artmasına dolayısıyla bankaların kredilere uygulayacağı faiz oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Şeklin a panelinde de görüldüğü gibi kriz döneminde yaklaşık olarak % 2,5 olan koridor genişliği krizden sonraki dönemde yeni politika aracı olarak kullanılmasının etkisiyle % 7,5’e çıkarılmıştır.

TCMB’nin finansal istikrarın sağlanması, enflasyonun makul seviyelere düşürülmesi ve döviz kuru dalgalanmasının makroekonomik denge üzerindeki etkisini sınırlandırmak amacıyla kullanmaya başladığı bir diğer araç, zorunlu karşılık oranıdır. Bankaların bünyelerinde bulundurduğu mevduatların belirli bir kısmını TCMB nezdinde tutulma zorunluluğunu ifade eden bu yöntemde, kredi olarak kullanılabilir kaynakların sınırlandırılmasının hedeflenmesi halinde bu oran yükseltilmektedir. Para arzı üzerinde denetimin ve kontrolün artırılması yanında likidite yönetiminin de gözetilerek güçlendirilmesine yardımcı olan zorunlu karşılık uygulaması kredilendirilebilecek fonların miktarının ayarlanarak, ekonomideki kredi hacminin istenilen yönde değiştirilmesinde kilit unsurdur. Dolayısıyla hem para politikası hem de makro finansal risklerin azaltılmasında kullanılan politika aracı olarak fiyat istikrarı ile finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (TCMB, 2010, s. 50-51).

Zorunlu karşılıklar, maliyet ve likidite kanalı olmak üzere iki açıdan kredi hacmini etkilemektedir. Türkiye ekonomisinde genellikle faizlerdeki küçük değişimlerin krediler üzerindeki etkisinin sınırlı kalmasından dolayı maliyet kanalı yoluyla kredilerin daralması beklenen yönde sonuçlar vermeyebilmektedir. Bu açıdan ele alındığında kredilerin daha çok likidite kanalıyla değişmesi söz konusudur. Krediler üzerindeki daha çok etkili olmak amacıyla zorunlu karşılıkların yüksek tutulması, faiz koridoru politikasının uygulanabilirliğini ve etkinliğini de artırmaktadır (Kara, 2012, s. 12-13).

Zorunlu karşılıklara 2010 Eylül ayından itibaren faiz ödemesine son verilmesiyle kredi maliyetlerinin bankalar açısından daha da yükselmesi söz konusu olmuştur. 2011 yılı başında % 7,4 oranında olan karşılık oranları ilerleyen dönemde zaman zaman küçük dalgalanmalar gösterse de % 10 civarında istikrarlı bir düzeyde tutulmuştur. TCMB’nin yeni politika araçları olarak kullandığı faiz koridoru ve zorunlu karşılıkların krediler üzerindeki etkisi şekil 11’in c, d ve e panelinde gösterilmektedir. Toplam krediler 2010

yılında 526 milyar TL iken Eylül 2017 itibariyle toplam kredi tutarı 1.994⁸ milyar TL'ye ulaşmıştır. 2010-2017 Eylül dönemi arası toplam kredi tutarı sürekli artış göstermiştir. TL cinsinden kredilerin payı her dönemde yabancı para cinsinden kredilerden yüksek olmuştur. Bireysel kredilerin gelişiminin gösterildiği d panelinde ise konut, taşıt, ihtiyaç ve diğer kredilerle birlikte kredi kartlarının 2010 yılından itibaren artan trende sahip oldukları görülmektedir. Bireysel krediler içerisinde en yüksek pay her dönemde ihtiyaç ve diğer kredileri ile konut kredilerinde iken en düşük pay taşıt kredilerinde olmuştur. 2010 yılında 173 milyar TL olan toplam bireysel krediler Eylül 2017'de 474⁹ milyar TL'ye ulaşmıştır. Seviye cinsinden gerek toplam krediler gerekse de bireysel krediler artış göstermesine rağmen değişim oranı olarak dikkate alındığında 2011 yılında yaklaşık % 30 oranında bir önceki yıla göre artış gösteren krediler 2014 yılından itibaren makul bir seviyeye düşürülmüştür. 2014 yılında toplam krediler bir önceki yıla göre % 18,52 oranında artış gösterirken bireysel krediler % 7,22 artış göstermiştir. Eylül 2017'ye gelindiğinde ise bu değişimler toplam krediler ve bireysel krediler içim sırasıyla % 3,9 ve % 4,86 olarak gerçekleşmiştir.

Krizden çıkış ve küresel ölçekli gelişmeleri de dikkate alarak uygulanmaya başlanan politika seçeneklerinin hızlı kredi büyümesi üzerinde başarılı olduğu söylenebilir. 2010 yılından itibaren kredi artış oranlarının uygulanan politikalara olumlu tepkiler vermesinde BDDK ile TCMB'nin, makro ihtiyati politikaları destekleyici diğer politika araçlarını kullanmaları da istenilen sonucun elde edilmesinde etkili olmuştur (Kara, 2012, s. 19).

Finansal istikrar açısından TCMB'nin ön plana aldığı göstergelerden birisi, cari işlemler dengesinin kronik hâle gelen açık veren yapısının istikrara kavuşturulması ve bunun finansman kompozisyonunu güçlendirilmesidir. 2010 yılı başlarında 44,616 milyar dolar olan cari açık inişli çıkışlı bir grafik sergileyerek Türkiye ekonomisinin yapısal problemlerinden birisi olmaya devam etmektedir. Döviz kurlarının aşırı oynaklığı ve ithalata dayalı dış ticaret yapısı dikkate alındığında cari açık, yeni politika araçlarının kullanımı ile birlikte görece olarak dönem dönem azalsa da hâlâ yüksek seviyede seyretmektedir. Diğer yandan cari açığın finansman bileşenlerinin genellikle kısa vadeli yatırımlara dayalı olması makroekonomik riskleri artıran unsurlardan birisidir.

⁸Eylül 2017 itibariyle toplam krediler içerisinde ticari ve kurumsal kredilerin payı % 51, Kobi kredilerinin payı % 25 ve tüketici kredilerinin (kredi kartları dâhil) payı ise % 24 olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2017, s. 10).

⁹Eylül 2017 itibariyle bireysel krediler içerisinde ihtiyaç ve diğer tüketici kredilerinin payı % 40, konut kredisinin payı % 40, kredi kartlarının payı % 19 ve taşıt kredilerinin payı ise % 1 olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2017, s. 13).

4.2. Küresel Göç Sorunu ve Devletlerin Ekonomideki Yeni Konumu

21. yüzyıl içerisinde göç olgusuna yeni bir yön veren en önemli gelişme, 2011 yılında Kuzey Afrika'da başlayıp daha sonra Ortadoğu ülkelerine sıçrayan toplumsal protestolar sonucunda “*Arap Baharı*” olarak nitelendirilen ve birçok ülkede siyasi rejimlerin değişimi yönündeki talepleri içeren bu kolektif hareketler, yeni göç dalgasının doğmasına yol açmıştır. Sadece bölge ülkelerini etkilemekle kalmamış, buralardan gelişmiş ülkelere doğru başlayan kitlesel mülteci akınlarının da hız kazanmasını sağlamıştır.

2008 küresel finans krizi ve Euro bölgesi borç krizinin getirdikleri nedeniyle uluslararası ekonomik işleyişi derinden etkileyen gelişmelerle mücadele eden ülkeler, jeopolitik risklerdeki artışlar ve politik kırılğanlıklarla savunma harcamalarına ağırlık vermiştir. Bölgesel gelişmelerin bir süreç içerisinde yayılarak küresel ekonomik düzenin işleyişini etkilemesi farklı alanlara tezahür eden sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda Ortadoğu'dan yükselerek tüm dünyaya sirayet eden göçmen/mülteci krizi devletlerin ekonomik açıdan mevcut konumunu değişikliğe zorlamıştır.

Küreselleşme, 21. yüzyıl açısından değerlendirildiğinde ulusal ve uluslararası göçün merkezinde yer alan kavramdır. Küresel koordinasyonun geliştirilmesi, ulusal politikaların ve göçün ekonomi açısından rolünün anlaşılması için küreselleşme olgusunun geniş çaplı incelenme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen bu eğilime benzer olarak, Uluslararası Göç Küresel Komisyonu (UGKK), tarafından 2005 yılında yayınlanan raporda küreselleşme ile göç arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapılmıştır. Rapora göre göç, küreselleşmeye üç farklı noktadan kanalize olmaktadır. İlk olarak özellikle ekonomik büyümenin gerçekleştiği, yaşlanan nüfus ve azalan doğum oranlarına sahip ülkelerde işgücü piyasaları giderek göçmen emeğine ihtiyaç duyar hâle gelmektedir. Bazı endüstrilerin göçmen işçiler olmadan ayakta kalması oldukça güçtür. Dolayısıyla göçmen emeği vasıflı veya vasıfsız olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmamasına bakılmaksızın küresel ekonominin işleyişi için açısından kritik hâle gelmektedir. İkinci olarak küreselleşme, küresel iletişim yöntemlerini ve bunların hızını artırmıştır. Böylelikle göçmenler sadece fırsatları keşfetmekle kalmamakta bununla birlikte kendi ülkelerinden başka ülkelere daha hızlı hareket etme imkânına da kavuşmaktadırlar. Son olarak önceki dönemde yapılan göçler sonucunda oluşturulan diasporaların varlığı, yeni göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde toplum tarafından kolay kabul görmelerinin yoluna açmaktadır (UGKK, 2005, s. 1-2).

Küreselleşme olgusuyla birlikte ele alınarak kapsamı belirlenmeye çalışılan küresel göç olgusu, 1990'lardan günümüze kadar tarihsel koşullar içerisinde oluşan bir kategoriye nitelendirmektedir. 20. yüzyılın sonlarından başlayarak 21. yüzyılda da devam eden bu olgusal gelişme üç temel açıdan ele alınmaktadır (Okyayuz, 2005, s. 251-252):

- Direkt olarak ekonominin küreselleşmesiyle ilintili olan Küresel Göç Hareketleri, ÇUŞ'lardaki üst düzey pozisyonda bulunan teknik ve idari personeller ile akademisyen, uluslararası resmi ve sivil kuruluşların çalışanlarından oluşmaktadır.
- Bölgesel Göç Hareketleri, ekonomik küreselleşme ile dolaylı olarak ilişkilendirilen ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve Avrupa Birliği (AB) gibi küreselleşen dünya ekonomisinde kapitalizmin kendi içerisinde yarattığı rekabeti yansıtan mekânsal göçü ifade etmektedir.
- Uluslararası veya Ulusaşırı Göç Hareketleri, yasal veya yasadışı işçi göçmenleri, aile birleşimi bağlamında aile bireylerinin bulunduğu yere göç edenler ve mültecileri kapsamaktadır. Ekonomik küreselleşme, en çok bu kategoriye dâhil olan kesimi etkilemektedir.

Devletin göç olgusu karşısında sahip olduğu yeni konumunun kökenleri, 1970'lere kadar geri giden emek piyasasındaki değişimler ve refah devletinin genişlemesinin getirdiği politikalara kadar uzanmaktadır. Emek piyasası 1970'lerde Keynesyen talep yönelimli politikalara sıkı sıkıya bağlı olan refah devleti uygulamalarıyla yönetilmiştir. 1980 ve 1990'larda Avrupa'da tam istihdamın sağlanması amacıyla ödünler verilerek anti-enflasyonist kaygılar sonucunda yaşanan ideolojik paradigma değişimi, gerek ulus devletler gerekse de Avrupa ülkelerinde benimsenen yeni yaklaşımın temeli olmuştur. Tam istihdamın sağlanamamış olması, refah devletleri politikaları üzerinde büyük baskıların oluşmasına yol açmıştır; çünkü işsizliğin artması bir yandan refah harcamalarının artması yönünde baskı oluştururken diğer yandan devlet açısından vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Her iki durum sonucunda, harcamalarda ve bazı sosyal güvenlik haklarında kesintiye gidilmesi yeni baskıya yol açarak kamu harcamaları ve kamu borçlarının GSYİH içerisindeki payının yükselmesine yol açmaktadır. İşsizliğin belirli düzeyde yüksek düzeyde olması refah devletinin yapısını da etkileyerek sosyal yardımların payının azalması, sosyal dışlanma ve sosyal bölünmelere yol açmaktadır (Kleinman, 2015, s. 176-178).

Göç hareketlerinin refah devleti politikaları üzerinde yarattığı olumsuz koşullara yönelik yaklaşımlara karşılık Thomas Piketty (2014), küresel servet eşitsizliğinin çözümü noktasında göç hareketlerinin önündeki engellerinin kaldırılmasının belirli seviyede katkı sağlayacağını öne sürmektedir. Ona göre göç yoluyla yeniden dağıtım mekanizmasına işlerlik kazandırılmasıyla bireylerin yaşadığı yoksul bölgelerden refah seviyesi daha yüksek bölgelere göç etmesinin önü açılarak gelirlerinin artmasına yol açabilmektedir. Bu yöntemin, 2000-2010 dönemi arasında ABD ve Avrupa açısından önemli sonuçları olduğu görülse de söz konusu etkinin eşitsizliği ortadan kaldırmadığı sadece ertelediğinin de altının çizilmesi gerekmektedir (Piketty, 2014, s. 587).

Bunun en önemli sebebi, devletlerin sermayenin hareketliliğine yönelik olarak tanımış oldukları serbest dolaşım hakkının işgücü için tesis etmemeleridir. Örneğin; küreselleşme ile birlikte yoksul bölgelerden zengin bölgelere gerçekleştirilecek göçün bireyler arasında refah seviyesi dengesizliğini azaltacağı teorik olarak öngörülmesine karşın bu öngörü devletlerin sermayenin, malların ve iletişim araçlarının mobilizasyonundan farklı olarak işgücüne yönelik olarak uyguladığı kısıtlayıcı önlemler neticesinde gerçekleşmemektedir (Hobsbawm, 2008, s. 29).

4.2.1. Uluslararası Göçün Değişen Kategorisi: Mülteci Krizinin Devletlerin Ekonomi Politikalarına Etkisi

21. yüzyıl içerisinde uluslararası ekonomik düzenin ulus-devletlerin rolleri üzerinde yarattığı değişim baskısı, kimi bakış açısına göre ulus-devletlerin egemenlik gücünü zayıflattığını kimilerine göre ise bu görüşün tam tersine güçlendirmiştir. Bu görüşler etrafında biçimlenen yeni kuram ve tartışmalar, devlet ile piyasa arasındaki diyalektik sürece vurgu yapan alternatif arayışlara yönelmesine sebebiyet vermiştir. Bahsedilen karşıtlığın etkisini gösterdiği ve önemli güncel politika arayışlarının süregeldiği konulardan birisi uluslararası göçün değişen yapısıdır.

Göçün ülke ekonomilerine olumlu ve olumsuz etkisinin olduğuna yönelik farklı görüşler ileri sürülmektedir. Beşeri sermayesi yüksek nitelikli işgücünün belirli bir maliyet (zaman ve maddi) sonucu oluştuğunu savunan devletler, başka ülkelere doğru gerçekleşen göçü beyin göçü olarak nitelendirmekte ve bunu ülke ekonomisi açısından bir kayıp olarak görmektedir. Nitelikli işgücünü alan ülkeler ise bu göç akımının kendilerine yönelmesi açısından çeşitli teşvik sistemi uygulamaktadırlar. Nitelikli işgücü için geçerli olan bu durum vasıfsız işçiler açısından dikkate alındığında farklılık arz etmektedir. Göç

veren ülkeler bu profildeki göçlerin ülkede mevcut işsizliğin azalmasına katkı sağladığını düşünerek göçü özendirirken, vasıfsız işçilerin göç ettikleri ülkeler ise kendi işgücü piyasasını bozacağını düşünerek buna karşı çıkmaktadır (Abadan-Unat, 2017, s. 335).

Kapitalist ekonomik sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülen küreselleşmenin dünya genelinde yarattığı eşitsizlik sonucu gelişmiş kapitalist ülkeler kendilerine yönelik göçü artırmaktadır. Göç hareketlerinin giderek daha karmaşık hâle gelmesinin gerisinde yatan argümanlardan birisi, iletişim ve haberleşme teknolojilerinde yaşanan atılımlardır. Bu ilerlemelerle birlikte bireylerin refah düzeyi yüksek ülkelere göç etme isteği doğmaktadır. Son zamanlarda göçün bu sebepleri ile birlikte güvenlik sorunları, siyasi istikrarsızlık, çatışma ortamının varlığı, çevre felaketleri gibi sebeplerle göç etmektedirler. Özellikle siyasi çalkantılar ve güvenlik gerekçesiyle göçün yapısı uluslararası boyut kazanmıştır (Oktay, 2011, s. 230).

Küreselleşme ile göç arasındaki ilişkiye yönelik temel fikir, ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel olarak birbirlerine olan bağlılıkların giderek daha çeşitli hâle gelen coğrafyalar arasında göçü kolaylaştırdığıdır. Her ne kadar küreselleşmenin yarattığı birbirine entegre olmuş ülke modeli söz konusu olsa da devletlerin ulusal göç politikaları, herhangi bir zamanda ilgili ulusal hükümetler tarafından algılanan ve/veya tasarlanan özel ulusal çıkarlara bağlı kalmaktadır. Bunun sonucunda doğal olarak bölgesel veya küresel standardize edilmiş göç politikası bulunmamaktadır. Günümüz koşulları içerisinde ulus-devletlerin bir yandan küresel sistem içerisinde uluslararası göçler için nedenler yarattığını diğer yandan bu göç akışkanlığına sınırlamalar getirdiğine şahit olmaktayız. Dolayısıyla ulus-devletler içerisinde merkez konumunda ülkeler, üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik fırsatlar aramalarına izin verirken bunun kendi çıkarları üzerindeki kontrolü zayıfladığında ise alternatif politikaları uygulamaya başlamaktadır (Colic-Peisker, 2017, s. 2-3).

Ulus-devlet modelinin uluslararası göç olgusu karşısında değişen koşullarla birlikte takındığı tavrın uzun zamandır tartışıldığı yer, Avrupa Birliği'dir. AB'nin 2000'li yılların başından uygulamaya başladığı göçmen politikası, güvenlik kaygısı yanında politik ve ekonomik kaygıları da beraberinde getirmiştir.

4.2.1.1. Avrupa Birliği'nin Küresel Göç Yönetimi Refleksi

Küreselleşme, Avrupa'ya mücadele etmesi gereken yeni bir alan ortaya çıkarmıştır. Farklı kanallardan gelen bu yeni sorun ilk olarak vasıfsız işçiler açısından

etkisini göstermektedir. Bununla birlikte Avrupa'nın doğu ve güney sınırında önemli derecedeki yasa dışı göçün varlığı kaygıları artıran gelişmedir. Bu kaygıların dayanak noktası, Avrupa Birliği içerisinde hali hazırda önemli boyutta olan işsizlik başta olmak üzere birçok ekonomik problemle birlikte sosyal, kültürel, siyasal sonuçlar gibi geniş kapsamlı etkisinin yaratacağı belirsizlikler oluşturmaktadır. Birliğin göçmen politikalarını yönlendiren diğer kanal nitelik işgücü göçüdür.

21. yüzyılın nihai en önemli kaynağı olarak görülen beşeri sermayesi yüksek nitelikli işgücü gelişmiş ülkelerin aşırı talep ettiği işgücünü oluşturmaktadır. Nitelikli işgücü eksikliği beraberinde düşük vasıflı işçilerin işe alınma teşvikinin azalmasını da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple gelişmiş ülkeler, nitelikli işgücü boşluğunu doldurabilmek için birbirleriyle daha fazla rekabet ederek teşvik sistemlerini artırma yoluna gitmektedirler (Zimmermann, 2005, s. 1).

Lindstrom (2005)'e göre II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemden itibaren AB'ye gerçekleştirilen göçler üç ayrı yapısal döngü içerisinde ele alınabilir. İlk aşama, güneydeki düşük vasıflı işçilerin kuzeydeki sanayileşmiş ülkelere gerçekleştirdikleri süreçle başlamıştır. İkinci aşama ise daha önce buralara yerleşen göçmenlerin aileleriyle bir araya gelmesini içermektedir. Son aşama ise planlı ekonomilerin çöküşünü müteakip Batı'ya yapılan göç ve sığınma eylemiyle gerçekleşmiştir (Lindstrom, 2005, s. 587-588).

Ortak Pazar Kurma arayışlarıyla beraber 1980'li yıllardan itibaren göç konusuna çok fazla eğilen AB, özellikle birlik içerisinde işgücü maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle emeğin dolaşımını fırsata çevirme motifiyle bazı politikalar üretmiştir; fakat gelen süreçte vasıfsız işgücünün ekonomik anlamda katkı sağlayanlar değil devletin ekonomik imkânlarından yararlanmaya çalışanlar şeklinde alginın yaratılması sonucu birlik nezdinde sistematik göç politikasının oluşmasını engellemiştir (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 12).

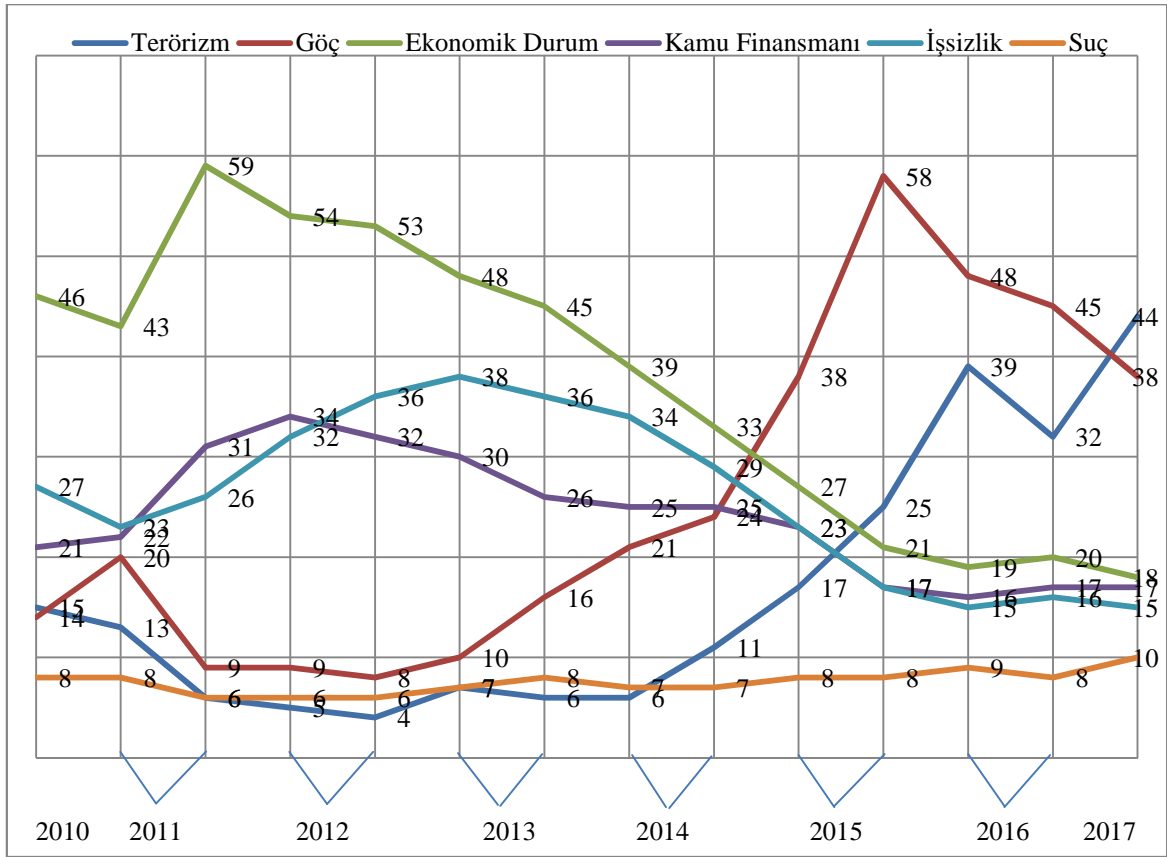
Düşük nitelikli işçilere yönelik ciddi kısıtlar getiren AB, nitelikli işgücüne yönelik olarak bunun tam tersi uygulamayı benimsemiş ve talep açığını giderebilmek amacıyla 2009 yılında Mavi Kart uygulamasını devreye sokarak, stratejik hamleler geliştirmiştir. Mavi Kart uygulamasının gerektiren argümanlar i) İşletmelerin işgücü ihtiyacının karşılanması açısından göçmenlerin bu ihtiyaca cevap verebilmesi ii) AB'nin iş dünyasının ihtiyaç duyduğu yeterli işgücünü üretmede başarısız olması iii) Yüksek vasıflı işgücünün daha çok Kanada ve ABD'ye gitmesi, AB'nin bu alandaki rekabetini zayıflatması şeklinde özetlenebilir (Cerna, 2014, s. 79-80). Mavi kart uygulamasıyla nitelikli işgücünün AB ekonomisinin rekabet gücünü ve ekonomik büyümeyi artıracığı

yönündeki beklentilerini, Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso şu sözlerle ifade etmiştir (Kancs ve Ciaian, 2010, s. 2):

Avrupa'ya nitelikli işgücü göçü, rekabet gücümüzü dolayısıyla ekonomik büyümemizi artıracaktır. Aynı zamanda yaşanan nüfusumuzdan kaynaklanan demografik problemlerin üstesinden gelmeye de yardımcı olacaktır. Bu durum özellikle nitelikli işgücü için geçerlidir. Mavi Kart direktifi ile net bir işaret gönderiyoruz: AB yüksek vasıflı işgücünü beklemektedir!

2009 yılından itibaren yürürlüğe giren bu uygulamayla az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli işgücünün AB'ye göçünü cazip hâle getirecek vergi avantajları, sosyal yardım, maaş ödemeleri ve kamu konutlarına erişim gibi teşviklerle birlikte çalışma izinleri ve ikametgâhlar için hızlandırılmış prosedürler nitelikli işgücü açısından işlem maliyetlerini düşürerek ve AB ile az gelişmiş ülkelerdeki net ücret farkını artırarak işgücü piyasasında dengesizlik meydana getirmektedir (Kancs ve Ciaian, 2010, s. 3). Bu uygulamaya yönelik tartışmaların dikkat çeken yönlerinden birisi Afrika-Karayip-Pasifik (AKP) ülkeleri başta olmak üzere az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere AB'ye gerçekleşen tek taraflı beyin göçünün bir tür kolonyalizm olduğuna yönelik eleştirilerdir (Sönmez, 2015, s. 248-249).

AB'yi göç politikalarında hem ulusal hem de uluslararası konjonktür karşısında küresel düzende paradigmasal değişikliğe sürükleyen olay, 21. yüzyılın şu ana kadar karşılaştığı en büyük göç dalgası olan ve 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile Akdeniz'i geçerek Avrupa'ya sığınmak isteyen kitlelerin sığınma taleplerindeki inanılmaz artıştır. 2008 küresel finans krizi ile birlikte özellikle Euro bölgesinin içerisinden çıkmaya çalıştığı borç krizinin olumsuz etkileri henüz tam anlamıyla atlatılmamışken yaşanan bu süreç birliğe üye devletlerin politika demetlerini daha kaotik hâle getirmiştir.

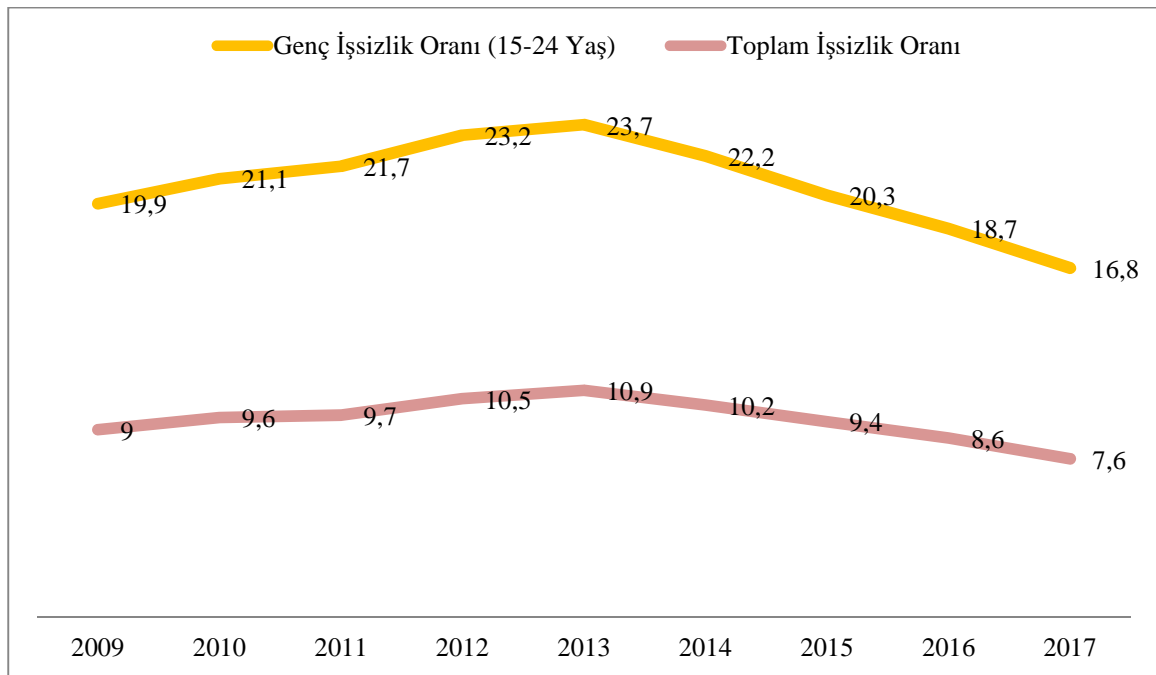
Şekil 12. AB vatandaşlarının en çok dikkate aldığı konular

Kaynak: European Commission (2017)'den yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 12, AB vatandaşlarının 2010-2017 dönemi arasında en çok endişe ettikleri iki temayı göstermektedir. 2010 yılında % 46'lık payla ilk sırada ekonomik durum, en çok kaygı duyulan konu olurken % 8 ile suç en az kaygılanılan konu olmuştur. Şekil incelendiğinde 2015 yılına kadar ekonomik durum endişe duyulan konular arasında ilk sırada iken 2014 yılından itibaren göç, en çok dikkate alınan konu haline gelmiştir. Özellikle AB ülkelerindeki işsizliğin en önemli sebebi olarak gösterilen göçmenlere yönelik tepkilerin dozu da bu dönemde artmıştır. Göçün ekonomik etkileri ile birlikte pratikteki politik yansımaları da dikkate alındığında sağ ideolojiye sahip partilerin AB başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde yükselişe geçmesi, bu algı değişiminin önemli bir nedenidir. Ayrıca göçmenler konusunda duyulan kaygılarla işsizlik probleminden duyulan kaygının benzer eğilim gösterdiği görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Euro bölgesindeki borç krizine bir de yüksek işsizliğin eklenmesi, AB'nin uluslararası göçmen politikalarına yönelik tavrını değiştirmesine yol açmıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından Mart 2017'de yayınlanan "Avrupa'nın Geleceğine Dair Beyaz Kitap" isimli raporda özellikle 2008 yılında ABD'de başlayan, ekonomik ve

mali açıdan Avrupa'yı derinden etkileyen finansal kriz sonrasında istikrarlı ekonominin yeniden inşası açısından ortaya konulan projeksiyonda, Euro bölgesi borç krizinin yanı sıra nüfus konusu ve işsizlik sorununa ayrı bir parantez açılmıştır. Örneğin; 1900'de dünya nüfusunun % 25'ini oluşturan Avrupa'nın 1960'da % 11'ini, 2015'te % 6'sını oluşturduğunu ve 2060'ta ise % 4'ünü oluşturacağını dolayısıyla nüfus azalmasının AB'de yaratabileceği risklere karşı tedbirlerin alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. AB açısından ekonomik ve sosyal anlamda kaygı yaratan diğer önemli husus, toplam işsizlik oranının yüksek olması yanında genç işsiz oranının yüksek oluşudur.

Şekil 13. AB-28 işsizlik oranları

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 13'ten de görüldüğü gibi özellikle genç işsizlik oranının yüksek oluşu, AB'nin göç politikasının belirlenmesinde sınır güvenliği, terörizm gibi etkenlerle birlikte ekonomik gelişmeler tarafından şekillenmektedir. Dünya nüfusunun 2030 yılında ortalama yaşının 33 olacağı öngürüsünün yapıldığı çalışmada AB'de bu oran 45 olarak tahmin edilmiş ve dünya nüfusunun en yaşlı kesimine sahip olacağı öngörülmektedir. Uluslararası kuruluşların buna benzer raporlarında ve çalışmalarında ortaya konulduğu gibi Avrupa'yı olumsuz etkilemesi beklenen nüfus sorunu, AB'nin göç konusuna yakın gelecekte de daha fazla eğilim göstereceği konuların başında gelmektedir. Uluslararası konjonktürün çok dinamik olduğu da göz önüne alındığında devletin ekonomik olarak

müdahil olduğu bu küresel göç olgusu, göç kuramlarının birçoğu tarafından ortaya konulan işgücü arzı ve talebi etrafında belirlendiği varsayılan yaklaşımların çok ötesine geçilmesini gerektirmektedir.

2015 yılında yaşanan mülteci krizinin ardından AB bakanları 20 Nisan 2015 tarihinde 10 maddelik acil eylem planı üzerinde mutabakata varmışlardır. Göç konusunda daha kapsamlı ve uzun vadeli stratejilerin belirlendiği bu toplantıda yasa dışı göçe karşı birliğin top yekün mücadele etmesi gerektiği yönünde karar çıkmıştır. Ardından 13 Mayıs 2015’de “*Göç Gündemi*” isimli yeni deklarasyonla uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi tüm aktörlerin katılımıyla göç politikasının daha iyi ve sağlıklı yönetilebilmesi için dört ana unsur belirlenmiştir (European Commission, 2015, s. 6):

- Düzensiz göçü teşvik eden unsurların azaltılması
- Sınır yönetimi-hayatların korunması ve dış sınırların güvenliği
- Avrupa’nın koruma görevi olarak güçlü bir ortak sığınma politikası
- Yasal göç konusunda yeni bir politika oluşturulması

Özellikle son madde göçün ekonomik temasını ve AB ekonomisi açısından işgücü açığının belirli bir bölümünün göçmenlerle giderilebileceği vurgulaması bakımından önemlidir. Burada belirtilmesi gereken nokta, göçmen politikasının kendi içerisinde barındırdığı ikili yapıdır.

Nitelikli işgücüne yönelik olarak yapılan pozitif ayrımcılığa karşın vasıfsız işgücü için daha sert ve korumacı önlemler alınması sonucu sınırda hayatını kaybeden insanlara seyirci kalınması göçmen politikasının en çok eleştirilen tarafını oluşturmaktadır. Bilim, teknoloji, mühendislik ve sağlık gibi kilit sektörlerde daha net biçimde ortaya çıkan nitelikli işgücü açığı, uluslararası küresel düzende aktif rol alabilmek ve diğer ekonomilerle rekabet edebilmek için daha da önemli hâle gelmektedir.

Nüfusun giderek yaşlanması, çalışma çağındaki nüfusun yapılan tahminlere göre önümüzdeki 10 yılda yaklaşık olarak 17,5 milyon azalacak olması ve ekonominin giderek artan derecede yetenekli işgücüne bağımlı hâle gelmesi, uzun vadeli ekonomik programların geleceğini göçmen akımlarıyla şekillendirecek temalar halini almaktadır. Raporda da vurgulandığı gibi refahın sürdürülebilmesi, ekonominin büyümesini sağlayabilmek için göç olgusu giderek daha da önem kazanmaktadır. Daha önce uygulamaya konulan ve nitelikli işçilere ayrıcalık tanıyan Mavi Kart Uygulamasının

kapsamının modernize ve revize edilmesi, göç-kalkınma ilişkisinin güçlendirilmesi, entegrasyon politikaları için finansmanın yeniden önceliklendirilmesi, işçi dövizlerinin ucuz, hızlı ve güvenli biçimde transferinin sağlanması yeni göç politikasının ekonomik kapsamını oluşturmaktadır (European Commission, 2015, s. 17).

AB'ye üye devletlerin ekonomik konumunu etkileyen bir diğer husus Geri Kabul Anlaşması'dır. Düzensiz göçlerin azaltılması amacıyla üçüncü ülkelere gönderilmesini kapsayan bu uygulamalar, AB'ye giriş için Türkiye koridorunun kullanılması ve aynı zamanda AB üyeliğini sürdürmesi nedeniyle Türkiye'yi çok yakından etkilemiştir.

Türkiye-AB ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlamasına sebep olan mülteci krizi, özellikle Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde finansal koşullarla da radikal sonuçlara yol açmıştır. Mülteci akımlarının, AB ülkeleri ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler periyodik dönemler itibariyle değişiklikler göstermektedir. Kısa dönemdeki etkiye bakıldığında ilk makroekonomik etki, işgücü arzının etkilerinin aşamalı olarak gerçekleştiği noktada toplam talep yoluyla ortaya çıkmaktadır; çünkü kısa vadede sığınmacılara yönelik konut, gıda, sağlık ve eğitim gibi ilk kabul ve destek hizmetlerinin sağlanması için yapılan ilave kamu harcamaları toplam talebi artırmaktadır. Para politikasıyla desteklenen mali genişleme mültecilerin işgücü piyasalarına girmeleriyle bağlantılı olarak ücretler ve enflasyon üzerinde olası aşağı yönlü baskıları telafi etmeye yardımcı olmaktadır. Orta ve uzun vadede ise mültecilerin istihdam ve GSYİH üzerindeki etkisi, işgücü piyasalarına entegre olma hızına bağlıdır.

Mültecilere bakmanın kısa vadeli mali maliyetleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. AB ülkelerindeki sığınmacılar için ortalama bütçe harcamaları, 2015 ve 2016 yıllarında GSYİH'ye oranla 2014 yılına göre sırasıyla yüzde 0,05 ve 0,1 oranında artmıştır. AB ekonomisini mülteci krizi karşısında çıkmaza sürükleyen bir diğer nokta, mültecilere yönelik maliyetlerin sadece küçük bir kısmının AB bütçesinden karşılanmasıdır. Bunun yanında ülkelerin bireysel olarak kaynak ayırmada isteksiz davranması durumu daha da körüklemektedir. Eylül 2015'te, Avrupa Komisyonu (EC) 2015-2016 dönemi için mülteci akımına ayrılan merkezi AB kaynaklarını 1,7 milyar Avro tutarından (AB GSYİH'nin % 0,01'i) 9,2 milyar Avro (AB GSYİH'nin % 0,07'si) seviyesine yükseltmiştir (Aiyar vd., 2016, s. 13).

Tablo 18.

AB Ülkelerinde Sığınmacıların Maliyeti¹⁰ (GSYİH'nin % 'si olarak)

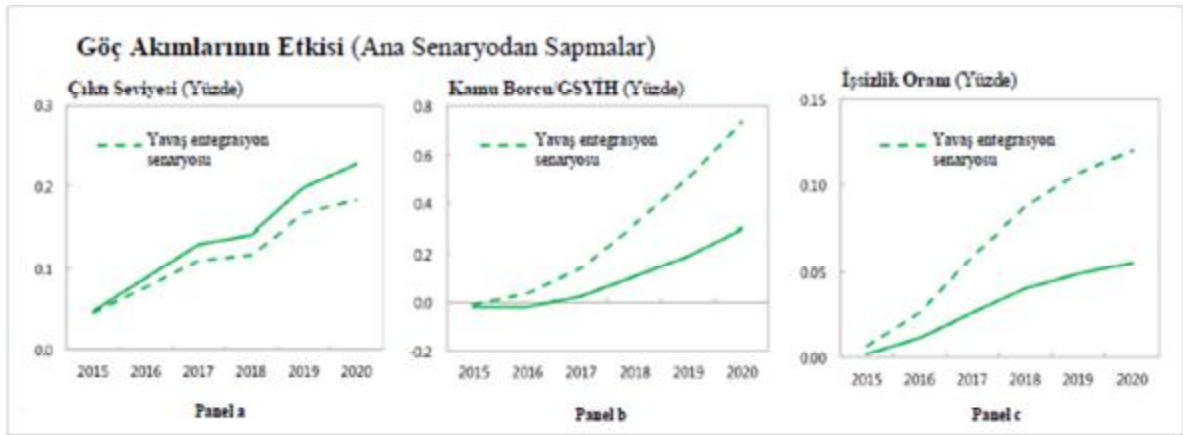
	2014	2015	2016 ¹
Avusturya	0,08	0,16	0,31
Belçika	0,07	0,09	0,11
Hırvatistan	0,002	0,09	0,11
Kıbrıs	0,003	0,012	0,012
Çekya	0,0	0,0	0,02
Danimarka	0,24	0,47	0,57
Finlandiya	0,09	0,13	0,37
Fransa	0,05	0,05	0,06
Almanya	0,08	0,20	0,35
Yunanistan	-	0,17	-
Macaristan	0,0	0,1	0,0
İrlanda	0,03	0,04	0,05
İtalya	0,17	0,20	0,24
Lüksemburg	0,05	0,09	0,09
Hollanda	0,10	0,18	0,23
Sırbistan	0,00	0,06	0,1
İspanya	0,006	0,006	0,03
İsveç	0,3	0,5	1,0
Birleşik Krallık	0,015	0,016	-
Basit Ortalama	0,07	0,14	0,22
GSYİH-Ağırlıklandırılmış Ortalama	0,08	0,13	0,19

¹2016 yılı tahmini değerleri içermektedir. Ayrıca tahminlerin Gerisindeki varsayımlar ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin; kişi başına yapılan harcamalar, reddedilen sığınma başvurusu sahiplerinin kalış süresi ve elde ettikleri faydanın uzunluğu ve yerel yönetim maliyetleri. Kaynak: Aiyar vd., 2016, s. 13.

AB ülkelerine kısa dönemde mültecilerin maliyetlerinin gösterildiği tablo 18'den de görülebileceği gibi bütçe kaynaklarından ayrılan fonlar oldukça sınırlıdır. Ağırlıklandırılmış ortalamaya göre 2014 yılında GSYİH'nin % 0,08'i kadar kaynak ayrılırken 2015 yılında % 0,13 ayrılmıştır. 2016 yılı tahminine göre ise % 0,19 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.

¹⁰Mülteci krizinin AB ekonomisi üzerindeki etkilerine ilişkin verilere erişilebilirlik oldukça sınırlıdır. Genellikle mültecilerin sayısına ilişkin veriler yaygın olarak kullanılmaktayken bunların özellikle makroekonomik etkileri ile ilgili net çok az çalışma mevcuttur. Dolayısıyla ağırlıklı olarak farklı uluslararası kuruluşların yayınladığı raporlardan hareketle çalışmanın içeriği göz önüne alınarak analiz yoluna gidilmiştir.

Makroekonomik etkilerine bakıldığında ise toplam GSYİH üzerinde beklenen başlangıç etkileri pozitif olmakta birlikte küçük bir etkiye sahiptir.

Şekil 14. Göç akımlarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi

Kaynak: Aiyar vd., 2016, s. 14.

Şekil 14'te göç akımlarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Şeklin a panelinde çıktı seviyesi üzerinde göç akımlarının etkisi incelendiğinde baz yılına göre 2015, 2016 ve 2017 yılları için GSYİH'nin sırasıyla % 0,05, % 0,09 ve % 0,15 artmıştır. İlk yılın üretim kapasitesi üzerindeki etkisi tamamen ilave mali harcamaların toplam talep etkisinden kaynaklanmaktadır. Mülteci girişi ile birlikte işgücü arzı da artmaktadır; fakat potansiyel GSYİH üzerindeki etkisi işgücü piyasalarına entegre olunabilmesi için zamana ihtiyaç duyulmasından dolayı kısa vadede oldukça sınırlıdır. Orta vadede ise bu etki büyümektedir. Örneğin; 2020 yılına kadar GSYİH'nin, AB geneli için yaklaşık olarak % 0,25 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Bu durum, emek entegrasyonunun başarılı bir şekilde ilerlediğini ve yeni işgücü piyasası girişimleri ile yerliler arasındaki başlangıç döneminde mevcut olan istihdam açığının kapanacağını varsaymaktadır. Ancak mültecilerin işgücü performansının, yerli nüfusun performansının yetersiz olması koşuluyla zaman içerisinde düşmesinden dolayı GSYİH'ye katkısı da daha düşük olacaktır. Sonuç olarak, 2020 yılına kadar mülteciler de dâhil olmak üzere kişi başına düşen GSYİH, baz yılına göre yaklaşık % 4 oranında azalacaktır. İşgücü entegrasyonunun diğer makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi incelendiğinde ise eğer işgücünün entegrasyonu daha az başarılı olursa, çıktı üzerindeki pozitif etkisi azalacak ancak işgücü piyasası entegrasyonunun daha yavaş olduğu bir

senaryoda¹¹ gösterildiği gibi, hükümet borçları (panel b) ve işsizlik oranı (panel c) daha da artacaktır.

Avrupa'da kimi zaman (günümüzde oldukça yaygın) aşırı sağ partilerin etkisiyle göçlerin ulus devletlerin güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle karşı çıkılması en yaygın tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra da bahsedileceği üzere yüzyılın sonuna doğru yaşlanması ve nüfus azalışıyla karşı karşıya kalması beklenen Avrupa'nın önümüzdeki dönemde bugün karşı çıktığı göçmenlere ihtiyaç duyulabileceği gözden kaçırılmamalıdır (Akçapar, 2016, s. 572). Sadece güvenlik kaygısı dikkate alınarak yapılan karşı çıkışlar, ekonomi açısından yaratabilecek olumlu dışsallıkların göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

4.2.1.2. Türkiye'nin Mülteci Krizine Karşı Tavrı ve AB İlişkilerine Etkisi

Uluslararası küresel dengelerin kaotik bir ortama doğru sürüklendiği dönemde ulusal sorunların çok kısa bir sürede uluslararasılaşması karşısında devletlerin müdahale etmesi bir seçenekten ziyade zorunluluk halini almaktadır. Aktif devlet müdahaleciliğinin bu denli işlevsel hâle gelmesine yol açan 21. yüzyıldaki küresel göç olgusunun Türkiye açısından yarattığı sonuçlar dikkate alındığında özellikle AB ile uzun bir süreden beri devam eden üyeliğin seyrini mülteci krizi ekseninden hareketle değiştirmiştir.

Jeopolitik kırılmalıkların artmasıyla yaşanan şiddetli istikrarsızlıklar karşısında mülteciler açısından önemli bir bölge haline gelen Avrupa, karşılaştığı bu durumdan çıkabilmek için küresel işbirliğine gidilme zorunluluğunun bilincinde olarak buna yönelik hamlelerini hızlandırmıştır. Yasadışı göçün engellenmesi, sınırların denetiminin sıkılaştırılması gibi güvenlik ağırlıklı tedbirlerle birlikte bu krizin ekonomi üzerinde yol açabileceği tahribatı engellemek için bölgede önemli bir aktör olan Türkiye ile ekonomik, mali, siyasi ve diğer birçok açıdan işbirliğine yönelik adımlar atılarak böylelikle yeni bir diyalog döneminin başlamasının önü açılmıştır.

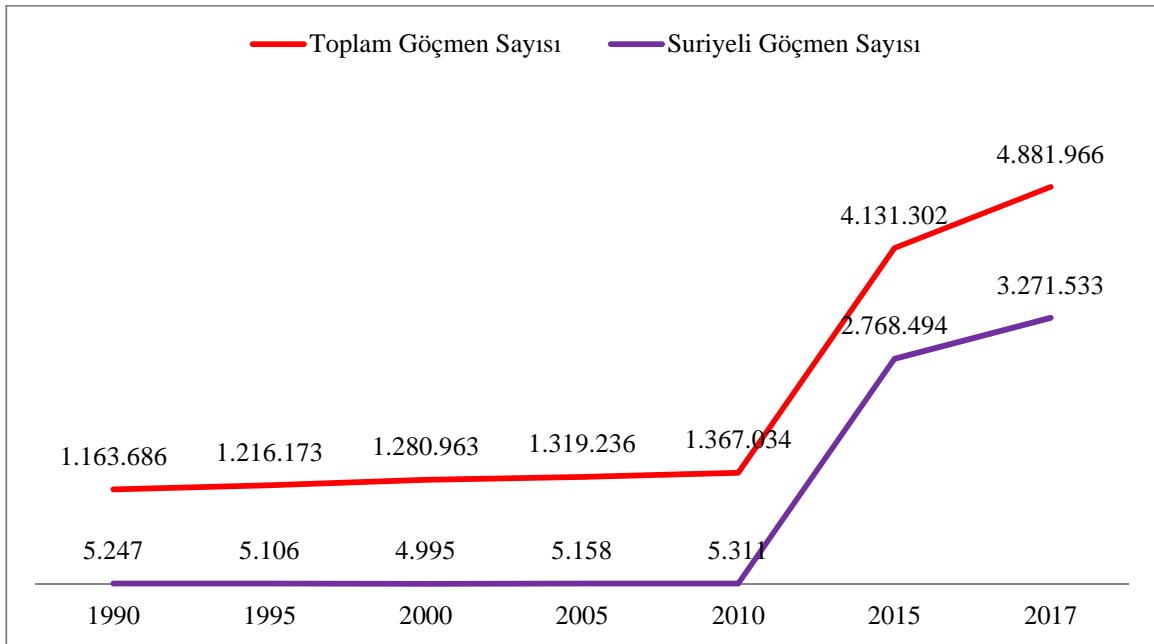
Suriye'de yaşanan iç savaş, Türkiye'nin uluslararası ve özellikle de Avrupa standartlarını yerine getirmek için sığınma ve kabul sistemini yeniden reforme etme aşamasında başlamıştır. Özellikle de Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda 2013'te yapılan yeni düzenleme ilgili reformların hayata geçirilmesi bu yönde atılan önemli adımlardan birisidir. Bunun yanında teknik ve ağırlıklı olarak mali kaynaklar

¹¹Senaryo, para politikasının değişmeyeceğini varsaymaktadır. Ancak işgücü arzının genişlemesi enflasyonun düşmesine yol açarsa daha fazla destekleyici bir para politikası çıktı üzerinde biraz daha büyük etkiye yol açabilecektir.

Türkiye'nin Suriyeli mülteci krizini yönetme kapasitesini sınırlamıştır (İçduygu, 2015, s. 1).

Türkiye'nin mülteci krizine yönelik politikalarını şekillendiren kritik noktalardan birisi Suriye'den kaçan göçmenlerin mülteci değil “*misafir*” Suriyelilerin yaşadığı kampların mülteci kampları değil “*misafir kampları*” olarak görülmesidir. Türkiye'deki Suriyelilerin, diğer Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar gibi muamele görmemeleri Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'nin mültecilere ilişkin resmi kayıtlarını durdurmasına yol açmıştır. Türkiye'nin politika değişikliğinin arkasındaki düşünceye yönelik ilk yorum, çok sayıda sığınmacı için mülteci başvurularının gerçekleştirilmesinin çok zor olduğuna inanılmasına ilişkindir. Diğer yorum ise Türkiye'nin, UNHCR veya diğer uluslararası organların mülteciler üzerindeki kontrolüne yönelik olarak yapılacak müdahaleleri önlemek istemesinden kaynaklandığına ilişkindir. Bununla birlikte geçici koruma rejimi uygulamaya konularak şu ilkeler benimsenmiştir (Özden, 2013, s. 5):

- Açık sınır politikası
- Zorla geri dönüşün olmaması (sınır dışı etme yok)
- Resmi makamlara kayıtların yapılması ve kamp sınırları içerisinde destek verilmesi

Şekil 15. Toplam göçmenler içerisinde Suriyeli göçmenlerin payı

Kaynak: United Nations, Department of Economic and Social Affairs'den yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 15'te 1990-2017 dönemi arası toplam göçmen sayısı ile Suriyeli göçmenlerin payı gösterilmektedir. Grafiğin açık bir biçimde ortaya koyduğu gibi 1990-2010 dönemi arasında toplam göçmen sayıları ile Suriyeli göçmenlerin sayısı istikrarlı bir seyir izlerken, 2015 yılında şiddetlenen iç savaş sonrası Ortadoğu'dan yükselen göç dalgası, Türkiye'yi çok ciddi biçimde etkilemiştir. 2015-2017 arası Suriyeli göçmen sayısı radikal biçimde artış göstererek 3,3 milyona ulaşmıştır. Bu durum devletin ekonomi politikalarında bazı değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Dünya ekonomisinin yavaş büyüdüğü bir dönemde döviz kurunun yükselmesi karşısında yapısal bir sorun olan cari açığın artması, işsizlik oranının çift hanelere kadar yükselmesi gibi ulusal ekonomik darboğazlara ilaveten güney sınırında yaşanan belirsizlikler ve istikrarsızlıklar nedeniyle üç milyondan fazla göçmeni ağırlayan Türkiye, özellikle AB ile yürüttüğü üyelik müzakereleri de dikkate alındığında devletin ekonomik işlevlerinin verimli biçimde işleyişine ivedi biçimde ihtiyaç duymuştur.

Tablo 19.

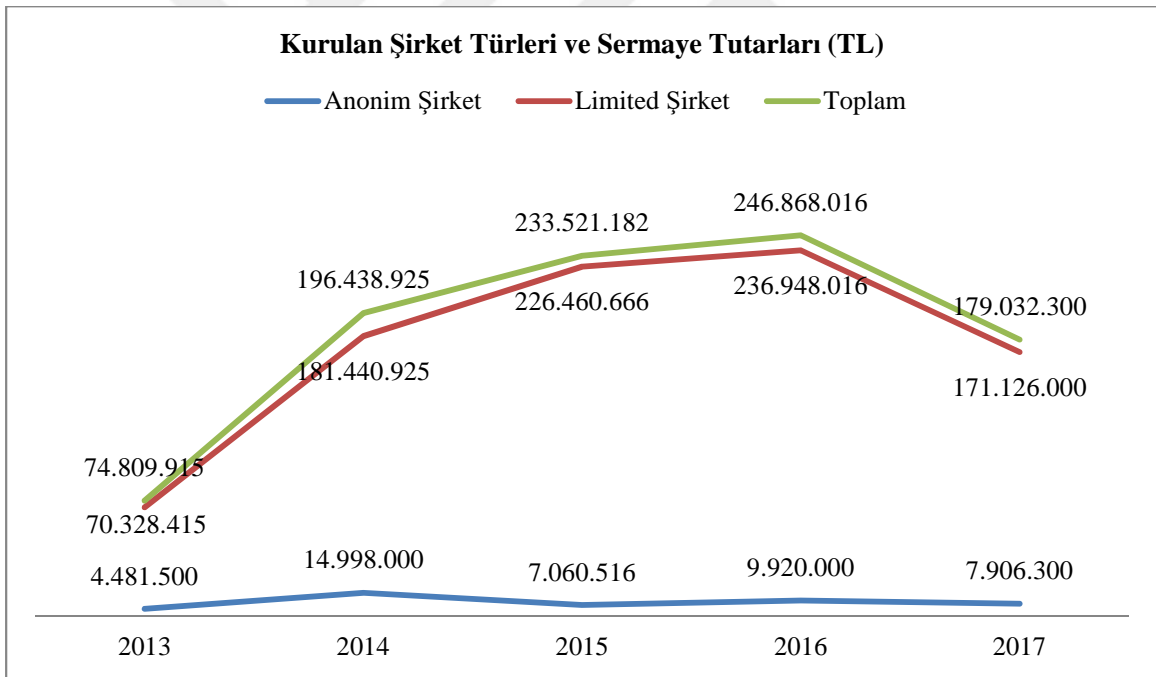
2016 Yılı İçin Mülteci ve Göç Yardım Planı

Ülkeler	Toplam Yardım (ABD \$)	Ödenen Kısım (ABD \$)	Yüzde (%)
Türkiye	73,930.385	22,858.000	31
Yunanistan	266,638.719	266,638.719	57
Makedonya	26,014.080	17,639.047	68
Sırbistan	20,729.867	12,463.133	60
Hırvatistan	7,444.775	1,010.634	14
Slovenya	6,939.274	1,861.034	27
Bölgesel	67,972.407	36,980.481	54
Toplam	669,867.115	359,451.048	54

Kaynak: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/49750> (E.T. 12/05/2018).

Tablo 19'da, 2016 yılı için Uluslararası Göç Örgütünün yapmayı planladığı toplam yardım tutarı ve gerçekleşme durumu gösterilmektedir. Görüldüğü gibi planlanan toplam yardım paketinin sadece % 54'ü ülkelere dağıtılmıştır. En dikkat çekici yön, en fazla mülteci ağırlayan ülke konumunda olan Türkiye'nin kendisine tahsis edilen tutarın sadece % 31'ini almış olmasıdır. Uluslararası kuruluşların göçmenlere yönelik olarak taahhüt ettikleri yardım ve ekonomik destekler göç alan devletlerin ekonomi politikalarını çok yakından etkilemekle birlikte yönlendirici bir işleve de sahip olmaktadır.

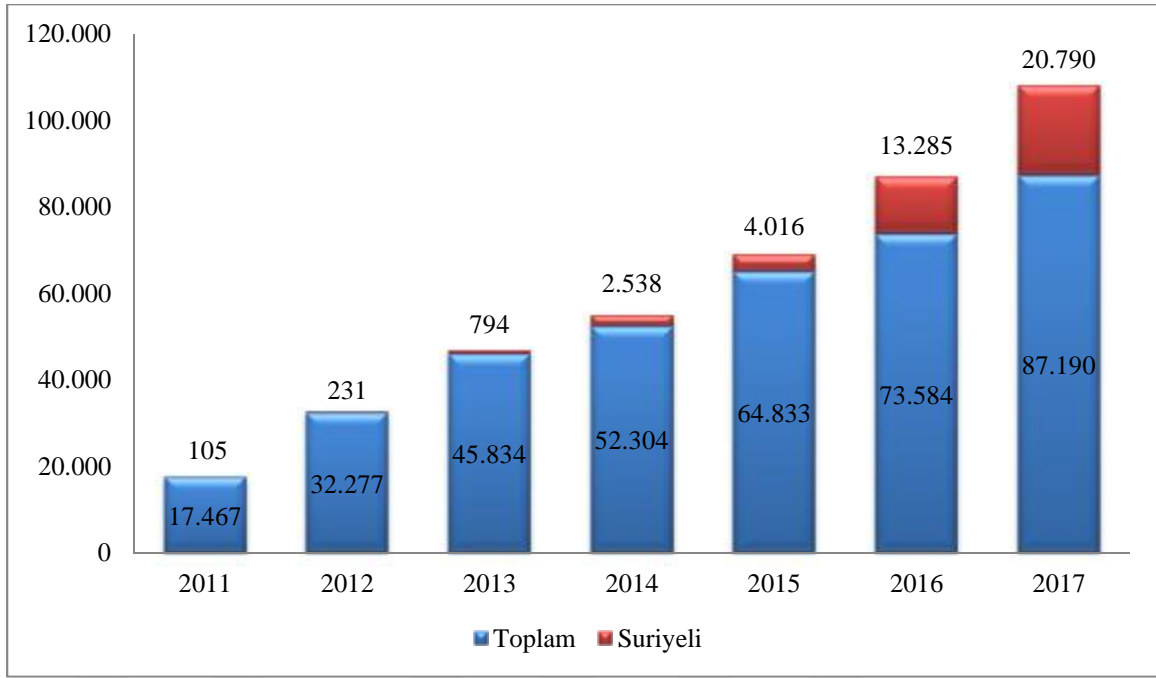
2011 Mart ayından itibaren sığınan 3,5 milyon civarındaki Suriyelilere yönelik yapılan harcamaların 2018 yılı itibariyle devlet ekonomisine maliyeti 30 milyar doları aşmıştır (www.afad.gov.tr). 2013 yılından itibaren geçici koruma statüsü kapsamında 3 milyondan fazla insanın koruma altına alınmasıyla sadece Suriyeli mültecilerin can güvenliğinin sağlanması değil ekonomiye katkı sağlamaları da hedeflenmiştir. 2013 yılında devlet tarafından mültecilere verilen çalışma hakkı, 2014 yılında çalışma iznine dönüştürülmüştür. 2016 yılında ise sigorta, maaş ve istihdam kotası gibi konularda geniş kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır (<http://www.ekonomistler.org.tr>). TOBB (2017) verilerine göre 2011 yılından itibaren Suriyelilerin toplam yatırımlar içerisindeki payı % 14 olmuştur. 2011-2017 yılları arasında 6,322 adet Suriye ortaklığında işletme kurulmuştur. Suriyeli ortaklarla kurulan bir firmanın ortalama yatırımı ise 57,000 dolardan fazla olmuştur. Arap baharından sonraki süreçte Türkiye'ye gelen Suriyeli yatırımcılar, 360 milyon dolardan fazla yatırım yapmışlardır.

Şekil 16. Şirket türlerine göre ortak olunan şirketlerdeki Suriyelilerin sermaye payı

Kaynak: TOBB verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Suriyelilerin Türkiye ekonomisine olan etkilerinin analiz edilmesi, şüphesiz ki birçok unsuru kapsayan göstergeler aracılığıyla mümkündür. Bunlardan birisi, anonim ve limited şirketlere olunan ortaklıklar içerisindeki paydır. Şekil 16'da görülmektedir ki ağırlıklı olarak limited şirketlere ortak olunmaktadır.

Şekil 17. Yıllara göre çalışma izni verilen Suriyeli sayısı

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Yatırımlarla ekonomiye kazandırılan olumlu etkiler yanında mültecilerin ekonomik açıdan birçok problem yarattığı da gözden kaçırılmamalıdır. Bu açıdan ekonomide en çok kaygı yaratan problemlerin başında Suriyelilerin işgücü piyasasında yarattığı dengesizliklere ilişkin algı gelmektedir. Birçok unsuru etkileyen bu problem, işsizliğin yüksek seviyelerde olduğu Türkiye ekonomisinde, ciddi daralmalar yaratmaktadır. 2016 Ocak ayına kadar Geçici Koruma Statüsü ile kabul edilen Suriyelilere yönelik çalışma izni sağlayacak herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu tarihten sonra yapılan düzenlemeyle çalışma izninin alınmasıyla birlikte, 2011-2017 yılları arasında 6,400'den fazla işletme Suriyeli ortakların iştirakiyle çalışmaya başlamıştır. Bu açıdan yasal kapsamda çalışanların istihdam edilmesinin önünün açılması sağlansa da kayıt dışı istihdam oranının hâlâ yüksek seviyelerde olması, elde edilmesi gereken kamu gelirlerini azaltmıştır. Şekil 17'de gösterildiği gibi 2011 yılında sadece 105 Suriyeliye çalışma izni¹² verilirken 2017'ye gelindiğinde bu sayı 20,790'a çıkmıştır.

¹²Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), Nisan 2018'de yayınladığı raporda biyometrik verileriyle kayıt altına alınan Suriyeli mültecilerin sayısını 3 milyon 588 bin 877 kişi olarak belirtmiştir. Bu kişilerin 1 milyon 947 bin 25'i erkeklerden, 1 milyon 641 bin 852'si ise kadınlardan oluşmaktadır. Yaş grubunun dağılımına bakıldığında ise 10-18 yaş arası 670,461, 19-24 yaş arası 549,198, 25-34 yaş arası 640,890, 35-44 yaş arası 361,768, 45-59 yaş arası 274,084 kişiden oluşmaktadır (<http://multeciler.org.tr>). Ağırlıklı olarak genç nüfustan oluşan Suriyeli mültecilerin işgücü piyasasına olan etkisi ise literatürde tartışılan konulardan biridir. Özellikle işsizliğin artmasında mülteci hareketlerinin rolünün olmadığını savunan görüşlere göre Suriyeli mültecilerin ağırlıklı olarak vasıfsız ve yerli vatandaşlar tarafından kabul edilmeyen

Genellikle işsizlik kaygısı üzerinden yürüyen mültecilerin ekonomik analizinin sadece bu kapsamda ele alınması sağlıklı sonuçların elde edilmesini engellemektedir. İşsizlikle birlikte ücretlerin düşmesi, enflasyonun yükselmesi, belediye hizmetlerinin aksaması gibi olumsuzluklar yanında gelen mülteci kitlesinin önemli oranda genç olması, devlet tarafından yapılan yardımların ekonomiyi canlandırması ayrıca eğitim, sağlık, gıda, giyim gibi farklı alanlara yönelik maddi desteklerle bu ihtiyaçların ülke içerisinde karşılanması gibi olumlu yaklaşımlar da yapılan farklı çalışmalarda ortaya konulmuştur (Duruel, 2017, s. 217).

Gelinen süreçte halihazırda en çok mülteci barından ülke konumunda bulunan Türkiye'nin mülteci krizine karşı aldığı tavır sadece ulusal politikalarla sınırlı kalmamış bununla birlikte uluslararası dengeleri de etkilemiştir. Özellikle AB ile diyalogun yer yer aşındığı dönemde, AB'ye geçiş için Türkiye koridorunu kullanan mülteci girişlerinin engellenmesi amacıyla başlayan süreç, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir müzakere dönemini başlatmıştır. 2015 yılının Eylül ayından itibaren AB, göç ve mülteci konularına daha fazla eğilmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin, mültecilerin AB'ye geçişi konusunda tam korumacı önlemler almaması buraya yönelik göçleri artırmıştır. Etkisini ciddi biçimde hissettirmeye başlayan kriz, uluslararası işbirliğinin yeniden önem kazanmasıyla AB'nin Türkiye'ye yönelik stratejilerinde değişikliklere yol açmıştır (Demir ve Soyupek, 2015, s. 31).

Avrupa dışından gelecek göçleri engellemek için Türkiye ile başlatılan diyalog süreci birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Mülteci krizinin çözümü noktasında işbirliği, dayanışma ve yardımlaşmanın gerekliliği sürekli olarak vurgulansa da üçüncü ülkelerde sadece birliğin geleceğini dikkate alarak yapılan pragmatist hamleler, AB'nin göç politikasına yönelik eleştirilerin artmasına ve birliğin değerlerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Örneğin; belirli bir maddi destek ve vize muafiyeti karşılığında Türkiye ile göç politikasını şekillendirmeye çalışan AB'nin bu tutumu, "*göçün dışsallaştırılması*" olarak değerlendirilmiştir (Elmas, 2016, s. 297).

Akdeniz ve Ege üzerinden Avrupa'ya gerçekleştirilecek düzensiz göçlerin önüne geçilmesi amacıyla, 19 Ekim 2015 tarihinde AB ile Göç Eylem Planı kabul edilmiştir. Buna göre 2016 yılı itibarıyla Schengen bölgesine yapılacak seyahatlerde vize

işlerde istihdam edildikleri dolayısıyla kronikleşen problemin mülteci krizine indirgenmemesi gerektiği ön plana çıkmaktadır. Diğer görüşe göre ise makro bazda işsizliğin genel trendine bakıldığında mülteci krizinden sonraki dönemde çok artmadığı görülse de en çok mülteci barından illerin işsizlik oranına bakılması gerektiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Örneğin; Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin gibi sınır bölgelerine yakın illerin işsizlik oranlarının yükselmesinde bahsedilen Suriyeli mültecilerin etkisinin olduğuna ilişkin sonuçlar yerel çalışmalar sonucunda ortaya konulmuştur.

muafiyetinin sağlanması, Suriyeli mülteciler için 3 milyar Euro'luk yardımın tahsis edilmesi ve yapılacak görüşmeler neticesinde yeni fasılların açılması alınan kararlardan bazılarıdır (<http://www.mfa.gov.tr>).

İlerleyen dönemde Türkiye-AB Ortak Göç Eylem Planı çerçevesinde 18 Mart 2016 tarihinde yapılan Türkiye-AB Zirvesinde AB, Türkiye'deki Suriyelilerin ihtiyaçlarına yönelik olarak taahhüt edilen 3 milyar Euro'luk desteğin hızlandırılacağına yönelik yeni bir taahhütte bulunmuştur. Ayrıca taahhüt edilen bu 3 milyar Euro tutarındaki kaynağın kullanılmasından sonra 2018 yılının sonuna kadar ek 3 milyar Euro tutarında kaynağın tahsis edilmesi öngörülmüştür (Batır, 2017, s. 600). Bu çerçevede 2016 ve 2017 yıllarına yönelik olarak 3 milyar Euro'luk meblağın taahhüdü yerine getirilmiş daha sonra Avrupa Komisyonu, 14 Mart 2018 tarihinde 3 milyar Euro'luk ilave fonun sağlanması yönünde karar almıştır (European Commission, 2018).

Gerek AB ülkelerinin bağımsız olarak ve işbirliği nezdinde geliştirdikleri göç politikaları da gerekse de Türkiye'nin yaklaşımından da görülebileceği gibi 21. yüzyılda uluslararası gelişmelerin ve dönüşümlerin yarattığı etkilerin belirli bir coğrafya ile sınırlı kalması pek mümkün değildir. Bölgeler arası geçişkenliklerin bu nedenle hızlı olduğu konjonktürde küreselleşme ile birlikte düşünüldüğünde ulus-devletlerin rollerinin azaldığı ve egemenliklerinin aşındığı görüşünün pratik düzlemde pek karşılığının olmadığı, güncel gelişmelerle beraber ele alındığında daha belirgin ortaya çıkmaktadır. Nitekim 2011 yılında başlayan ve 2015 yılında bir kriz haline gelen göçmen sorunu devletlerin aktif olarak en yoğun müdahil olduğu konu haline gelmiştir.

Politik sebeplerle başlayan süreç devletlerin ekonomi politikaları üzerinde bir baskı haline gelmektedir. 2008 krizi sonrası dönemde yavaş yavaş toparlanan dünya ekonomisinin gelişme trendindeki bu yavaş ilerleme kitlesel göç hareketleri ile birleşince ulusal ekonomi politikalarının daha farklı parametrelerle yönlendirilme sorunsalını gündeme getirmektedir. Bu yönlendirme ihtiyacı, net bir biçimde görülmektedir ki devletin ekonomide daha işlevsel olduğu politikalara ihtiyaç duyulduğunu somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Müdahaleciliğin daha az olduğu durumlarda sanılanın aksine daha kaotik yapı ortaya çıkmaktadır.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki istikrarsızlık devam ettiği sürece, Türkiye'ye yönelik göç akımları kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda tutarlı ve rasyonel bir göç politikasının oluşturulması ihtiyacı net bir biçimde ortadadır. Oluşturulacak politikaların mutlaka uluslararası konjonktür sonucu kendisine yönelen göç talepleri, bu göçlere karşılık verilmesi halinde bunların ekonomik ve sosyal maliyetleri, söz konusu maliyetleri

karşılatabilecek kamusal kaynakların var olup olmadığı ve bunların çalışma koşullarının hangi kapsam içerisinde değerlendirileceğine yönelik devlet politikasının sınırları belirlenerek eyleme geçilmelidir (Topçuoğlu, 2016, s. 514).

4.3. Devlet Öncülüğünde Yeni Küresel Arayışlar

Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze kadar uluslararası politika ve ekonomi alanında önemli dönüşümler çeşitli açıdan değişikliklere uğramıştır. İlk olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesiyle güvenlik sorunlarının önemi azalırken ekonomi, uluslararası ilişkilerde daha belirgin hâle gelmiştir. İkinci olarak politikalar küresel gündemin zirvesine ilerledikçe ve bireysel olarak ulus-devletlerin uluslararası konumu askeri kapasitelerinden ziyade ekonomik güçlerinden daha fazla kaynaklanır hâle gelmesi, dünya güçlerinin siyasi haritasını yeniden biçimlendirmiştir.

Bu dönüşüm dengesi içerisinde ABD'nin göreceli gücü ve etkisi azalırken Avrupa, Japonya ve son dönemlerde Çin yükselen güçler konuma gelmiştir. Üçüncü olarak rekabetin ve karşı bağımlılığın gittikçe arttığı bir dünyada karşılaştırmalı üstünlükler, özellikle dünya ekonomisinde yeni sanayi güçlerinin yükselmesiyle ulus-devletler arasında daha sık değişmektedir. Karşılaştırmalı üstünlüklerde yaşanan bu değişime karşılık olarak, ulus-devletlerin ekonomik yapıları daha rekabetçi hâle gelmektedir. Ancak tarife dışı engeller şeklindeki yeni korumacılığın getirdiği güvenlik standartları, anti-damping hükümleri, telafi edici vergiler gibi korumacı uygulamalar, liberal uluslararası ekonomik sisteme yeni zorluklar getirmektedir (Cai, 2010, s. 57-58).

Latin Amerika ve Güney Afrika'nın yükselişiyle birlikte Çin ve Hindistan'ın küresel güçler olarak geri dönüşü, Batılılaşma olarak küreselleşmenin kesintiye uğramasına yol açarken, bir yandan yeni Asya ekonomilerinin ortaya çıkışı Avrupa Birliği'nin çok taraflılığını, eksenini doğuya doğru değiştirerek değişen dünyaya karşılık olarak Pasifik'e adapte etmesine meydan okumaktadır. 20. yüzyıldaki küresel çok kutuplu sistemlerle karşılaştırıldığında radikal olarak yeni olan şey, 21. yüzyılda Avrupa'nın artık gezegenin politik/ekonomik/kültürel merkezi olmadığı, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun sadece % 7'sine sahip olacağı ve Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olacağına yönelik gelişmelerdir. Dolayısıyla ekonomik bağımlılık, ekonomik ve politik iktidarın, demografinin, sosyal gelişmelerin 21. yüzyılın dünya yapısına yeniden dağılımı alanında meydana getirdiği köklü değişime etkisi ve sonuçlarının neler olduğu sorusu ön plana çıkmaktadır (Telo, 2012, s. 18-19).

Bölgesel ticari gruplar arasında ekonomik ve ticari alanda süregelen kıyasıya rekabet, dünya ekonomisindeki mekânsal dönüşümünde kritik öneme sahiptir. AB, NAFTA, APEC, ASEAN ve MERCUSOR gibi bölgesel oluşumlar dünya ekonomisinde ticaret ve yatırımlar alanında öne çıkmaya başlamışlardır. Örneğin; OECD tahminlerine göre AB'nin 2020'de GSYİH'si 27,5 trilyon dolar, NAFTA ülkelerinininkinin ise 32,7 trilyon dolar, APEC'e üye olan ekonomilerin ise 74,2 trilyon dolar olması beklenmektedir (Balkır, 2016, s. 540).

Küreselleşme eğilimlerinin güçlü olduğu dönemde bölgeselleşme ile çok taraflılık arasındaki metodolojik tartışma da önemli noktalardan birisidir. Çok taraflılığın, bölgeselcilike nazaran tanımlanması daha zordur. Çok taraflılık, tek tek ülkelerin veya ekonomilerin davranışlarıyla şekillenen ve tanımlanan küresel ekonominin bir özelliğini yansıtmaktadır. Küresel perspektiften ele alındığında aynı zamanda, bireysel ekonomilerin çok taraflı olma derecesinin doğrudan bir işlevi olarak ele alınmaktadır. Bölgeselcilik ise çok taraflılığa doğru ilerlemek için engel mi veya fırsat mı olduğuna ilişkin kapsamının çok net biçimde belirlenmediği kavramı ifade etmektedir (Das, 2004, s. 5-6).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşmenin yarattığı rekabet baskısı karşısında buna karşı koyacak yeni oluşumların meydana gelmesi, 21. yüzyılda bölgeselleşme hareketi ile kendisini göstermektedir. Mal, hizmet ve sermaye akımlarının serbest dolaşımının yoğun olarak gerçekleştiği alanlar dünyadan kısmi olarak yalıtılmış bölgesel entegrasyonların oluşturulduğu bölgeler arasında yaşanmaktadır. Bölgeselleşme bu açıdan ele alındığında küreselleşmenin zorunlu olarak ülkeleri karşı karşıya bıraktığı rekabete karşı koyma aracına dönüşmektedir. Bu karşı koyuşun bir diğer ayağını da serbest ticaret anlaşmaları (STA) oluşturmaktadır. Düz bir trend boyunca ilerlemeyen küreselleşme, politik ve ekonomik sonuçlarıyla devletleri farklı dönüşümleri gerçekleştirmeye zorlamakta ve geçmişte iki kutuplu dünya ile günümüzdeki tek kutuplu dünya, çok farklı oluşumlarla ikame edilmeye çalışan yapılarla yer değiştirmektedir (Kazgan, 2015, s. 169-170).

Bahsedilen farklı oluşumlar, küreselleşme ekseninde bölgesel bloklar arasındaki işbirliğini artırarak devletlerin ulusal ekonomi üzerindeki etkilerinin yeniden güçlenmesini sağlamaktadır. Liberal formlara uygun olarak ticaretin, emeğin ve sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasının dünya halklarının yararına olacağı söylemine karşılık uygulamada dünyanın en liberal ülkelerinin öncülüğünde bölgesel birliklerin oluşturulması oldukça yaygındır. Esasen önemli bölgesel oluşumlar, 20.

yüzyılda meydana gelse de 21. yüzyılda özellikle dünyada yaşanan güvenlik ve ekonomik sebepler başta olmak üzere dünya ekonomisinin ağırlık merkezi farklı yöne kaymıştır. Dünya ekonomisinde yaşanan bu kayışın gösterildiği tablo 20 ve tablo 21’de görüldüğü gibi Avrupa Kıtasından Asya kıtasına doğru dünya ekonomik faaliyetlerinin hacmi gittikçe genişlemektedir. Bununla birlikte, IMF’nin yapmış olduğu birçok çalışmada¹³ dünya GSYİH’nin coğrafi olarak gelişmekte olan ülkelerde artan payına dikkat çekilmiştir.

¹³IMF’nin 2017 yılı verilerine göre gelişmiş ülkeler dünya GSYİH’nin % 41,3’ünü üretirken ABD % 15,3, Euro bölgesi % 11,6 ve Japonya % 4,3’lük paya sahiptir. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler ise % 58,7’lik dünya üretimini gerçekleştirirken bunun içerisinde yükselen ve gelişmekte olan Asya ülkeleri (yaklaşık 30 ülkeden oluşmaktadır.) dünya GSYİH’nin % 32,4’ünü üretmektedir. Çin’in payı ise oldukça dikkat çekicidir. Tek başına dünya üretiminin % 18,2’sini tek başına üretmektedir (IMF, WEO Statistical Appendix 2018).

Tablo 20.

Dünya Genelinde Bazı Bölgesel Oluşumların Yaptıkları İhracatın Destinasyonları ve Dünyadaki Payları (%)

Bölge	Ticaret grubu	Ticaret türü	1995	1999	2000	2005	2010	2015	2016
Avrupa	AB-28	Grupiçi	61,77	68,52	67,73	67,83	64,83	62,59	63,61
		Dünyanın geri kalanı	38,23	31,48	32,27	32,17	35,17	37,41	36,39
		Dünyaki Payı	42,37	41,31	38,02	38,79	33,87	32,63	33,56
	FTAA	Grupiçi	52,80	60,00	61,29	60,64	54,78	55,61	54,83
		Dünyanın geri kalanı	47,20	40,00	38,71	39,36	45,22	44,39	45,17
		Dünyaki Payı	19,38	21,57	22,01	17,52	16,67	17,13	17,01
Amerika	MERCOSUR	Grupiçi	19,07	18,75	18,06	11,61	14,72	13,33	13,12
		Dünyanın geri kalanı	80,93	81,25	81,94	88,39	85,28	86,67	86,88
		Dünyaki Payı	1,74	1,68	1,85	2,10	2,28	1,82	1,78
	NAFTA	Grupiçi	46,03	54,31	55,67	55,74	48,74	50,40	50,21
		Dünyanın geri kalanı	53,97	45,69	44,33	44,26	51,26	49,60	49,79
		Dünyaki Payı	16,54	18,70	18,98	14,05	12,83	13,88	13,82
ASYA	ASEAN	Grupiçi	35,20	31,03	33,69	35,12	35,58	34,26	34,70
		Dünyanın geri kalanı	64,80	68,97	66,31	64,88	64,42	65,74	65,30
		Dünyaki Payı	20,06	19,57	20,62	21,87	25,25	27,75	27,38
	GCC	Grupiçi	6,78	7,15	5,61	5,60	6,59	10,36	10,44
		Dünyanın geri kalanı	93,22	92,85	94,39	94,40	93,41	89,64	89,56
		Dünyaki Payı	2,02	2,06	2,72	3,78	4,32	4,14	3,88
AFRİKA	SADC	Grupiçi	14,66	14,18	11,95	10,83	18,04	21,81	20,57
		Dünyanın geri kalanı	85,34	85,82	88,05	89,17	81,96	78,19	79,43
		Dünyadaki Payı	0,85	0,77	0,78	0,93	1,18	0,95	0,91
TOPLAMLAR									
	AFRİKA		2,15	2,03	2,29	2,96	3,40	2,35	2,19
	AMERİKA		19,47	21,66	22,11	17,60	16,71	17,16	17,04
	ASYA		30,15	29,75	32,03	34,18	38,91	41,38	40,91
	AVRUPA		46,82	45,25	42,28	43,97	39,90	37,67	38,36

Kaynak: UNCTAD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 21.

Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin (FDI) Seçilmiş Bölgesel Birlikler İçerisindeki Dağılımı (%)

Bölge	Ticaret grubu	Ticaret türü	1995	1999	2000	2005	2010	2015	2016
Avrupa	AB-28	Sermaye Girişi	38,34	47,04	50,01	49,24	26,19	27,27	32,42
		Sermaye Çıkışı	44,22	67,72	67,94	67,56	32,98	33,61	32,38
Amerika	FTAA	Sermaye Girişi	28,65	36,85	33,87	21,65	28,58	31,30	32,46
		Sermaye Çıkışı	30,08	21,77	16,77	7,34	26,68	25,19	25,20
	MERCOSUR	Sermaye Girişi	3,29	5,18	3,54	2,48	7,18	4,46	3,86
		Sermaye Çıkışı	0,75	0,39	0,31	0,59	1,83	0,18	-0,70
ASYA	NAFTA	Sermaye Girişi	22,70	29,92	29,34	16,32	18,33	23,85	25,85
		Sermaye Çıkışı	29,01	21,08	16,07	5,87	23,63	23,89	25,10
	ASEAN	Sermaye Girişi	20,11	8,80	6,10	13,76	16,87	14,88	14,71
		Sermaye Çıkışı	11,39	3,59	3,97	10,18	15,54	21,05	26,92
AFRİKA	GCC	Sermaye Girişi	0,45	-0,01	0,02	2,95	3,28	0,83	1,02
		Sermaye Çıkışı	-0,23	0,05	0,14	1,22	1,11	2,02	1,84
AFRİKA	SADC	Sermaye Girişi	0,72	0,50	0,33	1,70	1,89	1,70	1,42
		Sermaye Çıkışı	0,72	0,15	0,13	1,11	1,29	0,91	1,03
TOPLAMLAR									
AFRİKA		Sermaye Girişi	1,65	1,10	0,80	3,92	4,41	3,46	3,40
		Sermaye Çıkışı	0,83	0,24	0,24	1,22	1,81	1,13	1,25
AMERİKA		Sermaye Girişi	28,61	36,85	33,87	21,66	28,61	31,29	32,48
		Sermaye Çıkışı	30,08	21,77	16,77	7,35	26,68	25,19	25,21
ASYA		Sermaye Girişi	24,82	12,52	11,75	24,78	31,42	30,93	27,91
		Sermaye Çıkışı	19,25	6,30	13,96	16,46	26,25	30,21	35,68
AVRUPA		Sermaye Girişi	40,44	49,21	52,40	52,40	32,74	33,10	33,19
		Sermaye Çıkışı	48,62	71,58	72,90	79,32	43,71	43,49	37,33

Kaynak: UNCTAD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 20’den de görüleceği gibi Afrika’nın 1995 yılında dünya mal ihracatındaki payı % 2,15 iken yaklaşık 25 yıllık periyotta pek fazla değişmemiştir. Amerika’da ise % 20 civarında olan pay, aynı dönem içerisinde istikrarlı bir seyir izleyerek 2016 yılında % 17,04 olmuştur. Dünya ekonomisinde yaşanan mekânsal değişim esasında Avrupa ve Asya kıtasında yaşanmaktadır. Avrupa’nın ihracattaki payı % 46,82’den % 38,36’ya düşerken Asya’nın payı ise ciddi biçimde artış göstererek % 30,15’den % 40,91’e çıkmıştır. Asya’nın payının yükselişinde bu kıtadaki en önemli bölgesel birleşme olan ASEAN’nın payı oldukça etkilidir. Örneğin; dünyanın en önemli bölgeselleşme hareketi olarak nitelendirilen AB’nin 2016 yılı itibariyle dünya mal ihracatındaki payı % 33,56 iken, bununla birlikte yaklaşık 800 milyon nüfusluk alanı kapsayan FTAA (Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)’nin payı % 17,01 NAFTA’nın payı % 13,82 ASEAN’nın payı ise % 27,38’dir.

Mal ihracatında yaşanan kayma ile birlikte yatırımların dağılımına bakıldığında ise toplam dünya doğrudan yabancı sermaye girişlerinin payının Avrupa’da azalırken Asya’da arttığı görülmektedir. Sadece sermaye girişlerinin değil sermaye çıkışlarında da Asya bölgesinden başka yerlere gittiği görülmektedir. Sermaye girişleri ile sermaye çıkışları tüm bölgelerde hemen hemen birbirine yakın olarak gerçekleşmiştir.

20. yüzyıldaki uluslararası ticaretin liberalizasyon eğilimi kapsamında piyasalara erişimin hızlanarak daha kolay hâle gelmesi, Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının yapısını da etkilemiştir. Uluslararası ticaret “*piyasam sizin içindir*” söylemine indirgenerek ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına ağırlık verilirken, 21. yüzyıldaki Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının uluslararası ticarete yönelik yaklaşımı farklılaşmıştır. Örneğin; “*kuzeyin fabrikaları güneyin reformları içindir*” söylemi bu yüzyıldaki ulusal düzenlemeleri gerçekleştirecek otoritenin dolayısıyla devletin rolüne verdiği önem açısından öne çıkmaktadır (Baldwin, 2014, s. 29).

1990’lardan itibaren oluşturulmaya başlanan yeni bölgeselcilik anlayışı, 1960’lardaki yaklaşımdan çeşitli açılardan farklılıklar arz etmektedir. Çağdaş entegrasyon modeli olarak adlandırılan yeni bölgeselcilikte bölgesel açıdan önemli konumdaki büyük bir ülke ile bağlantı kurmaya istekli bir dizi küçük ülke arasındaki işbirliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Ekonomik entegrasyonun dinamik etkilerini, ticaret ve yatırım arasındaki etkileşimi, bölgesel entegrasyonu teşvik edici unsur olarak kurumsal düzenlemelerin rolüne yapılan vurgu yeni bölgeselciliği klasik bölgeselleşme anlayışından farklılaştırmaktadır. Küreselleşmenin 1990’lı yıllarda getirdiği yapısal

değişiklikler sonucu doğrudan yabancı yatırımlar küresel ekonomide giderek daha önemli hâle gelmiştir (Gavin ve Lombaerde, 2005, s. 73).

20. yüzyılın sonlarına doğru ticaret ve yatırımların yoğunlaştığı Avrupa ve Amerika kıtasının bu yükselişi, Asya kıtasında oluşturulan bölgesel entegrasyonlar temelinden hareketle devlet müdahaleciliğinin baskın biçimde hissedildiği ekonomilerde yaşanan dönüşümlerle düşüşe geçmiştir. Daha önce detaylı biçimde analiz edildiği gibi Çin başta olmak üzere Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hindistan gibi ülkelerde neoklasik kalkınma modellerinden farklı olarak uygulanan politikalar neoliberal küreselleşmeye yönelik inancın da azalmasına yol açmıştır (Şaylan, 2016, s. 308).

Bu gelişmeler ışığında bir yandan liberal serbestleşme eğilimlerinin sürdürülmesi gerektiğine yönelik yaygın inanç hâkimken, bir yandan korumacı politikaları sürdüren liberal ülkelerin dünya ekonomisinin işleyişini şekillendiren yaklaşımları oldukça girift hâle getirmektedir. 21. yüzyılda ABD ve Avrupa'nın görece paylarında yaşanan azalmayla dünyada yeni ekonomik düzen arayışları da hız kazanmıştır. Bu arayış sadece iki kıta ile sınırlı kalmamış, Asya, Pasifik ve Avrasya'ya kadar uzanan geniş bir koridor içinde dinamik alanların oluşmasına yol açmıştır. Bu arayışlar, devletin 20. yüzyıldaki sınırlı işlevinden ziyade ekonomik işlevleri başta olmak üzere birçok açıdan güçlü hâle geldiği ve baskın olduğu bir kurguyu ortaya çıkarmıştır. ÇUŞ'lar, bu yeni kurguda önemli hâle gelirken çeşitli farklılıklar da meydana gelmiştir. Özel mülkiyetli şirketler yanında devlet mülkiyetli şirketlerin küresel ekonomideki ağırlığı giderek hissedilmeye başlanmıştır.

4.3.1. 21. Yüzyılda Avrasya Bölgeselciliği: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ); Rusya ve Çin'in Orta Asya'ya yönelik bölgesel stratejilerinin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın güvenlik ve ekonomi politikalarının önemli bir parçası haline gelen Sovyet sonrası dönemde Orta Asya'da ortaya çıkan bölgesel bir örgütlenmedir (Aris, 2011, s. 1).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amacının geri planına bakıldığında en temel gerekçenin, ABD'nin Asya'daki hegemonik gücünü sonlandırmaya yönelik olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Görünüşte güvenlik, sınır ve politik sebeplerle ortaya çıkmış gibi görünen örgütün, ekonomik ve ticari olarak dünya ekonomisindeki payı yadsınamaz boyuttadır. Özellikle bölgenin enerji alanındaki zenginliği dikkate alındığında stratejik açıdan Çin ve Rusya'nın bu bölgeye yönelik politikalarının şekillenmesinde kritik rolü gözden kaçırılmamalıdır.

ABD'nin 2000 yılından itibaren dış açıklarının trilyon dolara varmasında Çin'in net ihracatındaki büyük artışın etkisi söz konusudur. Bununla birlikte Çin'in elinde bulunan trilyon dolarlık dolar rezervlerinin kullanımı yanında Rusya'nın da elindeki benzer rezervler ABD'nin çekincelerini gittikçe artırmıştır. ABD'nin Orta Asya'daki enerji kaynaklarına (petrol-doğal gaz) sahip olma girişimlerine Özbekistan'da üs kurması da eklenince bu bölgede ABD'yi istemeyen iki büyük güç, Çin ve Rusya'nın bu bölgeye olan hassasiyetleri daha da artmıştır. ŞİÖ, sadece bölgeselleşme hareketi olmayıp bununla birlikte gerek ekonomik açıdan gerekse de askeri ve politik açıdan ABD'nin hâkim gücünü kırmaya yönelik bir girişimdir (Kazgan, 2015, s. 189).

Dünya yüz ölçümünün % 7'sine, Avrasya bölgesinin ise % 40'luk bölümüne ve toplam 37 milyon km² den fazla alana sahip olmasıyla ŞİÖ; stratejik, askeri, ekonomik ve siyasi açıdan, 21. yüzyılın en önemli bölgeselleşme hareketlerinden birisidir. BM'nin iki daimi üyesinin yer aldığı birlik, ABD'nin bölgeye yönelik müdahalelerinin etkinliğini azaltmak için günden güne daha kurumsal hâle gelmektedir (Özdaşlı, 2012, s. 120).

Örneğin 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın örgüte yeni üye olarak katılarak ekonomik açıdan birliğin gücü daha da artmıştır. Kuruluş aşamasında örgütün gündemini genellikle sınır güvenliği oluştururken günümüzde bu bakış açısı değişerek ekonomiden, ulaştırma ve enerjiye kadar çok geniş yelpaze içerisinde reel politik gelişmelerle birlikte yeni gündem konularını öne çıkarmaktadır. Güvenlik ve ekonomi, örgütün en önemli iki hassas konusunu oluşturmaktadır. Güvenlik konusunda belirli bir ilerlemenin sağlandığı düşünüldüğünde ekonomi en öncelikli konu haline gelmiştir (Yener, 2013, s. 78).

Ekonomik açıdan örgütün kuruluş amacını oluşturan ve geleceğine yön veren en önemli unsur, enerji bağımlılığı çok yüksek boyutlarda olan Çin ile dünya enerji kaynaklarının önemli bir kısmını elinde bulunduran Rusya arasındaki ilişkidir. Özellikle Çin, dünya petrol üretiminin % 13'ünü yani yaklaşık olarak yılda 400 milyon ton tüketim yapmaktadır. Yılda gerçekleştirdiği 200 milyon petrol ithali ile ABD ve Japonya'dan sonra en büyük 3. petrol ithalatçısı konumuna yükselmiştir. Yapılan tahminlere göre 2020 yılında Çin'in, Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığının % 70'e çıkması beklenmektedir.

2011 yılında tamamlanan petrol boru hattının Rusya topraklarında 70 kilometre, Çin topraklarında ise 900 kilometre uzanmasını içeren anlaşmada Çin, her yıl Rusya'dan 15 milyon ton ham petrol ithal edecektir. Ayrıca 20 yıl boyunca iki ülke arasında 300 milyon tonluk petrol arzına ilişkin sözleşme imzalanmıştır. Enerji sektöründeki en istikrarlı ve etkili işbirliğinden birisi Rusya ve Kazakistan arasında gerçekleştirilmiştir. Enerji kaynaklarında ortak bir piyasa yaratmak ve geliştirmek için yapılan çalışmalar

sonucunda Rusya-Kazakistan ortak petrol kartel oluşumunun, her iki ülkenin petrol ve doğalgaz ihracatçıları olarak dünya fiyatlarını etkilemesi ise kaçınılmaz görünmektedir (Movkebaeva, 2013, s. 82-83).

Daha önce de belirtildiği gibi sınır güvenliği ve terörizm gibi kaygılarla *Şanghay Beşlisi* olarak oluşturulan daha sonra birçok ülkenin katılması sonucu 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak faaliyet gösteren bu birleşme hareketinin ekonomik gücü yakından incelenmeyi gerektirmektedir. Tablo 22’de ŞİÖ’ye üye ülkelerin çeşitli istatistiki bilgileri gösterilmektedir.

Tablo 22.

Şanghay İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelere İlişkin Çeşitli Göstergeler (2016)

Ülke	Nüfus	GSYİH (\$) (2010 Yılı Sabit Fiyatlar)	Kişi Başı Milli Gelir (\$) (2010 Yılı Sabit Fiyatlar)	Dünya Mal İhracatındaki Payı (%)	Dünya Mal İthalatındaki Payı (%)	DYY Girişlerinin Dünyadaki Payı (%)
Çin Halk Cumhuriyeti	1,403.500	9,505.298	6,773	13,08	9,79	7,65
Rusya	143,965	1,628.082	11,309	1,75	1,18	2,15
Kazakistan	17,988	190,469	10,589	0,22	0,15	0,51
Kırgızistan	5,956	6,294	1,057	0,01	0,02	0,02
Tacikistan	8,735	8,068	924	0	0,01	0,02
Özbekistan	31,447	61,741	1,963	0,05	0,07	0
Hindistan	1,324.171	2,456.031	1,855	1,64	2,22	2,54
Pakistan	193,203	224,558	1,162	0,12	0,28	0,11

Kaynak: UNCTAD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

İlk olarak dikkate alınması gereken unsur, birliğe üye ülkelerin nüfusunun fazlalığıdır. 2016 yılı verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 41,9’unu oluşturan örgüte gözlemci ülkeler de dâhil edildiğinde, bu oran % 50’ye yaklaşmaktadır. Özellikle geleceğe yönelik nüfus projeksiyonuna ilişkin tahminlerde nüfusun azalacağı öngörüsü dikkate alındığında, ŞİÖ açısından göreceli üstünlüğün elde edileceği alanlardan birisinin nüfus olacağı söylenebilir. Diğer yandan 2016 yılı için dünya GSYİH değerinin yaklaşık olarak 78 trilyon dolar olduğu kabul edildiğinde, ŞİÖ’nün toplam üretim kapasitesi 14 trilyon dolardır. Bu da yaklaşık olarak dünya ekonomisinde üretim kapasitesinin % 18,17’lik kısmının bu bölgede gerçekleştirildiğini göstermektedir. ŞİÖ’nün dünyadaki ihracat payına bakıldığında bu oran % 16,87 iken ithalatın payı %

13,72'dir. Dolayısıyla ticaret hacmi incelendiğinde ŞİÖ'nün dünyadaki payı % 31 civarındadır. Ekonomik ve dış ticaret ilişkileri ise ŞİÖ'nün geleceğini belirleme en kilit alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Birliğin örgüt haline gelmeden önce üye ülkeler arasındaki dış ticaret hacmi 1994-1996 yılları arasında 6 milyar dolar iken 2016 yılında bu değer 210 milyar dolara yükselmiştir.

Avrasya bölgesinin % 74'lük alanını kapsayan ŞİÖ, 21. yüzyıldaki en geniş coğrafi sınırlara sahip bölgesel birleşme hareketlerinden birisidir. Üye ve gözlemci devletlerle bir arada düşünüldüğünde dünya petrol rezervlerinin % 17,5'i ve doğal gaz rezervlerinin de yaklaşık olarak % 45-50'si bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin veto hakkına sahip beş daimi ülkesinden ikisinin ŞİÖ üyesi olması, örgütün siyasal açıdan da elini güçlendirirken nükleer silahlara sahip ülkelerinin yarısının bu birlikte yer alması stratejik açıdan Avrasya bölgesini önemli hâle getirmektedir (Işık, 2016, s. 156).

ŞİÖ'nün dünya ekonomisi açısından hedeflediği ve özellikle ABD'nin ekonomik açıdan sahip olduğu üstünlüğü kırmak amacıyla hedeflediği kritik stratejilerden birisi, Çin ile Rusya'nın kendi aralarındaki ekonomik ilişkilerinde ulusal para birimlerini kullanmalarıdır. Bu açıdan Petro-dolar sistemine, Amerikan dolarına temel uluslararası ticaret ve rezerv para birimi olarak karşı koyma gayesi iki ülke arasında üzerinde durulan ayrıcalıklı konudur. Rusya'nın en büyük enerji üreticisi ve Çin'in en büyük enerji tüketicisi olduğu gerçeğinden hareketle kendi ulusal para birimleri cinsinden ticareti ve diğer ekonomik işbirliğini geliştirmeleri, uluslararası ekonomik düzende yeni arayışları açısından oldukça önem arz etmektedir. 2014 yılında Çin ile Rusya arasındaki 400 milyar dolarlık petrol boru hattı anlaşmasının, ABD doları cinsinden olmayıp küresel çapta kendi ulusal para birimlerini kullanmaları, döviz takasları yapma zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır (Gatev ve Diesen, 2016, s. 139).

Yeni işlevselcilik bağlamında ele alındığında ŞİÖ, yaklaşık 20 yıllık süreçte kuruluş amacıyla yer alan güvenlik alanından daha fazlasını kapsayan farklı gündem alanlarına yönelmiştir. Enerji jeopolitiğinden, ticaret ve ekonomik ilişkilerin güçlendirmesine kadar birçok konuda atılan adımlar, küreselleşmeye karşı alternatif arayışların olduğunu göstermesi açısından yeni yaklaşımların öncülüğünü ifade etmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra sona eren iki kutuplu dünya sisteminin Rusya ve Çin tarafından kabul edilemez olduğuna inanılması, özellikle ABD'nin hegemonik üstünlüğüne karşı konulmak istenmesi yalnızca jeopolitik ve güvenlik açısından değil ekonomik anlamda da alternatif çözümleri gerektirmektedir.

ŞİÖ gibi jeo-stratejik bölgesel yapılanmaya karşılık olarak ABD'nin Atlantik ve Pasifik'teki güç arayışı, küresel ticaretin seyrini değiştirecek nitelikte olmuştur. Uluslararası ticaret ve yatırımların küresel ekonomide artan önemi; Çin başta olmak üzere gelişmekte olan Doğu ekonomilerinin, gelişmiş Batı ekonomilerine karşı kazanmış oldukları üstünlükle bir araya gelince ABD öncülüğündeki dünya ekonomisini yönlendirebilme gücüne sahip ülkeleri küresel ekonomik yapılanmada yeni arayışlara girmelerini kaçınılmaz hâle getirmiştir. ABD ile AB arasında 2013 yılında imzalanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) anlaşması ile birlikte Pasifik Kıyıları'nda yer alan 12 ülke¹⁴ arasında Şubat 2016'da imzalanan¹⁵ Trans Pasifik Ortaklığı (TPP), yüzyılın ekonomik açıdan geleceğini etkileyecek en önemli projeler olarak nitelendirilmektedir.

21. yüzyılda en büyük iki mega-bölgeselleşme hareketi olarak değerlendirilen TTIP ve TPP'nin ABD'nin küresel ticaretin hâkimiyetinin Asya'ya ve özellikle de Çin'e kaymasını engellemek adına öncülük ettiği girişimlerin, Çin ekonomisi üzerinde yaratacağı etkilerin genellikle olumsuz yönde olacağına yönelik beklentiler söz konusu olsa da bu olumsuz etkilerin olmayacağını vurgulayan yaklaşımlar da mevcuttur.

21. yüzyıldaki yeni düzen arayışlarının böylelikle en önemli ayağını ulus-devletler oluşturmaktadır. Küreselleşme ile beraber bir kısım yetkilerinin ulus-üstü kurumlara devredildiği görüşüne karşılık, yeni bölgesel entegrasyonlar ve anlaşmalardan da görüleceği gibi devletlere özellikle ekonomi politikalarının uygulanabilirliği açısından yeni işlevler yüklenmektedir.

4.3.2. Devlet Mülkiyetli Şirketlerin Uluslararasılaşması ve Küresel Ekonomide Yeni Trendler

1980'lerde ve 1990'larda eski planlı ekonomilerde küresel özelleştirme, özel sektörün gelişmesiyle ortaya çıkmış ve devlet mülkiyetli şirketlerin sayısının, dolayısıyla da bunların öneminin azalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte özellikle Orta ve Doğu

¹⁴ABD, Avustralya, Brunei, Kanada, Japonya, Malezya, Meksika, Peru, Singapur, Şili, Vietnam ve Yeni Zelanda. Fakat ABD, Ocak 2017'de anlaşmadan çekilmiştir.

¹⁵ Anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için 12 ülkenin en az 6'sı tarafından onaylanması ve bu onayı gerçekleştiren ülkelerin GSYİH toplamının da tüm ülkelerin GSYİH'lerinin % 85'ini oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla ABD ve Japonya'nın bu birlikteki hâkim konumları yeniden öne çıkmış bulunmaktadır (Oktay, 2017, s. 539). ABD'nin bu anlaşmadan geri çekilmesiyle doğan boşluğun nasıl doldurulacağı ve ortaklığın geleceği ile ilgili soru işaretleri belirirken 2018 yılı başlarında, İngiltere'nin TPP'ye katılma hususunda gayri resmi görüşmeler yaptığı ortaya çıkmıştır. Böylelikle 21. yüzyılda yeni güç arayışlarının bölgeselleşme dinamikleri çerçevesinde ulus-devletler kanalıyla yönetileceği ve devletin yeni ekonomik rolleriyle birlikte en önemli aktör konumuna geldiği vurgulanmalıdır.

Avrupa ülkelerindeki son 25 yıllık dönüşümlerden sonra bu yapı değişerek devlet mülkiyetli şirketler, özel sektörle birlikte uluslararası ekonomide önemli roller oynamaya başlamıştır (Götz ve Jankowska, 2016, s. 64).

Devlete ait çokuluslu şirketlerin küreselleşmesi ve devletin sınır ötesinde yatırımcı olarak rol aldığı çeşitli yaklaşımlar son dönemlerde önemli bir olgu haline gelmiştir. Madencilik, petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynağa dayalı sektörlerdeki devlet mülkiyetli çok uluslu şirketlerin bir kısmı 20. yüzyılda uluslararası hâle gelirken nükleer enerji, otomobil, telekomünikasyon, bankacılık, ulaştırma ve inşaat gibi teknoloji tabanlı alanlarla uzmanlaşan devlet şirketleri yakın zamanda uluslararasılaşarak yurtiçi sınırların dışına çıkmışlardır. Devlet şirketlerinin klasik görünümü, tipik olarak işletmelerin karşılaştığı birbirleriyle çelişen operasyonel, finansal ve sosyal hedeflerle ilişkili verimlilik ve idari bürokrasi etrafında ele alınmıştır. Dolayısıyla mevcut literatürün çoğu, bu şirketleri strateji ve kaynak tahsisi kararlarında tutarsız, zayıf biçimde yönetilen verimsiz ve birçok açıdan bürokratik olarak görmektedir. Bununla birlikte bu yapı yerini, 21. yüzyılda özellikle Avrupa, Latin Amerika ve Asya'ya yayılan piyasa yanlısı reformlar tarafından teşvik edilen küresel ölçekte rekabetçi olan yeni tür devlet mülkiyetli şirketlere bırakmıştır (Cazurra vd., 2014, s. 920-921).

Devlet mülkiyetli şirketlerin, çokuluslu devlet mülkiyetli şirketler haline gelerek ulusal sınırları aşarak küresel ekonominin en önemli parçası haline gelmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. İlk olarak devletlerin 1970'lerden itibaren ekonomi politikalarını yönetme paradigmaları değişikliğe uğramıştır. 1970'lerde verimsiz emeği kullanmanın maliyetine rağmen yurtiçindeki istihdamın artırılması benimsenmiştir.

Günümüzde ise devlet mülkiyetli şirketlerin ulusal sınırlarla kısıtlanmayarak yurt dışına gitmesine ve çok uluslu devlet girişimi haline gelmeleri teşvik edilmektedir. Yeni kurgu içerisinde uzun vadeli sözleşmelere güvenmekten ziyade giderek yatırımcıların sahip olduğu karakteristik özellikleri yansıtmaya başlamıştır. Ayrıca yeni çok uluslu devlet mülkiyetli şirketler, sadece hammadde tedarikçileri değil, yüksek teknolojiye sahip şirket formlarına bürünmüştür.

Devletin, 21. yüzyılda ekonomik alandaki bu atılımı, 20. yüzyıla göre kıyaslandığında çok daha aktif hâle gelmiş aktör tipolojisini yansıtmaktadır. Bunun ortaya çıkmasında etkili olan önemli unsur DYY'nin yapısındaki değişimdir. DYY'lerin geliştiği sektörler de bu değişimin bir parçası haline gelmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi sadece hammadde ve/veya ara malı üreten kamu sektörü teknolojiyi de yoğun biçimde kullanarak üretimin bir parçası haline getirmiştir. Daha önce reel sektörde ağırlıkta olan

kamu kesimi, finansal sektörde de payını artırmıştır. Üzerinde durulması gerek noktalardan bir diğeri, kimi zaman devlet mülkiyetli şirketlerin sayısının artmasında yeni yatırımdan ziyade kamulaştırma veya satın alımların da söz konusu olduğu unutulmamalıdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki payları artan devlet mülkiyetli çokuluslu şirketler, hammadde tedariklerini güvence altına almak, petrol için yeni piyasalar yaratmak ve bazen de ileriye dönük yatırımlar için yurtdışına gitmektedirler (Aharoni, 2018, s. 39-40).

2008 küresel krizin olumsuz etkilerine rağmen devlet mülkiyetindeki çok uluslu şirketler, dünya ekonomisinde önemli rol oynamaya devam etmektedir. UNCTAD, dünya çapında faaliyet gösteren 86,000'den fazla dış kuruluşla 1,500 devlet mülkiyetli çok uluslu şirketin var olduğunu belirtmiştir. Bu şirketler, tüm dünyadaki çok uluslu şirketlerin % 1,5'ini temsil etmektedir. AB'de özellikle 2017 yılı için çok sayıda devlet mülkiyetli şirket (400'den fazla) bulunmaktadır. 2008 krizinden sonra devletin bazı şirketleri kurtarma operasyonu ile kamulaştırması (genel olarak finansal sektörde) bu sayının artmasına yol açmıştır.

Dünya ekonomisindeki Çok Uluslu Devlet Mülkiyetli Şirketlerin (SO-MNEs) rolünün tek başına ölçülmesi, bunların öneminin hafife alınmasına yol açabilir. Esasında SO-MNEs'ler özel çok uluslu şirketlerden çok daha büyük olma eğilimindedir. En büyük finansal olmayan devlet mülkiyetli şirketlerin ülke ve sanayi bileşimi, küresel olarak en büyük 100 çok uluslu şirketten farklıdır. En büyük 25 devlet mülkiyetli şirketlerin dağılımına bakıldığında (2016 yılı için) gelişmekte olan ülke şirketleri, üçte birini (sekiz) oluşturmaktadır. Çin, bu alanda Fransa'dan sonra en önemli ülke konumundadır. Sektörel dağılıma bakıldığında ise doğal kaynaklar ve alt yapı faaliyetleri hâkim durumdadır. Madencilik, taş ocakçılığı ve petrol beş şirket tarafından üstlenilmekte, bunu elektrik, gaz ve su (dört), motorlu taşıtlar (üç), petrol rafineri (üç) ve telekomünikasyon (üç) takip etmektedir.

Devlet mülkiyetli şirketlerin yeni yatırımlar amacıyla ilan edilen projelerin sayısı günden güne yükselerek artmaktadır. 2010-2016 dönemi arasında ilan edilen projelerin toplam değeri dünya toplamının % 9'undan fazla olmak üzere 514 milyar dolara ulaşmıştır. Bu pay, ÇUŞ'lar arasında devlete ait şirketlerin payından altı kat fazladır. 2016 yılında bu değer dünyadaki toplam payın % 8'inden % 11'ine yükselerek 91 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yatırımların, yılda 100,000'den fazla iş yaratması beklenirken 2016 yılında rekor kırarak 120,000 olmuştur (UNCTAD, 2017).

Tablo 23.

Yabancı Varlıklara Göre Finansal Olmayan En Büyük Devlet Mülkiyetli Şirketler-2016 (Milyon Dolar ve Çalışan Sayısı)

Şirket	Ülke	Sektör	Devlet Mülkiyeti (%)	Varlıklar		Satışlar		İstihdam	
				Yabancı	Toplam	Yabancı	Toplam	Yabancı	Toplam
Volkswagen Group	Almanya	Motorlu Taşıtlar	20,0	197,254	431,888	192,093	240,366	346,715	626,715
Enel SpA	İtalya	Elektrik, gaz ve su	23,6	111,240	164,010	37,622	75,898	30,124	62,080
Eni SpA	İtalya	Petrol Rafineri ve ilgili endüstriler	25,8	106,408	131,280	35,510	61,690	12,626	33,536
Deutsche Telekom AG	Almanya	Telekomünikasyon	17,4	102,176	156,514	53,588	80,866	106,972	218,341
EDF SA	Fransa	Elektrik, gaz ve su	84,6	84,508	296,869	17,923	78,773	25,142	154,808
Engie	Fransa	Elektrik, gaz ve su	32,0	77,809	167,070	46,125	73,724	80,439	153,090
China National Offshore Oil Corp (CNOOC)	Çin	Madencilik, taş ocağı ve petrol	100	66,673	179,228	17,761	67,789	8,979	110,200
Airbus Group NV	Fransa	Uçak	11,1	66,490	117,142	50,010	73,660	85,819	133,782
Orange SA	Fransa	Telekomünikasyon	13,5	62,623	99,787	24,283	45,268	58,399	155,202
Nippon Telegraph & Telephone Corp	Japonya	Telekomünikasyon	32,4	59,580	187,251	13,749	96,218	77,000	241,450
Statoil ASA	Norveç	Petrol Rafineri ve ilgili endüstriler	67,0	58,995	104,530	10,190	45,688	2,505	20,539
Renault SA	Fransa	Motorlu Taşıtlar	15,0	49,381	107,624	43,451	56,691	100,473	124,849
Petronas - Petroliam Nasional Bhd	Malezya	Madencilik, taş ocağı ve petrol	60,6	47,912	139,868	46,459	63,322	10,630	53,149

Tablo 23. Devamı

Şirket	Ülke	Sektör	Devlet Mülkiyeti (%)	Varlıklar		Satışlar		İstihdam	
				Yabancı	Toplam	Yabancı	Toplam	Yabancı	Toplam
China COSCO Shipping Corp Ltd	Çin	Taşıma ve depolama	100	43,076	55,642	15,104	22,965	5,114	82,708
Vale SA	Brezilya	Madencilik, taş ocağı ve petrol	Altın hisseleri	37,413	99,157	25,123	27,161	15,527	73,062
China Minmetals Corp	Çin	Metal ve metal ürünler	100	35,165	107,933	16,221	68,413	15,082	240,000
Inpex Corp	Japonya	Madencilik, taş ocağı ve petrol	19,0	32,434	38,898	3,859	8,417	1,567	3,449
Deutsche Post AG	Almanya	Taşıma ve depolama	24,9	29,820	40,366	43,615	63,430	297,036	508,036
Japan Tobacco Inc	Japonya	Tütün	33,4	28,130	40,527	11,742	20,371	26,100	44,667
OMV AG	Avusturya	Petrol Rafineri ve ilgili endüstriler	31,5	27,542	33,848	15,905	21,308	19,113	22,544
Sabic - Saudi Basic Industries Corp	Suudi Arabistan	Kimyasallar ve Müttefik ürünler	70,0	22,870	87,525	26,141	39,490	25,391	40,000
China State Construction Engineering Corp Ltd (CSCEC)	Çin	İnşaat	100	25,472	165,740	9,717	140,099	37,112	241,474
Vattenfall AB	İsveç	Elektrik, gaz ve su	100	24,430	45,161	11,846	17,833	11,251	19,935
PSA Peugeot Citroen	Fransa	Motorlu Taşıtlar	13,7	23,934	47,595	45,401	59,774	97,411	170,156
Oil and Natural Gas Corp Ltd	Hindistan	Madencilik, taş ocağı ve petrol	68,9	23,921	53,765	1,889	20,084	15,095	33,927

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2017'den yararlanarak oluşturulmuştur.

Devlet mülkiyetli şirketler, yeni yatırımlar amacıyla genellikle üç sektöre odaklanmıştır: Kamu hizmetleri, otomotiv ve ulaşım. Zaman içerisinde daha dinamik hâle gelen bu şirketler elektrik, gaz ve su dağıtımında da önemli yol kat etmiştir.

Tablo 23'te 2016 yılı itibariyle yabancı varlık değerine göre en büyük 25 devlet mülkiyetli şirket gösterilmektedir. Bu şirketlerin faaliyet gösterdikleri alanlar genellikle petrol rafineri ve ilgili endüstrilerle birlikte elektrik, gaz ve su sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Devletin payının farklılık gösterdiği şirketlerde en dikkat çekici unsur, Çinli şirketlerin mülkiyetinin tamamen devlete ait olmasıdır. Varlık değerleriyle birlikte devlet mülkiyetli şirketlerin istihdama katkıları da önemli boyuttadır. Devlet şirketlerinin en büyük olanları küçük olanlara göre sekiz kat daha fazla yabancı ve toplam varlığa sahiptir. Yabancı varlıklara göre otomobil üreticisi Volkswagen AG (Almanya) en büyük finansal olmayan SO-MNE's'yi oluştururken bunu Enel SpA (İtalya-Elektrik, gaz ve su), Eni SpA (İtalya-Petrol rafineri ve ilgili endüstriler) ve Deutsche Telekom AG (Almanya) şirketi takip etmektedir. Bu dört şirketin her birinin yabancı varlıklarının toplamı 100 milyar doları aşmış bulunmaktadır.

Devlet mülkiyetli şirketler içerisinde uluslararasılaşmanın yaygınlık kazandığı alanlardan bir diğeri finansal sektördür. Toplam aktiflere göre en büyük 25 şirketin 18'i finansal olmayan devlet mülkiyetli şirketlerden büyüktür. Bunun nedeni, finansal sektörde faaliyet gösteren firmaların varlık satış oranlarının diğer firmalara göre yüksek olmasıdır. En büyük 10 finansal devlet şirketi arasında yedi tanesi Çin olmak üzere, en büyük 25 ülke arasında 16'sı Almanya, Japonya ve İngiltere gibi gelişmiş ekonomiler ve Hindistan, Kore ve Rusya gibi büyük gelişmekte olan ülkeler arasında yayılmaktadır. Ticari bankacılık, bu devlet şirketlerinin en çok (15 şirket) faaliyet gösterdikleri alandır (UNCTAD, 2017).

4.4. Dünya Ekonomisinde Devletin Ekonomik Rollerinin Geleceği: 21. Yüzyılın İlk Yarısına İlişkin Ekonomi-Politik Çıkarımlar

Milenyum çağıyla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük atılımlar, sağlık, eğitim, ekonomi, siyaset, kültür gibi unsurlar üzerinde radikal değişikliklere yol açmıştır. Bu atımlarla birlikte yaşanan değişim ve dönüşüm, küreselleşme sürecini de hızlandırarak küresel dünya düzenine farklı bir boyut kazandırmıştır. Ekonomik, ticari ve mali alandaki küreselleşmenin tesis edilmesi amacıyla engellerin kaldırılması veya minimize edilmesi için uluslararası kapitalist kuruluşlar

öncülüğünde yeni ekonomik araçlar seti, tüm dünyaya istikrarsızlığın ve krizin reçetesi olarak sunulmuştur.

Bu yaklaşımlar bağlamında neoliberal ekonomik politikalarla beraber küreselleşme öncülüğünde tüm ülkelerin kalkınacağı, refahın artacağı, ülkeler arasındaki ekonomi ve ticari ilişkilerin gelişmesiyle gelir eşitsizliğinin azalacağı şeklinde bir referans çerçevesi ortaya koymuştur. 21. yüzyılın ilk çeyreğine doğru ilerlerken neoliberal bakış açısının öngördüğü türden iyimser tablo gerçekleşmemiş, tam tersine bu beklentiler yerini belirsizliklere ve karamsarlığa bırakmıştır.

Küreselleşme eğilimlerinin dominant etkisiyle devletin rolünün minimize edilerek ulus-devletlerin otonom politikalar uygulayabilme yetkilerinin azaldığı görüşünün yaygınlık kazanması, dünya ekonomisindeki gelişmeler göz önüne alındığında, bunun sadece söylem düzeyinde kaldığı görülmektedir. Küresel finans krizi, Ortadoğu'daki jeopolitik dengesizlikler, Asya ülkelerinin ve özellikle Çin'in dünya ekonomisindeki yükselişi ve ABD ile olan rekabetinin dünyanın geri kalan ülkeleri üzerinde yarattığı etkiler, İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı gibi komplike içeriklere sahip dinamik gelişmeler, devletten izole biçimde ele alınarak incelenemeyeceği gibi şiddetli bir biçimde devletin varlığına sadece temel fonksiyonları yerine getirmesi açısından değil, ekonomik işlevleri ulusal ve uluslararası konjonktürle bir arada gerçekleştirmesi noktasında da ihtiyaç duymaktadır.

Amartya Sen (2010), günümüzde karşılaşılan pratik meydan okumaların özünde ekonomik ilişkilerin, teknolojik ilerlemenin ve politik fırsatların olağanüstü getirilerinden yoksun olması nedeniyle, uygulanacak politikaların düşük gelirlilerin çıkarlarının yeterli ölçüde göz önüne alınmasını kapsayacak şekilde oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla esas problem, küresel ekonomik ilişkilerin ilerlemesiyle yaratılan katma değerın daha adilane biçimde paylaşılmasıdır. Bu adil paylaşım küreselleşme karşıtlarının temellendirdiği türden olmayıp daha holistik yöntemle ele alınmayı gerektirmektedir (Sen, 2010, s. 153):

Bazı “küreselleşme karşıtları” merkezdeki sorunun, dünyadaki zenginler daha da zenginleşirken yoksulların daha da yoksullaşması olduğunu savunuyorlar. Bunun gerçekten gözlemlendiği özellikle Latin Amerika ve Afrika gibi bazı durumlar söz konusu olsa bile, bu olgunun her yerde rastlanan bir örnek durum olduğu söylenemez; ama asıl kritik mesele bu değil, günümüzün küresel ekonomisinin merkezi adalet ve eşitlik sorunlarını anlamının doğru yolunun olup olmadığıdır.

Benzer biçimde sosyalizm ve laissez-faire arasında bir “*üçüncü yol*” olarak demokratik süreç ve sosyal adalet prensiplerine bağlı, minimalist devlet müdahaleciliğinden daha fazlasını ifade eden politikaların inşa edilmesinin gerekliliğine yaptığı vurguda Joseph Stiglitz (2003), sağ ideolojilerden farklı olarak içinde bulunduğumuz yüzyılda sosyal adalet ve demokrasi eksenli devletin ekonomik rolünün bazı alternatif vizyonlarının formüle edilmesinin zamanının geldiğini belirtmiştir (Stiglitz, 2003, s. 25-26).

Küresel gelirin adilane şekilde dağılması gerektiğine ilişkin kaygılar, özellikle gelişmiş ülkeler nezdinde ele alındığında nüfus azalışı ve endüstri 4.0’ın yaygınlık kazanması, 21. yüzyılda devlet öncülüğünde farklı fraksiyonların oluşturulması gerektiği izlenimini veren konular olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kategoriler yüzyılın geleceğini belirleyecek unsurlar olarak önümüzde durmaktadır.

4.4.1. Gelir Eşitsizliğini Önlemede Uygulanabilecek Kamusal Politikalar

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi şüphesiz ki küresel gelir eşitsizliğinde yaşanan artıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Keynesyen ekonomi politikaları sonucunda korumacı yaklaşımların yaygınlık kazanması sendikal faaliyetleri de güçlendirerek işçilerin gelirden daha fazla pay almalarına olanak sağlamaktaydı. 1970’lerden sonra ise bu eğilim, yerini Reagan ve Thatcher’in önderliğinde deregülasyonların ön plâna alındığı liberal politikalara bırakmıştır. Böylelikle, korumacı planlamaya dayalı görüşler yerini rekabetin teknolojik gelişmeyle birlikte hız kazanması sonucunda sendikal hareketlerin gücünü kaybettiği ve piyasanın ana karar verici mekanizma haline geldiği yapıya devretmiştir.

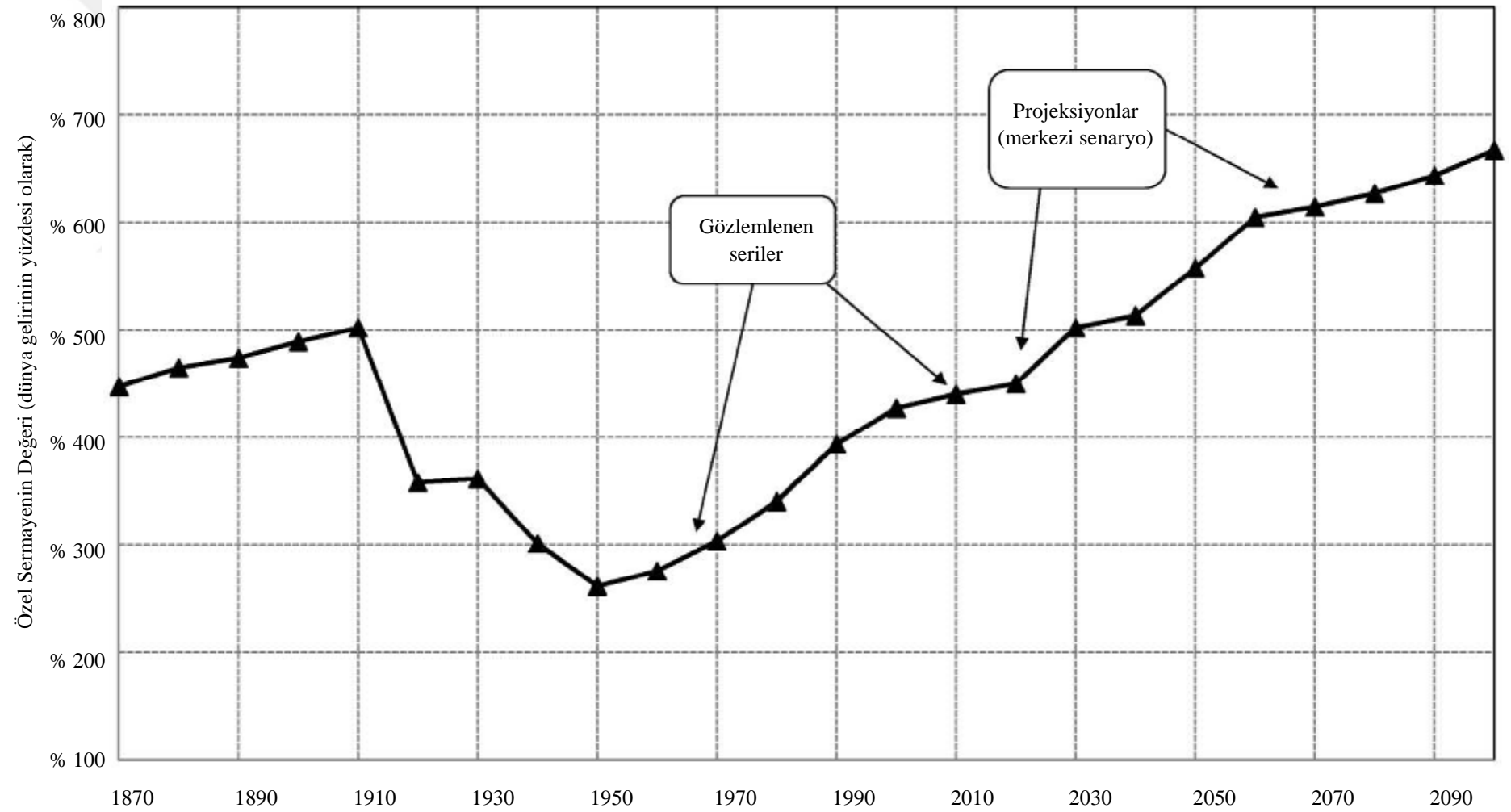
1990’lardan sonra bu gelişmeleri daha ileri boyuta taşıyan gelişme ise dünya ekonomisinde finansallaşma sürecinin hız kazanmasıdır. Küresel servetin bir kesimden diğer kesime akmasıyla zenginlerin ekonomiden aldıkları payların daha da artması alt gelir grubunun aleyhine olacak şekilde gerçekleşmiştir. 2000’li yıllarda küresel ekonomiden orta gelirli ülkelerin aldıkları pay artış göstermiş olsa da ülke içinde bunun dağılımı üst sınıf lehine olmuştur. Dolayısıyla ülkelerin küresel ölçekte aldıkları payların artmasının ülke içerisinde yeni dengesizliklere yol açması önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır (Kazgan, 2015, s. 165).

20. yüzyılın sonlarında başlamış olan sermayenin, malların ve emeğin uluslararası hareketliliğinin hızla artmasıyla karakterize edilen küreselleşmenin, küresel

gelir eşitsizliğine yol açıp açmadığına ilişkin çok geniş bir araştırma sahası oluşmuştur. Bir yanda küreselleşmenin dünya nüfusuna fayda sağladığını savunan klasik görüş yer alırken, diğer tarafta arttığı varsayılan refahın, ayrıcalıklı azınlık bir grup tarafından ele geçirildiğini ve dolayısıyla düşük gelir grubuna mensup olan bireylerin ekonomik kaynaklara erişimi noktasında durumlarının daha da kötüleştiğini savunan yeni görüş yer almaktadır (Hung ve Kucinskas, 2011, s. 1478-1479).

Bu iki görüş arasında kuşkucular da yer almasına rağmen genellikle tartışmalar bu iki uç görüş arasında sürmektedir. Gelir ve sermaye eşitsizliğinin 19. ve 20. yüzyılda izlediği seyirden hareketle, 21. yüzyılda nasıl bir görünüm sergileyeceği bazı simülasyonlarla uzun dönemli projeksiyonları kapsayacak şekilde çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur. Küresel eşitsizliğin azaltılmasının kamu politikaları öncülüğünde gerçekleştirilebilirliği ayrı bir tartışma çerçevesi yaratmaktadır. Bu eşitsizliği ölçmede kullanılan en yaygın gösterge sermaye/gelir oranıdır. Sermaye/gelir oranı¹⁶, bir ülkede sermayenin büyüklüğünü ölçmek için yıllık gelir akışına bölünerek elde edilen değerdir. Şekil 18’de küresel eşitsizliğin 21. yüzyılın geleceğine ilişkin simülasyonu gösterilmektedir. İçinde bulunulan dönemde sermaye/gelir oranı yaklaşık % 400 civarında iken yüzyılın sonuna doğru sermayenin küresel ekonomideki payı giderek artarak, sermaye/gelir oranı % 700’e yakın seviyede gerçekleşebilir.

¹⁶Piketty (2014), çalışmasında sermaye/gelir oranını, β katsayısı ile ifade etmektedir. Örneğin; bir ülkenin toplam sermayesinin değeri altı yıllık milli gelire eşitse $\beta=6$ ’dır (veya $\beta= \% 600$).

Şekil 18. Dünya sermaye/gelir oranı, 1870-2100

Kaynak: Piketty, 2014, s. 497'den yararlanarak oluşturulmuştur.

Dolayısıyla sermaye/gelir oranının % 400 ($\beta=4$)'den % 700 ($\beta=7$)'e çıkması cari yıldaki sermayenin küresel ekonomide aldığı pay, küresel ölçekte dört yıllık küresel gelire eşitken, bu değer yedi yıllık küresel gelir değerine yükselmesi demektir. Ayrıca 21. yüzyılda Asya ülkelerinin dünyadaki sermayenin yaklaşık yarısını alması muhtemel senaryolardan birisidir (Piketty, 2014, s. 497). Sermayenin dünya üzerinde gelire göre daha eşitsiz dağılımı bu sonucu ortaya çıkaran önemli bir nedendir. Finansal serbestleşme ile birlikte küresel ölçekte sermayenin mobilitesinin gelire kıyasla daha yüksek olması ve önündeki engellerin kaldırılması bu süreci tetikleyen unsurdur.

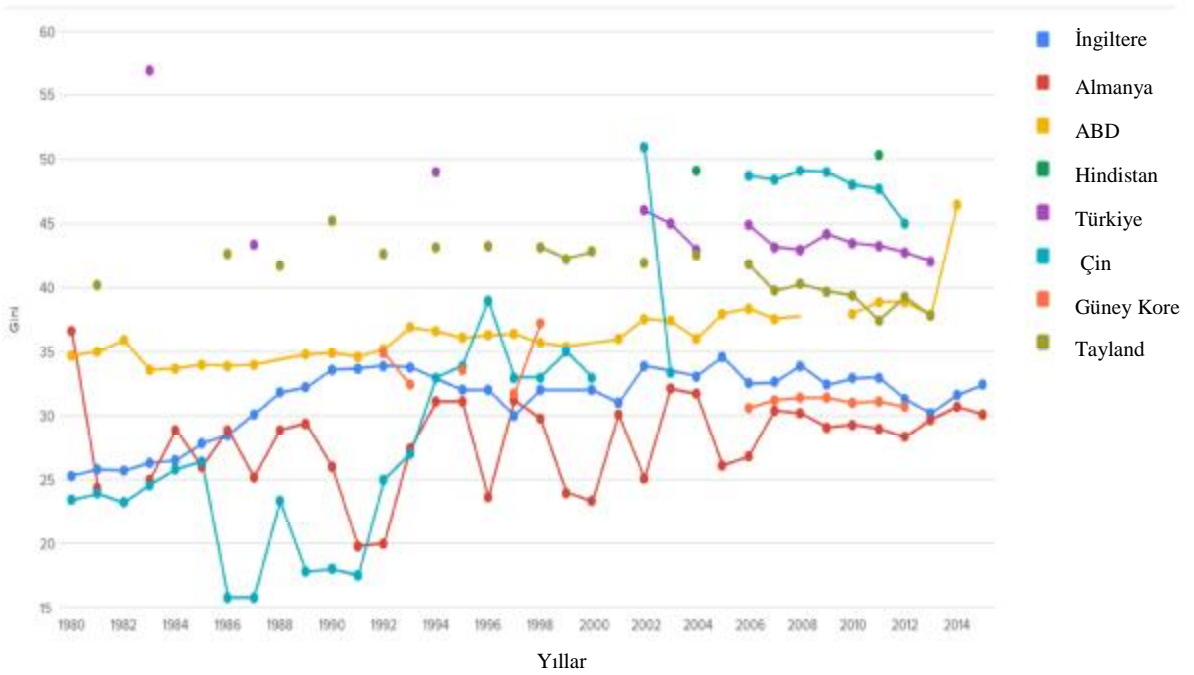
Dünyada, özellikle Batı ve Kuzey Amerika ile Avustralya'daki ortalama gelirlerdeki artışlar nedeniyle küresel eşitsizliğin 19. yüzyılda istikrarlı bir şekilde arttığı, dünyanın geri kalan ülkelerinde özellikle de Hindistan ve Çin'de bu eşitsizlik, nispeten biraz daha durgun ya da azalma yönünde eğilim göstermiştir. Sanayi devrimi ile yakından ilişkili olan bu süreçte hem uluslararası hem de ülke içindeki eşitsizlikler genişleyerek küresel eşitsizliğin artmasına yol açmıştır.

1980'lerin sonlarından yaklaşık 21. yüzyılın başlarına kadar küresel eşitsizlik düzeyi 0,70 Gini katsayısının biraz üzerinde istikrarlı bir yapıya sahipti. Gini katsayısı gelir dağılımı adaletini ölçmede kullanılan en yaygın ölçüm yöntemidir. 0 ile 1 arasında değer alan bu endekste 0 değeri mutlak eşitliği ifade ederken 1 değeri mutlak eşitsizliği ifade etmektedir (Bununla birlikte eşitsizliği ölçmede başvurulan diğer yöntem bir entropi ölçeği olan Theil endeksidir).

Bu duruma daha yakından bakıldığında, söz konusu istikrarın Çin'e bağlı olduğu görülmektedir. Çin hesaplardan çıkarıldığında küresel Gini değeri artmaktadır. 2000'e kadar Çin'in gelir eşitsizliğinin istikrarlı seviyede sürmesindeki dengeleyici rolünü, 2000'lerden sonra Hindistan üstlenmeye başlamıştır. Çin ve Hindistan, küresel ölçekte yaşanan eşitsizlik artışının kontrol altında tutulmasına ve hatta kimi dönemlerde azalmasına katkıda bulunmuştur. 21. yüzyıldan itibaren küresel Gini değerinde, bu kez zengin ülkelerin gelirlerinin durgunluğundan ve özellikle Asya'daki diğer ülkelerdeki büyümenin sürmesinden dolayı daha da büyük bir düşüş yaşanmıştır. Dolayısıyla küresel eşitsizlikteki azalma bir iraksamadan ziyade yakınsamanın olduğuna işaret etmektedir (Milanoviç, 2016, s. 119-120).

Thomas Piketty (2014)'nin de belirttiği bu yakınsama, özellikle 21. yüzyılda dünya mal ve hizmet üretiminin Avrupa ve Amerika'dan başka alanlara (ağırlıklı olarak Asya'ya) kaymasıyla ivme kazanmıştır. 1900-1980 dönemi arasında dünya mal-hizmet üretiminin yaklaşık olarak % 70-80'ini üreten ABD ve Avrupa'nın bu payı, 1980'lerden

sonra düzenli biçimde azalmaya başlamıştır. 2010 yılında % 50'ye düşen bu payın, 21. yüzyıl için % 20-30 seviyelerine kadar gerilemesi muhtemel görünmektedir. Dolayısıyla üretimdeki mesafenin giderek kapandığını ve bir tür yakınsama evresine girildiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar eşitsizliği ölçmede kullanılan yöntemler arasında kısmi farklılıklar bulunsa da zengin ülkelerin küresel gelirden aldıkları payın 20. yüzyılın sonlarından itibaren düşmekte olduğu gerçeği değişmemektedir. Bu açıdan bakıldığında dünya ekonomisinde zengin ve yoksul ülkelerin gelirlerinin birbirlerine yakınlığı döneme girilmiş bulunmaktadır (Piketty, 2014, s. 65-71).

Şekil 19. Gini katsayısına göre gelir eşitsizliği-Seçilmiş ülkeler

Kaynak: <https://www.wider.unu.edu/data> (E. T. 26.06.2018).

Dünya ekonomisinde gelir dağılımına ilişkin Maddison, Piketty ve Milanoviç gibi literatürün öncü isimlerinin çalışmalarında da ortaya konulduğu gibi küresel gelirden ülkelerin aldıkları payların birbirlerine yakınsaması belirgin bir biçimde ortaya konulmuştur; fakat küresel açıdan bu yakınsamanın ülke içerisindeki gelir dağılımı adaletsizliğini azaltıp azaltmadığı daha önemli hâle gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin Batıdan Asya'ya kayması yeni küresel dengelerin yaratılmasına yol açmıştır. Küresel ekonominin mekânsal açıdan yaşadığı bu dönüşüm, bireysel bazda söz konusu Asya ülkelerinde gelir eşitsizliğini azaltmamıştır.

Şekil 19'da seçilmiş ülkelerin¹⁷ 1980-2014 dönemi arasında sahip oldukları Gini değerleri gösterilmektedir. 1980 yılında 0,23 Gini değerine sahip olan Çin'in, 1986-1987 döneminde minimum seviyeye ulaşmasının ardından zaman içerisinde istikrarsız bir seyir izleyerek söz konusu periyotta dikkate değer biçimde artarak yaklaşık iki katına çıkmıştır. Benzer eğilim, Hindistan ve Tayland'da da görülürken söz konusu Asya ülkeleri arasında sadece Güney Kore'de 2000'lerden sonra 0,37 seviyesinden 0,31'ye gerilemiş ve bu trend boyunca istikrara kavuşmuştur.

Gelişmiş ülkeler açısından ele alındığında ise en dikkat çekici noktanın ABD'deki eşitsizliğin 0,34 seviyesinden 0,46 gibi yüksek bir değere ulaşmasıdır. Bir uçta dünya ekonomisinin lideri konumundaki ülkesi olan ABD ile diğer yanda ABD'nin ekonomik açıdan dominant gücünü kırmaya çalışan ve yeni güç olma yolunda ilerleyen Çin'in ulusal gelirin adil dağılımı noktasında başarısız olmaları, devlete ulusal ve uluslararası ekonomi politikalarının eşanlı koordinasyonunu sağlama gibi yeni ve güncel sorumluluklar yüklemektedir. Nitekim son zamanlarda her iki ülke arasında korumacı ekonomi politikaları ve ticaret savaşını kızıştıracak hamlelerin hız kazanması, bu ülkelerle sınırlı kalmamakta diğer ülkelerin ulusal politikalarını da yakından etkilemektedir.

Küreselleşme ile birlikte ülke içinde artan eşitsizliğin devletin ekonomi politikalarını yakından ilgilendiren önemli bir yönü bulunmaktadır. Ekonomilerin dışa açılmasıyla bireylerin sosyal güvenlik taleplerinde de artış meydana gelmektedir; fakat toplumun önemli bir kesiminde yaşanan bu talep, küresel koşullarda doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, ticaretin geliştirilmesi için korumacı politikaların gevşetilmesi ve daha da önemlisi vergi rekabetine girişilmesine yol açmaktadır. Bu durumun sonucunda vergi sisteminin yıpratılmasıyla devletin bu unsurlardan elde edeceği vergi gelirlerinde azalmaya yol açmasından dolayı devletin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerini istenilen düzeyde yerine getirememesi gelir dağılımı adaletsizliğini ortaya çıkarmaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 10).

Ulusal vergilendirme ve yeniden dağıtım programlarında aşınmaya yol açan bu süreçte, faktör hareketliliğindeki artış ve gelişmiş iletişim sistemleri vergi tabanlarının da mobilize olmasına yol açmakta böylelikle devletin vergilerin yeniden dağıtımını uygulama konusundaki esnekliklerini sınırlamaktadır. Pek çok gelişmiş ülkede, refah devleti sisteminin küreselleşme ile tehdit edilmesi sonucu eşitsizliklerin meydana geldiği

¹⁷Seçilmiş ülke örneklerinde gelişmekte olan ülkeleri temsilen Asya ülkelerinin alınmasının sebebi, daha önce de vurgulandığı gibi bu kıtanın küresel dünya ekonomisinden aldığı payın artması karşısında bireysel açıdan bu gelirin adil dağılıp dağılmadığının tespit edilmesidir.

ve devletin manevra özgürlüklerini yitirdiği şekilde yaygın bir kanı oluşmuştur (Bjorvatn ve Cappelen, 2004, s. 3).

Ortaya çıkan bu eşitsizliklerin azaltılması hususunda 20. yüzyılda kamusal müdahalelerle elde edilen başarıların, 21. yüzyılda sosyal devlet anlayışı ve vergi yapısındaki politikalarla yeniden devlet müdahaleciliğinin önemini ve gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Ancak önceki yüzyılda sosyal devlet ve/veya refah devleti modelleriyle vergilendirme sisteminin işleyişinin, 21. yüzyıla olduğu gibi uyarlanması bakımından devleti kısıtlayan bir takım unsurlar bulunmaktadır. İlk olarak, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ekonomik büyümede yaşanan artış, bireylere yönelik eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlara yapılacak kamu harcamalarının finansmanı için vergi oranlarının artması karşısında bireylerin ikna edilmesi için çok önemli bir gerekçe sunmuştur; fakat günümüzde küresel büyümenin % 1,5-2 aralığında olması, işsizlik ve ekonomik krizler sonucu artan kamu borçları gibi dengesizlikler karşısında vergi oranlarının yükseltilmesi toplumsal tepkilere yol açacağı gibi büyümeyi teşvik etmek yerine tam tersine daralmaya da yol açabilir.

İkinci olarak kamu sektörünün büyümesiyle birlikte kurumsal sorunların yaşanması ihtimalinin artması karşısında yeni kurumsal modellerin geliştirilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Her iki durumun yarattığı kısıt karşısında devlet açısından vergilendirme, eşitsizliği azaltmada başvurulabilecek en uygulanabilir politika aracı olarak durmaktadır. Küreselleşme ile birlikte vergi rekabeti, sermayenin serbest dolaşımının sağlanması açısından devletin bu alanda vergi geliri elde etmesinin önüne geçmektedir. Şirketlerin ve bireylerin elde ettikleri gelire vergiye tabi olurken faiz, kâr ve buna benzer finansal kazançların vergiden muaf olması vergiye tabi diğer ekonomik unsurların yapısını da doğrudan etkilemektedir (Piketty, 2014, s. 518-536).

ABD ekonomisi özelinde eşitsizliği inceleyen Stiglitz (2016), vergi politikalarındaki yanlışlıklardan birisinin hisse senedi değer artışları üzerindeki verginin azaltılması dolayısıyla eşitsizliğin yükünün alt gelir grubuna yansımaya yol açan politikalar olduğunu vurgulamıştır. Sermaye piyasasında hisse senedi gibi kâr payı getiren enstrümanlardaki eşitsizliğin diğer gelir türlerindeki eşitsizlikten daha fazla olmasına yol açan husus, bunlara getirilen vergi indiriminin esasında toplumdaki en zenginlere gelirden daha fazla pay verilmesi anlamına gelmesidir (Stiglitz, 2016, s. 131).

Ülkelerin giderek birbirleriyle bütünleşmeleri ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Eğitim seviyesinde meydana artışla birlikte ücret gelirleri bu kesim için artmaya devam etmiş netice de eşitsizlikte bir azalma

yaşanmamıştır. Bu durumdan olumsuz olarak en çok etkilenen kesim vasıfsız işgücü olmaktadır.

Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse de gelişmekte olan ülkelerde ücret skalasını artırma olanağı pek bulunmayan bu kesimin eşitsiz gelir dağılımı karşısındaki konumunun iyileştirilmesi sosyal devletin modernizasyonu bağlamında artan oranlı¹⁸ vergilendirme ile mümkün olabilecektir. Ölçek genişliğini dar aralıklardan ziyade daha geniş aralıklarla belirleme yönteminin benimsenmesi, eşitsizlik sorununu temelden çözme de dikkate değer ilerlemeleri sağlaması pekâlâ mümkün görünmektedir.

Elbette ki artan oranlı vergilendirme yerine korumacı politikalarla amaca ulaşmak başvurulabilecek alternatif yöntemler olarak düşünebilir; fakat bu durum içinde bulunduğumuz çağın rasyonalitesi ve uygulanabilirliği açısından sadece kısa vadeli çözümler üretebilir. Göz ardı edilmemesi gereken husus, ekonomik küreselleşme sonucu gümrük ve sermaye vergisi gibi alınmaktan vazgeçilen gelirleri ikame edebilecek yeni vergilerin toplanması ve alternatif kalıcı gelirler yaratılması, bu unsurları gerçekleştirebilecek potansiyele sahip vergi sisteminin tesis edilmesiyle mümkündür. Sosyal güvenlik ve emeklilik sistemini de yakından ilgilendiren vergiye dayalı sosyal devletin modernizasyonu, 21. yüzyıldaki küresel ve ulusal ekonomilerin geleceği, modernizasyon ve kalkınma açısından en azından şuan için görünen en hayati meselelerden birisi haline gelmiştir (Piketty, 2014, s. 530-531).

Stiglitz (2015) de benzer biçimde şunu ifade etmiştir “hükümetin eşitsizliği nasıl etkilediğine odaklanarak, hükümetin yaptığı ve yapmadığı şeyleri düşünmemiz gerekir. Minimalist bir yaklaşım benimsemek yerine günlük hayatımızı şekillendiren kuralları ve güç dinamiklerini ele almak zorundayız.” (Stiglitz, 2015, s. 2).

Ekonomi politikalarının, vergi ve transferden önce ve sonra gelir dağılımı üzerinde önemli etkiye sahip olmasından dolayı eşitsizliğin azalması, yeniden dağıtımdan daha fazlasını ifade eden yaklaşımları gerektirmektedir. Devletin ekonomik faaliyetlerini olumsuz kavramlarla nitelendiren ana akım iktisat teorilerinin tersine kamu ekonomisi alanında reformist kaygılarla oluşturulacak ‘yeni’ yaklaşımlar, 19. ve 20. yüzyılın

¹⁸Burada bahsedilen artan oranlı vergilendirme nüfus içerisinde en yüksek payı alan kesimlere doğru çıktıkça bu kesime uygulanacak vergi oranının da yükselmesini ifade etmektedir. Ülkeler bazında farklı gelir vergisi uygulamaları bulunmaktadır. Özellikle niteliksiz işgücünün dezavantajlı durumunu önlemek adına üst gelir diliminde bulunan en zengin kesimden alt dilimde yer alan en yoksul kesime yeniden dağılım yoluyla gelir transferi hedeflenmektedir. Bununla birlikte sermaye üzerine de vergi konulmasıyla, bu yolla zenginleşen kesimin elde ettiği gelire devlet tarafından el konulmuş olacaktır. Küresel rekabette sermayenin bir ülkeden diğerine kayışını önlemek adına bu vergi türüne başvurulması biraz zor görünmektedir. Ülkelerin tıpkı ticaret politikalarında olduğu gibi küresel sermayenin dolaşımına ilişkin ortak konsensüs temelinde çözüm üretememeleri ulusal bazda eşitsizliğin çözümünü zorlaştırmaktadır.

başlarındaki ‘orijinal’ kamu ekonomisine de dönebilir ve bu disiplinin yönlerini geliştirebilir. Referans çerçevesi açısından daha önce, Gerhard Colm’ın akıl yürütmesi çerçevesinde belirttiği ilkeler çok önemli bir kavrayış kaynağı olabilir (Sekera, 2018, s. 90-91):

Kamu sektörü, piyasa ekonomisine ekstra ekonomik bir eklenti olarak değil, temel ekonomik bir olgu olarak ele alınmalıdır. Ve modern bir kamu sektörünün çekirdeği olarak devlet, kendi ekonomik mantığına sahip bir ekonomik sistemdir. Bu analizlerini, piyasa fiyat-teorik muhakemesine dayanarak açık bir şekilde ya da dolaylı olarak dayandırmak zorunda olmayan, esas olarak piyasa dışı bir ekonomik sistem türünü ifade etmektedir.

4.4.2. Nüfus Sorunsalının Yeni Yüzyılda Ekonomi Projeksiyonundaki Yeri

Eşitsizlik olgusuyla birlikte kamu politikalarının geleceğini etkileyecek durumlardan diğeri, dünya nüfusunun 21. yüzyıldaki trendinin nasıl olacağıdır. Farklı araştırmaların da ortaya koyduğu gibi dünya nüfusunun seyri, 21. yüzyılın ilk yarısında seviye cinsinden artacağı; fakat nüfus artış hızının ise azalacağı biçiminde görünüm arz etmektedir.

Doğum oranları, ölümler ve göç hareketleri ile nüfus yapısı arasındaki etkileşimler demografik değişimi belirleyen unsurlardır. Demografik yapının değişimi sırasında hem nüfus hem de nüfusun yaş yapısı değişmektedir. Bu süreçlerin, özellikle de işgücünün büyüklüğü ve yaş kompozisyonundaki değişiklikler yoluyla sosyo-ekonomik gelişme beklentileri üzerinde geniş kapsamlı etkileri vardır (May, 2012, s. 13).

Tablo 24.

Yıllara Göre Toplam Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Toplam Nüfus (Bin Kişi)						
	1950	1980	2000	2010	2017	2050
Dünya (Toplam)	2,536.275	4,458.412	6,145.007	6,958.169	7,550.262	9,771.823
Gelişmekte Olan Ülkeler	1,691.434	3,309.656	4,870.304	5,629.248	6,187.314	8,342.028
Gelişmiş Ülkeler	646,176	859,442	974,833	1,028.732	1,055.766	1,121.533
Geçiş Ekonomileri	198,665	289,313	299,870	300,189	307,182	308,262
Avrupa Birliği (AB-28)	369,020	451,422	489,208	505,948	511,155	505,521
ABD	161,049	233,050	285,888	312,464	328,227	392,962
Çin	554,419	993,877	1,283.199	1,359.755	1,409.517	1,364.457
Hindistan	376,325	696,784	1,053.051	1,230.981	1,339.180	1,658.978
Türkiye	21,408	43,976	63,240	72,327	80,745	95,627
Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)						
	1951	1980	2000	2010	2017	2050
Dünya (Toplam)	1,86	1,76	1,28	1,22	1,11	0,53
Gelişmekte Olan Ülkeler	2,19	2,14	1,53	1,41	1,28	0,61
Gelişmiş Ülkeler	1,10	0,61	0,52	0,49	0,36	0,05
Geçiş Ekonomileri	1,45	0,88	-0,22	0,26	0,29	-0,06
Avrupa Birliği (AB-28)	0,72	0,34	0,20	0,27	0,15	-0,17
ABD	1,29	0,95	1,10	0,82	0,70	0,37
Çin	2,70	1,42	0,61	0,57	0,43	-0,48
Hindistan	1,56	2,30	1,77	1,37	1,13	0,23
Türkiye	2,50	2,26	1,52	1,38	1,54	0,18

Kaynak: UNACTD verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 24'te gösterildiği üzere 1950'de 2,5 milyar olan dünya nüfusu 1980 yılında 4,45 milyara, 2017 yılında ise 7,7 milyara yükselmiştir. Aynı dönemde dünya genelinde yıllık nüfus artış hızı 1951'de % 1,86 iken 1980'de % 1,76'ya 2017'de ise % 1,1'e düşmüştür. 2050'de % 0,53'e düşmesi beklenen nüfus artış hızında yaşanan bu düşme sonucu, 2050 yılında dünya nüfusunun 9,8 milyar olması beklenmektedir. Nüfusun azalma trendine girmesi, en çok sanayileşmiş ülkelerde yaşanan bir gelişmedir. Gelişmiş ülkelerde 1950'de % 1,10 olan yıllık artış hızı 2000'de % 0,52'ye düşmüş, 2050'de ise bu oranın % 0,05'e düşmesi beklenmektedir. 7,7 milyarlık dünya nüfusunun 2017'de 1,25 milyarını barındıran bu ülkelerin, 2050'de 9,8 milyar olacağı tahmin edilen dünya nüfusu içerisinde 1,12 milyarlık nüfusu barındırması beklenmektedir. Gelişmiş ülkeler nezdinde daha çok AB ülkelerini etkilemesi beklenen nüfus azalışının aynı dönem itibariyle diğer

ülkelerle karşılaştırıldığında % 0,17 azalması öngörülmektedir. Dikkati çeken bir diğer nokta, Çin'in nüfus artış hızının yüzyılın ortalarında negatife dönmesidir. Bu durum ucuz işgücü avantajını kullanarak dış ticarete önemli yer edinen ve 21. yüzyılda ABD ile kur savaşını başlatan Çin'in dış ticaret politikasını etkilemesi bakımından kayda değer sonuçlar yaratabilir.

Gelişmiş ülkelerde yaşanan bazı değişimler sonucu ortalama yaşam süresinin uzaması yanında doğum oranlarının düşmesi gibi demografik dönüşüme yol açan gelişmeler son dönemlerde gelişmekte olan ülkelerde de görülmeye başlanmış dolayısıyla holistik açıdan değerlendirildiğinde dünya nüfusundaki bir bölgede meydana gelen nüfus artışının diğer bölgelere göre kısmi olarak arttığı kabul edilse de trend içerisinde yüzyılın sonuna doğru önemli ivme kaybının yaşanması söz konusudur. Dolayısıyla 21. yüzyılın demografik dönüşümünün bahsedilen kapsam etrafında şekillenmesi muhtemel gözükmektedir (Friedman, 2015, s. 79-80).

Nüfus artış hızının yavaşlamasıyla genç nüfusun azalması ve dolayısıyla yaşlı nüfus oranının artması ekonomik büyüme, tüketim, tasarruf, emeklilik ve sağlık hizmetleri üzerinde çeşitli yükler yaratarak hükümetlerin ekonomi politikalarının yönetilmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Ortalama yaşam süresinde ilerlemelerin sağlanması, toplam nüfus içerisinde bağımlı olanların sayısının artmasıyla da ilişkili olan bu durumda nüfusun kompozisyonundaki değişim verimliliğin düşmesiyle üretim kapasitesinde daralmaya yol açmaktadır. Genç nüfusun azalması daha az tüketim ve dolayısıyla da daha az üretime yol açtığı gibi ulusal tasarrufların ve nihayetinde de yatırımların azalmasına kadar giden sürece neden olmaktadır. Devletin yaşanan bu süreci komuta edebilmesi açısından uzun dönemli projeksiyonlarla uygulayacağı politikalar öncelikli hâle gelmektedir. Devlet bütçesi üzerinde baskı oluşturan diğer unsur, emekli ödemeleri, sağlık ve diğer sosyal yardım ödemelerinde yaşanılacak tıkanıklıklardır (Harper, 2016, s. 19-20).

Bütçe üzerinde bu baskının azaltılması amacıyla ihtiyaç duyulan fonların karşılanabilmesi açısından mevcut vergi oranlarının devlet tarafından yükseltilmesi başvurulan yöntemlerden birisidir. Çünkü çalışabilecek nüfusun azalması vergilendirilebilecek ekonomik unsurların azalması anlamına geldiğinden kamu gelirinin daha önceki seviyesinin muhafaza edebilmesi için yükseltilen vergi oranlarının sürdürülebilirliği tüketimin ve yatırımcıların kârlarında düşüşe yol açacağı için uzun vadeli uygulanabilirlik açısından riskler doğurmaktadır (Gilbert, 2005, s. 61).

Nüfusun küresel anlamda 21. yüzyılın ilk yarısına ilişkin yapılan tahminler baz alındığında gelişmiş ülkelerin işgücü talep fazlası sorunuyla karşılaşma olasılığı giderek farklı bir boyut almaktadır. Şöyle ki kendi ülkelerindeki mevcut işsizlik oranlarının yüksekliğini ve diğer sebepleri (politik, kültürel, güvenlik vb.) gerekçe göstererek benimsenen göçmen karşıtı politikaların, uzun vadeli küresel ekonominin gidişatı göz önüne alındığında ve konjonktürün daralma evresinden çıkıldıktan sonra esnetilmesi oldukça yüksek bir ihtimaldir.

Küreselleşmeye yönelik yapılan eleştirilerin başında bildiğimiz gibi ticaretin ve sermayenin dolaşımı önünde herhangi bir engel yokken, emeğin dolaşımı konusunda kısıtlamaların varlığı gelmekte ve bunun da belirli ülkelerin lehine, diğer ülkelerin ise aleyhine sonuçlar yarattığı iddiası küreselleşmeye şüphe ile yaklaşanların öne sürdüğü en önemli argümandır. Bu bağlamda devletlerin nüfus azalışı karşısında nüfus planlaması, sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılması (örneğin; emeklilik yaşının yükseltilmesi), vergi sisteminin gözden geçirilmesi, işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler, göçmen politikaları gibi 21. yüzyılda ekonomik rollerinin yeniden temellendirilmesini gerektirecek ve kamusal araçların kullanımına yoğun ihtiyaç duyulacak alanlar olacaklardır.

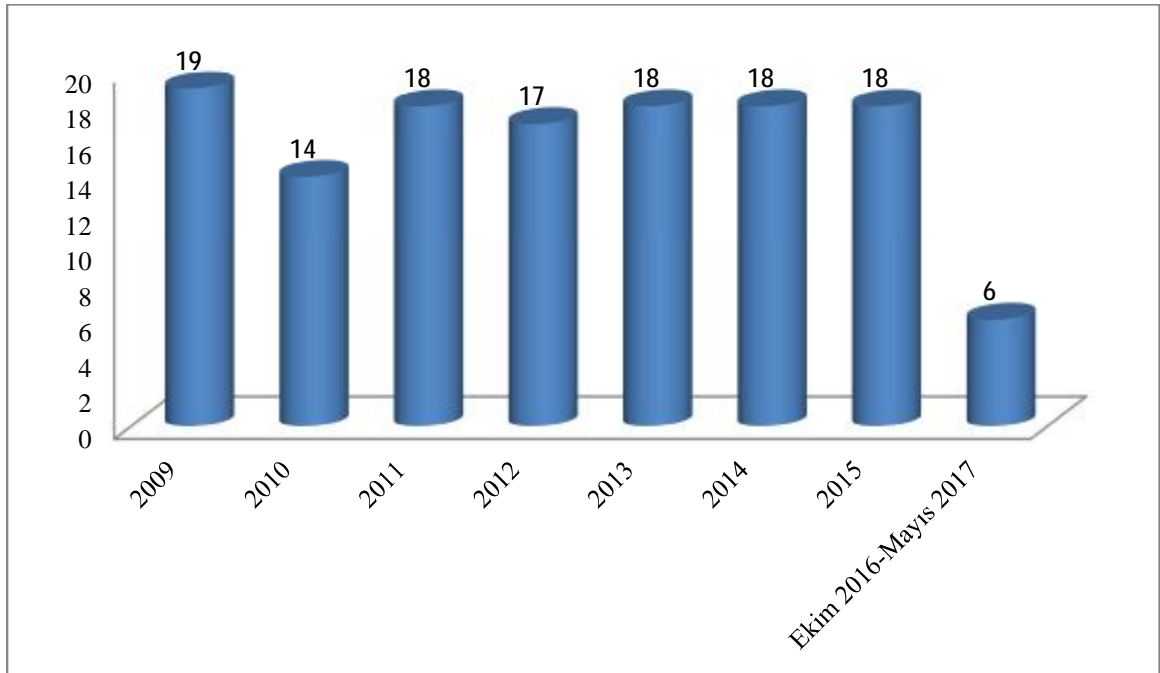
Sağlık alanında yaşanan ilerlemeler elbette ki insanlık adına çok olumlu gelişmelerdir. Bu durumun uzun vadeli ekonomik sonuçları ise olumsuz olabilmektedir. Şöyle ki yaşam süresinin uzamasıyla emeklilik sonrası dönem için söz konusu sürenin artması karşısında yaşlılık ödememelerinin sürdürülebilirliği devlete ciddi mali yükler doğurmaktadır. Emeklilik sonrası yaşamın 5-10 yıldan 15-25 yıla çıkması emeklilik sisteminde bir takım değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Örneğin; Almanya 2010 yılından itibaren emeklilik yaşını 65'ten 67'ye çıkarmıştır. Bununla birlikte nüfusun yaşlanmasıyla ekonomide talep ve üretim yapısında da bir takım değişiklikler ortaya çıkacaktır. Tüketim mallarının yerini ilaç, gezi, eğlence gibi tüketim alanlarının alması beklenirken üretim yapısında teknolojiye daha fazla ağırlık verilerek işgücünü ikame etmesi beklenmektedir (Kazgan, 2015, s. 332).

Bununla birlikte robotik teknolojilerin geliştirilmesi nüfus problemine alternatif olabilecek yaklaşımlardan bir diğeridir. Japonya'nın birçok ülkeden önce robot teknolojileri hayata geçirmesinin temel nedeni nüfusun giderek yaşlanması ve buna önceden önlem alınmak istenmesidir. Gelişmiş ülkelerin bu alanlara yönelik yaptıkları Ar-Ge yatırımları yüksek boyuttadır. Devletin teşvik sistemiyle, işgücünü ikame edecek teknolojik gelişmeye yönelik hamlelerinin giderek hızlanması sadece ekonomik büyüme

için gerekli olmamakta demografik değişimler karşısında devletin başvurabileceği önemli bir seçenek haline gelmektedir. Nitekim içinde bulunduğumuz çağda bu alanlarda sanayileşmiş ülkelerin yoğun çabalarının geri planında yatan düşüncelerden birisi üzerinde durulan ve devlet müdahalesine 21. yüzyılda zemin hazırlayan nüfus sorunsalıdır.

4.4.3. Uluslararası Korumacılığın Yeniden Yükselişi Karşısında Dünya Ekonomisinde Çoklu Dengelerin Oluşumu

Küresel ekonomi politikalarının yeniden oluşmasında 2008 küresel finans krizi sonrası dönemde alternatif uluslararası ekonomik yapının inşa edilmesine yönelik girişimler, ABD ekonomisinde yaşanan güç kaymasından hareketle ortaya çıkmıştır. ABD ekonomisinde yaşanan yüksek boyutlardaki cari açığın sebebi olarak dünya ekonomisinin yeni üretim merkezi olan Asya ülkeleri gösterilmiştir. 20. yüzyıldaki küresel dengeleri ifade etmek için kullanılan “*merkez-çevre*” temellendirmesi, 21. yüzyılda yerini “*çok kutupluluk*” kavramına bırakmıştır. Çin’in yükselişiyle birlikte uluslararası yeni hâkim güç olma yolundaki ilerleyişine paralel olarak kavramsallaştırılan bu retoriğin içeriği son dönemlerde genişletilerek başka ülkeleri de içine alacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Ünay ve Kayıkçı, 2015, s. 261-262).

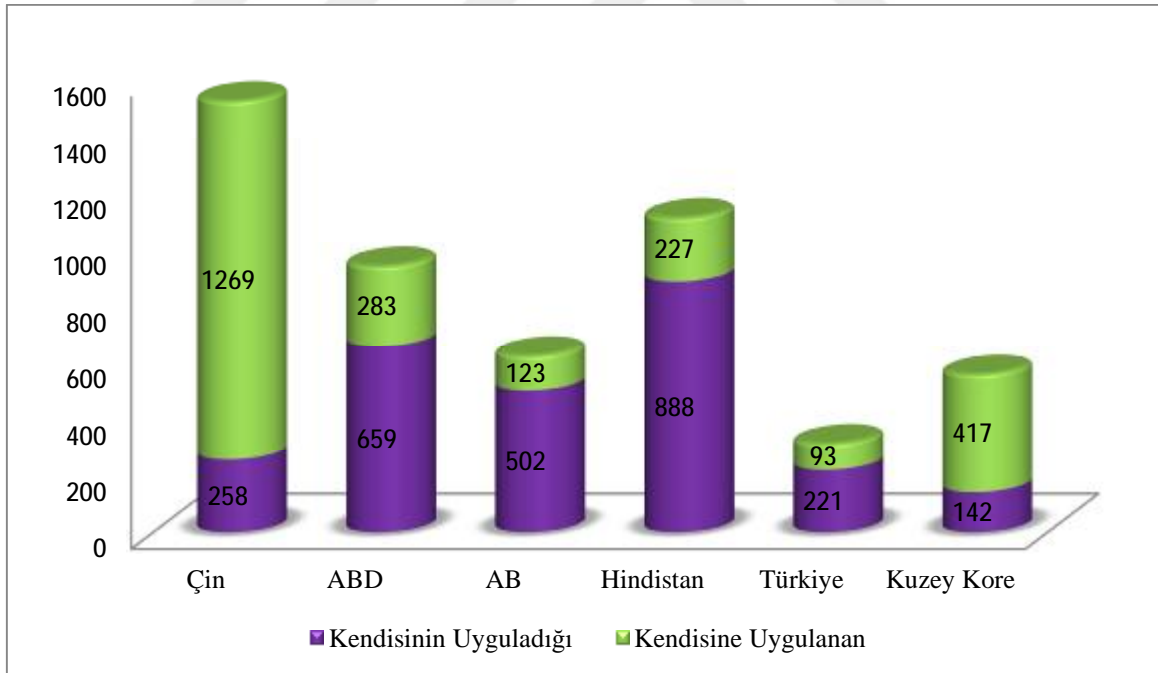

Şekil 20. G-20 ülkeleri kısıtlayıcı önlemler (aylık ortalama)

Kaynak: WTO verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Dış ticarete yükselmeye başlayan korumacılık eğilimi, 21. yüzyılda ticaret ve kur savaşlarının odağına yerleşmiştir. 2008 krizinden itibaren başlayan korumacı politikalara en başvuranlar gelişmiş ülkeler olmuştur. Özellikle G-20 ülkeleri, 2008-2016 (Mayıs itibariyle) toplam 1,583 serbest ticareti önleyici uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Ekim 2016-Mayıs 2017 periyodunda ise 42 yeni kısıtlayıcı önlem alınmıştır (WTO, 2016;2017).

Aylık ortalama kısıtlayıcı önlem sayısının gösterildiği şekil 20’de krizden sonraki ilk yıldan itibaren ayda ortalama olarak 18 kısıtlayıcı tedbirin alındığı görülmektedir. Ekim 2016-Mayıs 2017 arası yedi aylık dönemde ise ayda ortalama olarak altı önlem uygulamaya konulmuştur. G-20 ülkelerinin koydukları bu tedbirlerin önemli bölümü, anti-damping uygulamalarından oluşmakta ve bunlar genel olarak Çin’e karşı kullanılmaktadır. Anti-damping uygulamalarının hedefinde olan Çin’in bu duruma maruz kalmasının arka planında, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne girişte piyasaları serbest olmayan ülke tanımlamasını 2016 yılına kadar kabul etmiş olması yatmaktadır (Chen, 2013, s. 11).

Şekil 21. 1995-2017 yılları arası uygulanan anti-damping sayısı

Kaynak: http://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_InitiationsRepMemVsExpCty.pdf

Şekil 21’de 1995-2017 yılları arası toplam 5,529 anti-damping uygulamalarının seçilmiş ülkelere göre dağılımı gösterilmektedir. Şekilden de açık bir biçimde

görülmektedir ki toplam anti-damping uygulamalarının % 23'ü Çin'e yönelik olmuştur. Çin'e en çok anti-damping uygulayan ülkeler sırasıyla 214 ile Hindistan, 150 ile ABD ve 132 ile AB olmuştur. Çin'in Hindistan, ABD ve AB'ye yönelik uygulama sayısı ise sırasıyla 9, 48, 27 olmuştur. Türkiye de en çok anti-damping uygulayan ülkelerden birisi olmakla birlikte, korumacı eğilimlere yönelinmesine ABD ile Çin arasındaki rekabetin hız kazanması yol açmaktadır.

Yeni yüzyılda tekrardan yükselmeye başlayan korumacılığın, siyasal iktisat ile olan ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde dünyada yükselmeye başlayan sağ popülist partilerin güç kazanmaya başladığı dönemde yaygınlık kazanmasının karşılıklı olarak birbirini besleyen ekonomi-siyaset ilişkisinin sonucu olduğu oldukça belirgindir. ABD'de Donald Trump ve AB ülkelerinin birçoğunda din, ırk, kültür gibi unsurlar üzerinden söylem geliştiren yeni politik aktörlerin tavrını belirleyen unsur ise Batının gelişmiş ülkelerinde yaşanan ekonomik problemlerdir. İşsizlik oranının ve kamu borcunun yüksekliği, büyümede görülen yavaşlama gibi sıkıntılar karşısında birkaç defa altını çizdiğimiz gibi küresel ekonominin ağırlık merkezinin batıdan doğuya ve Asya'ya kaymasıyla karşılaşılan zorlukların bir yansıması bahsedilen siyasi blokların manevra alanının genişlemesini beraberinde getirmektedir.

Hem ABD hem de AB içerisinde gelişen bu hareketlerin ortak noktası, ekonomik bütünleşme, serbest ticaret anlaşmalarının yapılması gibi liberal serbest dış ticarete karşı yönde söylemler olarak küreselleşmeden çok bölgeselleşme ve yerelleşmeyi vurgulayan argümanların ileri sürülmesidir. En somut olarak, Donald Trump önderliğindeki ABD'nin Çin'e yönelik korumacı tavırları ekseninde uluslararası ekonomik ilişkilerin zeminini belirlemesi gösterilebilir (Oktay, 2017, s. 547-548).

Bu evrimsel süreçle birlikte ABD öncülüğünde küreselleşme düşüncesinin Kazgan (2015)'in da belirttiği gibi 2000'li yılların başından itibaren görülmeye başlanan belirtilerden hareketle yerini çeşitli bloklar içerisinde oluşacak çok merkezli bütünleşik küresel ekonomik düzene bırakması güçlü bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Güç mücadelesi rekabetinin keskinleşmesi neticesinde istikrarsızlaşan ekonomik yapının, AB öncülüğünde sosyal devletin inşası ve Asya/Pasifik bölgesinden ise ekonomide denetim işlevini yerine getirecek devletçi anlayışla yer değiştirmesi gerçekleşmesi beklenen diğer senaryodur. Birey-devlet karşıtlığı anlayışından sıyrılarak ekonomide devletin işlevinin daha artacağı, Latin Amerika ülkelerinde zorunluluk sonucu özelleştirilen kamu kuruluşlarının bir kısmının yeniden kamulaştırılması deneyimi bu duruma ilişkin önemli bir örnek sunmaktadır (Kazgan, 2015, s. 335).

Küreselleşmenin günümüz ekonomisinde önceki yüzyıllara kıyasla meydana getirdiği dönüşümlerin belki de en önemlisi olan hükümetlerden sosyal refah devleti fonksiyonlarının araçları olan istihdam, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık, yoksulluk alanlarındaki işlevlerine yönelik olarak beklentilerin daha önce hiç olmadığı kadar artış göstermesidir. Devletin rolünde yaşanan kayma, ekonomilerin birbirlerine bağımlı olduğu koşullar içinde politika yapıcılarının geleceğe yönelik planlamalarında merkezi konumda yer alacaktır (Rodrik, 2014, s. 452). Ulusal korumacılığın artması, kapitalist sistemde küreselleşme ideolojisi içerisinde ulus-devletin ekonomik rollerinin azaldığı tartışmalarının yaşandığı dönemde aslında farklı kombinasyonlarla müdahaleci devlet anlayışının, 21. yüzyılda form değiştirdiği gerçeğinin bir başka ifadesidir.

4.5. 21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisinde Devletin İşlevleri

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren birçok değişimin yaşandığı Türkiye’de, ekonomik sonuçları itibariyle çok önemli dönüm noktası sayılabilecek iki aşama bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1980’lere kadar devletin ekonomide hâkim olduğu karma ekonomik sistemin 24 Ocak 1980 kararlarından sonra özelleştirmelerin hız kazandığı, ticaretin serbestleştirildiği, kamu sektörünün payının göreceli olarak azaltılmaya başlandığı döneme bırakmasıdır. İkincisi ise merkez bankasının, hazinenin ve bankacılık sektörünün çeşitli açılardan yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlayan 2001 krizidir (Eğilmez, 2017, s. 149).

21. yüzyılda, Türkiye ekonomisinde devletin işlevlerinin yeniden ön plana çıkmasında 2001 krizinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Söz konusu dönemden sonra devlet, 1970’lerdeki modelden farklı olarak yapısal reformları hızla harekete geçirerek merkez bankası başta olmak üzere birçok devlet kurumunun ekonomik ve kurumsal yapısında değişikliklere giderek yeni bir dönemin temellerini atmıştır.

4.5.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’nın Değişen Yapısı ve Yeni Parasal Stratejisi: Enflasyon Hedeflemesi Rejimi

Son yıllarda birçok merkez bankası, para politikasının yürütülebilmesi için enflasyon hedeflemesi rejimini benimsemiştir. İlk olarak enflasyonu düşürmek ve ardından hem düşük hem de istikrarlı enflasyon oranına çıktı üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmadan etkili bir şekilde ulaşmayı hedefleyen bu yaklaşım, modern para politikası olarak en çok başvurulan yöntem haline gelmiştir (Svensson ve Woodford, 2005, s. 19).

Enflasyon hedeflemesi, çeşitli unsurlardan oluşan geniş kapsamlı bir para politikası stratejisini ifade etmektedir. Şöyle ki i)Hedeflenen enflasyon oranının kamuoyuna ilan edilmesi ii)Para politikasının temel aracı olan fiyat istikrarını sağlamak için diğer amaçların da kullanılabilmesine yönelik bir taahhüdü içermesi iii)Sadece parasal büyüklükler veya döviz kuru değil, birçok değişkenin kullanıldığı bir bilgi kümesi stratejisi olması iv)Para politikası uygulamaları kapsamında kamuoyu ve piyasalarla iletişimi sağlayarak, para politikası otoritelerinin planları, hedefleri ve kararlarına yönelik şeffaflığın artırılması v)Arz edilen enflasyon hedeflerine ulaşabilmek için merkez bankasının hesap verebilirliğinin artırılması. Enflasyon hedefinin sayısal olarak kamuoyuna ilan edilmesinden çok daha fazlasını gerektiren bu politika özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından daha da önemli hâle gelmektedir. Bu ülkelerde enflasyon hedefi gelecek yıl için hükümetin ekonomik planının bir parçası olmaktadır (Mishkin, 2000, s. 105).

2000 yılından itibaren fiyat istikrarını sağlamak amacıyla uygulamaya konulan döviz kuru rejimi, 21. yüzyılda Türkiye ekonomisinin yaşadığı ilk ve en önemli krizle birlikte terk edilmiş ve yerini enflasyon hedeflemesi rejimine bırakmıştır. Devletin ekonomik politikalarını yönetmede kritik role sahip merkez bankasının yapısında da önemli değişikliğe gidilerek MB'ye bağımsızlık sağlayacak yasal düzenleme de gerçekleştirilmiştir. 25 Nisan 2001 tarihinde kabul edilen 4651 sayılı kanunla MB bağımsız bir kurum hâline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun değiştirilen 4.üncü maddesi ile yeni dönemdeki temel politikanın ne olduğu belirlenmiştir. Bu maddeye göre (<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4651.html>):

“Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çelişmemek kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler.”

Bu maddeye ilaveten getirilen bir diğer önemli değişiklik MB'nin diğer kamu kurumlarıyla olan ilişkisinin boyutu yeniden belirlenmiştir (Özatay, 2009, s. 45):

Banka, Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans veremez ve kredi açamaz, Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarının ihraç ettiği borçlanma araçlarını birincil piyasadan satın alamaz. Banka, bu Kanunla yetki verilen işlemler dışında avans

veremez ve kredi açamaz, vereceği avans ve açacağı kredi teminatsız veya karşılıksız olamaz, her ne şekilde olursa olsun kefil olamaz ve doğrudan kendisi ile ilgili işlemler dışında teminat veremez.

Dolayısıyla bu madde ile enflasyonun en önemli kaynağı olarak gösterilen kamu açıklarının MB kaynakları ile finanse edilmesine son verilmek istenmiştir.

2001 krizi sonrası dönem Türkiye ekonomisinde birçok alanı kapsayacak şekilde köklü değişikliklerin yaşandığı dönem olmuştur. Mayıs 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konularak bankacılık sektörü başta olmak üzere finansal piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, faiz oranları ve döviz kurlarına istikrar kazandırılarak enflasyon ile diğer makroekonomik dengelerin birbirine uyumlu hâle getirilmesi, dengeli bir büyüme sürecinin sağlanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla kriz sonrası dönemde başlayan kalıcı reform çalışmalarının ilk ayağını oluşturan parasal istikrar hedefi doğrultusunda 2002 yılından itibaren örtük enflasyon hedeflemesi stratejisi benimsenmeye başlamıştır. Açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçişin ön koşullarının hazırlıklarının yapıldığı bu dönemde, para politikasının kurumsal temellerinin geliştirilmesi yönünde hamleler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Siyasal otorite ile yıllık enflasyon hedefleri birlikte saptanmış ve 2005 yılına kadar uygulanan stratejide temel politika aracı olarak faiz oranları tercih edilmiş, ek çıpa olarak da parasal taban kullanılmıştır. Bu iki politika aracına ilaveten bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasıyla ortaya çıkan likidite fazlalıkları, API ve bankalar arası para piyasası işlemleriyle sistemden çekilmeye başlanmıştır. Bağımsızlığın TCMB’ye yüklediği hesap verme sorumluluğu bağlamında şeffaflığın artırılarak para politikasının yönetilmesine dair kararlar gerekçeleri ile birlikte kamuoyuna deklare edilmeye başlanmıştır (TCMB, 2013, s. 16-17).

2002-2005 dönemi arasında nokta hedef olarak değil üst sınır olarak belirlenen enflasyon hedefinin kronik bir problem olarak düşürülebileceği dikkate alınarak etkili sonuçlar verebileceği düşünülmüştür. Bu gelişmeler ışığında söz konusu dönemde gerçekleşen enflasyon beklentilerin altında gerçekleşmiştir. 2001 yılında yaklaşık olarak % 68 olan enflasyon oranı 2005 yılı sonu itibarıyla % 7,7 seviyesine gerilemiştir. Örtük enflasyon hedeflemesi döneminde elde edilen başarının sağlanmasında mali disiplinin etkisi oldukça büyük olmuştur. Para otoritesi olan MB ile siyasal otorite olan hükümet ile ortaklaşa belirlenen hedefler belirli bir koordinasyon içerisinde çalışılmasını zorunlu kılmış ve para politikası ile maliye politikasının eşgüdümlü yürümesi yönündeki

beklentileri yükseltmiştir. Bu politikalar neticesinde faiz dışı fazla hedefleri istenilen seviyeye getirilmiş, kamu borç stoku düşürülmüş ve bunun sonucunda kamu borçlarının sürdürülebilirliğine yönelik önemli başarılar elde edilerek mali baskınlığın, fiyat istikrarı üzerinde yarattığı baskı hafifletilmiştir. Böylelikle açık enflasyon hedefine geçiş için gerekli ortam oluşturulmuştur (Kara ve Orak, 2008, s. 44-45).

Mali baskınlığın büyük ölçüde denetim altına alınması ve geçiş dönemi boyunca fiili enflasyon oranının beklenenin altında gerçekleşmesi sonucu oluşan güven ortamında TL'den altı sıfır atılarak Cumhuriyet tarihinin radikal ekonomik kararlarından birine imza atılmıştır. Kurumsallaşma ve şeffaflıkla ilgili atılan adımlarla birlikte açık enflasyon hedeflemesi rejimine uygun ortamın giderek tahsis edilmesi noktasında bir diğer önemli aşama olarak Para Politikası Kurulu (PPK) toplantı tarihleri önceden halka ilan edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler ışığında 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesine resmen ve fiili olarak geçilerek şu yaklaşımlar benimsenmiştir (TCMB, 2013, s. 16-17):

- Enflasyon hedefi olarak yıllık bazda hesaplanan TÜFE'nin kullanılması kararlaştırılmıştır.
- Enflasyon hedefi, siyasal otorite ile birlikte üç yıllık süre zarfını kapsayacak şekilde belirlenmeye başlanmıştır.
- Kullanılan araç setinin dışındaki değişkenlerden kaynaklanabilecek oynaklıklar sonucu hedeflerden zaman zaman sapabilme ihtimali dikkate alınarak +/- yönde yüzde iki puanlık sapma payı oluşturulmuştur.
- Hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleri uyarınca enflasyon hedefinden sapılması durumunda söz konusu sapmanın nedenlerini içeren raporların halka ve hükümete açıklanması mekanizması devreye sokulmuştur.
- Para otoritesine yönelik güveninin sarsılması adına olağanüstü koşullar dışında belirlenen hedeflerin değiştirilmemesi esas alınmıştır. Bahsedilen olağanüstü koşulların vuku bulması sonucu hedeflenen enflasyonun değiştirilmesinin gerektiği durumda yine hükümet ile ortak karar verilmesi kararlaştırılmıştır.
- PPK kararları önceden ilan edilen takvime bağlı kalınarak, faiz oranlarına ilişkin kararlar ilgili toplantıda oylama sonucu alınmaktadır.

Merkez bankası öncülüğünde Türkiye ekonomisinde para politikasının analitik çerçevesinin değişmesinde dönüm noktası olan 2001 krizinin geri planında yer alan

bankacılık sektörünün kırılmalıklarının azaltılması amacıyla kurtarma operasyonları sonucu kamu borcunun artması ve bunun sonucunda mali baskınlığın önemli bir risk oluşturması para politikasını sınırlandıran etkidir. Bu amaçla, 2002-2005 arası uygulanan örtük enflasyon hedeflemesiyle kısa vadeli politika aracı kullanılarak fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik temel strateji olan açık enflasyon hedeflemesinin alt yapısı hazırlanmıştır. Hazırlık dönemi olarak adlandırılan söz konusu periyotta elde edilen başarıyla birlikte 2006 yılından itibaren esas hedef yine fiyat istikrarı olup aynı politika aracı kullanılmaya devam edilmiştir. Daha önceki dönemde elde edilen başarının aksine bu dönemde ekonominin maruz kaldığı şokların etkisiyle hedeflenen enflasyondan sapmalar gerçekleşmiştir. Küresel finans krizinden sonraki dönemde ise MB, fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarı bir arada sağlamaya yönelik yeni parasal hedef¹⁹ benimsemiştir. Makro anlamdaki finansal istikrarın önem kazanmasıyla çeşitli politika araçlarından oluşan yeni yöntem benimsenmiştir. Yeni yaklaşımda politika faiz oranıyla birlikte zorunlu karşılıklar ve faiz koridoru en sık başvurulan araçlar olarak yaygınlık kazanmıştır (Oktar ve Dalyancı, 2011, s. 7-8).

2001 kriziyle birlikte Türkiye ekonomisinde para otoritesi konumunda bulunan TCMB'nin yapısında yaşanan dönüşümle birlikte ekonomi modelinde de önemli değişiklik yaşanmıştır. Krize kadarki dönemde bütçe açığı veren ve kamu kesiminin borçlandırılmasına dayanan modelden, bu dönemden sonra bütçe açığının yerine cari açığın, kamu borçlanmasının yerine de özel sektör borçlanmasının artmasına yol açan büyüme modeline geçilmiştir (Eğilmez, 2018, s. 196).

4.5.2. Yeni Kamu Yönetimi ve Kamu Mali Yönetimi Reformu

Yapısal dönüşümlerin gündemdeki öneminin ve canlılığının sürekli muhafaza edildiği Türkiye'de, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin kurumsallaşması ve demokratikleşmesi alanında süregelen arayışlar her dönemde farklı isimler altında toplumun karşısına çıkmıştır. Enflasyon, cari açık, işsizlik, yüksek kamu borcu ve dış borç gibi sorunlarla uzun yıllardan beri mücadele edilmesine rağmen bunların sadece belirli bir kısmında göreceli iyileştirilmeler sağlanmıştır. Toplum refahının artırılması, küresel ekonomide önemli bir yer edinilmesi, bölgede önemli bir aktör olarak daha da güçlenilmesi gibi hedefler doğrultusunda devlete daima ağırlık verilmiş ve bu alanda öncü

¹⁹2010 yılından itibaren MB tarafından mikro ihtiyati politikalar yerine makro ihtiyati politikalar benimsenmiştir. Bu yeni yaklaşıma ilişkin kapsamlı açıklamalar daha önce yapıldığı için burada tekrar edilmemiştir.

rol oynamıştır. 1980'lerden itibaren dünya ekonomisiyle olan entegrasyonunu güçlendirmek amacıyla dünyadaki neoliberal dalganın etkisinde kalarak devletin ekonomideki payının azaltılması, deregülasyonlar, özelleştirmeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi türünden ana akım iktisadi gelişmeleri uygulamaya çalışsa da gelinen süreç içerisinde her dönemde devlete ihtiyaç duyulmuştur.

20. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanmaya başlayan yeniden yapılanma çalışmalarına dönüm noktası statüsü kazandıran olgular ise genellikle ekonomik krizler olmuştur. 2001 kriziyle birlikte merkez bankası başta olmak üzere bankacılık ve finans sektörüne yönelik olarak gerçekleştirilen devlet müdahalesi ilerleyen dönemlerde güçlü ekonominin inşa edilmesi sürecinde atılacak sonraki adımlara zemin hazırlamıştır. Yaşanan krizler, Türkiye ekonomisinde mali sistemin ne kadar kırılğan olduğunu ortaya koymuştur. Mali dengenin güçlendirilmesi, bütçeleme sisteminin daha şeffaf olması, gelir idarelerinin yeniden yapılandırılması gibi hedefler kamu mali yönetiminde öncelikli konuma gelmiştir.

Yeni arayışlara girişilen bu dönemde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ile IMF destekli makro ölçekte yeni bir istikrar programı hazırlanmıştır. Mali istikrarın sağlanmasının öncelikli hedef hâline geldiği bu pakette aynı zamanda yeniden yapılandırılmalarla birlikte faiz dışı fazla verilmesi, dalgalı kur sistemine dayalı para politikası ve yapısal reformlar yer almaktaydı (Yüce, 2016, s. 87).

Kriz sonrası dönemde yeniden yapılanma finansal kesimle sınırlı kalmamış, yeni kamu mali yönetimi ile devletin mali alandaki sorumluluklarını ve hesap verilebilirliğini artıran yaklaşımın tesis edilerek hem daha şeffaf, saydam ve adil mali yönetim anlayışının kurumsallaştırılarak devlete olan güvenin artırılması hem de mali baskınlığın azaltılması için idari ve yönetsel düzenlemelerle ekonomi politikalarının olumlu etkisini sınırlandıran unsurların azaltılması hedeflenmiştir.

Yeni kamu maliyesinin anlayışının benimsenmesinde yeni dünya düzeni ve küreselleşme olgusunun meydana getirdiği sonuçlar karşısında kayıtsız kalınmaması itibarıyla tüm ülkeleri rekabetçi sistem içerisinde hantal, bürokratik, verimsiz, karar alma süreçlerinde yüksek işlem maliyetleri yaratan kamu yönetimi modeli yerine daha işlerlik kazandırılmış mali sistemin ulusal ve uluslararası değişen ihtiyaçlara yanıt verebilme zorluğunun ortaya çıkması etkili olmuştur.

19. ve 20. yüzyıllardaki kamu yönetimi modellerinin artık 21. yüzyılda toplumları yönetmeleri gittikçe zorlaşmakta ve karmaşık hâle gelen yönetim ağlarının zorluklarını karşılayamamaktadır. Küreselleşme ortamında artık “yönetim” anlayışı yerine

“yönetişim” olgusu ağırlık kazanmaya başlamış ve devletin mali alandaki yapması gerekenleri yeni yönetim kanalları içinde kalınacak şekilde kamu yönetim anlayışını değiştirmiştir (McNabb, 2009, s. 5).

20. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başlayan ve 21. yüzyılda yeni kamu yönetimi anlayışının benimsenmesini gerektiren politik, ekonomik, sosyal ve kurumsal etmenler devletin mali yönetimde ekonomik faaliyetlerini verimli, piyasalaşmaya uygun, hizmet yönelimli, yerinden yönetilebilme (decentralization), etkin politikalar üretebilme, hesap verilebilir şekilde tasarlanmasına yönelmiştir (Kettl, 2005, s. 2-4).

Teorik temelleri ABD’de W. Wilson ve Fr, Birleşik Krallıkta Northcote - Trevelyan Raporu ve Almanya’da Max Weber tarafından ortaya konulan geleneksel (klasik) kamu yönetimi modeli kendi içerisinde tek ve tutarlı bir entelektüel temele sahip olmamasına rağmen kamu sektörü yönetiminin en başarılı teorisi olarak kabul edilmiştir. Bürokrasinin katı hiyerarşik modeline dayanan bu yaklaşım, 1970’lerden itibaren temel ilkeleri katılımcı, adem-i merkezîyetçi ve temsili bürokrasiye dayanan Yeni Kamu Yönetimi tarafından ciddi biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. Devletin kurumlarının, politika araçlarının ve programlarının ekonomik, verimli, etkin ve daha kaliteli hizmet sunma özelliklerine sahip olması gerektiğini savunan yöneticilik, yeni kamu yönetimi, piyasa temelli kamu yönetimi, post-bürokratik paradigma, girişimci devlet gibi farklı isimlerle adlandırılan kamu sektörünün yeni yönetim modeli, 1990’lardan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Bu yeni kamusal model, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda “*geleneksel kamu yönetiminde bir reform değil, kamu sektörünün hükümet ve toplumla olan ilişkisini dönüştürmünü*” ifade eden süreci kapsamaktadır (Katsamunski, 2012, s. 75-78). Dolayısıyla dönüşüm sürecini ifade eden yeni kamu yönetimi eğiliminin karakteristik özellikleri şunlardan oluşmaktadır (Hughes, 2003, s. 262-263; Kolthoft vd., 2010, s. 3-4; Pollitt ve Bouckaert, 2017, s. 10):

- Kamu sektöründe performansın ölçülmesinde çıktı odaklı olunması
- İşlevsel, yalın, yatay, uzmanlaşmış kurumsal formların olması
- Koordinasyon aracı olarak hiyerarşik ilişkilerin yerine sözleşmelerin ikame edilmesi
- Yetki ve sorumlulukların tüm paydaşların katılımıyla merkezi olmayan süreçler sonucunda dağıtılması
- Kamu sektöründe piyasa mekanizmasının ilkelerinin uygulanması

- İleri teknolojik araçların ve yöntemlerin kullanılması
- Verimlilik ve kalitede sürekliliğin sağlanması
- Üretkenliğin artırılması için işgücünün disipline edilmesi
- Profesyonel yönetim anlayışının sağlanması açısından rollerin açıkça belirlenmesi
- Uygun bilgi sistemlerinin kullanılması

Devletin 1970'lerden sonraki stagflasyon kriziyle birlikte faaliyet alanının daraltılması gerektiğine yönelik başlayan süreç, 1990'larda küreselleşmenin bütün dünyada fenomen bir olgu haline gelmesiyle ulus-devletin rollerinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Dünyada yaşanan küresel dönüşümler, 2001 kriziyle bir araya gelince bu süreçten sonraki periyot Türkiye açısından köklü değişikliklerin belirli bir kronoloji içerisinde yaşandığı dönem olmuştur. Daha önce merkez bankası başta olmak üzere birçok alanda yapılan kurumsal değişikliklerden sonra en göze çarpan yapılanma kamu mali yönetiminde yaşanan reform çalışmalarında gözlemlenmiştir. Türk Mali Sisteminin dayanağını oluşturan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye kanunu 1927 yılından itibaren zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayarak uygulanmaya devam etmiştir. 2006 yılına kadar uygulanan bu kanun kapsamında hazırlanan bütçe ile kalkınma programları, yıllık programlar ve stratejik planlar arasında yaşanan koordinasyonun kopması, hazırlanan bütçe içerisinde bazı unsurların dâhil edilmemesi, ilgili yıllar için hazırlanan bütçelerin sadece hazırlandıkları dönemle sınırlı olması, bütçeleme sisteminin çok yıllı olmaması, kamu kurumlarına sağlanan ayrıcalıklar mevcut kamu mali sisteminin işleyişini zorlaştıran unsurlar olmuştur (Kolçak, 2006, s. 368).

1990'lardan itibaren Türkiye'de hâlihazırda uygulanmakta olan kamu mali yönetim sisteminin dünyada meydana gelen değişmelere ve ihtiyaçlara karşılık verememesi net bir biçimde ortaya çıkmıştır. IMF'ye sunulan niyet mektuplarında ve Türkiye'nin AB sürecine ilişkin yerine getireceğine yönelik verdiği taahhütlerde de belirttiği gibi kamusal reformların gerçekleştirilmesi bir ihtiyaçtan öte zorunluluğa dönüşmüştür (Akdeniz, 2010, s. 466).

AB üyeliğine yönelik devam müzakereler, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların etkisi ve ekonomik krizin yıkıcı sonuçları gibi gelişmeler bütçe sisteminde büyük değişiklikler içeren ve kamu mali yönetiminin diğer unsurları üzerinde radikal dönüşümlere yol açan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun 2006 yılından itibaren yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Mali yönetimde saydamlığın, hesap

verebilirliğin, mali disiplinin sağlanması, performans esaslı bütçeleme sisteminin uygulanması, bütçe ile stratejik plan arasında bağ kurulması ve orta vadeli hedefleri gözetilen harcama yönteminin kullanılması şeklinde yeni bakış açılarıyla devletin mali sektördeki verimliliğini artıracak mekanizmalarında büyük dönüşümler gerçekleştirilmiştir (Biçer ve Yılmaz, 2009, s. 47). Bahsedilen bu unsurlara yönelik olarak yeni kamusal yönetim biçiminin temel amacı ilgili kanunun ilk maddesinde şu şekilde belirtilmiştir (TBMM, 2018, s. 8660):

Bu Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir.

Küreselleşme süreci ile birlikte devletin ekonomik fonksiyonlarında meydana gelen değişiklikler, yeni küresel ekonomik düzen içerisinde devletin mali alandaki özellikle bütçe sistemi üzerindeki denetim ve kontrolünün sorgulanmasına da yol açmıştır. Bilindiği gibi klasik bütçe sisteminde borçlanma yoluyla açık bütçe politikasına başvurulması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uzun yıllar boyunca uygulanmıştır; fakat bunun makroekonomik istikrar üzerinde yarattığı olumsuzlar nedeniyle performans esaslı bütçe sistemine geçilerek belirli kurallara bağlanmış denk bütçenin oluşması amaçlanmıştır. 5018 sayılı kanunla denk bütçe anlayışının tesis edilmesi, mali yönetimde bağlayıcı kuralların güçlendirilerek bütçe kaynaklarının verimli kullanılması ve bunların hangi alanlarda kullanıldığının siyasal otorite tarafından açık ve net biçimde belirtilmesi amacıyla saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerinden hareketle yeni kamu mali yönetim anlayışı benimsenmiştir (Demircan, 2006, s. 48).

Yeni kamu yönetimi (YKY) anlayışı ile uyumlu olarak çıkarılan ilgili kanunla, bütçenin hem hazırlanmasında hem de uygulanmasında etkinliğin gözetilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri yanında kamu kaynaklarının harcanmasında yetkilerin ve sorumlulukların dengeli dağılımı, iç kontrol sisteminin güçlendirilmesi, dünyada yaşanan modern mali gelişmelere uygun olarak bütçenin kapsamı genişletilerek analitik bütçe sistemine geçilmiş, kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik yönetim ve performans odaklı kamu yönetimi prensiplerinden hareketle piyasa mantalitesinde olduğu gibi kaynakların

fayda-maliyet ilişkisi temelinde kullanılması ve kaynak tasarrufunun sağlanması için bütçede disiplin ve denetim mekanizmaları oluşturularak, kamu kaynaklarını kullandıran yönetici ve sorumluların performans yönetiminde sonuç odaklı olmaları beklenmiştir (Lamba, 2014, s. 140).

Mali alandaki reformlara bu alanda mali disiplinin kalitesinin de artırılması amacıyla sosyal güvenlik alanındaki düzenlemeler eklenmiştir. Birbirinden ayrı üç farklı statüde bulunan sosyal güvenlik kuruluşu aynı çatı altında birleştirilmiştir. Bunu takiben mali açıdan istikrarın sürdürülebilirliğine katkı sağlaması için emeklilik sisteminde değişikliklere gidilmiştir (Yüce, 2016, s. 90).

2000'lerden sonra mali alanda yapılanma içerisinde giren kamu kesiminin merkezinde yer alan mali saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerinde ne kadar başarılı olduğunu ölçmek için başvurulan en yaygın ölçüm aracı, 118 ülkede faaliyet gösteren Uluslararası Şeffaflık Örgütü (IT)'nin 1995 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yayınladığı Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI)'dir. Uzmanlara ve iş adamlarına göre kamu sektöründe algılanan yolsuzluk düzeyini ölçmede kullanılan endeksin ölçek aralığı 2012 yılına kadar 0-10 arasında iken 2012 yılından itibaren metodolojik bazı değişikliklerle 0-100 aralığında ölçülmeye başlanmıştır (<https://www.transparency.org>).

Yolsuzluk algılama endeksi olan bu değişkenin mali saydamlığı ölçmede kullanılmasının nedeni, yolsuzluğun genellikle saydam ve şeffaf olmayan yönetim ve uygulamalarda ortaya çıktığına yönelik olarak literatürde konsensüsün söz konusu olmasıdır (Halkos ve Tzeremes, 2007, s. 2).

Tablo 25.

Seçilmiş Ülke Örneklerinde Yolsuzluk Algılama Endeksi (Mali Saydamlık)

Ülkeler ve Yıllar*		1995	1998	2000	2002	2003	2006	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Yeni Zelanda	Endeks Değeri	9,55	9,4	9,4	9,5	9,5	9,6	9,3	90	91	91	90	89
	Sıralama	1	4	3	2	4	1	1	1	2	1	1	1
Almanya	Endeks Değeri	8,14	7,9	7,6	7,3	7,7	8,0	7,9	79	79	81	81	81
	Sıralama	13	15	17	18	16	16	15	13	12	11	10	12
Fransa	Endeks Değeri	7,00	6,7	6,7	6,3	6,9	7,4	6,8	71	69	70	69	70
	Sıralama	18	21	21	25	23	18	25	22	26	23	23	23
Kanada	Endeks Değeri	8,87	9,2	9,2	9,0	8,7	8,5	8,9	84	81	83	82	82
	Sıralama	5	6	5	7	11	14	6	9	10	10	9	8
Singapur	Endeks Değeri	9,26	9,1	9,1	9,3	9,4	9,4	9,3	87	84	85	84	84
	Sıralama	3	7	6	5	5	5	1	5	7	7	7	6
Güney Kore	Endeks Değeri	4,29	4,2	4,0	4,5	4,3	5,1	5,4	56	55	54	53	54
	Sıralama	27	43	48	40	52	42	39	45	44	43	52	51
Çin	Endeks Değeri	2,16	3,5	3,1	3,5	3,4	3,3	3,5	39	36	37	40	41
	Sıralama	40	52	63	59	66	70	78	80	100	83	79	77
Suudi Arabistan	Endeks Değeri	-	-	-	-	4,5	3,3	4,7	44	49	52	46	49
	Sıralama	-	-	-	-	47	70	50	66	55	48	62	57
Ürdün	Endeks Değeri	-	4,7	4,6	4,5	4,6	5,3	4,7	48	49	53	48	48
	Sıralama	-	38	39	40	44	40	50	58	55	45	57	59
Malezya	Endeks Değeri	5,28	5,3	4,8	4,9	5,2	5,0	4,4	49	52	50	49	47
	Sıralama	23	29	36	33	37	44	56	54	51	54	55	62
ABD	Endeks Değeri	7,79	7,5	7,8	7,7	7,5	7,3	7,1	73	74	76	74	75
	Sıralama	15	17	14	16	19	20	22	19	17	16	18	16
Küba	Endeks Değeri	-	-	-	-	4,6	3,5	3,7	48	46	47	47	47
	Sıralama	-	-	-	-	43	66	69	58	63	56	60	62
Güney Afrika	Endeks Değeri	5,62	5,2	5,0	4,8	4,4	4,6	4,5	43	44	44	45	43
	Sıralama	21	32	34	36	49	51	54	69	67	61	64	71
Katar	Endeks Değeri	-	-	-	-	5,6	6,0	7,7	68	69	71	61	63
	Sıralama	-	-	-	-	32	32	19	27	26	22	31	29
Türkiye	Endeks Değeri	4,10	3,4	3,8	3,2	3,1	3,8	4,4	49	45	42	41	40
	Sıralama	29	54	50	64	77	60	56	54	64	66	75	81

Kaynak: Transparency International verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

*Söz konusu yıllar için sırasıyla değerlendirmeye alınan ülke sayısı şöyledir: 41, 85, 90, 133, 163, 178, 174, 174, 167, 176, 180.

Mali saydamlığın ölçülebilirliği açısından tablo 25’te seçilmiş ülkeler için çeşitli yıllar itibariyle yolsuzluk algılama endeksi ve ilgili yılda hesaplanan ülke grubu içindeki sıralaması gösterilmektedir. Endeksin hesaplanmaya başladığı dönem olan 1995 yılı ile 2017 yılına kadar olan süreçte, Türkiye’nin bu alanda ilerleme kaydettiğini söylemek oldukça güçtür. 0-10 arasında indeks değerinin hesaplandığı dönemde 1995 yılında 4,10 puan ile 29. sırada bulunan Türkiye, gelinen süreç içerisinde özellikle 2010 yılından sonra sürekli bir ivme kaybı yaşayarak bu alanda gerilemeye başlamıştır. 2017 yılında 40 puan ile bir önceki yıla göre 6 basamak daha gerileyerek 180 ülke arasında 81. sıraya düşmüştür. 2017 yılının sonuçlarının ortaya çıkmasında (<https://sivilalan.com>):

Kamu ihale mevzuatına uyulmaması, 200’ün üzerinde değişiklik ve kapsamı genişletilen istisnalarla mevzuatın ve ilgili kurumların işlevini yitirmesi en temel sorunlar arasında bulunuyor. Bir önceki yıl yatırımlar ve kamu hizmet ve alımlarının yüzde 40’ı Kamu İhale Kurumu’nun (KİK) kapsamı dışında gerçekleştirilirken, KİK kapsamındaki ihalelerin de yüzde 27,7’sinde açık ihale usulünden farklı yöntemler kullanıldı. Buna ek olarak birçok politikacının ve üst düzey kamu görevlisinin yakınlarının, önemi her geçen yıl daha çok anlaşılması gereken liyakat ilkesine aykırı bir biçimde kamu görevlerine atandığına dair çok sayıda bilginin basında yer alması, yolsuzlukla ilgili olumsuz algıyı besleyen unsurlar arasında bulunuyor.

Yukarıda bahsedilen türünden unsurlar oldukça etkili olmaktadır. Son dönemlerde bu alanda sürekli olarak gerileyen Türkiye için çıkarılması gereken derslerden birisi Suudi Arabistan, Katar, Malezya, Ürdün, Güney Afrika gibi ülkelerin gerisinde kalmasının, AB üyeliğine ve dünya ekonomisinin sancılı büyüdüğü ve yatırımların ülkeler açısından daha da önemli hâle geldiği dönemde, bunların ülkeye çekebilmesini nasıl etkileyeceğidir. 2006 yılından itibaren kamu mali yönetiminde reform yapma girişiminin en önemli ayağını oluşturan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile saydamlık (şeffaflık) ve hesap verilebilirlik gibi alanlarda istenilen sonuçların elde edilmediği söylenebilir.

4.5.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Devlet-Ekonomi İlişisinin Değişen Yapısı

20. yüzyılın sonlarından itibaren başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter rejimlerin uygulandığı liberal demokrasilerde ekonomik sorunların giderek kronik bir hâl alması, bu siyasi modellerin yeniden tartışılmasına yol açmıştır (Güney, 2014, s. 423).

2000'li yılların başından itibaren dünya ekonomisinde yaşanan kayma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde siyasal rejim ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu alanda gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı sistemin gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilirliği bir alternatif olarak görülmeye başlanmıştır.

Türkiye'de siyasal istikrarsızlığın ekonomi üzerindeki etkisi birçok gelişmiş ülkeye nazaran çok daha baskın konumdadır. 1974, 1994 ve 2001 krizi gibi derin ekonomik darboğazların yaşandığı dönemin koalisyon hükümetleri zamanında gerçekleşmesi siyasal yaşam pratiğimizin ve son yıllardaki değişim talebinin bu eksenle hareketle tartışılır hâle gelmesine yol açmıştır. 21. yüzyılın ilk 10 yılından sonra Türkiye'de bahsedilen bu değişim arzusu çok net bir biçimde dile getirilmiştir.

Gelinen süreç içerisinde değişim talebine ilişkin tartışmalar genellikle parlamenter ve başkanlık rejimi arasında yoğunluk kazanmıştır. Kuşkusuz ki her iki sistemin mutlak olarak çok iyi olduğu söylenemez. Kurumsal açıdan birçok farklı kalıbı bulunan her iki sistemin de ekonomik sonuçları açısından farklı etkileri bulunmaktadır (Gerring vd., 2008, s. 328).

Başkanlık ile parlamenter sistemin makroekonomi üzerindeki karşılaştırmalı etkisini ilk olarak inceleyen çalışma, Persson ve Guido Tabellini (2003) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazarlar, makroekonomik sonuçlar açısından hem hükümet biçimi hem de seçim kurallarını inceleyerek kamu harcamalarının büyüklüğü ve kompozisyonu, bütçe açıkları, işgücü başına çıktı ve toplam faktör verimliliği gibi göstergelerin iki sistem arasında nasıl değiştiğini araştırmıştır. Buna göre parlamenter sistemde kamu harcamalarının, sosyal refah harcamalarının ve bütçe açığının milli gelir içerisindeki payının başkanlık sistemlerine göre yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Yazarlara göre başkanlık sistemi daha çok küçük hükümetler, düşük verimlilik ve belirgin seçim dönemleri ile anılmaktadır (Persson ve Tabellini, 2003; McManus ve Ozkan, 2018, s. 2).

Benzer çalışma McManus ve Özkan (2018) tarafından 119 ülkenin 1950-2015 dönemi verileriyle Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Parlamenter Sistemlerin büyüme hızı,

kişi başı milli gelir, enflasyon ve gelir dağılımı adaleti üzerindeki etkisinin araştırılmasına yönelik olarak yapılmıştır. Buna göre parlamenter sistemlerde yıllık büyüme oranı başkanlık sistemine göre 0,6-1,2 puan arası daha yüksek, enflasyon oranı en az % 4 daha düşük, enflasyon oynaklığı daha düşük ve gelir eşitsizliğini ölçmede kullanılan gini katsayısı % 12-% 24 arası daha düşük hesaplanmıştır. Söz konusu çalışma, sonuç olarak makroekonomik performans açısından parlamenter sistemin başkanlık sistemine kıyasla daha olumlu sonuçlar ortaya koyduğunu yansıtmıştır (McManus ve Ozkan, 2018, s. 21). Knutsen (2010) ise 107 ülke üzerine yaptığı çalışmada başkanlık veya parlamenter sistem ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulamamıştır.

Türkiye açısından Başkanlık sisteminin uygulanabilirliğine yönelik tartışmalar içerisinde politik ve hukuki yaklaşımlar ağırlıktayken bu sistemin ekonomi üzerindeki etkisine yönelik yaklaşımlar oldukça kısıtlıdır. 16 Nisan 2017'de Anayasa Değişikliği Referandumu sonrası Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle, Türkiye'nin yönetim biçimi kökten değişmiştir. Böylelikle Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşan ikili yürütme yapısından yürütmenin tek organda toplandığı sisteme geçilmiştir (Yılmaz ve Biçer, 2018, s. 386).

Başkanlık sistemine geçiş sürecinde en çok tartışılan konulardan birisi, G-20 ülkelerinin yarısının bu sistemle yönetildiğine ve bunun ekonomik kalkınma için önemli avantajlar sunabileceğine yönelik yaklaşımlardır. Özellikle Güney Kore modeli, Türkiye açısından sürekli olarak karşılaştırılabilir bir model haline gelmiştir.

G-20 ülkelerinin yönetim biçimine bakıldığında ise ortaya şu tablo çıkmaktadır: ABD, Brezilya, Meksika, Güney Afrika, Arjantin, Endonezya ve Güney Kore (Başkanlık), Rusya, Fransa (Yarı Başkanlık), Almanya, Japonya, Kanada, Birleşik Krallık, Hindistan, İtalya, Avustralya (Parlamenter Sistem), Türkiye (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi), Çin (Tek Parti Rejimi), Suudi Arabistan (Mutlak Monarşi) ve AB Komisyonu.

Görüldüğü gibi ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerin yakaladıkları başarının salt başkanlık veya parlamenter sisteme özgü olduğunu belirtmek yanıltıcı olmaktadır. Doğrudan doğruya politik rejimler ile ekonomik başarı arasında kuramsal olarak kanıtlanmış genel geçer bir model bulunmamaktadır. Örneğin; ABD gibi dünyanın süper gücü başkanlık sistemi ile yönetilirken Almanya, Japonya ve Kanada gibi bir diğer gelişmiş ülkeler parlamenter sistem ile yönetilmektedir. Yeni yükselen güç Çin ise tek parti rejimi ile idare edilmektedir.

4.5.3.1. Yeni Yönetim Sistemiyle Değişen Ekonomik Üst Yapı

Dünyada hâkim konumda olan ekonomik, sosyal ve politik dönüşümlerin uluslararası güvenlik paradîgmaları ekseninde şekillendiği gerçeği dikkate alındığında, küreselleşme ile birlikte devlet anlayışında yaşanan dönüşümler, içsel ve dışsal dinamikler sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de ise yapısal olarak değişimler, genel itibariyle göz önüne alındığında ekonomik krizler sonrasında gerçekleşmiştir. Yakın geçmişte bunun en güzel örneği, 2001 krizi sonrasında görülmüştür. Yaklaşık 20 yıllık süreçte uygulamaya konulan politikaların bazıları çok olumlu sonuçlar verirken bazıları da beklentilerin tam aksine olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 2010’lu yıllardan sonra ise Türkiye’de yapısal anlamda değişiklik tartışmaları çok daha geniş kapsamlı ve yönetim biçiminin değiştirilmesinden başlanarak yeniden yapılanmanın bu sistemin işleyiş mekanizmalarına göre tasarlanması gerektiği çerçevesinde süregelmiştir.

Yapılan tartışmalar ve değerlendirmeler sonucunda çeşitli ülke deneyimleri incelenerek tasarlanan ve Türkiye’ye özgü bir model olduğu ifade edilen “*Türk Tipi Başkanlık Sistemi*” yani Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne 16 Nisan 2017’de yapılan anayasa değişikliği referandumuyla geçilmiştir. Referandum sonrası çıkarılan uyum yasaları ile birlikte alt yapısı hazırlanan yeni sistem, 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra fiilen uygulanmaya başlamıştır.

Yeni yönetim biçimi sonrası ekonomi politikalarını yürütecek ve yönlendirecek üst yapıda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Enerjiden ulaştırmaya bankacılıktan yatırımlara kadar çok geniş faaliyet sahasını kapsamına alan bu değişikliklerle dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelere senkronize olunması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte dokuz yeni kurul oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kurulların politika önerileri yaparak bilimden, sağlık ve gıda politikalarına kadar stratejik ve uzun vadeli vizyonların geliştirilmesine öncülük etmeleri amaçlanmaktadır. Doğrudan Cumhurbaşkanı’na bağlı olacak olan bu kurullar şunlardan oluşmaktadır: Yerel Yönetim Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu (<https://www.aksam.com.tr>).

Bu kurulların birbirleriyle olan koordinasyonu, devlet-toplum ilişkisinin seyrini yapısal açıdan değiştirecek potansiyele sahiptir. Özellikle ekonomi ile ilgili olan bakanlık sayısının altıdan üçe indirilmesiyle bürokrasinin azaltılması, kararların ivedilikle alınması, politika önerilerinde bulunacak alt kurullarıyla iletişim ağının daha kolay ve sağlıklı biçimde yapılabilmesinin önünün açılmasının amaçlanması en çok öne çıkan hususlardır.

Bununla birlikte ekonomik yapılanmanın üst kategorisini değiştiren ve özünde ekonomideki yapısal dönüşümle daha çok ilgili olan dört ofis kurulmuştur. Bunlar, büyük yatırımların desteklenerek yatırımcıların önünün açılmasını hedefleyen Yatırım Ofisi, İstanbul Dünya Finans Merkezi Projesi'nin yürütülmesi ve İstanbul özelinde Türkiye'nin finans alanında cazibe merkezi haline gelmesini sağlayacak Finans Ofisi, kamuda kırtasiyeciliğin azaltılması ve kamu işlerinde evrak israfının azaltılarak işlemlerin daha hızlı yürütülmesinin sağlanması, bir nevi devletin dijitalleşmesi için Dijital Dönüşüm Ofisi ve son olarak yetenekli ve becerili bireylerin keşfedilmesi ve kamuda verimliliğin artmasını sağlayacak beşeri sermayesi yüksek personelin istihdamını sağlayacak İnsan Kaynakları Ofisi'dir (<https://www.trthaber.com>).

En dikkat çekici değişikliklerin yer aldığı ekonomi yönetiminde üretim, finans ve ticareti kapsayan “daha az bürokrasi, daha hızlı karar alma süreçleri” vizyonu çerçevesinde, Hazine ve Maliye, Sanayi ve Kalkınma ile Ticaret Bakanlığı olarak üçe indirilen ekonomi yönetimi öncülüğünde görev alanlarının netleştirilmesiyle bürokraside kademelerin azaltılması ve olası kargaşanın önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Bugüne kadar bakanlar kurulunun hazırlayarak meclise sunduğu ve Cumhurbaşkanının veto edemediği tek yasa olan bütçe kanunu yeni sistemle birlikte Cumhurbaşkanı tarafından düzenlenecektir. Buradaki kilit rol, bütçenin hazırlanması ve uygulanması sürecinin etkin bir şekilde yürütülerek, mali disiplinin ve verimliliğin artırılması, bütçenin yakından izlenmesi gibi mali alandaki reformların hızlandırılması amacıyla doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı sekiz başkanlıktan birisi olan Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na verilmiştir (<https://www.bloomberght.com>).

Oluşturulan bu alt ve üst kurumların özel sektörün kaygılarını giderecek nitelikte içeriğe sahip olup olmayacağı, yeni dönemde piyasa aktörleri tarafından en çok merak edilen konuların başında gelmektedir. Tüm bu kurumların doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olması ekonomik karar alma sürecinde gücün belirli bir merkez etrafında toplanarak ekonomide esas alınan sadelik, netlik ve şeffaflıkla elde edilecek kazanımların, bu yapıların bağımsız politikalar uygulayabilme kararları olarak gerçekleştirme

esnekliklerinin yitilmesi ihtimalinin önüne geçilebilmesi için ekonomi politikalarının koordinasyonunda bağımsızlığın sağlanması gerekmektedir. Bilindiği gibi Türkiye’de çok uzun zamandan beri merkez bankasının araç bağımsızlığının ne boyutta olduğu çok ciddi biçimde tartışılmaktadır. Siyasi otoritenin, merkez bankası başta olmak üzere yeni oluşturulan tüm birimler dâhil kurumların politikalarını manipüle edecek yaklaşımlardan kaçınması gerekmektedir.

Getirilen yeni sistemle beraber koalisyon dönemlerinin oluşma ihtimali ortadan kalkmış ve belirli bir seçim periyodundan tek kişinin yürütmenin başı olması sağlanmıştır. Doğrudan halka hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın artırılması, bürokrasinin azaltılması, hızlı karar alma mekanizmalarının hayata geçirilmesi, ekonomik ve siyasi istikrarının sağlanması söz konusu sistemle arzulanan en temel ve belirgin ögeler olarak öne çıkmaktadır (Gülener ve Miş, 2017, s. 22).

Yeni yapılanma içerisinde belirgin bir biçimde görülmektedir ki devletin rollerinin değişerek ekonomiye dinamizm sağlayacak unsurları harekete geçirmesi klasik devlet işlevlerinden daha fazlasını gerektirmektedir.

4.5.3.2. Anayasal Açıdan Dönüşen Ekonomik ve Mali Hükümler

Yapısal sorunları ile mücadele konusunda uzun bir deneyime sahip Türkiye ekonomisinin kronikleşen (Özgüven, 2014, s. 157):

- Dış borcun yüksek seviyelerde seyretmesi
- Vergi reformu konusunda sürekli düzenlemeler yapılmasına karşın kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınamaması neticesinde vergi gelirlerinin yapılan harcamaları karşılayamaması ve bunun da yüksek borçlanmayı kaçınılmaz hâle getirmesi
- Ekonomik büyümenin gerçekleşmesine rağmen gelir dağılımı adaletsizliğinin devam etmesi
- Yabancı sermaye girişlerinin ağırlıklı bir bölümünün yüksek faiz oranlarına bağlı olarak sıcak para girişi şeklinde olması
- Cari açığın kontrol altına alınamaması
- İhracatın son yıllarda artmasına rağmen özellikle enerji ve gıda alanında yükselen talep nedeniyle ithalatın daha fazla artması, bunun sonucunda dış ticaret dengesinin aleyhe dönmesi

- Nüfus artış hızının yüksek olması ve artan bu nüfusu realize edecek istihdam alanlarının yaratılamaması

Sayılan bu problemlerin hemen hemen tamamının piyasa mekanizmasının kendi içerisinde çözülmesi beklenmemiş devletin proaktif ve reaktif politikalarla müdahale etmesi gerektiği bir zorunluluk halini almıştır.

Devletin ekonomi alanındaki değişimin öncü aktörü olarak bahsedilen durumunun yakın zamanda Türkiye ekonomisinde yeniden ön plana çıkması, 18 maddelik anayasa değişikliğine ilişkin 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumda özellikle anayasanın ekonomik ve mali hükümlerinde ortaya çıkan düzenlemelerde kendisini göstermiştir.

Anayasa değişikliği kabulünden sonra yeni sisteme geçiş amacıyla TBMM, gerekli iç tüzük değişikliklerini ve diğer kanuni düzenlemeleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu açıdan mevcut kanunlarda Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler yeni sisteme uyarlanmıştır (Alkan, 2018, s. 130).

Bu kapsamda ilgili kanuni düzenlemeler ve dönüşümlerden sonra ekonomik ve mali hükümlerinin eski ve yeni hâli aşağıda karşılaştırmalı olarak sunulmuştur (TBMM, 2017; <http://www.mahfiegilmez.com>).

Anayasanın 73. Maddesi

Eski Hâli

“Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi **Bakanlar Kuruluna** verilebilir.”

Yeni Hâli

“Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi **Cumhurbaşkanına** verilebilir.”

Anayasanın 161. Maddesi

Eski Hâli

Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Mali yıl başlangıcı ile merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü kanunla düzenlenir. Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz. **Bakanlar Kurulu**, merkezi yönetim bütçe tasarısı ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, malî yılbaşından en az yetmiş beş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az yirmi beş üye verilmek şartı ile siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.

Bütçe Komisyonunun elli beş gün içinde kabul edeceği metin, **Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür** ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

.....

Merkezi yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının **Bakanlar Kurulu kararıyla** aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. **Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez.**

.....

Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak, **en geç yedi ay sonra**, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.”

Yeni Hâli

Kamu idarelerinin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Malî yıl başlangıcı ile merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü ile yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller kanunla düzenlenir.

Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz. **Cumhurbaşkanı** bütçe kanun teklifini, malî yılbaşından en az yetmiş beş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür. Komisyonun elli beş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır. **Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması**

durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanır.

.....

Merkezi yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının **Cumhurbaşkanı kararnamesiyle** aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz.

.....

Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak, **en geç altı ay sonra Cumhurbaşkanı tarafından** Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Anayasanın 166. Maddesi

Eski Hâli

“Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında **hükümete** istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.”

Yeni Hâli

“Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında **Cumhurbaşkanına** istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.”

Anayasanın 167. Maddesi

Eski Hâli

“Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla **Bakanlar Kuruluna** yetki verilebilir.”

Yeni Hâli

“Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla **Cumhurbaşkanına** yetki verilebilir.”

Anayasal açıdan ekonomik ve mali hükümlerin yeni hâli içerisinde en çok dikkat çeken husus, bütçenin hazırlanması ve onaylanması sürecidir. Parlamenter sistemde Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan bütçe yeni sistemde Cumhurbaşkanı tarafından

hazırlanarak parlamentoya sunulacaktır. Başkanlık sistemlerinde, Başkan tarafından hazırlanan bütçenin yasama organı tarafından onaylanmaması dolayısıyla bütçenin yürütme organı tarafından kullanılmayarak kamusal hizmetlerin yerine getirilememesi en büyük dezavantaj olarak öne çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise bütçe konusunda yasama ile yürütme arasında çıkabilecek tıkanıklığı önlemek için ilgili yasada yeni madde ile hazırlanan bütçenin onaylanmaması halinde geçici bütçenin hazırlanmasının önü açılmış bunun da işlememesi halinde ise bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilme oranıyla yürürlüğe girmesi mümkün hâle gelmiştir (Alkan, 2018, s. 106-107). Bu olumlu yanına karşılık bütçe ve kesin hesabın aynı takvim ve süreç içerisinde görüşülmesine ilişkin olarak düzenlemelerin yer almaması, başkanlık sistemlerinin vazgeçilmez unsuru olan denge ve denetleme mekanizmasının etkin biçimde işlemlerini engelleyebilir (Yılmaz ve Biçer, 2018, s. 406). Ortaya çıkabilecek bir diğer dezavantaj, bütçenin onaylanmaması halinde bütçeye ilişkin alternatiflerin mevcut olması, yasamanın organının yürütme üzerindeki kontrol gücünü zayıflatarak, bütçenin zoraki olarak onaylanması yönünde baskı yaratabilme ihtimalidir.

Değişen yeni ekonomik üst yapı ve ekonomik-mali hükümlerle beraber daha da önem kazanan konu, yeni yapılanmanın anayasal düzenlemeler eşliğinde devletin ekonomi politikalarını nasıl şekillendireceğidir. Dolayısıyla iktisat politikalarının çerçevesinin belirlenmesi ve getirilen yeni sistemin en büyük özelliği olarak görülen karar alma sürecindeki ivediliğin, yeni dönemde devletin ekonomideki rollerine olan etkisine yönelik politika önerileri bir sonraki başlık altında sunulmaya çalışılacaktır.

4.5.4. Yeni Yönetim Biçimi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Devletin Ekonomik Rollerinin Vizyonu ve 21. Yüzyıla İlişkin Öneriler

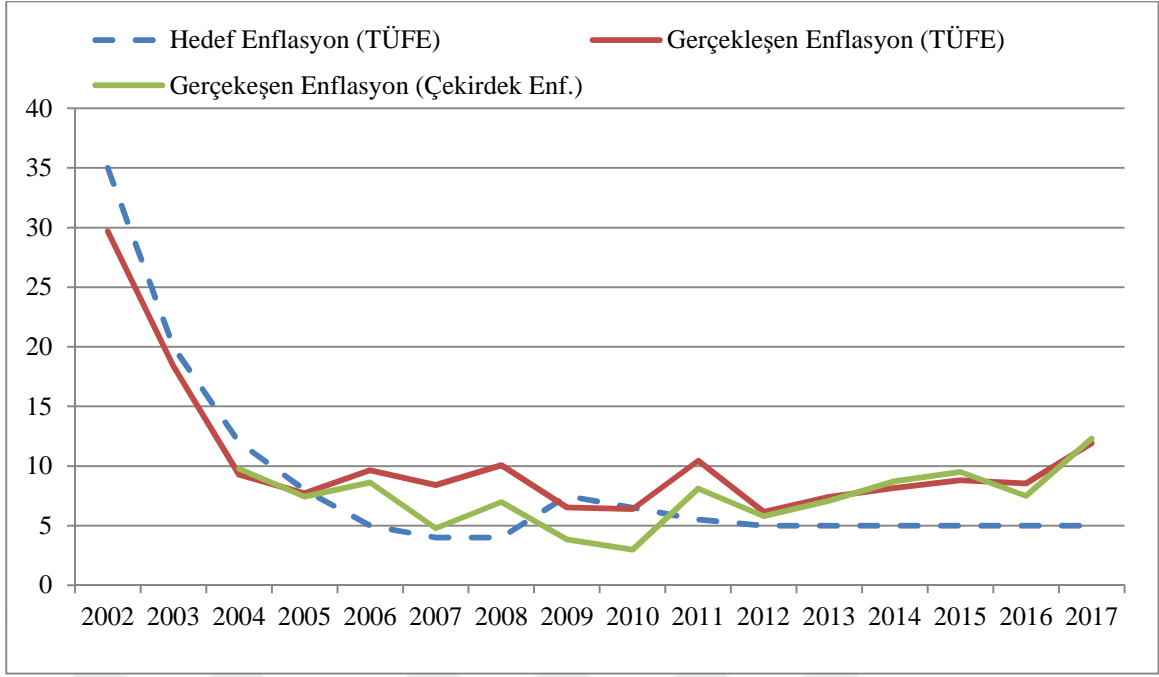
İdeolojik, ekonomik ve politik kutuplaşmaların gölgesinde geçen 20. yüzyılda, insanlık çok önemli olaylara şahitlik etmiştir. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından dağılışına kadar olan süreçte, ABD ile olan güç mücadelesi çerçevesinde oluşturulan uluslararası kurumlar ve kuruluşlar, dünyaya liberal ideolojinin gereklerini benimsetme aracı haline gelmiştir. Bu yolla devletin kapasitesinin azaltılması yönünde siyaset ile politika arasına net bir ayırım konulmak istenmektedir; fakat demokrasilerde çıkmazlara sebebiyet veren bu bakış açısı, gelişmiş ülkeler açısından kendi içerisinde tutarlı ve

rasyonel olarak görülse de gelişmekte olan ülkeler açısından durum farklıdır (Şaylan, 2016, s. 349).

Bilgi ve iletişim çağında küresel politikalarla iç içe geçen yaklaşımların birer fırsata dönüştürülerek, devletin ekonomiyi yönlendirmek, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek, istikrarı sağlamak, ihracatın ve üretimin artmasını sağlamak alt yapı yatırımları ile birlikte beşeri sermaye yatırımlarını artırmak gibi hedeflere ulaşabilmesi için (Kayayerli, 2004, 226) belirleyeceği stratejileri gerçekleştirmesi gerektiği söylem düzeyinde mütemadiyen dile getirilmesine rağmen arzulanan seviyede eyleme geçilememekte ve nihayetinde istenilen sonuçlara ulaşamamaktadır.

Ana akım iktisat politikalarının merkezinde yer alan liberalleşme retoriğinin uygulamada sınırlı kaldığı gerçeği kabul edildiğinde, 21. yüzyılda Türkiye ekonomisinde devletin çözmesi beklenen ve ilerleyen dönemlerde karşılaşılabileceği sorunlara ilişkin işlevleri farklı kategoriler altında incelenebilir.

-Merkez Bankasının Enflasyon Hedeflemesi Rejimi; MB'nin hedeflediği enflasyon oranını ne derece tutturabildiğine ilişkin olarak, yıllar itibariyle hedeflenen enflasyon oranı ile gerçekleşen enflasyon oranı arasındaki ilişki aşağıdaki şekil 22'de gösterilmektedir. TCMB'nin enflasyon hedeflemesi rejimi altında dikkate aldığı referans göstergesi, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) öncülüğünde nokta hedefdir. 2001 krizi sonrasında merkez bankasının araç bağımsızlığının sağlanması açısından gerek örtük gerekse de açık enflasyon hedeflemesi stratejisinde dikkate alınan bu göstergenin, son dönemlerde hedeflenen enflasyondan sapması sonucu, TCMB'nin başarısını sorgulatar hâle getirmiştir.

Şekil 22. TCMB'nin hedef enflasyon oranları ve gerçekleşen enflasyon oranları

Kaynak: TCMB ve TÜİK verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Şekil 22'de 2002-2017 dönemi arası TCMB'nin hedef enflasyon oranı ve gerçekleşen enflasyon oranları gösterilmektedir. 2002-2005 döneminde diğer bir ifadeyle örtük enflasyon hedeflemesi uygulamasının söz konusu olduğu dönemde gerçekleşen enflasyon oranları hedef enflasyon oranlarından daha düşük gerçekleşmiş dolayısıyla TCMB açısından sonuçlar oldukça başarılı olmuştur. 2006'dan sonra açık enflasyon rejimi uygulamasıyla hedeflenen enflasyon hiçbir dönemde tutturulamamış ve hedeften sapmalar gerçekleşmiştir. Yasa gereği hedeften sapılması durumunda kamuoyuna ve hükümete hesap verme sorumluluğu bulunan MB'nin politikaları tartışmaya açılmıştır.

Bu tartışmaların en başında hedeflenen enflasyona ulaşabilmek amacıyla gösterge olarak TÜFE'nin seçilmiş olması gelmektedir. Tüketici taleplerini daha çok yansıtmaları en fazla kalemler bulundurması sebebiyle tercih edilen bu gösterge içerisinde MB'nin politika araçları ile doğrudan kontrol altına alamayacağı kalemlerin yer alması ve bunların enflasyonun önemli sebeplerini teşkil etmeleri nedeniyle hedef enflasyondan sapılmaktadır. Özellikle enerji talebinin yüksek olması, gıda ürünlerine yönelik olarak kamusal müdahalelerin fazla olması, bazı ürün gruplarının tüketimin caydırılması amacıyla yüksek vergi oranlarının uygulanması sebebiyle mevcut para politikası araçlarıyla bu ürün grubunun volatilesinin yüksek olması TÜFE hedefinden daha fazla sapılmasına yol açabilmektedir. Meydana gelen sapma derecesi, bireylerin MB

politikalarına olan güveninin azalmasına yol açtığı gibi piyasa katılımcılarının beklentilerini de önemli biçimde etkileyebilmektedir.

Bu amaçla ortaya sunulan politika hedefi olarak mevsimsel etkilerden arındırılmış TÜFE yerine Özel kapsamlı TÜFE göstergeleri içerisinde yer alan **“Enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE’yi kapsayan C endeksi²⁰”** dikkate alınabilir²¹. Bununla birlikte alternatif olarak **“her iki TÜFE değerinin ağırlıklandırılmış ortalaması”** da kullanılabilir. Şekil 22’den de görülebileceği gibi C endeksi kapsamındaki çekirdek enflasyonun dikkate alınması halinde hedeften sapmalar daha az olmaktadır.

-İleri Teknolojiyi Teşvik Eden Devlet Anlayışının Tesis Edilmesi; Yeni yönetim biçimiyle birlikte Türkiye’nin daha önceki dönemlerde benzer gelişme trendine sahip olduğu Güney Kore’nin hem ekonomik açıdan hem de politik rejimin ekonomik başarıyı nasıl teşvik ettiğini örnek model olarak göz önüne alması ve buradan yeni gelecek vizyonu inşa etmesi, çağın gereklilikleri açısından daha rasyonel gözükmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi sadece belirli kalıplar içerisinde herhangi bir gelişmiş ülkenin modelini birebir kopyalayarak başarıya ulaşmış ülke örneği hemen hemen yok gibidir.

Dolayısıyla Türkiye’nin kendine özgü kültürel, hukuksal, sosyolojik temellerinden hareket ederek bu yeni sistem içerisinde özgün bir sentez ortaya çıkarması gerekmektedir. 1960’ların başlarında Türkiye, Güney Kore’nin yaklaşık 3,5 katı kadar kişi başı milli gelire sahipken 1980’lerden sonra bu durum tersine dönmüş Türkiye, Güney Kore’nin oldukça gerisinde kalmıştır. Bu büyük sıçrayışın, teknoloji merkezli olduğu göz önüne alındığında devletin bu alanlara yönelik gerçekleştirdiği hamleler kilit role sahiptir. Buradaki devletin işlevsel rolü elbette ki 1960’ların klasik Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) anlayışından oldukça farklıdır. İnovasyon ve Ar-Ge sürecinin gelişimi belirli bir kronoloji içerisinde, üç farklı safhada kümülatif bir şekilde ilerlemiştir. Sürecin ilki, başka ülkelerin teknolojilerinin taklidini içeren İmitasyon süreci (1960’lar ve 1970’ler), ikincisi Transformasyon süreci (1980’ler) ve son olarak 1990’lardan günümüze gelen İnovasyon sürecidir.

²⁰C endeksi daha önce TÜİK tarafından hesaplanan özel kapsamlı “T” endeksinin devamı niteliğindedir.

²¹TCMB’nin TÜFE yerine çekirdek enflasyonu dikkate alması gerektiğine yönelik son dönemlerde ciddi tartışmalar söz konusudur. Bu bahsedilen politika önerisine benzer biçimde Dr. Mağfi Eğilmez’in çalışmaları da mevcuttur (<http://www.mahfiegilmez.com>). Esasında TCMB’nin başarılı olmasında farklı kesimlerce alternatif politika önerileri sunulmaktadır. Çalışmanın kapsamının dışına çıkılmaması için sadece belirli alanlarda devletin rolüne ilişkin çıkarımların sunulması amaçlanmıştır.

Başka ülkelerin taklidinin içerildiği ve sanayileşme sürecine katkı sağladığı düşünüldüğü imitasyon sürecinde kamu sektörünün Ar-Ge payı yüksek iken özel sektörünki düşüktür. İthal ikameciliğinin dolayısıyla korumacılığın azalmaya başladığı transformasyon sürecinde teknoloji transferi, üniversiteler ve kamu eliyle gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerinin yetersiz olduğu düşünülerek özel sektörün kendi Ar-Ge faaliyetlerini artırması teşvik edilmiştir. Asya krizi sonrasında farklı yapılanmalarla birlikte günümüze kadar olan süreci ifade eden inovasyon sürecinde, geleneksel KOBİ anlayışından sıyrılarak daha dinamik, esnek ve teknoloji üretimine ağırlık veren küçük firmalar öne çıkarılmıştır (Arslanhan ve Kurtsal, 2010, s. 3).

Güney Kore'nin yakaladığı bu başarının altında ihracata yönelik kalkınma politikasının benimsenmesi, devlet müdahalesinin klasik rolünün dışına çıkarak rekabetçi yapıya öncülük etmesi ve bunu teşvik etmesi, Ar-Ge faaliyetlerine ağırlık vermesi yatmaktadır (Çalışır ve Gülmez, 2010, s. 48). İhracata konu olan ürünlerin kompozisyonundaki radikal değişiklik Güney Kore ekonomisinde dikkat çeken bir diğer unsurdur. 2000'li yıllardan itibaren gıda, yiyecek, içecek gibi katma değeri düşük tarım sektörünün payı azalırken elektronik ürünlerinin üretildiği imalat sektörü ağırlık kazanmıştır. Türkiye açısından ihracata konu ürünlerin bileşenlerine bakıldığında hâlâ emek yoğun teknolojiye bağımlı olunması, arzulanan hedeflere ulaşılmasını engelleyen konuların başında gelmektedir.

Ar-Ge faaliyetlerinin milli gelir içerisindeki payına bakıldığı zaman, Türkiye'nin oldukça düşük bir pay ayırdığı görülmektedir. 2000 yılında GSYİH'nin % 0,5'ini ayırırken 2016 yılında bu oran % 0,94'e yükselmiştir. Güney Kore'ye bakıldığında ise 2000 yılında % 2,2 olan pay, 2015 yılında % 4,2'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemlerde Güney Kore, dünya ortalamasının iki katına ulaşan Ar-Ge harcaması gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin yeni başkanlık sistemiyle birlikte vizyonsal açıdan değiştirmesi gereken ekonomik yapının teknoloji odaklı olabilmesi için bir yandan Ar-Ge payının artırılması diğer yandan Ar-Ge'nin içerisinde araştırma kısmından ziyade geliştirme kısmına yönelmesi gerekmektedir. 2023 hedefi için konulan % 3'lük Ar-Ge payının gelinen noktada gerçekleştirilmesi oldukça zor görünmektedir. Ar-ge faaliyetlerinin 2016 yılında % 54,2'si özel sektör, % 36,3'ü yükseköğretim ve % 9,5'i kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir.

2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma planında ekonomide dönüşüm için saptanan teknoloji, enerji, sağlık, tarım ve ulaştırma alanlarında istenilen ivmenin yakalanabilmesi için geçilen yeni sistemde, teknolojik ilerleme sadece bakanlıklar

düzeyinde koordine edilen bir alan olmaktan ziyade karar alma sürecinde bürokratik mekanizmaları ortadan kaldıran kurumların oluşturulması ve bunların güven veren yapı hâline gelmeleriyle gerçekleşebilir.

Bilindiği gibi Güney Kore’de devletin teknoloji politikalarında, etkin denetleyici ve düzenleyici rolü, elde ettikleri başarının temel öğelerinden birisini oluşturmaktadır. Bunun en tipik örneğini Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (MOST) oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinde de şüphesiz ki benzer isimler altında bilim ve teknolojiye yönelik bakanlıklar kurulmaktadır. Esas problem bu kurumların belirli bir istikrardan yoksun olmaları nedeniyle yaratılan belirsizliklerdir. Örneğin; yeni sistemle birlikte Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı birleştirilerek yerini Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olarak yeni bir oluşuma bırakmıştır. Bakanlık sayılarının azaltılarak daha etkin ve verimli çalışacak üst kurullarla işbirliği yapılması, yukarıda bahsedilen Güney Kore modeliyle bu nokta benzerlik arz etmekte ve oldukça olumlu sonuçlara yol açabilecek bir yaklaşımdır.

Yeni yapılanma içerisinde belirgin bir biçimde görülmektedir ki devletin rollerinin değişerek ekonomiye dinamizm sağlayacak unsurları harekete geçirmesi, klasik devlet işlevlerinden daha fazlasını gerektirmektedir. 1960’lardan itibaren kalkınmacı devlet modelinden hareketle, Güney Kore’de selektif sanayi politikası yoluyla bu sektörün güçlendirilmesi sonucunda aşama aşama teknolojik ilerlemeyi gerçekleştirerek rekabetçi modelin uluslararası piyasalarla uyumlu hâle getirilmesi için sağlanan ucuz kredi ve teşvik politikaları sayesinde, dış ticarete katma değeri yüksek, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) ağırlıkta olduğu üretim modeline geçilmiştir (Eşiyok, 2010, s. 349).

Güney Kore’de yaşanan bu planlamaya dayalı ekonomi modelinin yaklaşık 30 yıllık süreçte gerçekleştirdiği atılım dikkate alındığında, Türkiye açısından yeni yönetim sistemiyle çıkarması gereken dersler bulunmaktadır. Mutlak anlamda serbestleşme eğilimleriyle istenilen başarıya ulaşılmasının zorluğunun farkına varılarak, devlet müdahaleciliğinin verimli olması neticesinde teknolojik ilerlemenin pekala mümkün olduğu gözlemlenmiştir.

-Devlet Mülkiyetli Şirketlerin Uluslararasılaşması; Teknolojik ilerlemeyi gerçekleştirecek atılımları teşvik edecek devlet anlayışının yeni bir model olarak benimsenmesi gereklilik arz eden en önemli durumdur. Bununla birlikte çalışmanın önceki kısımlarında da vurgulandığı gibi küresel ekonomideki yeni trend, devlet mülkiyetli şirketlerin uluslararasılaşmasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu alandaki yükselişi, dikkat çekici boyuttadır. 21. yüzyıldaki devletin ekonomik rolü artık,

yurtiçinde sadece istihdam sağlamak, özel sektör tarafından üretilmesi çok zor olan kamusal malların üretimini gerçekleştirmesinin ötesine geçmiş bulunmaktadır. Birçok ülkede nanoteknoloji, uzay araştırmaları, savunma sanayi, yeşil enerji, petro-kimya gibi sektörlerde devlet mülkiyetli şirketler, uluslararası piyasalarda rekabetçi hâle gelerek genel geçer devlet kuruluşları imajından farklı bir profil sergilemektedir. Bu anlamda Türkiye’de kamu sektörünün kaynak tahsisinin bu alanlara yönlendirilmesi ve paradigmasal değişikliğe gidilmesi kaçınılmaz bir hâl almıştır. Dünyanın en büyük kamu şirketlerinin yer aldığı Forbes 2000’e göre 2018 yılında bu listede 10 tane şirket yer almaktadır. Ford Otosan, Erdemir, Türk Hava Yolları, Vakıfbank, Halkbank, Sabancı Holding, Akbank, Koç Holding, İşbankası, Garanti Bankası’nın müdahil olduğu listede (<https://www.forbes.com>) sadece Vakıfbank, Halkbank ve Türk Hava Yolları kamu şirketlerini temsil etmektedir. Gerek özel gerekse de kamu sektöründeki bu şirketlerin alanları dikkate alındığında ağırlıklı olarak finansal kesimde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Elbette ki finansal sektörün ekonomideki önemi yadsınamaz; fakat dünya ekonomisinde değişen dengelerin teknoloji ağırlıklı üretim yapısına geçildiği bir çağda sadece finansal ilerlemelerle başarılı olma ihtimali oldukça düşüktür. Küresel ölçekte söz sahibi olacak bu tip şirketlerin sayısının artırılması ve Türkiye’nin hedeflediği dünyanın 10 büyük ekonomisinden biri olma hedefinin sadece serbest piyasa kurallarına göre organize edilen özel sektör kanalıyla gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla stratejik açıdan seçilecek bazı sektörlerin Çin ve Güney Kore örneğinde görüldüğü gibi mutlak anlamda koruma altına alınarak bunların uluslararası piyasalarla rekabet edebilmeleri sağlanmalıdır.

-İthal Enerji Bağımlılığının Azaltılması; Türkiye’nin yapısal problemlerinin başında gelen cari açığının en önemli sebebi olan ithal enerji bağımlılığının azaltılması amacıyla enerji sektörü, 10. Kalkınma planında da belirtildiği gibi öncelikli alan hâline gelmelidir. Burada devlete düşen rol, yüksek maliyetli ve riskli yatırımlara eski dönemlerdeki gibi tamamen kendisinin müdahil olarak kaynak israfına yol açmayacak şekilde özel sektör veya diğer yatırım ortaklıklarıyla işbirliğine gitmesidir. Alternatif enerji kaynaklarının geliştirilerek üretime kanalize edilmesi sağlanarak bu sektörlerin ithal kalemlerinin azaltmasının önü açılmalıdır.

-Finansal Kırılganlıklara Karşı Reel Sektörün Güçlendirilmesi; İthalatın giderek pahalılaşmasına rağmen belirli alanlarda ihracat yapabilmek için bunların yapılma zorunluluğu cari açığı tetikleyen unsurdur. TL’nin euro ve dolar karşısında son zamanlarda yaşadığı değer kaybı esasında reel sektörde tüketim eksenli büyüme

modelinin varlığından ileri gelmektedir. Paradan para kazanma dolayısıyla sanal büyümeden gelir elde etme dönemi sona erdirilmelidir. Sadece bankacılık sektörünü düzenleme görevi üstlenen BDDK gibi kurumlara benzer biçimde bankacılık sektörü dışında kalan mali alanları düzenleyecek yapılar kurulmalıdır.

2001 kriziyle birlikte finansal piyasaların disipline edilmesi için BDDK gibi kurumların önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinin cari açık vermeden büyüemeyen yapısı göz önüne alındığında şu an için acil reform ihtiyacının reel sektör için ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun başlangıç noktasını ise tarım ve hayvancılık sektörü oluşturmalıdır. Teknolojik ilerlemenin küresel rekabetteki önemi dikkate alındığında tarım sektörü başta olmak üzere imalat sanayinde ürün çeşitliliği yaratılmadan ağır sanayiye yönelik üretim modelinin gerçekleştirilmesi oldukça zordur.

-Kamu İhale Kanununun Sıklıkla Değiştirilmesinin Önüne Geçilmesi; Kamu ihale kanununda sürekli olarak yapılan değişiklikler²² toplumda yolsuzluk algısının da artmasına neden olarak devlete olan güvenin azalmasına yol açmaktadır. Rekabetin tesis edilebilmesi için standartları ve genel çerçevesi önceden tarafsız bir biçimde belirlenen kuralların uygulanması, yatırımcıların güven duyacağı ekonomik ortamın yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Daha önce de bahsedildiği gibi Uluslararası Şeffaflık Örgütü (IT)'nin 2017 yılı için yayınladığı 180 ülke arasında Türkiye, 40 endeks puanıyla 81. sırada yer almıştır. Bu olumsuz tablonun oluşmasında kamu ihalelerinde şeffaflıktan uzaklaşılmasının ciddi payı vardır. Yeni sistemle birlikte Kamu İhale Kurumuna bağımsızlık statüsü tanınması gerekmektedir.

-Vergi Gayretinin Artırılması; Türkiye ekonomisinde yapısal sorunların bir diğerini oluşturan vergi kaçakçılığı, devletin elde etmesi gereken vergi gelirinin altında gelir elde etmesine yol açmaktadır. Bu durumda vergi yükü daha çok dolaylı vergiyi ödeyen kesime yüklenmektedir (Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yaklaşık olarak % 65, dolaysız vergilerin payının ise % 35'tir. OECD ülkelerinde ise dolaylı vergileri payı dolaysız vergilerden daha düşüktür). Sistem dışına çıkan verginin yeniden sistem içerisine dâhil edilebilmesi için sürekli olarak aflar ve taksitlendirme seçenekleri uygulamaya konularak yükümlülerin bir sonraki döneme ilişkin vergi ödemelerinde daha az istekli olmalarına yol açmaktadır. Ayrıca bireylerde bunun bir suç unsuru olduğu unutulmakta, yükümlülüklerini yerine getirmediği durumda herhangi bir

²²Son 16 yılda kamu ihale yasası 186 kez değişikliğe uğramıştır. Bu durum sonucunda ihaleye göre kanun mu? kanuna göre ihale mi? tartışmalarının artmasına yol açmıştır. 187 ayda 186 kez kez değiştirilen kanun çerçevesinde ortalama ayda bir kez bu kanunun değiştiği ortaya çıkmaktadır.

cezai müeyyide ile karşılaşabileceklerini dikkate almamaktadırlar. Diğer bireyler üzerinde de (yükümlülüklerini yerine getiren) atalete yol açacak bu uygulamalardan çıkılabilmesi için kuralların bağlayıcılığı sağlanmalı, yaptırım gücünün yüksek olması için denetleme mekanizmalarının verimli çalışması elzem hâle gelmektedir.

Gelir dağılımında adil olmayan sonuçlara yol açan vergi sisteminde her ne kadar dolaysız vergilerin oranının artırılarak adaletin sağlanması gerektiği fikri yaygın olsa da temel problem, ödenmesi gereken vergilerin toplanmasında kamusal faaliyetlerin işlevsiz olmasıdır. Aksi durumda dolaysız vergilerin payının yükseltilmesi ekonomide başka problemlerin doğmasına yol açabilecektir. Bu, sadece ekonomik bir zorunluluk olmayıp vatandaşın devlete olan bakış açısının değişmesi yönünden de gereklidir. Vergi ödenip karşılığının alınmadığı algısının yüksek olduğu toplumumuzda, birey-devlet ilişkisi yeni yönetim sistemiyle yeniden olumlu yönde pekiştirilmelidir.

-Bütçe Komisyonu Üyelerinin Sayısı ve Kompozisyonu; 16 Nisan 2017’de yapılan değişiklikle ilgili olarak daha önce 25’i iktidar partisinden 15’i de muhalefet partilerinden olmak üzere toplam 40 kişiden oluşan bütçe komisyonunun, yeni düzenleme ile kaç kişiden oluştuğu hususu net değildir. Bu hususun özellikle 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mali saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkeleriyle çelişmemesi adına anayasada açık ve net biçimde belirtilmesi oldukça önemlidir. Diğer yandan bu komisyonun kaç kişiden oluşması gerektiği hususu göz önüne alındığında daha önce 550 milletvekilinden oluşan parlamentoda yaklaşık olarak % 7’ye denk gelen üye sayısı, yeni düzenleme ile 600’e çıkarılan milletvekili sayısının % 10’una karşılık gelen 60 kişiden oluşması bir alternatif olabilir. Bütçenin stratejik önemi dikkate alındığında bu komisyon üyelerinin ise 30’unun iktidar partisine diğer 30’unun ise muhalefet partisinden, muhalefet partilerinin 30 kişilik üyeleri de ait oldukları partilerin oy oranlarıyla orantılı olacak şekilde belirlenebilir.

-Kamu Sektörü İstihdamı; Toplam istihdam içerisinde kamu sektöründe istihdam edilenlerin payı yaklaşık olarak % 15’tir. İstihdam edilenlerin kamu kurumlarındaki işlerin yürütülmesi açısından verimliliklerine ilişkin tartışmalar çok uzun süreden beri devam etmektedir. Bunun dayanak noktasını oluşturan en önemli unsur ise 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında istihdam edilenlerin bu kanun kapsamında işten çıkarılmalarının çok zor olması dolayısıyla isteksiz çalışmaları, marjinal verimliliği çok düşük olan işgücünün doğmasına yol açmasıdır. Gizli işsizliğin en yaygın örneğini oluşturan kamu sektöründe istihdam edilme koşulları ve bunun işleyişine yönelik istihdam reformu, kamu mali yönetimi alanında ivedi biçimde gerçekleştirilmesi gereken

idari düzenlemelerin başında gelmektedir. Bu alanda yapılması gereken düzenlemelerin çalışanların işten çıkarmalarını kolaylaştıracak türden üzerlerinde psikolojik baskı kurmalarına yol açacak yöntemlerden ziyade kuralların denge-denetleme mekanizması bağlamında oluşturularak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun kullanımının sağlanmasının önü açılmalıdır. Diğer yandan kamu istihdamının en çok tartışıldığı alanlardan bir diğeri, kamu üniversitelerinde akademik personellerin ve araştırmacıların istihdam koşullarına ilişkin belirli bir standardı olmayan uygulamaların varlığıdır. Lisansüstü eğitimi alan akademik personellerin bu eğitimlerini tamamlamalarından sonra karşılaştıkları zorluklar günden güne artmaktadır. Doktoralı insan sayısının % 1 gibi düşük seviyelerde olduğu durumda teşvik edici politikaların uygulanarak ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün performans odaklı olma koşuluyla eşit kriterler çerçevesinde istihdam edilmeleri uluslararası alanda rekabet açısından önemlidir. Benzer durum görevde yükselmelerde karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki üniversitelerin özerk yapıları göz önünde bulundurularak kamusal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir; fakat bu özerk yapı içerisinde asgari ölçekte evrensel standartları oluşturmak ve keyfiyeti önleyecek düzenlemelerin hayata geçirilmesi, devlet kurumlarına olan güvenin artması açısından da kritik öneme sahiptir.

-Eğitimi Sistemi Reformu; Ekonomik reformlardan önce ivedi biçimde gerçekleştirilmesi gereken eğitim reformu, Türkiye'nin en önemli sorunu olarak maalesef ortada durmaktadır. Temel eğitimden üniversiteye kadar çok kısa periyotlar hâlinde sürekli değişen eğitim sisteminin belirli bir istikrara kavuşturularak, sınav eksenli olmaktan çıkarılarak beceri odaklı olması sağlanmalıdır.

Ülkenin kalkınmasında kilit konumda bulunan ara eleman ihtiyacının meslek liselerinin yeniden dizayn edilmesinden başlanarak yüksekokullar nezdinde karşılanabilmesi için atıl durumda bulunan kaynakların yeniden kazandırılması gerekmektedir. Örneğin her ilçeye veya ile kurulan üniversitenin kurulduğu bölgeyi sosyo-ekonomik açıdan kalkındırması beklenirken bu durum rant sağlama aracına dönüşmektedir. Bunun için her yerleşim yerine üniversite kurmak yerine sektörün yakın bölgelerine üniversite-sektör işbirliğini güçlendirecek biçimde Ar-Ge faaliyetlerini de içerecek biçimde yapılar oluşturulmalıdır. Netice olarak nicel kabarıklıklardan vazgeçilerek kaliteye odaklanılmış eğitim sistemi inşa edilmelidir.

Özellikle yükseköğretimde inanılmaz boyutlardaki öğrenci kapasitesi gerek devlete yüklediği maliyet gerekse de kurumların verimliliği açısından üretmekten ziyade tüketime yönelmiş durumdadır. Öğrenci kontenjanlarının azaltılması, atıl durumda olan

ve olma potansiyeli yüksek bölümlerin/programların kapatılması, bunların yerine daha verimli ve uzun vadede istenilen hedeflere ulaşmada ihtiyaç duyulanlarla ikame edilmesi gerekmektedir. Bu yolla belirli alanlardaki arz fazlasının yaratılmasının önüne geçilmiş ve ders yükü azalan öğretim elemanlarının araştırmaya daha fazla zaman ve kaynak ayırmaları sağlanmış olur.

Tek kutuplu dünya sisteminden çoklu ve işbirliğini gerektiren yeni sisteme geçen dünya konjonktüründe önemli bir yerde konumlanmak isteyen Türkiye'nin bu hedefine ulaşabilmesinin yolu, ekonomik açıdan güçlenmesinden geçmektedir. Türkiye'nin önündeki sorunların çözümü parlamenter, yarı başkanlık ve başkanlık (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) rejimleriyle ilişkilendirilse de rasyonel açıdan değerlendirildiğinde bunların ötesindeki gerçekleştirilecek yapısal reformların inşa edilmesiyle daha çok ilgilidir.

Küreselleşen dünyada belirli ülkelerin sağladıkları ekonomik başarının birebir taklidini yaparak başarı sağlamak zor olsa da devletin teknolojik ilerlemeye katkı sağlayacak araçları uygulaması açısından öncü rolüne başvurulabilir. Küreselleşme eğilimine rağmen korumacılığın artması bahsedilen politikaların uygulama alanlarını daha da genişletecek gibi durmaktadır. Japonya'da MITI, Kore'de MTI ve Tayvan'da ITRI gibi devlet kurumlarının öncülüğünde, orta gelir tuzağından başarıyla çıkan ülkelerin deneyimlerinden de görüleceği gibi kurumsal kapasiteyi artıracak nitelikli işgücünün gerek teknik gerekse de idari ve yönetsel anlamdaki önemi çağın koşulları açısından kritik hâle bürünmüştür. Ayrıca uluslararası piyasalarda coğrafi ve kültürel açıdan göreceli üstünlüğü ile Avrupa ve Ortadoğu'da önemli payı bulunan Türkiye'nin, 21. yüzyılda bu avantajını kaybetmesine yol açacak potansiyel riskler (AB'de sağ popülist partilerin güçlenmesiyle dışlayıcı hamleler geliştirmesi ve petrole bağımlı üretim yapısından alternatif enerji kaynaklarına dayanan üretim yapısına geçilmesiyle Ortadoğu petrolünün eski önemini kaybetmesi) dikkate alındığında alternatif bölgesel ekonomik ve ticari anlaşmalara²³ yönelmesi muhtemeldir. Çünkü dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin

²³24 Haziran 2018'de yapılan seçimlerden sonra hükümet tarafından açıklanan 100 günlük eylem planında, yeni dönemde önceliğin Çin, Meksika, Rusya ve Hindistan piyasalarına verileceği vurgulanmıştır. Ayrıca Temmuz 2018'de Çin'den özel sektör, kamu kurumları ve bankalara sağlanacak 3,6 milyar dolarlık kredi alınmıştır. Bununla birlikte bir diğer önemli gelişme, Güney Afrika'da BRICS Outreach Çalışma Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Daha adil, daha tarafsız yeni uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu oluşturulması amacıyla hem BRICS bünyesinde hem de Türkiye'de ayrı ayrı yürütülen çalışmalarda da ortak hareket edebiliriz." şeklinde yaptığı değerlendirmedir. Bu gelişmelerin tamamı bir arada düşünüldüğünde dünya ekonomisindeki Atlantik ve Avrupa eksenli yapının, Asya ve diğer bölgelere doğru kayan yönelimine Türkiye'nin müdahil olma çabası, önümüzdeki dönemlerde yoğunluk kazanacak gibi durmaktadır.

Çin'e kayması Türkiye'nin coğrafi konumu ve diğer unsurların bir araya gelmesi cazibe merkezi olma özelliğini kaybetmesine yol açabilir (Oktay, 2017, s. 564-566).

Dolayısıyla Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırabilmek ve hedeflediği ekonomik yapıyı gerçekleştirebilmek için düşük katma değerli ve konjonktürel gelişmelerden kolaylıkla etkilenebilen üretim yapısından, teknoloji ağırlıklı ekonomik modeli benimsemesi gerekmektedir. Bunun yolu da en başta eğitim olmak üzere devletin bütün kurumlarının verimliliğini artıracak ve özel sektörle koordineli biçimde çalışabilecek dönüşümlerin ivedi biçimde hayata geçirilmesinden geçmektedir.

21. yüzyılda, Türkiye ekonomisinin gelecek vizyonu yeni yönetim biçimiyle birlikte düşünüldüğünde devletin, yakın gelecekte regüle edici rol üstleneceği görülmektedir. 2008 küresel krizi sonrasında dünyada devletin rolü konusunda başlayan pragmatik dönüşüm süreci küresel eksende politik, ekonomik, sosyal ve güvenlik alanları başta olmak üzere birçok alanda yaşanan değişimler sonucu dinamik bir hâl almıştır.

Bu alanlarda devlet, düzenleme denetleme, yönetme ve yönlendirme fonksiyonları ile birlikte regülatör devlet hüviyetine kavuşmuştur. İçinde bulunduğumuz küresel çağda devletin regülatif rollerinin, yeni yapılanma ile birlikte özerk biçimde konsolidasyonunu gerektirmektedir. Türkiye ekonomisinde toplumsal refahın artırılması noktasında regülatif devlet anlayışının egemen hâle geldiği yeni bir döneme girilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, bu çerçevede ele alındığında küreselleşmenin dayattığı liberal eğilimlere karşıt olarak oluşturulan ekonomi-politik dönüşümün zorunlu kıldığı yapı olarak değerlendirilebilir (Kılıç, 2017).

Yönetim biçiminde yaşanan değişiklik sonrası ekonomide arzulanan konuma gelebilmek için devlet tarafından Yeni Ekonomi Modeli (YEM) adıyla önümüzdeki dönemde uygulanacak ekonomi politikalarının genel çerçevesi de ortaya konulmuştur. Yapısal dönüşümü hedefine alan yeni modelde, tüketim odaklı büyüme yerine sürdürülebilir büyümenin sağlanması, kamusal alanda tasarrufa geçilmesi, mali disiplinin sağlanması, büyümeden biraz fedakârlık edilerek, enflasyon ve cari açığın düşürülmesi, kamu borçlanmasında çeşitliliğin sağlanması, vergi sistemi özelinde kamu maliyesi anlayışında radikal dönüşümün ve daha adil vergi yapısının oluşturulması, TCMB'nin bağımsızlığının mutlak suretle sağlanması, bütçe disiplininden taviz verilmemesi gibi unsurlar yer almaktadır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde yeni modelde daraltıcı para ve maliye politikalarına ağırlık verileceği söylenebilir.

Türkiye'nin uluslararası ekonomiyle bütünleşmesini kalkınma perspektifinden hareket ederek, devletin ekonomide geriye çekilmek yerine devlet kapasitesinin

güçlendirmesi yoluyla gerçekleştirmesi gerekmektedir. Düzenleyici kapasite bakımından 2001 krizi sonrası bağımsız düzenleyici kurumların kurulması, politik müdahaleden arınmış bir süreçle sonuçlanmamıştır. Devlet kapasitesinin esas odaklanması gereken nokta, dönüştürücü kapasitede ortaya çıkmaktadır. Sanayi tabanını daha vasıflı ve teknolojiye uyumlu alanlara doğru genişletecek etkin sanayi politikasının kurulması zorunludur. Bunun yanında bölüştürücü kapasite devletin en zayıf kaldığı alan olarak öne çıkmaktadır. Düşük gelirli kesimin siyasal sürece katılımının zorluğu bunun en önemli nedenidir (Öniş ve Şenses, 2016, s. 740-741).

Türkiye'nin bu üç alandaki devlet kapasitesini artırması oluşturulan kurumsal çerçevenin güçlü olmasına ve bu dönüşümü sağlayacak ulusal koordinasyona bağlıdır. Yeni yönetim modeliyle belirgin hâle gelen devlet kapasitesinin güçlendirilmesi gerekliliği, daha önceki dönemde Türkiye ekonomisinin dışsal faktörlerin (IMF, WB) şart koşmasıyla reaktif devlet kimliğine bürünülmesine yol açan süreci getirmiştir. Şu an ise dünya ekonomisinin geldiği noktada aynı politikaların uygulanması halinde çok ağır sonuçların doğmaması için önceden harekete geçilebilecek kurumsal yapıların varlığıyla proaktif devlet anlayışının benimsenmesinin zamanı gelmiştir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Öneriler

Klasik iktisadi ekolün iktisat politikalarına uzun süre hâkim olan görüşünün temelindeki Adam Smith'in klasik liberalizm düşüncesi, devletin ekonomik yaşama güvenlik, adalet ve hukuki düzenlemeler gibi nedenlerle sadece belirli alanlarda müdahale etmesini savunmaktadır. Kararlarında *homo economicus* (iktisadi insan) olarak davranan bireyler, ekonomik faaliyette bulunurken yalnızca kendisi açısından fayda sağlamamakta bunun yanında toplumdaki diğer bireylere de dolaylı yoldan faydalı olmaktadır. *Görünmez el* (invisible hand) tarafından bir araya getirilen, çıkarlarını maksimize etmeye çalışan ekonomik karar vericiler, piyasada bir mübadele ağı kurmakta ve bunun sonucunda doğal bir uyum ortaya çıkmaktadır.

20. yüzyılda kapitalizmin yaşadığı en büyük kriz olan 1929 buhranıyla birlikte bu bakış açısının depresyondan çıkışı sağlayamaması alternatif iktisat politikası arayışlarını hızlandırmıştır. İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in devlet müdahaleciliğinin kuramsal ve ampirik çerçevesini oluşturduğu *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* isimli eseri, aranan alternatif iktisat politikalarına devrim niteliğinde karşılık vermiştir. Siyasal alanda da geniş bir politika kümesi içerisinde uygulanmaya başlanan Keynesyen iktisat, II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin sonlarına kadar altın çağını yaşamış ve refah devleti ile özdeşleştirilmiştir. 1970'lerde yaşanan stagflasyon krizi sonrası ekonomik sorunların kaynağı olarak devletin müdahale sahasının genişlemesi gösterilmiştir. 1980'lerden itibaren devletin ekonomiden izole edilmesi yönünde paracı (monetarist), yeni klasik ve arz yanlı iktisadın kuramsal çerçevesine bağlı kalınarak neoliberal iktisat politikaları, ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede uygulanmaya başlanmış ve buna yönelik reform çabalarına girişilmiştir.

Piyasa odaklı reformların hızlandırılması ulusal ölçekte sınırlı kalmamış, uluslararası piyasaların birbiriyle bütünleşmesiyle üretim, ticaret ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması için bütün engeller kaldırılmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu olgu 1990'lı yıllarda en parlak dönemini yaşaması yanında ulus-devletleri ekonomik alanda yeni işlevleri gerçekleştirmeye de zorlamıştır. Ulus-devletlere yüklenen bu yeni yükümlülükler, devletin egemenlik gücünü aşındırdığını ve uluslararası ekonomik ilişkilerde devleti pasif konuma getirdiği düşüncesinin dünyada hâkim olmasına yol

açmıştır. Bu dönemden sonra neoliberal liberal düşünce yapısı içerisinde “*devlet*” tematiği küreselleşme ile uyumlu, serbestleşme eğilimli ekonomi politikalarını hayata geçiren kurguya dâhil edilmiştir. Kurgulanan yeni küresel modele uygun olarak kurulan IMF, WB, DTÖ gibi uluslararası kapitalist kuruluşların, gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkili olabilmesi için çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik problemlerin bu kurumlarca yönlendirilmesi, deregülasyon, mali disiplin, özelleştirme, devletin payının küçültülmesi ve piyasaların olabildiğince serbestleştirilmesi gibi tavsiye edilen ekonomik modelin inşa edilmesi ve ihtiyaç duyulan kaynakların bu kurumlar tarafından sağlanmasıyla, devletin ekonomideki işlevlerinin giderek azaltılmasının yolu açılmıştır.

Ana akım iktisat yaklaşımının temelinde yer alan neoliberal bakış açısı üzerine kurulan küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinin ve siyasetinin mantığı 1980’lerden 2000’li yılların başına kadar buna göre tasarlanmıştır. Bu bakış açısı modern olanın gelenekselden, Batının Doğudan üstünlüğüne duyulan inancı giderek pekiştirmiştir. Örneğin; Francis Fukuyama (1992), “*Tarihin Sonu ve Son İnsan*” tezinde liberalizme göre şekillenen kurumların ve ideolojilerin hâkimiyetinin mutlak olduğunu, bu ideolojinin ekonomik boyutunu oluşturan kapitalizmin ise kaçınılmaz bir şekilde alternatifi olmayan sistem olarak kalacağını dolayısıyla ideolojik açıdan liberalizmin, insanlığın varabileceği nihai nokta olduğunu ve bununla da tarihin sonuna gelindiğini iddia etmiştir.

Gerek politik gerekse de ekonomik ve daha birçok açıdan üstünlüğü her platformda öne çıkarılmaya çalışılan neoliberal politikalar, 20. yüzyılın sonlarında Asya ve Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere serbestleşme eğilimleri sonucunda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte ciddi eleştirilere uğramıştır. Asya ülkelerinin yaşanan kriz sonrasında önemli başarılar elde etmelerinin devlet öncülüğünde gerçekleşmesi, 21. yüzyıla doğru ilerlerken yeni ekonomik düzenin tek bir bakış açısı etrafında oluşmayacağını göstergesi olmuştur.

21. yüzyılda ise küreselleşmenin daha önceki yüzyıldaki çizgiden saparak farklı bir yöne evrilmesinde gelişmekte olan ülkelerle birlikte gelişmiş ülkelerdeki arayışlar da öncü rol oynamıştır. Çin’in yükselişi karşısında dünya ekonomisinin öncülüğünün ABD’nin hâkimiyetinden çıkarak Asya’ya kayması ulus-devletlerin ekonomik rollerinin revize edilmesini gerektirmiştir.

Yeniden ulusalcı ekonomilerin yükselişinde etkili olan unsur ise 2008 küresel finans kriziyle birlikte devletin ekonomiye yeniden belirli noktalarda Keynesyen çizgide geri dönmesidir. Sürekli olarak küreselleşmenin getirdiği serbestleşmenin üstünlüklerini

vurgulayan gelişmiş ülkeler, tıpkı 1929 buhranı gibi ABD’de başlayan ve küresel ekonomiyi etkisi altına alan krizi piyasaların yardımıyla değil, devletin ekonomide “*görüünen eli*” yardımıyla aşmaya çalışmışlardır. Özellikle ABD’de bu durum çok net bir biçimde gözlemlenmiştir. Kurtarma paketleri ve teşvikler yanında birçok korumacı önlem alınarak müdahaleci politikalarla ekonomiye işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Benzer yaklaşımlar kriz döneminde ve daha sonra ortaya çıkan euro bölgesi borç krizinde AB’de benimsenmiştir. Vergi düzenlemeleri, sosyal güvenlik paketleri, banka kurtarmaları başta olmak üzere finansal ve reel sektörü kapsayan geniş çaplı müdahaleler öne çıkmıştır. AB’de bu süreçten sonra birliğin geleceğini etkileyen en önemli gelişme, İngiltere’nin birlikten ayrılmak için yaptığı referandumdan % 51,9’luk evet oyu ile ayrılma kararı lehine sonuç çıkmasıdır. Bunun diğer ülkeler üzerinde de benzer kararlar alınmasına yol açıp açmayacağı ise merak edilen konuların başında gelmektedir.

Ulus-devletlerin tekrardan güçlendirilmesine yönelik süreç bununla sınırlı kalmamıştır. 2008 yılından sonra dünyada “*devlet kapitalizmi*” yeniden öne çıkmıştır. Buna göre her ne kadar dünya ekonomisinin küreselleşmiş ve piyasalar birbiriyle entegre olmuşsa da enerji, petrol, havacılık, telekomünikasyon, madencilik, uzay, savunma sanayi gibi sektörlerin dünya ekonomisindeki payının önemli kısmını elinde bulunduran ülkelerde bu sektörler, devletin mülkiyetindedir. Bremmer (2009)’in de vurguladığı gibi devletin bahsedilen stratejik alanlardaki konumu, özel sermayeli şirketleri devletle işbirliği yapmak zorunda bırakmaktadır (Bremmer, 2009, s. 42).

The Economist dergisi de 2012 yılında devlet kapitalizmine dikkat çekmiş, küresel ekonomide devlet mülkiyetli şirketlerin giderek yaygınlaştığını belirtmiştir. Gerçekten de devlet mülkiyetli şirketlerin uluslararasılaşması, 21. yüzyılda devletin ekonomik rolünün değişimini ortaya koyan en önemli trendlerden birisi olmuştur. Bu alanda Çinli devlet mülkiyetli şirketlerin küresel ekonomideki konumu ise oldukça dikkat çekmektedir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrasında benimsenen ve daima kaynak israfına yol açtığı düşünülen klasik devlet müdahaleciliğinin yeni yüzyıldaki değişimi, devletin her alana müdahil olmasıyla değil belirli sektörler öncülüğünde uluslararası piyasalarda rekabet edebilen yapıya gelmesiyle vuku bulmuştur.

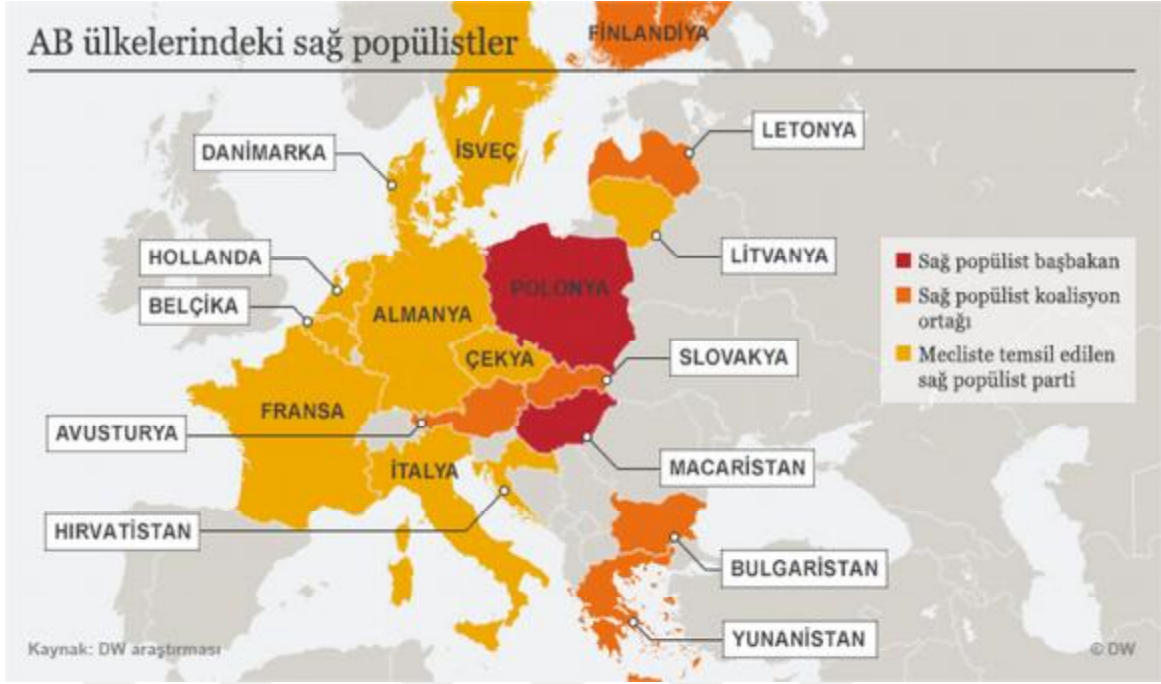
Dünya ekonomisinde yaşanan değişimlerin farklı bir yöne kaymasında etkili olan dönüm noktalarından birisi, 2010’lu yıllardan sonra ABD’nin, Çin’in yükselişine karşılık giriştiği yeni arayışlardır. Dünya ekonomisinin milenyum çağında yeni ekonomik düzen arayışlarının merkezine yerleşen yaklaşımların ilkinin, Çin ve Rusya öncülüğünde 1996 yılında Şangay Beşlisi olarak kurulan ve daha sonra yeni üyelerin katılımıyla Şangay

İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne dönüşen Avrasya Bölgeselciliği oluşturmaktadır. Örgüte üye ülkeler, ABD'nin bu bölgede güç oluşturmasını engellemek için enerji, ulaştırma, ekonomik ve ticari alanlarda stratejik işbirliğini geliştirme yoluna gitmiştir.

ABD'nin bu oluşuma karşı stratejileri ise iki kanaldan ilerlemiştir. Bunlardan ilki AB ile başlatılan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP), ikincisi ise yaklaşık olarak dünya ekonomisinin % 40'ını temsil eden, pasifik okyanusuna kıyısı olan 12 ülkenin bir araya gelerek oluşturmayı planladığı Trans Pasifik Ortaklığı (TPP)'dir. Her ne kadar Donald Trump sonrasında ABD, bu anlaşmadan çekildiyse de yeniden buna dönülmesi gerektiği dile getirilmektedir. Her iki anlaşmanın detayları incelendiğinde esasında dünya ticaretine ABD'nin yön vermek istediği açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi halinde, Türkiye'yi etkileyecek olan TTIP sürecine yönelik olarak alternatif senaryolar üretilmiş ve Türkiye'nin mağdur olmamak için anlaşmaya bir şekilde müdahil olma arayışları hâlâ devam etmektedir.

Seçim kampanyaları sırasında sıklıkla Çin'in haksız rekabetle ticaret yaptığını iddia ederek korumacı önlemler yürürlüğe koyacağını açıklayan Trump yönetimi, gelinen süreçte Çin'e karşı yüksek gümrük tarifelerini aşama aşama yürürlüğe koymuştur. Çin'in buna karşılık vermek amacıyla bazı hamleler geliştirmesi "*ticaret savaşları*"nın resmen başladığına işaret olarak algılanmıştır. Korumacı politikaların uygulanması sadece, Çin ile sınırlı kalmamış Türkiye, İran, Rusya dâhil birçok ülkeyi kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Korumacı politikaların yükselişi sadece ABD'ye özgü olmayıp esasında AB'de sağ popülist partilerin yükselişe geçmesiyle burada da artış göstermiştir. Şekil 23'te gösterildiği gibi Avrupa ülkelerinde sağ yaklaşımın yükselişi, oldukça dikkat çekicidir. Devlet müdahaleciliğinin yükselişinin, politik açıdan ortaya çıkan bu tabloda bağımsız olarak düşünülmesi çok güçtür. Özellikle bu yaklaşım 2015 yılında yaşanan mülteci krizinde daha belirgin biçimde ortaya çıkmıştır.

Şekil 23. Avrupa ülkelerinde sağ popülist partilerin görünümü

Kaynak: <https://www.dw.com> (E. T. 13.08.2018).

Ortadoğu'dan başlayan toplumsal olayların neticesinde AB ülkelerine sığınmak için yapılan başvuruların çoğu reddedilmiş, çok sınırlı sayıda göçmen AB ülkelerine girebilmiştir. Yaşanan bu sürecin kamusal politikalara etkisinin en çok hissedildiği ülke ise Türkiye olmuştur. Jeopolitik konumu gereği yaklaşık üç buçuk milyon Suriyeli mülteciyi barındıran Türkiye, bu alanda yaklaşık 30 milyar dolar harcama yapmıştır. Daha da önemlisi Suriyeli mültecilerin misafir statüsünden ziyade kalıcılıklarını sağlamaya yönelik olarak vatandaşlık ve çalışma izni verilmesi, şirketlere ortak olmalarının sağlanması gibi devlet politikalarının benimsenmiş olmasıdır.

Dünya ekonomisinde kamusal politikaların geleceğini biçimlendirmesi beklenen küresel ekonomik problemlere bakıldığında, küresel gelir eşitsizliğinin artacağına yönelik projeksiyonlarda ortaya konulduğu gibi sermayenin küresel payının gelire göre artması eşitsizliğin en önemli sebebi olarak görülmektedir. Bu konuda vergilendirme yoluyla kamusal müdahalelerin önem kazanacağı öngörülmektedir. İkinci olarak dünya nüfusunun azalacağına ilişkin BM'nin tahminine göre bundan en fazla etkilenecek ülkelerin AB ülkeleri olacağı öngörülmektedir. Nüfus azalışı karşısında ihtiyaç duyulan işgücünün göçmen politikalarıyla karşılanma olanağı kritik bir yöntem olarak ülkelerin başvuracağı bir alternatif olarak yeniden öne çıkabilir. Bu da, şu an yüksek işsizlik ve ekonomik dar boğazları ileri sürerek göçmen kabul etmeyen AB ülkelerinin göçmen politikalarını

yeniden gözden geçirmelerine yol açabilecektir. Bunun yanında işgücü azalışını ikame edebilmek için başvurulabilecek diğer yöntemler, robotik teknolojilere yönelinmesi, emeklilik yaşının uzatılması, vergi oranlarının artırılması gibi diğer kamusal müdahaleleri içerecek önlemlerden oluşabilir.

Türkiye ekonomisine bakıldığında ise 21. yüzyılda şu ana kadar yaşanan en köklü değişiklik yönetim sisteminde gerçekleşmiştir. 2017 yılında yapılan referandumla birlikte parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmiştir. Yeni yönetim biçiminin ekonomiye olan etkisini ölçmek şu an için oldukça zor olsa da yeni oluşum, ekonomik yapılanmada bir takım değişiklikler getirmiştir. Bunlardan en önemlisi ve ilki, bütçenin, Bakanlar Kurulu yerine Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanacak olmasıdır. Daha sonra ekonomi yönetiminde altı olan bakanlık sayısı üçe düşürülmüştür. Bununla birlikte dokuz yeni kurul ve dört yeni ofis kurulmuştur. Ekonomi politikalarının üst yapısında meydana gelen bu değişiklikler bürokrasiyi azaltarak hızlı karar almayı hedeflemektedir.

Parlamenter, başkanlık veya yarı başkanlık sistemleri ile ekonomik performans arasındaki ilişkiye bakıldığında özünde deterministik açıdan bu iki unsur açısından doğrudan bir korelasyon bulunmamaktadır. Türkiye ekonomisinin 2023 yılında dünyanın ilk 10 ekonomisinden biri olma hedefinin yakalanabilmesi, yönetim sisteminden öte yapısal reformların ivedilikle uygulanmasına bağlıdır. Bu yapısal reformların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Merkez bankasının bağımsızlığının eylem düzeyinde mutlak suretle sağlanması.
 - İleri teknolojiyi teşvik eden devlet anlayışının tesis edilmesi.
 - Devlet mülkiyetli şirketlerin uluslararasılaşmasının önünün açılması.
 - İthal enerji bağımlılığının azaltılması için enerji sektörü, öncelikli alan hâline gelmelidir. Alternatif enerji kaynaklarının geliştirilerek üretime kanalize edilmesi sağlanmalı ve bu sektörlerin ithal kalemlerinin azaltmasının önü açılmalıdır.
 - Finansal kırılganlıklara karşı reel sektörün güçlendirilmesi.
 - Kamu ihale kanununun sıklıkla değiştirilmesinin önüne geçilmesi.
 - Vergi gayretinin artırılması.
 - Orta gelir tuzağından kurtulunması ve bunun için;
- § AB ile olan ilişkilerin yeniden olumlu yönde gözden geçirilmesi gerekmektedir.

- § Hukukun üstünlüğünün her alanda tahsis edilerek gerek yatırımcılar gerekse de vatandaşlar nezdinde devletin ve piyasanın tüm kurumlarına olan güven artırılmalıdır.
- § İmalat sanayinde çeşitliliğe gidilmelidir.
- § Faiz oranlarının yüksekliğine dayalı sıcak para girişleri şeklindeki gerçekleşen kısa vadeli yatırımların bedelinin dünyadaki finansal kriz örnekleri incelendiğinde çok ağır ödendiği görülmektedir. Dünyada faiz oranlarının çok düşük seviyelerde olduğu dönemde, Türkiye’de bu denli yüksek olmasına yol açan sadece makroekonomik dengelerin değil dolaylı yoldan ekonomiyi etkileyen eğitim, bilim, politik istikrar, hukuk, demokrasi alanlarında iyileştirmelerin yapılması, ekonomik istikrarın ve başarının sağlanması, sürdürülmesinde hayati role sahiptir.
- Gizli işsizliğin en yaygın örneğini oluşturan kamu sektöründe istihdam edilme koşulları ve bunun işleyişine yönelik istihdam reformu ivedi biçimde gerçekleştirilmelidir.
 - Ekonomik reformlardan önce ivedi biçimde gerçekleştirilmesi gereken eğitim reformu, Türkiye’nin en önemli sorunu olarak maalesef ortada durmaktadır. Temel eğitimden üniversiteye kadar çok kısa periyotlar hâlinde sürekli değişen eğitim sisteminin belirli bir istikrara kavuşturularak, sınav eksenli olmaktan çıkarılıp beceri odaklı olması sağlanmalıdır.

Japonya’da MITI, Kore’de MTI ve Tayvan’da ITRI gibi devlet kurumlarının öncülüğünde, orta gelir tuzağından başarıyla çıkan ülkelerin deneyimlerinden de görüleceği gibi kurumsal kapasiteyi artıracak nitelikli işgücünün gerek teknik gerekse de idari ve yönetsel anlamdaki önemi, çağın koşulları açısından kritik hâle bürünmüştür (Oktay, 2017, s. 570).

Türkiye ekonomisinde yeni yönetim biçimiyle değişen ekonomik yapıda ortaya konulan perspektif, 21. yüzyılda özel sektörü güçlendirici politikaların benimsenmesi yanında esas olarak devletin regüle edici ve piyasayı yönlendirecek²⁴ yegâne öge olarak baskın konumda olacağı yönündedir.

²⁴Temmuz 2018 tarihinden itibaren başlayan ABD ile yaşanan siyasi anlaşmazlık dolayısıyla dolar ve euro karşısında TL ciddi biçimde değer kaybetmeye başlamıştır. Türk siyasetçilerin “ekonomik savaş” olarak nitelendirdiği bu duruma, devlet ciddi biçimde müdahale etmiştir. Örneğin; MB, TL zorunlu karşılık oranlarını 250 baz puan, yabancı para zorunlu karşılıklarını ise 400 baz puan indirmiştir. Böylelikle finansal sisteme 10 milyar TL, 6 milyar ABD doları ve 3 milyar dolar değerinde altın cinsinden likidite

Sonuç olarak post-modern yaklaşımlar doğrultusunda ulus-devletlerin küresel çağda rollerinin minimize edildiği, karar alma sürecinde güçlerinin zayıfladığı, piyasanın hâkimiyetinin hâlâ vazgeçilmez unsur olduğu, ulusal yetkilerin bir kısmının uluslararası şirketlere devredildiği görüşlerine karşılık hem dünya ekonomisinin 21. yüzyılın başından itibaren geldiği nokta hem de Türkiye ekonomisinin yeni yapılanma içerisindeki arayışı göz önüne alındığında, devletlerin ekonomideki rollerinin değişik formlar altında eski döneme kıyasla daha fazla olduğu ve 21. yüzyılda bunun daha da önem kazanacağı düşünülmektedir. Elbette ki küreselleşmenin devletin ekonomik fonksiyonları üzerinde belirli sınırlandırıcı etkisi olmuştur; fakat bu çokça savunulduğu gibi ekonominin politik alandan soyutlanması şeklinde gerçekleşmemektedir. Çünkü 21. yüzyılda küresel dünya düzeninde, farklı bölgelerde değişik ölçeklerde güç arayışı söz konusudur. ABD ile Çin arasındaki mücadelede de görüldüğü gibi bu güç arayışı, devletlerin doğrudan ekonomik rollerinin kurumsallaşmasıyla mümkün olabilmektedir.

sağlanmıştır (<https://www.bloomberght.com>, E. T. 13. 08. 2018). Ayrıca MB, piyasaların tüm likidite ihtiyaçlarının karşılanacağını ilan etmiştir. BDDK ise swap işlemlerine düzenleme getirmiştir. Bununla birlikte SPK, manipülatif haberleri önlemek için hukuksal mercilerin devreye gireceğini kamuoyuna ilan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Acharya, V. V. & Richardson, M. (2009) Causes of the financial crisis. *Critical Review*, 21(2-3), 195-210.
- Aharoni, Y. (2018). The Evolution of State-Owned Multinational Enterprise Theory. In Alvaro Cuervo-Cazurra (Ed.), *State-Owned Multinationals: Governments in Global Business* (pp. 9-44). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Aiyar, S., Barkbu, B., Batini, N., Berger, H., Detragiache, E., Dizioli, A., Ebeke, C., Lin, H., Kaltani, L., Sosa, S., Spilimbergo, A. & Topalova, P. (2016). The refugee surge in Europe: Economic Challenges. *IMF Staff Discussion Notes*.
- Akçapar, Ş. (2016). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. (S. G. Ihlamur-Öner & N. A. Şirin-Öner, Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçay, Ü. & Güngen A. R. (2016). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş* (2. Baskı). Ankara: Notabene Yayınları.
- Akdeniz, İ. (2010). Kamu mali yönetimi reformunda strateji geliştirme birimleri. *Maliye Dergisi*, sayı 159, 463-475.
- Akerlof, G. A. & Shiller, R. J. (2009). *Hayvansal Güdüler* (Neşenur Domaniç & Levent Konyar, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Aktan, C. C. & Vural, İ. Y. (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C. & Vural, T. (2009). Hayek'in perspektifinden sosyal düzen tartışmaları ve insan bilgisinin sınırları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 57-69.
- Aktan, C. C. (2006). Devletin Başarısızlığının Anatomisi. Coşkun Can Aktan (Ed.), *En Az Devlet En İyi Devlet: Devletin Başarısızlığının Anatomisi* içinde (s. 1-15). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Aktan, C. C. (2015). Değişim trendleri ve devletin yeniden tanımlanması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi Cilt 7, No 2*, 75-98.
- Aktan, C. C. ve Kitapçı, İ. (2016). Global sorunlarla mücadelede iyi yönetim. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi* 8(1), 50-66.

- Aktan, C.C. (2017). *Kamu Tercihi İktisadi ve Anayasal Politik İktisat*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aligica, P. D. & Tarko, V. (2012). State capitalism and the rent-seeking conjecture. *Const Polit Econ*, 23, 357–379.
- Alkan, H. (2018). *Kurumsalci Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Angeriz, A. & Arestis, P. (2009). The consensus view on interest rates and fiscal policy: Reality or innocent fraud? *Journal of Post Keynesian Economics*, 31(4), 567-586.
- Argitis, G. (2009). Inflation targeting and Keynes's political economy. *Journal of Post Keynesian Economics*, 31(2), 249-270.
- Arıcan, E., Yücememiş, B. & Alkan, U. (2016). Finansal Sistem ve Bankacılık (Seyfettin Erdoğan & Ayfer Gedikli, Editörler). *Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü* içinde. İzmit: Umuttepe Yayınları.
- Aris, S. (2011). *Eurasian Regionalism, The Shanghai Cooperation Organisation*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Arrighi, G. (2010). *Adam Smith Pekin'de. 21. Yüzyılın Soykütüğü* (İbrahim Yıldız, Çev. 2. Basım). İstanbul: Yordam Kitap.
- Arslan, M. (2010). 1929 Büyük Buhranı ve 2007-2008 Küresel Krizi-Keynesyenizm Açısından Bir Karşılaştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Arslanhan, S., & Kurtsal, Y. (2010). Güney Kore inovasyondaki başarısını nelere borçlu? Türkiye için çıkarımlar. *TEPAV Politika Notu*.
- Ataay, C. K. (2016). Hayek ve Friedman'ın devlet anlayışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1*, 129-151.
- Ateş, D. (2010). Küresel ekonomik kriz, devlet ve dış politika. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 912-937.
- Backhouse, R.E. & Bateman, B.W. (2008). *Keynes* (Müfit Günay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi. (Orijinal baskı, 2006).
- Bahçekapılı, C. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus-Devlet. Türkiye'nin Küresel Politik İktisadi*. İstanbul: Derin yayınları.
- Baker, A. (2013) The new political economy of the macroprudential ideational shift. *New Political Economy*, 18(1), 112-139.
- Balaam, D. N. & Dillman, B. (2014). *Introduction to International Political Economy* (Sixth Edition). United States of America: Pearson Education.

- Baldwin, R. (2011). 21st century regionalism: Filling the gap between 21st century trade and 20th century trade rules. *WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2011-08, World Trade Organization, Economic Research and Statistics Div., Geneva.*
- Balkır, C. (2016). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama, AB ve Dünya Örnekleri (2. Baskı)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barr, N.A. (1992). Economic theory and the welfare state: a survey and interpretation. *LSE Research Online: London, 1-94.*
- Barrow, C. W. (2005) The Return of the state: Globalization, state theory, and the new imperialism, *New Political Science, 27(2)*, 123-145.
- Barwell, R. (2017). *Macroeconomic policy after the crash*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Başçı, E. & Kara, H. (2011). Finansal istikrar ve para politikası. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Çalışma Tebliği No: 11/08.*
- Bateman, B.W. (2008). Keynes ve Keynesçilik (Müfit Günay, Çev.), Roger E. Backhouse & Bradley W. Bateman (Derleyenler), *Keynes içinde*. Ankara: Dost Kitabevi. (Eserin orijinali 2006'da yayınlandı).
- Batır, K. (2017). Avrupa Birliği'nin geri kabul anlaşmaları: Türkiye ile AB arasında imzalanan geri kabul anlaşması çerçevesinde hukuki bir değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(30)*, 585-604.
- BDDK (2017). Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri (Eylül), 1-22.
- Beaud, M. (2015). *Kapitalizmin Tarihi: 1500-2010* (Fikret Başkaya, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Berberoglu, B. (2010). Conclusion: Globalization for a New Century. In Berch Berberoglu (Ed.), *Globalization in the 21st Century Labor, Capital, and the State on a World Scale* (pp. 199-202). New York: Palgrave Macmillan.
- Bernanke, B. (2016). *Karar Alma Cesareti: Yüzyılın En Büyük Finans Krizi ve Sonrası* (Canan Feyyat&Metin Demirsar, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Skala Yayıncılık (Eserin orijinali 2016'da yayınlandı).
- Biçer, M. & Yılmaz, H. (2009). Parlaentonun kamu politikası oluşturma ve planlama sürecindeki konumunun yeni kamu mali yönetim sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Yasama Dergisi 13*, 45-84.
- Bjorvatn, K. & Cappelen, A. W. (2004). Globalisation, inequality and redistribution. *Discussion paper 15*, 1-15.

- Blankart, C. B. & Koester, G. B. (2006). Political economics versus public choice: Two views of political economy in competition. *International Review for Social Sciences, Volume 59, No. 2*, 1-29.
- Blaug, M. (2014). *İktisat Kuramlarının Geçmişine Bakış* (Alper Birdal & Fulya Güle, Çev.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. (2012). Krizin makro iktisadından makro iktisadın krizine: Eleştirel bir değerlendirme. *Tartışma Metni, Türkiye Ekonomi Kurumu. (No. 2012/106)*, 1-14.
- Bohn, F. & Jong, E. D. (2011). The 2010 euro crisis stand-off between France and Germany: Leadership styles and political culture. *Int Econ Econ Policy*, 8, 7–14.
- Borio, C. (2003). Towards a macroprudential framework for financial supervision and regulation? *CESifo Economics Studies*, 49 (2), 181-215.
- Bosselmann, K, Engel, R. & Taylor, P. (2008). *Governance for sustainability-issues, challenges, successes*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Bowles, S. (2012). *The New Economics of Inequality and Redistribution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boyer, R.(2005). State and Market: A New Engagement For The Twenty-First Century? In Robert Boyer and Daniel Drache (Eds.), *States Against Markets: The Limits of Globalization* (pp. 62-85). London: Taylor & Francis.
- Bremmer, I. (2009). State capitalism comes of age: The end of the free market? *Foreign Affairs*, 88(3), 40–55.
- Bremmer, I. (2010). The end of the free market: who wins the war between states and corporations? *European View*, 9(2), 249-252.
- Brennan, G. & Buchanan, J. M. (1985). *The reason of rules: constitutional political economy*. Newyork: Cambridge University Press.
- Buchanan, J. M. & Tullock, G. (2001). *The Calculus of Consent*. Liberty Fund, Inc.
- Buchanan, J. M. (2009). Constitutional Restrictions on the power of government. In James M. Buchanan & Robert D. Tollison (Eds.), *The Theory of Public Choice-II*. USA: The University of Michigan Press.
- Buchanan, J. M.(1975). *The Limits of Liberty Between: Anarchy and Leviathan*. Chicago: University of United States of America.
- Buchanan, J.M. (2009). Politics without romance: a sketch of positive public choice theory and its normative implications. In James M. Buchanan & Robert D. Tollison (Eds.), *The Theory of Public Choice-II*. USA: The University of Michigan Press.

- Buğra, A. (2010). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cai, K. G. (2010). *The Politics of Economic Regionalism Explaining Regional Economic Integration in East Asia*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Canpolat, H. & Arıner, H. O. (2012). Küresel göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi. *ORSAM Rapor No: 123, The Black Sea International Rapor No: 22*.
- Carvalho, F. J. C. (2008). Keynes and the reform of the capitalist social order. *Journal of Post Keynesian Economics, Vol. 31, No. 2*, 191-211.
- Cerna, L. (2014). The EU Blue Card: Preferences, policies, and negotiations between Member States. *Migration Studies, 2(1)*, 73–96.
- Cerny, P. G. (2010). *Rethinking World Politics: A Theory of Transnational Neopluralism*. Newyork: Oxford University Press.
- Chang, H. J. (2000). An Institutional Perspective on the Role of the State: Towards an Institutional Political Economy. In Leonardo Burlamaqui, Ana Celia Castro & Ha-Joon Chang (Eds.), *Institutions and the Role of the State* (pp. 3-26). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Chase-Dunn, C. & Lerro, B. (2016). *Social Change, Globalization from the Stone Age to the Present*. London and New York: Routled (Eserin orijinali 2014'te yayınlandı).
- Chen, Y. (2013). The Surrogate Country System for WTO Antidumping Investigations against Non-market-economy Countries: China as an Example (*Doctoral dissertation*).
- Ciro, T. (2012). *The Global Financial Crisis, Triggers, Responses and Aftermath*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Claessens, S. (2015). An overview of macroprudential policy tools. *The Annual Review of Financial Economics, 7*, 397–422.
- Claessens, S., Habermeier, K., Nier, E., Kang, H., Mancini-Griffoli, T. & Valencia, F. (2013). The interaction between monetary and macroprudential policies, *VoxEU.org, 14*.
- Clark, A. & Large, A. (2011). Macroprudential policy: Addressing the things we don't know. *Occasional Paper No. 83. Group of Thirty*, Washington, DC.
- Clarke, S. (2004). Devlet Tartışmaları (Çev: İbrahim Yıldız), Simon Clarke (Ed.), *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru* içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Cohen, B. J. (2008). *International Political Economy: An Intellectual History*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Colas, A. (2014). Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler (Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, Çev. 2. Baskı), Afredo Saad-Filho & Deborah Johnston (Hazırlayanlar), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Cole, H. L., & Ohanian, L. E. (1999). The great depression in the United States from a neoclassical perspective. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review winter, 23(1)*, 2–24.
- Colic-Peisker, V. (2017). Globalization and migration. *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy and Governance*, 1-7.
- Congleton, R. D. (2009). On the political economy of the financial crisis and bailout of 2008–2009. *Public Choice, 140*, 287–317.
- Coşkun, Y. (2009). Küresel kriz sürecinde yatırım bankaları ile diğer finansal araçlarda yaşanan finansal başarısızlıklar ve kamusal müdahaleler. *Bankacılar Dergisi, 71*, 23-47.
- Coşkun, A. (2011). *Liberal Ekonominin Çöküşü ve Küresel Ekonomik Kriz* (2. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Cuervo-Cazurra, A., Inkpen, A., Musacchio, A. & Ramaswamy, K. (2014). Governments as owners: State-owned multinational companies. *Journal of International Business Studies 45*, 919–942.
- Çalışır, M., & Gülmez, A. (2010). Teknoloji politikaları çerçevesinde ekonomik gelişim: Türkiye–Güney Kore karşılaştırması. *Akademik İncelemeler Dergisi, 5(1)*, 23-55.
- Çapraz, N. (2001). *Ekonomik Bunalımların Dünya’da ve Türkiye’de Yansımaları*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çolak, Ö. F. (2011). Genel Teori’nin 75. yılında Keynes’in iktisadı yine gündemde. *İktisat ve Toplum Dergisi. (1)5*, 26-29.
- Çolak, Ö. F. (2011). Genel Teori’nin 75. yılında Keynes’in iktisadı yine gündemde. *İktisat ve Toplum Dergisi, (1)5*, 26-29.
- Das, D. K. (2004). *Regionalism in Global Trade*. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Davis, J.B. (1991). Keynes's view of economics as a moral science. In Bradley W. Bateman & John B. Davis. Aldershot (Eds.), *Keynes and Philosophy: Essays on the origins of Keynes's thought* (pp. 89-103). England: Edward Elgar Publishing.

- Demir, F., A. Karabıyık, E. Ermişoğlu & A. K¼c¼k, (2008), ABD mortgage krizi. *Bankacılık D¼zenleme ve Denetleme Kurulu, alışma Tebliği, 3*, Ankara.
- Demir, İ. (2006). Bir Devlet Başarırsızlığı Olarak Temsili Demokrasilerde Etkinsizlikler ve Sebepleri, Coşkun Can Aktan (Ed), *En Az Devlet En İyi Devlet: Devletin Başarırsızlığının Anatomisi* içinde (s. 125-191). İstanbul: izgi Kitabevi.
- Demir, O. Ö. & Soyupek, Y. (2015). M¼lteci krizi denkleminde AB ve T¼rkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar. *Global Politika ve Strateji Analiz 6*, ISBN:978-605-66194-0-3.
- Demir, Ö. (2003). *K¼resel Rekabette Etkin Devlet*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Demircan, E. (2006). Yeni ekonomik d¼zende b¼te sistemlerindeki değişim s¼reci ve T¼rk kamu maliyesinin uyumu. *Yönetim ve Ekonomi 13(2)*, 47-61.
- Dicken, P. (2014). Yeni Bir Jeo-Ekonomi. (Ezgi Sarıtaş, ev. 2. Baskı), David Held&Anthony McGrew (Hazırlayanlar), *K¼resel D¼n¼ř¼mler: B¼y¼k K¼reselleřme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Dinar, G. (2016). Para Üzerine İnceleme'den Genel Teori'ye Keynes'in İstikrarsızlık D¼ř¼ncesinin Evrimi (D. Taner Kılınçoğlu&Emre Özçelik, Der.). *John Maynard Keynes: Yine, Yeniden* içinde. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Dirk Schoenmaker, D. & Wierts, P. (2011). Macroprudential policy: The need for a coherent policy framework. *DSF Policy Paper Series, No. 13*.
- Dirlik, A. (2011). Beijing consensus: Beijing "gongshi." who recognizes whom and to what end? *Position Paper, Globalization and Autonomy Online*, 1-9.
- Dobbin, F.R.(1993). The social construction of the great depression: Industrial policy during the 1930s in the United States, Britain, and France. *Theory and Society, 22(1)*, 1-56.
- Dobson, W. (2014). China's state-owned enterprises and Canada's FDI policy, *The School of Public Policy, SPP Research Papers, 7(10)*, 1-25.
- Doner, R. F. & Schneider, B. R. (2016). The middle-income trap, more politics than economics. *World Politics, 68(4)*, 608–644.
- Dong Zhang, D. & Freestone, O. (2013). China's unfinished state-owned enterprise reforms. *The Australian Government the Treasury, 77-99*.
- Dumenil, G. & Levy, D. (2014). Neoliberal (Karşı) Devrim (ev: şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 2. Baskı), Afredo Saad-Filho & Deborah Johnston (Hazırlayanlar), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* içinde. İstanbul: Yordam Kitap.

- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 207-222.
- Eğilmez, M. (2017). *Küresel Finans Krizi, Piyasa Sisteminin Eleştirisi* (13. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme* (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eisenbeis, R. A. & Herring, R. J. (2016). Playing for Time: The Fed's Attempt to Manage the Crisis as a Liquidity Problem In James R. Barth & George G. Kaufman (Eds.), *The First Great Financial Crisis of the 21st Century: A Retrospective* (pp. 101-144). TohTuck Link: World Scientific Publishing.
- Elmas, F. Y. (2016). Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Elmendorf, D. W. & Furman, J. (2008). If, when, how: A primer on fiscal stimulus. *The Brookings Institution*, 1-26.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Eşiyok, B. A. (2010). Dünya ekonomisinin alacakaranlığında Güney Kore'nin kalkınma deneyimini yeniden düşünmek. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 329-352.
- European Commission (2015). Communication from the commission to the European parliament, The council, the European economic and social committee and the committee of the regions: A european agenda on migration, 1-22.
- European Commission (2015). Managing the refugee crisis: Immediate operational, budgetary and legal measures under the European Agenda on Migration, 1-7.
- European Commission (2017). Public opinion in the European Union. *Standard Eurobarometer 88*.
- European Commission (2018). EU facility for refugees in Turkey: The commission proposes to mobilise additional funds for Syrian refugees.
- Farrar, J. H. & Mayes, D. G. (2013). Globalisation, The Crisis and the State: Introduction. In John H. Farrar & David G. Mayes (Eds.), *Globalisation, the Global Financial Crisis and the State* (pp. 1-20). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Filho, F. F. & Terra, F. H. B. (2012). Keynes' interventionist-reformist economic policies *Investigación Económica*, 71(281), 17-41.

- Flehtner, S. & Panther, S. (2015). Global and domestic inequalities and the political economy of the midde-income trap. *World Congress of Comparative Economics*, 1-32.
- Fleming, M. J. (2012). Federal reserve liquidity provision during the financial crisis of 2007-2009. *The Annual Review of Financial Economics*, 4, 161–177.
- Flint, C. (2002). Political geography: Globalization, metapolitical geographies and everydaylife. *Political geography*, 26(3), 391–400.
- Flint, C., & Taylor, P. J. (2014). *Siyasi Coğrafya, Dünya Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik*. (Fulya Ereke, Çev. 6. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Freixas, X., Laeven, L. & Peydro, J. L. (2015). *Systemic Risk, Crises, and Macropudential Regulation*. Cambridge: MIT Press.
- Friedman, G. (2015). *Avrupa Krizi* (İrem Sağlamer, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Friedman, M. (2017). *Kapitalizm ve Özgürlük* (Doğan Erberk & Nilgün Himmetoğlu, Çev. 4. Baskı). Ankara: Eksi Kitaplar.
- Fukuyama, F. (2009). *Büyük Çözülme: İnsan Doğası ve Toplumun Yeniden Oluşturulması*. (Hasan Kaya, Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fukuyama, F. (2012). *Devlet inşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*. (Türkan Çolak Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fukuyama, F. (2016). US against the world? Trump's America and the new global order. *Financial times*, 11, 1-6.
- Fukuyama, F. (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. (Zülfü Dicleli, Çev. 6. Baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Furman, J. (2016). The new view of fiscal policy and its application. *Global Implications of Europe's Redesign Conference*, 1-22.
- Gabriel J. & Larch, Mario. (2013). The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Potentials, problems and perspectives, *CESifo Forum*, ISSN 2190-717X, ifo Institut- Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München, München, 14(2), 49-60.
- Galati, G. & Moessner, R. (2010). Macropudential policy: A literature review. *DNB Working Paper No. 76*.
- Galbraith, J. K. (2013). *Büyük Kriz 1929* (Elif Nihan Akbaş, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Pegasus Yayıncılık.
- Gamble, A. (2001). Neo-liberalism. *Capital & Class*, 127-134.

- Gatev, I. & Diesen, G. (2016). Eurasian encounters: the Eurasian Economic Union and the Shanghai Cooperation Organisation. *European Politics and Society*, 17(1), 133-150.
- Gavin, B. & Lombaerde, P. (2005). Economic Theories of Regional Integration. In Mary Farrell, Björn Hettne & Luk Van Langenhove (Eds.), *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice*. London: Pluto Press.
- Geng, X., Yang, X., & Janus, A. (2009). State-Owned Enterprises in China: Reform Dynamics and Impacts. In Ross Garnaut, Ligang Song & Wing Thyee Woo (Eds.), *China's New Place In A World In Crisis Economic, Geopolitical and Environmental Dimensions* (pp. 155-178). Canberra: ANU E-Press.
- George, V. & Wilding, P. (2003). *Ideology and Social Welfare*. London and New York: Taylor & Francis Group.
- Gerring, J., Thacker, S. C., & Moreno, C. (2009). Are parliamentary systems better? *Comparative Political Studies*, 42(3), 327-359.
- Gilbert, G. (2005). *World Population* (2nd edition). California: ABC-CLIO.
- Gill, I. & Kharas, H. (2007). An East Asian Renaissance: Ideas for economic growth. *The World Bank*, Washington DC, USA.
- Gills, B. K. (2000). Introduction: Globalization and the Politics of Resistance. In Barry K. Gills (Ed.), *Globalization and the Politics of Resistance*. London: Palgrave Macmillan.
- Gilpin, R. (2014). Küresel Ekonomide Ulus-Devlet. (Ezgi Sarıtaş, Çev. 2. Baskı), David Held & Anthony McGrew (Hazırlayanlar), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Global Commission on International Migration (2005). Migration in an interconnected world: New directions for action. *Report of The Global Commission on International Migration*.
- Gough, I. (1969). *The Political Economy of the Welfare State*. London and Basingstoke: Macmillan Press Ltd.
- Götz, M. & Jankowska, B. (2016). Internationalization by state-owned enterprises (SOEs) and sovereign wealth funds (SWFs) after the 2008 crisis. Looking for generalizations. *International Journal of Management and Economics*, No. 50, 63-81.

- Grabel, I. (2010). Financial Systems and Economic Development in the 21st Century: Are We All Keynesians Yet? In Philip Arestis & Malcolm Sawyer (Eds.), *21st Century Keynesian Economics* (pp. 1-38). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Green-Pedersen, C. (2004). What to make of the Dutch and Danish ‘Miracles’? In Bo Södersten (Ed.), *Globalization and the welfare state*, (pp.128-149). Newyork: Palgrave Macmillan.
- Gül, S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti. Yaşasın Piyasa!* Ankara: Ebabil Yayınları.
- Gülener, S. & Miş, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi. *SETA Vakfı*.
- Güney, A. (2014). Sonuç Yerine: Türkiye’de Başkanlık Sistemi Neden Tartışılıyor (İhsan Kamalak, Der.). *(Yarı) Başkanlık Sistemi ve Türkiye içinde*. İstanbul: Kalkedon.
- Halkos, G. & Tzeremes, N. (2007). Corruption and Socioeconomics Determinants: Empirical Evidence of Twenty Nine Countries. *MPRA Paper No. 2874, 1-25*.
- Harper, S. (2016). *How Population Change Will Transform Our World*. Oxford: Oxford University Press.
- Harris, J. (2005). Emerging third world powers: China, India and Brazil. *Race & Class, 46(3),7-27*.
- Hassel, A. (2006). *Wage Setting, Social Pacts and the Euro: A New Role for the State*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hassel, A. & Lütz, S. (2012). Balancing competition and cooperation: The state’s new power in crisis management. *LSE ‘Europe in Question’ Discussion Paper Series, 1-39*.
- Hauwe, L. V. (1999). Public choice, constitutional political economy and law and economics. *Encyclopedia of Law and Economics, 603-659*.
- Hayek, F. V. (2014). *Kölelik Yolu* (Turhan Feyzioğlu, Yıldray Arsan ve Atilla Yayla, Çev. 5. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları. (orijinal baskı 1944).
- Heilbroner, R. L. (2013). *İktisat Düşünürleri: Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri* (Ali Tartanoğlu, Çev. 3. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Held, D. & McGrew, A. (2014). Büyük Küreselleşme Tartışması (Ali Serkan Mercan & Eray Sarıot, Çev. 2. Baskı), David Held & Anthony McGrew (Hazırlayanlar), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması içinde*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Helleiner, E. (2003). Economic liberalism and its critics: the past as prologue? *Review of International Political Economy 10(4), 685–696*.

- Herr, H. (2014). Keynes ve Keynes'i yorumlayanlar. (Ümit Gündüz, Çev.). *Toplum ve Demokrasi*, 3 (6-7), Mayıs-Aralık, 103-124.
- Higgott, R. (2012). The Theory and Practice of Global Economic Governance in the Early Twenty-First Century: The Limits of Multilateralism. In Wyn Grant & Graham K.Wilson (Eds.), *The Consequences of the Global Financial Crisis: The Rhetoric of Reform and Regulation* (pp. 15-33). Oxford: Oxford University Press.
- Hirst, P. & Thompson, G. (1995). Globalization and the future of the nation state. *Economy and Society*, 24(3), 408-442.
- Hirst, P., & Thompson, G. (2003). *Küreselleşme Sorguluyor*. (E. Yücel & Ç. Erdem, Çev. 3. Baskı). Ankara: Dost Yayınları (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı).
- Ho, D. & Young, A. (2013). China's experience in reforming its state-owned enterprises: Something new, something old and something Chinese? *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2(4), 84-90.
- Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm* (Osman Akinhay, Çev.). İstanbul: AgoraKitaplığı (Eserin orijinali 2007'de yayımlandı).
- Hoggart, L. (2014). Neoliberalizm, Yeni Sağ ve Cinsel Siyaset (Çev: Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 2. Baskı), Afredo Saad-Filho & Deborah Johnston (Hazırlayanlar), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Horton, M. & Ivanova, A. (2009). The size of the fiscal expansion: An analysis for the largest countries. *Fiscal Affairs Department*.
- Hsing, Y. T. (2017). Çin'de Kriz Yok mu? Çin'de Toplumsal Krizin Yükselişi (Ebru Kılıç, Çev.). Manuel Castels, Joao Caraça & Gustavo Cardoso (Derleyenler), *Sonrası Ekonomik Kriz Kültürleri* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- <http://ec.europa.eu/eurostat> (E. T. 09.03.2018).
- <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (E. T: 19.02.2018).
- <http://multeciler.org.tr> (E. T. 22.05.2018).
- <http://unctad.org/en/Pages/statistics.aspx> (E. T. 05.03.2018).
- <http://www.afad.gov.tr> (E. T. 15.05.2018).
- <http://www.ekonomistler.org.tr> (E. T. 15.06.2018).
- <http://www.mahfiegilmez.com> (E. T. 03.07.2018).
- <http://www.mahfiegilmez.com/2017/09/niceliksel-gevsemedenniceliksel.html> (E.T: 07.03.2018).
- <http://www.mfa.gov.tr> (E. T. 06.04.2018).

- <http://www.tuik.gov.tr> (E. T. 25.06.2018).
- http://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_InitiationsRepMemVsExpCty.pdf (E. T. 10.04.2018).
- <https://data.oecd.org/interest/long-term-interest-rates.htm#indicator-chart> (E. T. 07.03.2018).
- <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/49750> (E. T. 10.06.2018).
- <https://sivilalan.com> (E. T. 15.05.2018).
- <https://tr.wikipedia.org> (E. T. 07.08.2018).
- <https://www.aksam.com.tr> (E. T. 03.08.2018).
- <https://www.bloomberght.com> (E. T. 07.08.2018).
- <https://www.csgeb.gov.tr> (E. T. 15.05.2018).
- <https://www.economist.com/node/21542931> (E. T. 09.03.2018).
- <https://www.forbes.com> (E. T. 08.08.2018).
- <https://www.forbes.com/global2000/#2b7e7cc3335d> (E. T. 17.02.2018).
- <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4651.html> (E. T. 11.07.2018).
- <https://www.tobb.org.tr> (E. T. 03.03.2018).
- <https://www.transparency.org> (E. T. 01.07.2018).
- <https://www.trthaber.com> (E. T. 03.08.2018).
- <https://www.wider.unu.edu/data> (E. T. 04.06.2018).
- Huang, Y. (2010). Debating China's economic growth: The Beijing consensus or the Washington consensus. *Academy of Management Perspectives*, 24(2), 31-47.
- Huang, Y., Chang, J. & Yang, S. L. (2013). China: beyond the miracle. *Emerging Markets Research*, Barclays.
- Hughes, O. E. (2003). *Public Management and Administration* (3rd edition). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Hung, H. F. & Kucinkas, J. (2011). Globalization and global inequality: Assessing the impact of the rise of China and India, 1980–2005. *American Journal of Sociology*, 116(5), 1478-1513.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (Mehmet Turhan&Y. Z. Cem Soydemir, Çev. 14. Baskı) İstanbul: Okuyan us
- IMF (2017). The role of the fund in governance issues-review of the guidance note-preliminary considerations-background notes. *IMF Policy Paper*.

- Işık, N. (2016). Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü arasındaki ticaret akımlarının panel çekim modeli ile analizi. *UIİİD-İJEAS*, 17, 151-174.
- Işıklı, A. (2004). Sosyal devletin sonu. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 1-11.
- İçduygu, A. (2015). Syrian Refugees in Turkey, the long road ahead. transatlantic council on migration. *Migration Policy Institute*, 1-23.
- Jessop, B. (1993). Towards a Schumpeterian workfare state? Preliminary remarks on post fordist political economy. *Studies in Political Economy*, 40, 7-39.
- Jessop, R. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Kagarlitsky, B. (2000). *The Twilight of Globalization. Property, State and Capitalism*. (Translated by Renfrey Clarke). London: Pluto Press.
- Kancs, D. & Ciaian, P. (2010) : The Impact of the EU blue card policy on economic growth in the African sending countries. *EERI Research Paper Series, No. 10, Economics and Econometrics Research Institute (EERI)*, 1-32.
- Kara, A. H. & Orak, M. (2008). Enflasyon Hedeflemesi.
- Kara, H. (2012). Küresel kriz sonrası para politikası. *İktisat İşletme ve Finans*, 1-25.
- Katsamunskaya, P. (2012). Classical and modern approaches to public administration. *Economic Alternatives, issue 1*, 74-81.
- Kayayerli, M. (2004). *Ulusal ve Küresel Açılımlar*. Ankara: Sinemis.
- Kazgan, G. (2015). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen* (6. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2016). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (20. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2017). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi (6. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kennedy, S. (2010). The myth of the Beijing consensus. *Journal of Contemporary China*, 19(65), 461-477.
- Kettl, D. F. (2005). *The Global Public Management Revolution* (2nd edition). Washington: Brookings Institution Press.
- Keynes, J. M. (2015). *Para Üzerine Bir İnceleme* (Cihan Gerçek, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Keynes, J.M. (2010). *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. (Uğur Selçuk Akalın, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Keynes, J.M. (2012). Torunlarımızın Ekonomik Olanakları (Çev: Sungur Savran), Lorenzo Pecchi & Gustavo Piga (Derleyenler), *Keynes'e Dönüş: Torunlarımızın Ekonomik Olanakları* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Khan, M. H. (2006). Determinants of Corruption in Developing Countries: The Limits of Conventional Economic Analysis. In Susan Rose-Ackerman (Ed.), *International Handbook on the Economics of Corruption* (1-35). Edward Elgar: Cheltenham.
- Kharas, H. ve Kohli, H. (2011), What is the middle income trap, why do countries fall into it, and how can it be avoided? *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3), 281-289.
- Kharas, H. ve Kohli, H. (2015). The middle-income trap turns ten. *World Bank Policy Research Working Paper 7403*.
- Kılıç, M. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi: Regülatör Devlet. <http://akademikperspektif.com/2017/02/23/cumhurbaskanligi-sistemi-regulatordevlet/> E. T. 08.08.2018).
- Kirchner, C. (2007). Public Choice and New Institutional Economics: A Comparative Analysis in Search of Co-operation Potentials. In Pio Baake & Rainald Borck (Eds.), *Public Economics and Public Choice*. Berlin Heidelberg: Springer.
- Kleinman, M. (2015). Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim (Burcu Yakut Çakar & Utku Barış Balaban, Çev. 7. Baskı). Ayşe Buğra & Çağlar Keyder (Der.), *Sosyal Politika Yazıları* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Knutsen, C. H. (2011). Which democracies prosper? electoral rules, form of government and economic growth. *Electoral Studies*, 30(1), 83-90.
- Kolçak, M. (2006). Kamu mali yönetimi ve kontrol kanununun Türk mali sistemine getirdikleri (5436 sayılı kanun değişiklikleriyle), 367-384.
- Kolthoff, E., Huberts, L., & Heuvel, H. (2010). The ethics of new public management: Is integrity at stake? *Public Administration Quarterly*, 1-23.
- Koray, M. (2007). Sosyal politikanın anlamını ve işlevini tartışmak. *Çalışma ve Toplum*, 19-56.
- Krahmann, E. (2003). Regional, and global governance: One phenomenon or many? *Global Governance*, 9(3), 323-346.
- Krugman, P. (2008). *Politika Taşeronları ve Önemsizleşen Refah* (Neşenur Domaniç, Çev. 3. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık (Eserin orijinali 2000'de yayınlandı).

- Kurlantzick, J. (2016). *State Capitalism: How the Return of Statism is Transforming the World*. New York: Oxford University Press.
- Lall, S. (2016). Sanayileşme Stratejisini Yeniden Düşünmek: Küreselleşme Çağında Devletin Rolü, Fikret Şenses (Der), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar* içinde. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Lamba, M. (2014). Yeni kamu yönetimi perspektifinden Türkiye’de kamu yönetimi reformları: Genel gerekçeler üzerinden bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 135-152.
- Lapavitsas, C., Kaltenbrunner, A., Labrinidis, G., Lindo, D., Meadway, J., Michell, J., Paineira, J. P., Pires, E., Powell, J., Stenfors, A., Teles, N., Vatikiotis, L. (2012). *Crisis in the Eurozone*. London-New York: Verso.
- Lars E. O. Svensson, L. E. O. & Michael, W. (2005). Implementing Optimal Policy through Inflation-Forecast Targeting. In Ben S. Bernanke & Michael Woodford (Eds.), *The Inflation-Targeting Debate* (pp. 19-92). Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Lee, S. & McBride, S. (2007). Introduction: Neo-Liberalism, State Power and Global Governance in the Twenty-First Century. In Simon Lee and Stephen McBride (Eds.), *Neo-Liberalism, State Power and Global Governance* (pp. 1-26). Dordrecht: Springer.
- Lim, C., Columba, F., Costa, A., Kongsamut, P., Otani, A., Saiyid, M., Wezel, T., and Wu, X. (2011). Macroprudential policy: What instruments and how to use them? Lessons from country experiences. *IMF Working Paper*, 11/238.
- Lin, N. (2010). Capitalism in China: A centrally managed capitalism (CMC) and its future. *Management and Organization Review*, 7(1), 63–96.
- Lindert, P. H. (2004). *Growing Public: Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindstrom, C. (2005). European Union policy on asylum and immigration. Addressing the root causes of forced migration: A justice and home affairs policy of freedom, security and justice? *Social Policy & Administration* 39(6), 587-605.
- Lotta, R. (2009). China's rise in the world economy. *Economic and Political Weekly*, 44(8), 29-34.
- MacDonald, S. B. & Lemco, J. (2015). *State Capitalism's Uncertain Future*. California: ABC-CLIO.

- MacGregor, S. (2014). Refah Devleti ve Neoliberalizm (Çev: Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 2. Baskı), Afredo Saad-Filho & Deborah Johnston (Hazırlayanlar), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki içinde*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Mackaay, E. (2000). History of law and economics. *Encyclopedia of Law and Economics, 1*, 65-117.
- Mann, M. (1997). Has globalization ended the rise of the nation-state? *Review of International Political Economy, 4*(3), 472-496.
- Mauro, P. (1998). Corruption and the composition of government expenditure. *Journal of Public Economics, 69*, 263–279.
- May, J. F. (2012). *World Population Policies: Their Origin, Evolution, and Impact*. New York: Springer.
- McGregor, J. (2012). *No Ancient Wisdom, No Followers: The Challenges of Chinese Authoritarian Capitalism*. Westport: Prospecta Press.
- McManus, R., & Ozkan, F. G. (2018). Who does better for the economy? Presidents versus parliamentary democracies. *Public Choice, 1*-27.
- McNabb, D. E. (2009). *The New Face of Government: How Public Managers Are Forging A New Approach To Governance*. Boca Raton: Taylor & Francis Group.
- McNally, C. A. (2013). The challenge of refurbished state capitalism: Implications for the global political economic order, *Zeitschrift für Public Policy, Recht und Management*,33-48.
- Milanovic, B. (2016). *Global Inequality: A New Approach for The Age of Globalization*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Minsky, H. P. (2013). *İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı* (Oğuz Esen, Çev.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Mishkin, F. S. (2000). Inflation targeting in emerging-market countries. *The American Economic Review, 90*(2), *Papers and Proceedings of the One Hundred Twelfth Annual Meeting of the American Economic Association*, 105-109.
- Mishra, R. (2005). The Welfare of Nations. In Robert Boyer & Daniel Drache (Eds.), *States Against Markets: The Limits of Globalization*. London: Taylor & Francis.
- Moran, M. (1988). Crises of the welfare state. *British Journal of Political Science, Vol. 18*, 397-414.
- Movkebaeva, G. A. (2013). Energy cooperation among Kazakhstan, Russia, and China within the Shanghai Cooperation Organization. *Russian Politics and Law, 51*(1), 80–87.

- Mueller, D. C. (2008). Public Choice: An Introduction. In Readings Charles K. Rowley & Friedrich Schneider (Eds.), *Public Choice and Constitutional Political Economy*. New York: Springer.
- Musacchio, A. & Lazzarini, S. G. (2014). *Reinventing State Capitalism: Leviathan in Business, Brazil and Beyond*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nanto, D. K. (2009). The global financial crisis: Analysis and policy implications. *Congressional Research Service (CRS) Report for Congress*, 1-155.
- Niskanen, W. A. (1975). Bureaucrats and politicians. *Journal of Law and Economics*, Vol. 18, No. 3, *Economic Analysis of Political Behavior: Universities-National Bureau Conference Series Number 29 (Dec.)*, 617-643.
- Nordhaus, W. D. (1975). The political business cycle. *Review of Economic Studies*, 42(2), 169-190.
- Nozick, R. (2015). *Anarşi, Devlet ve Ütopya* (Alişan Oktay, Çev. 3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- O'Connor, J. (2002). *The Fiscal Crisis of the State*. New Brunswick & New Jersey: Transaction Publishers.
- OECD (2015), State-owned enterprises in the development process. *OECD Publishing*, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264229617-en>.
- OECD (2016), State-owned enterprises as global competitors: A challenge or an opportunity? *OECD Publishing*, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264262096-en>.
- Oğuz, F. (2003). *Mülkiyet Hakları Bir Ekonomik Analiz*. Ankara: Roma Yayınları.
- Oktar, S. & Dalyancı, L. (2011). Türkiye ekonomisinde para politikası ve enflasyon arasındaki ilişkinin analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 31(2), 1-20.
- Oktar, S. & Yurdabak, K. (2015). 2008 küresel kriz sonrası Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası para politikası uygulamaları. *Akademik Hassasiyetler*, 83-113.
- Oktay, E. Y. (2011). Küreselleşen Dünyada Uluslararası Göç. (Hüseyin Altay & Ali Şen, Editörler). *Küresel Ekonomi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Oktay, F. (2017). *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: İş bankası Yayınları.
- Okyayuz, M. (2005). Küresel Ekonomi ve Göç (Cem Karadeli, Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Ölmezoğulları, N. (2016). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm* (8. Baskı). Bursa: Ezgi kitabevi.
- Öniş, Z. & Şenses, F. (2016). Küresel Dinamikler, Ülkeçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri. Fikret Şenses (Derleyen), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar* içinde. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özatay, F. (2009). Türkiye'de 2000-2008 döneminde para politikası. *İktisat İşletme ve Finans* 24 (275), 37-65.
- Özatay, F. (2016). *Finansal Krizler ve Türkiye* (5. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Özdaşlı, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 108-122.
- Özdemir, S. (2010). Başlangıcından günümüze refah devletlerinde sosyal harcamaların analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 153-204.
- Özdemir, S. (2010). Küreselleşme ve refah devleti üzerindeki etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı 57, 56-86.
- Özden, Ş. (2013). Syrian refugees in Turkey. *Migration Policy Centre Research Report. Partnership: An Accident Report. Economic Policy Vignette, The Georgetown Center for Business and Public Policy*.
- Özguven, A. (2014). *Çağdaş Devlet Anlayışı ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Öztürk, N. (2007). *Ekonomide Devletin Değişen Rolü. Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, Ş. (2011). Kapitalist devlet için post modern bir orta yol önerisi: Sosyal yatırım devleti. *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı 61, 81-131.
- Palan, R. (2000). New trends in global political economy. In Ronen Palan (Ed.), *Global Political Economy: Contemporary Theories*. London: Routled.
- Palier, B. & Hay, C. (2017). The Reconfiguration of the Welfare State in Europe: Paying its Way in an Age of Austerity. . In Desmond King And Patrick Le Galès (Eds.), *Reconfiguring European States in Crisis* (pp. 331-352). Oxford: Oxford University Press.
- Palley, T. I. (2014). Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması (Çev: Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 2. Baskı), Afredo Saad-Filho & Deborah

- Johnston (Hazırlayanlar), *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki* içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Parisi, F. (2004). Positive, normative and functional schools in law and economics. *European Journal of Law and Economics*, 18(3), 259-272.
- Parker, R. (2008). An overview of the great depression. *EH.net Encyclopedia, East Carolina University*, 1-23.
- Paul Rogers, P. (2008). The tipping point? *Oxford Research Group (org). International Security Report*, 1-12.
- Peden, G. (2017). Liberal Economists and the British Welfare State: From Beveridge to the New Right. In Roger E. Backhouse, Bradley W. Bateman, Tamotsu Nishizawa, Dieter Plehwe (Eds.), *Liberalism and the Welfare State: Economists and Arguments for the Welfare State*. United States of America: Oxford University Press.
- Pedersen, J. D. (2008). *Globalization, Development and the State: The Performance of India and Brazil since 1990*. London: Palgrave Macmillan.
- Pereira, L. C. B. (2000). State reform in the 1990s: Logic and control mechanisms. In Leonardo Burlamaqui, Ana Celia Castro & Ha-Joon Chang (Eds.), *Institutions and the Role of the State* (pp. 175-220). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Persson, T., & Tabellini, G. E. (2003). *The Economic Effects of Constitutions*. Cambridge & London: MIT press.
- Pierson, C. (2015). *Modern Devlet*. (Burcu Erdoğan & Neşet Kutlu, Çev.). İstanbul: Çivi Yazıları.
- Pieterse, J. N. (2010). Dynamics of Twenty-first-Century Globalization: New Trends in Global Political Economy. In Berch Berberoglu(Ed.), *Globalization in the 21st Century Labor, Capital, and the State on a World Scale* (pp. 9-32). New York: Palgrave Macmillan.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital* (Hande Koçak, Çev.). İstanbul: İş bankası Yayınları.
- Pisani-Ferry, J. (2012). The Euro crisis and the new impossible trinity. *Bruegel Policy Contribution, No. 2012/01*, 1-16.
- Poggi, G. (2016). *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. (Aysun Babacan, Çev. 5. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Pollitt, C. & Bouckaert, G. (2017). *Public Management Reform A Comparative Analysis- Into the Age of Austerity* (4th edition). Oxford: Oxford University Press (Eserin orijinali 2000'de yayınlandı).
- Porte, C. & Heins, E. (2016). A New Era of European Integration? Governance of Labour Market and Social Policy Since the Sovereign Debt Crisis. In Caroline de la Porte & Elke Heins (Eds.), *The Sovereign Debt Crisis, the EU and Welfare State Reform* (pp.15-42). London: Palgrave Macmillan.
- Pressman, S. (2009). A time to return to Keynes. *Critical Perspectives on International Business*, 5(1/2), 157-161.
- Przeworski, A. (2016). *Kapitalizmde Devlet ve Ekonomi*. (H. Alpay Öznazik & Eren Kırmızıaltın, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Quadagno, J. (1987). Theories of the welfare state. *Annual Review of Sociology*, Vol. 13, 109-128.
- Radice, H. (2014). Neoliberal Küreselleşme: İmparatorlukların Olmadığı Bir Emperyalizm mi? (Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, Çev. 2. Baskı), Afredo Saad-Filho & Deborah Johnston (Hazırlayanlar), *Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki* içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Rambures, D. (2015). *The China Development Model Between the State and the Market*. London: Palgrave Macmillan.
- Ramo, J. C. (2004). The Beijing consensus. *London: The Foreign Policy Centre*. 1-74.
- Reinhart, C. M. & Rogoff, K. S. (2009). International aspects of financial-market imperfections. The aftermath of financial crises. *American Economic Review: Papers & Proceedings*, 99(2), 466-472.
- Robinson, B. (2007). Küresel Kapitalizmin Krizi: Latin Amerika'dan Görünüş (İbrahim Yıldız & Bahar Kara, Çev.), A. Freeman & B. Kagarlitsky (Hazırlayanlar), *Küreselleşmenin Krizi* içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme* (Burcu Aksu, Çev.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Rodrik, D. (2014). Küreselleşme Çok mu İleri Gitti? (Ali Serkan Mercan, Çev. 2. Baskı), David Held & Anthony McGrew (Hazırlayanlar), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Romer, D. (2011). What have we learned about fiscal policy from the crisis? *IMF Conference on Macro and Growth Policies in the Wake of the Crisis*, 1-12.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletinin Krizi*. (Burcu Şahinli, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

- Rosefielde, S. (2002). *Comparative Economic Systems. Culture, Wealth and Power in the 21st century*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Roth, K. H. (2012). Küresel Kriz-Küresel Proleterleşme-Karşı Bakış Açıları (İrmak Ertuna Howison, Çev.). Andrea Fumagalli & Sandro Mezzadra (Derleyenler), *Küresel Ekonomide Kriz: Finansal Piyasalar, Toplumsal Mücadeleler ve Yeni Politik Senaryolar* içinde. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Roubini, N. & Mihm, S. (2017). *Kriz Ekonomisi. Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği* (Işıl Tezcan, Çev. 2. Baskı). İstanbul: Pegasus Yayıncılık (Eserin orijinali 2010'da yayınlandı).
- Rueda, D. (2015). The state of the welfare state: Unemployment, labor market policy and inequality in the age of workfare. *Comparative Politics, Vol. 47, No. 3*, 296-314.
- Šálený, V. (2016). Economic and Geopolitical Implications of TPP and TTIP for the United States. *Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií*.
- Santos, B.S. (2002). The processes of globalisation. (Sheena Caldmell, Trans.). *Revista Crítica De Ciências Sociais*, 1-65.
- Savran, S. (2007). Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni: Emperyalizmin ve Savaşın Yeni Dinamikleri (İbrahim Yıldız & Bahar Kara, Çev.), A. Freeman & B. Kagarlitsky (Hazırlayanlar), *Küreselleşmenin Krizi* içinde, İstanbul: Yordam Kitap.
- Sayer, S. (2000). Issues in new political economy: An overview. *Journal of Economic Surveys* 14(5), 513-526.
- Scharpf, F. (2014). Küreselleşme ve Kapitalist Demokrasilerin Ekonomi Politikası (Ender Akçakoca, Çev. 2. Baskı) David Held & Anthony McGrew (Hazırlayanlar), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Schmidt, V. A. (2012). What Happened to the State-Influenced Market Economies (SMEs)? France, Italy, and Spain Confront the Crisis as the Good, the Bad, and the Ugly. In Wyn Grant & Graham K. Wilson (Eds.), *The Consequences of the Global Financial Crisis: The Rhetoric of Reform and Regulation* (pp. 156-186). Oxford: Oxford University Press.
- Sekera, J. (2018). The public economy: understanding government as a producer. A reformation of public economics. *Real-world Economics Review, Special issue on the public economy and a new public economics, 84*, 36-99.

- Sen, A. (2010). *Kader Yanılsaması: Kimlik ve Şiddet* (Ahmet Kardam, Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları (Eserin orijinali 2006'da yayınlandı).
- Sezen, S. (2007). Çin Halk Cumhuriyeti'nde sosyalist piyasa ekonomisine dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (1), 27-56.
- Sezen, S. (2011). Küresel bir güç olma yolundaki Çin. *Mülkiyeliler Birliği Yayını*, 993-1025.
- Shaw, M. (2003). The State of Globalization: Towards a Theory of State Transformation. In Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones & Gordon MacLeod (Eds.), *State/space : A Reader* (pp. 117-130). Cornwall: Blackwell Publishers.
- Sinn, Hans-Werner (2010). Rescuing Europe. *CESifo Forum*, ISSN 2190-717X, 11, *Iss.Special Issue*, 1-22.
- Skidelsky, R. (2003). *Keynes* (Cemal Atila). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Skidelsky, R. (2010). *Keynes: The Return of the Master* (2nd edition). New York: Public Affairs.
- Skousen, M. (2007). *The Big Three in Economics: Adam Smith Karl Marx and John Maynard Keynes*. Armonk & London: M.E. Sharpe.
- Sonin, K. (2003). Why the rich may favor poor protection of property rights. *Journal of Comparative Economics*, 31, 715-731.
- Sönmez, P. (2014). Avrupa Birliği'nde Yeni Dönem Postkolonyal İlişkiler ve Göç Politikaları Diyaloğu. Doktora Tezi. T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi-4, İstanbul.
- Spicker, P. (2000). *The Welfare State: A General Theory*. London: SAGE Publications Ltd.
- Spilimbergo, A., Symansky, S., Blanchard, O. & Cottarelli, C. (2009). Fiscal policy for the crisis. *CESifo Forum*, ISSN 2190-717X, 10(2), 26-32.
- Stiglitz, J. E. (2003). *90'ların Yükselişi* (Aytül Özer & Barış Güven, Çev.). İstanbul: Global Yayın Ajansı.
- Stiglitz, J. E. (2003). Globalization and the economic role of the state in the new millennium. *Industrial and corporate change*, 12(1), 3-26.
- Stiglitz, J. E. (2008). The triumphant return of John Maynard Keynes, http://www.project-syndicate.org/print_commentary/stiglitz107/English (E. T. 10.06.2018).
- Stiglitz, J. E. (2009) The anatomy of a murder: who killed America's economy? *Critical Review*, 21(2-3), 329-339.

- Stiglitz, J. E. (2010). Responding to the Crisis. In Stephany Griffith-Jones, Jose' Antonio Ocampo & Joseph E. Stiglitz (Eds.), *Time for a Visible Hand: Lessons from the 2008 World Financial Crisis* (pp. 76-100). New York: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. E. (2015). *Rewriting The Rules of The American Economy: An Agenda For Growth and Shared Prosperity*. New York & London: WW Norton & Company.
- Stiglitz, J. E. (2016). *Eşitsizliğin Bedeli* (Ozan İşler, Çev. 5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları (Eserin orijinali 2012'de yayınlandı).
- Stiglitz, J. E. (2017). *Küresel Kriz: Parasal ve Mali Reform Önerileri* (Eda Aksan, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar (Eserin orijinali 2010'da yayınlandı).
- Stockhammer, E. (2012). The Euro crisis, European neoliberalism and the need for a European welfare state. *Soundings*, 50, 121-130.
- Strange, G. (2014). *Towards a New Political Economy of Development. States and Regions in the Post-Neoliberal World*. UK: Palgrave Macmillan.
- Strange, S. (2004). *States and Markets* (Second Edition). London-NewYork: Continuum.
- Strange, S. (2014). Devletlerin Azalan Otoritesi (Ender Akçakoca, Çev. 2. Baskı), David Held & Anthony McGrew (Hazırlayanlar), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şaylan, G. (2016). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi* (3.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Şenses, F. (2016). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel Mi? Fikret Şenses (Der), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar* içinde. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tabb, W. K. (2004). *Economic Governance in the Age of Globalization*. New York: Columbia University Press.
- Tanzi, V. (2011). *Government versus Markets: The Changing Economic Role of the State*. Avenue of the Americas, New York: Cambridge University Press.
- Taylor, J. B. (2009). The financial crisis and the policy responses: An empirical analysis of what went wrong. *NBER Working Paper Series, Working Paper, 14631*, 1-30.
- TBMM (2018). Kamu malî yönetimi ve kontrol kanunu, 8659-8690.
- TCMB (2010). *Finansal istikrar raporu*, Aralık, Sayı:11: 1-82.
- TCMB (2013). Enflasyon ve fiyat istikrarı. *TCMB Yayınları*, 1-32.
- Tekeoğlu, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Adana: Ç.Ü. Basımevi.
- Telatar, F. (2004). *Politik İktisat Politikası*. Ankara: İmaj Yayınları.

- Thatcher, M. (2017). The Reshaping of Economic Markets and the State: Economic Crisis and State Changes. In Desmond King And Patrick Le Galès (Eds.), *Reconfiguring European States in Crisis* (pp. 179-200). Oxford: Oxford University Press.
- Topçuoğlu, R. (2016). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. (S. G. Ihlamur-Öner & N. A. Şirin-Öner, Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- UNCTAD (2017). World Investment Report 2017, *Investment and The Digital Economy*.
- United Nations (2017). International Migration Report 2017. *Department of Economic and Social Affairs, Population Division*.
- Ünay, S. & Kayıkçı, F. (2015). Çok-Kutuplu Küresel Ekonomik Düzen ve BRICS: Kriz Sonrası Sistemik Dönüşüm. (Fikret Şenses, Ziya Öniş & Caner Bakır, Derleyen ve Yayına Hazırlayanlar), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları (Eserin orijinali 2013'de yayınlandı).
- Wallerstein, I. (2016). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*. (Tuncay Birkan, Çev. 4. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wapshott, N. (2017). *Keynes Hayek* (Akın Emre Pilgir, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Wayenberge, E. V. (2016). Washington Mutabakatı'ndan Washington Sonrası Mutabakat'a Kalkınma Yanılsamaları. Fikret Şenses (Derleyen), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar* içinde. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Wieviorka, M. (2017). Finansal Kriz mi Yoksa Toplumsal Mutasyon mu? (Ebru Kılıç, Çev.). Manuel Castels, Joao Caraça, Gustavo Cardoso (Derleyenler), *Sonrası Ekonomik Kriz Kültürleri* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wolf, M. (2018). *Ekonomide Eksen Kaymaları, Şok!* (Cengiz Yücel, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar (Eserin orijinali 2014'te yayınlandı).
- World Bank (1997). The state in a changing. *World Development Report. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank*.
- World Bank (2017). Governance and the law. *World Development Report. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank*.
- World Bank (2018). Migration and remittances. recent developments and outlook, special topic: Transit migration. *Migration and Development Brief 29*.
- World Trade Organisation (2016). Report on G20 trade measures, mid-October 2015 to mid-May 2016.

- World Trade Organisation (2017). Report on G20 trade measures, Mid-October 2016 to mid-May 2017.
- Wu, Y. (2004). *China's Economic Growth: A Miracle with Chinese Characteristics*. London: Routledge Curzon.
- Yellen, J. L. (2011). Macroprudential supervision and monetary policy in the post-crisis world. *National Association for Business Economics*, 46(1), 3-12.
- Yener, M. C. (2013). Küresel düzende yeni arayışlar: Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, 46, 71-91.
- Yereli, A. B. (2003). *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye'de Devlet-Birey İlişkisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, D. Ç. (2016). Para Politikası Uygulamaları (Seyfettin Erdoğan & Ayfer Gedikli, Editörler). *Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü* içinde. İzmit: Umuttepe Yayınları.
- Yılmaz, A. (2004). *İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram, Süreç ve Sorunlar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yılmaz, H. H. & Biçer, M. (2018). Başkanlık ve Parlamenter Hükümet Sistemlerinde Bütçe Sürecinde Hesap Verilebilirlik: Anayasa Değişikliği ile Türkiye'de Öngörülen Yeni Yapı (Yüksel Demirkaya, Editör). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim* içinde. İstanbul: Hiperyayın.
- Youngs, G. (2007). *Global Political Economy in the Information Age: Power and Inequality*. London & Newyork: Routledge.
- Yu, H. (2014). The ascendancy of state-owned enterprises in China: Development, controversy and problems. *Journal of Contemporary China*, 23(85), 161-182.
- Yüce, M. (2016). Kamu Maliyesinde Gelişmeler (Seyfettin Erdoğan & Ayfer Gedikli, Editörler). *Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü* içinde. İzmit: Umuttepe Yayınları.
- Zheng, Y. (2004). *Globalization and State Transformation in China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zimmermann, K. F. (2005). Introduction: What We Know About European Migration. In Klaus F. Zimmermann (Ed.), *European Migration What Do We Know?* (pp. 1-14). New York: Oxford University Press.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Orhan CENGİZ
Doğum yeri ve Tarihi : Seyhan-15.06.1987
e-mail : orhan.cengiz1506@gmail.com
Cep Tel : 0535 315 85 19

ÖĞRENİM DURUMU

2006-2011 : Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü (Lisans)
2011-2013 : Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü (Yüksek Lisans)
2014-2018 : Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü (Doktora)

İŞ DENEYİMİ

2012-2014 : Çelebi Hava Servisi, Adana
2014- : Öğretim Görevlisi, Çukurova Üniversitesi, Pozantı MYO